

Academia de Științe
a Moldovei

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL NAȚIONAL DE CERCETĂRI ECONOMICE
„COSTIN C. KIRITESCU”

Ministerul Educației, Culturii
și Cercetării al Republicii Moldova

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

Culegere de articole selective

CONFERINȚA ȘTIINȚIFICĂ INTERNĂȚIONALĂ *„Competitivitatea și inovarea în economia cunoașterii”*

(22 – 23 septembrie 2017)

VOLUMUL II

Chișinău, 2018

CZU 33:378.633(478-25)(082)=135.1=111=161.1

C 63

Culegere de articole selective

**Conferința Științifică Internațională „Competitivitatea și Inovarea în Economia Cunoașterii”
(22-23 septembrie, 2017)**

Volumul II/ 2018

Copyright 2018

Editori:

Academia de Studii Economice a Moldovei, Republica Moldova. Adresa: Republica Moldova, mun. Chișinău, str. Mitropolit Gavriil Bănulescu-Bodoni, 61, MD-2005, Telefon: + 37322224128, Fax: +37322221968, www.ase.md

Editura ASEM, Centrul Editorial-Poligrafic al ASEM. Adresa: Republica Moldova, mun. Chișinău, str. Mitropolit Gavriil Bănulescu-Bodoni, 59, ASEM, bloc B, b. 502, MD-2005, Telefon: + 37322402936, www.ase.md

Toate drepturile sunt rezervate

Editorii nu sunt responsabili pentru conținutul lucrărilor științifice publicate și nici de opiniile autorilor prezentate în acest Volum.

COLEGIUL DE REDACȚIE

Redactor-șef: Prof. univ., dr. hab., academician Grigore BELOSTECINIC

Membri:

Dr. Corneliu GUȚU, Academia de Studii Economice a Moldovei

Dr. Carolina GROSU, Academia de Studii Economice a Moldovei

Dr. Aurelia TOMȘA, Academia de Studii Economice a Moldovei

Dr. Carolina CIUGUREANU-MIHAILUȚĂ, Academia de Studii Economice a Moldovei

Dr. Maia VOICU-BAJAN, Academia de Studii Economice a Moldovei

Dr. Galina ȚURCAN, Academia de Studii Economice a Moldovei

Dr. hab., Ion BOLUN, Academia de Studii Economice a Moldovei

Dr. Sergiu TUTUNARU, Academia de Studii Economice a Moldovei

Diana BRAGOI, Academia de Studii Economice a Moldovei

Liliana CONDRĂȚCHI, Institutul de Cercetări Economice și Studii Europene, Academia de Studii Economice a Moldovei

Nina ROȘCOVAN, Institutul de Cercetări Economice și Studii Europene, Academia de Studii Economice a Moldovei

Descrierea Camerei Naționale a Cărții

"Competitivitatea și inovarea în economia cunoașterii", conferința științifică internațională (2017; Chișinău). Conferința Științifică Internațională "Competitivitatea și inovarea în economia cunoașterii", (22-23 septembrie 2017) : Culegere de articole : [în vol.] / com. șt.: Grigore Belostecinic (președinte) [et al.]. – Chișinău : ASEM, 2018 – . – ISBN 978-9975-75-892-5.

Vol. 2. – 2018. – 208 p. : fig., tab. – Texte : lb. rom., engl., rusă. – Antetit.: Acad. de Studii Econ. a Moldovei. – Rez.: lb. engl. – Referințe bibliogr. la sfârșitul art. și în subsol. – E-ISBN 978-9975-75-894-9.

1 disc optic electronic (CD-ROM) : sd., col.; în container, 15 x 15 cm.

Cerințe de sistem: Windows 98/2000/XP, 64 Mb hard, PDF Reader.

33:378.633(478-25)(082)=135.1=111=161.1

C 63

COMITETUL ȘTIINȚIFIC

Președinte: Dr. hab., academician, **Grigore BELOSTECINIC**, Academia de Studii Economice a Moldovei, Republica Moldova

Membri:

Dr., Corneliu GUTU, Academia de Studii Economice a Moldovei, Republica Moldova
Dr., Profesor, Valeriu-Ioan FRANC, Institutul Național de Cercetări Economice al Academiei Române, România
Dr., Profesor, Nicolae ISTUDOR, Academia de Studii Economice din București, România
Dr., Marius-Constantin PROFIROIU, Academia de Studii Economice din București, România
Dr., Dalida DUMITRESCU, Academia de Studii Economice din București, România
Dr., Andreea ZAMFIR, Academia de Studii Economice din București, România
Academician, Dr., Anatolie MAZARACHI, Universitatea Națională de Economie și Comerț din Kiev, Ucraina
Dr., Piotr BULA, Academia de Studii Economice din Cracovia, Polonia
Dr., Robert KOZIELSKI, Universitatea din Lodz, Polonia
Dr., Dorin FESTEU, Buckinghamshire New University, Marea Britanie
Dr., Nada TRUNK SIRKA, Universitatea din Celje, Slovenia
Dr., Giuseppe CATALDI, Universitatea din Napoli, Italia
Dr., Eduard IVANOV, Școala Superioară de Economie, Universitatea Națională de Cercetare, Federația Rusă
Arturo PORZECANSKI, School of International Service, American University, Director, International Economic Relations Program, Statele Unite ale Americii
Dr., Ion STEGĂROIU, Universitatea Valahia din Târgoviște, România
Dr., Constanța POPESCU, Universitatea Valahia din Târgoviște, România
Dr., Mircea-Constantin DUICĂ, Universitatea Valahia din Târgoviște, România
Dr., Dorin VACULOVSCI, Academia de Studii Economice a Moldovei, Republica Moldova
Dr., Aurelia TOMȘA, Director, Centrul de Analize și politici economice, ICESE al Academiei de Studii Economice a Moldovei, Republica Moldova
Dr., Sergiu SERDUNI, Director, Centrul de economie aplicată și management, ICESE al Academiei de Studii Economice a Moldovei, Republica Moldova
Dr., Igor MELNIC, Director, Centrul de marketing și sociologie aplicată, ICESE al Academiei de Studii Economice a Moldovei, Republica Moldova
Dr. hab., Angela SECRIERU, Director, Centrul de studii financiare și monetare, ICESE al Academiei de Studii Economice a Moldovei, Republica Moldova
Dr., Lilia GRIGOROI, Director, Centrul de studii în domeniul raportării financiar-manageriale și auditului, ICESE al Academiei de Studii Economice a Moldovei, Republica Moldova
Dr. hab., Boris CHISTRUGAS, Director, Centrul de integrare economică și studii europene, ICESE al Academiei de Studii Economice a Moldovei, Republica Moldova
Dr., Elina BENEA-POPUȘOI, Director, Centrul de economie socială, studii demografice și administrative, ICESE al Academiei de Studii Economice a Moldovei, Republica Moldova
Dr., Ion PĂRȚACHI, Director, Centrul de studii matematice, statistice și econometrie, ICESE al Academiei de Studii Economice a Moldovei, Republica Moldova

Acest Volum include lucrările științifice prezentate la Conferința Științifică Internațională „*Competitivitatea și Inovarea în Economia Cunoașterii*”, 22-23 septembrie 2017, care s-a desfășurat în cadrul Academiei de Studii Economice a Moldovei (ASEM), Chișinău, Republica Moldova.

Conferința a cuprins următoarele secțiuni:

1. *Abordări inovative și noi tendințe în domeniul Business și Administrare;*
2. *Economie fundamentală și aplicată;*
3. *Carpe Scientiam: evoluțiile științelor sociale și umanitare în economia cunoașterii;*
4. *Finanțe, contabilitate și analiză financiară;*
5. *Integrarea europeană și politici sociale;*
6. *Informatică și cibernetică economică;*
7. *Tehnologii informaționale în agricultură: realități și perspective pentru Republica Moldova;*
8. *Jean Monnet: CD, Inovații și antreprenariat: generator de valoare socială și creștere economică*

CUPRINS

SECȚIUNEA III: CARPE SCIENTIAM: evoluțiile științelor sociale și umanitare în economia cunoașterii

1. FORMELE ALTERNATIVE DE MUNCĂ – MODALITATE DE SPORIRE A OCUPĂRII FORȚEI DE MUNCĂ	7
<i>Dr. hab., prof. univ. interim., Alic BÎRCĂ</i>	
2. STRATEGII ȘI TEHNICI DE FORMARE ȘI PERDECEȚIONARE A PERSONALULUI	15
<i>Dr., conf. univ., Marina BAIEȘU</i>	
3. CONSIDERAȚII PRIVIND ASPECTUL VALORIC AL LIMBII	21
<i>Dr. hab., prof. univ., Gheorghe MOLDOVANU</i>	
4. INTEGRAREA SOCIALĂ A MIGRANȚILOR DIN REPUBLICA MOLDOVA ÎN ȚĂRILE UNIUNII EUROPENE	25
<i>Dr., conf. univ., Dorin VACULOVSCI</i>	
5. 31 OCTOMBRIE 1517: ÎNCEPEA O LUME	31
- LUTHERANISMUL DINTR-O PERSPECTIVĂ ECONOMICĂ –	
<i>Dr. H.C., prof., Dan POPESCU</i>	
6. ACTIVITATEA DE TRANSPLANT: PRINCIPII APLICABILE, CONDIȚII DE EFECTUARE ȘI ASPECTE DE ORDIN ETIC	35
<i>Dr., conf. univ., Liliana ROTARU-MASLO</i>	
7. RATIONALITY AND MORALITY OF “ECONOMIC IMPERIALISM”	43
<i>Ilarion CHISTRUGA</i>	
8. IMPACTUL JURIDICO-FINANCIAR AL CRIZEI INSTITUȚIONALE BANCARE	48
<i>Dr., conf.univ., Alexandru ARMEANIC</i>	
9. ASPECTE PARTICULARE PRIVIND REALIZAREA PRINCIPIULUI CONTRADICTORIALITĂȚII ÎN PROCESUL CIVIL	53
<i>Dr., conf. univ., Adelina BĂCU</i>	
10. ASPECTE PRIVIND AJUTOARELE DE STAT	60
¹ <i>Dr., conf. univ., Evlampie DONOS</i>	
² <i>Magistru în drept, STICI Silvia</i>	
11. CADRUL LEGAL ȘI JURISDIȚIONAL AL INSTITUȚIEI REZERVEI SUCCESORALE	66
<i>Dr. în drept, conf. univ, Veronica GÎSCA</i>	
12. CONDIȚIILE DE ADERARE LA UNIUNEA EUROPEANĂ ȘI CONDIȚIILE DE RETRAGERE DIN ACEASTĂ FAMILIE EUROPEANĂ	72
¹ <i>Dr., conf. univ., Ilie DEMERJI, </i> ² <i>Dr., conf. univ., Maria DEMERJI</i>	
13. ASPECTE CONCEPTUALE PRIVIND CONFLICTELE DE CETĂȚENIE PRIN PRISMA DREPTULUI INTERNAȚIONAL PUBLIC	76
<i>Dr., conf. univ., Carolina CIUGUREANU-MIHAILUȚĂ</i>	

14. ASPECTE ALE EDUCAȚIEI ÎN CONTEXTUL DEZVOLTĂRII DURABILE	84
<i>¹Dr., Sorin Petrică ANGHELUȚĂ</i>	
<i>²Drd., Georgiana Carmen BADEA</i>	
15. COACHING ORGANIZATIONAL – DEZVOLTAREA TRANSFORMAȚIONALĂ A RESURSELOR UMANE	90
<i>Dr., conf. univ., Cezara ABRAMIHIN</i>	
16. DEZVOLTAREA COMPETENȚELOR COMUNICATIVE ÎN LIMBI STRĂINE PRIN DISCUȚIE ȘI DEZBATERE	96
<i>Dr., conf. univ., Djulieta RUSU</i>	
17. TEAM BUILDING-UL – FORMĂ DE SPORIRE A MOTIVAȚIEI PERSONALULUI ÎN ORGANIZAȚIILE DIN REPUBLICA MOLDOVA	105
<i>¹Dr., Cătălina ILCIUC , ²Dr. hab., prof. univ. interim., Alic BÎRCĂ</i>	
18. POSIBILITĂȚI DE EVITARE A CONFLICTELOR DE LEGI PRIVIND CONTRACTUL DE COMERȚ INTERNAȚIONAL	111
<i>¹Dr., conf. univ., Liliana ROTARU-MASLO,</i>	
<i>²Magistru în dr., lector univ., Natalia CIOBANU</i>	
19. ЮРИДИЧЕСКАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ЗА НАРУШЕНИЕ ТАМОЖЕННОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА РЕСПУБЛИКИ МОЛДОВА	118
<i>¹Доктор, конф. унив., Александр АРМЕАНИК,</i>	
<i>²Докторант, Евгения ИЛЬИНСКАЯ</i>	
20. POZIȚIONAREA ȘI COMPETENȚA REGULII <i>LEX LOCI SOLUTIONES</i> ÎN CADRUL CONTRACTELOR DE COMERȚ INTERNAȚIONAL	126
<i>Drd., lector univ., Natalia CIOBANU</i>	
21. REVIZUIREA CONSTITUȚIEI PRIN REFERENDUM ÎN TRANZIȚIA DEMOCRATICĂ	132
<i>Drd., Dragoș CRIGAN</i>	
22. ASPECTE PRACTICE PRIVIND RĂSPUNDEREA ÎN DREPTUL ELECTORAL DIN REPUBLICA MOLDOVA	139
<i>Drd., lector univ., Maria GRÂU-PANȚUREAC</i>	
23. CONCEPTUL DREPTULUI LA UN PROCES ECHITABIL PRIN PRISMA DOCTRINEI INTERNAȚIONALE	146
<i>¹Dr. în drept, conf. univ., Veaceslav ZAPOROJAN</i>	
<i>² Drd., Igor BĂCU</i>	
24. CALITATEA POPULAȚIEI REPUBLICII MOLDOVA – IMPERATIV AL DEZVOLTĂRII ECONOMICE A STATULUI	152
<i>Drd., Silvia GODONOAGĂ</i>	
25. COMPORTAMENTUL RESURSELOR UMANE PE PIAȚA MUNCII DIN REPUBLICA MOLDOVA	158
<i>Drd., Olga BUICLI</i>	
26. DEVELOPMENTS IN ESP TESTING PRACTICE: TEST DESIGN	164
<i>Alla MĂMĂLIGĂ</i>	
27. COMPATIBILITATEA DREPTURILOR CONSUMATORULUI CU DREPTURILE PACIENȚILOR ÎN DOMENIUL SERVICIILOR MEDICALE	169
<i>Magistru în drept, Silvia STICI</i>	

28. SUGESTIA - TEHNICĂ DE SCHIMBARE A COMPORTAMENTULUI	175
<i>¹Dr., conf. univ., Raisa BORCOMAN, ²Dr., conf. univ., Elvira JOROVLEA</i>	
29. CAPITALUL UMAN - GENERATOR DE VALORI SOCIALE ȘI CREATOR DE BUNĂSTARE ECONOMICĂ	183
<i>Dr., conf.univ., Maria MANCAȘ</i>	
30. EFICIENTIZAREA COMUNICĂRII PRIN APLICAREA CORECTĂ A ATITUDINILOR	190
<i>Dr., conf. univ., Liliana VICOL</i>	
31. VARIATII PEDAGOGICE ALE MICROSOCIOLOGIEI COMUNICARII	196
<i>Dr., conf. univ., Nina CARUNTU</i>	
32. ACCESUL LIBER LA JUSTIȚIE ÎN JURISPRUDENȚA CEDO	203
<i>Dr., conf. univ., Vladlen COJOCARU</i>	

SECȚIUNEA III:

CARPE SCIENTIAM: EVOLUȚIILE ȘTIINȚELOR SOCIALE ȘI UMANITARE ÎN ECONOMIA CUNOAȘTERII

FORMELE ALTERNATIVE DE MUNCĂ – MODALITATE DE SPORIRE A OCUPĂRII FORȚEI DE MUNCĂ

Dr. hab., prof. univ. interim., Alic BÎRCĂ

*Academia de Studii Economice a Moldovei,
str. Mitropolit G. Bănulescu-Bodoni 61, Republica Moldova, Chișinău,
Tel.: +373 22 22 41 28; web site: www.ase.md*

Abstract

In the present scientific endeavor we are talking about the flexibility of work and its impact on the increase of the employment. In this context, the significance of work flexibility for both the organization and the employees is shown. The defining characteristics of different forms of work flexibility such as: teleworking, part time work, job-share, flexible work, fixed-term work, on-demand work etc. are presented. All these forms of work flexibility are aimed at ensuring a balance between the family and the professional life. Also, the EU trends in the application of labor flexibility as a result of the implementation of concrete measures for this purpose have been presented.

Key words: *work, labor flexibility, European Union, telework, part-time work program, flexible work program*

JEL CLASSIFICATION: F15, F16, J62, J64

În condițiile economiei bazate pe cunoaștere, cu implicații directe asupra intelectualizării și/sau digitalizării muncii, relațiile de muncă tradiționale, prin încheierea unor contracte de muncă pe o perioadă nedeterminată, nu mai reprezintă o prioritate pentru angajatori. Chiar de la începutul secolului XXI, se observă tendințe de aplicare mai frecventă a formelor atipice sau flexibile care reglementează raporturile de muncă dintre angajator și angajat. Flexibilitatea pieței muncii poate permite indivizilor să combine diferite nevoi care apar pe parcursul vieții, poate permite combinarea nevoilor angajaților cu munca, educația, timpul liber etc.

De-a lungul timpului, au avut loc schimbări majore privind modul în care este perceput locul de muncă, precum și în ceea ce privește relația dintre organizații și angajați. Au existat perioade în care, în diverse țări, angajații se așteptau să rămână la locurile lor de muncă pentru o perioadă îndelungată și se bucurau de un nivel acceptabil de securitate al locului de muncă. Concurența, schimbările tehnologice, schimbările de pe piețele financiare etc. au condus la: regândirea relației dintre angajați și organizații, căutarea unei mai mari flexibilități, dezvoltarea unor noi strategii axate pe capacitatea de a reacționa eficient la condițiile de pe piață, condiții aflate în continuă schimbare.

O perioadă îndelungată, în diverse țări cum ar fi Japonia, cunoscută prin sistemul de angajare pe viață, angajații au avut parte de un climat de stabilitate, existând diverse oportunități de promovare și de creștere a salariului etc. În prezent, poate exista situația în care este necesar ca forța de muncă să fie capabilă să producă rezultate imediate, iar angajații pot fi în prezent evaluați după criterii de performanță, aceste aspecte având impact asupra menținerii pentru o perioadă mai îndelungată.

Implementarea și extinderea formelor flexibile de muncă a condus la creșterea ocupării forței de muncă la nivelul Uniunii Europene. Potrivit publicației *Analiza anuală privind situația socială și a ocupării forței de muncă în Europa (ESDE)*, ediția 2017, se înregistrează tendințe

pozitive atât pe piața muncii, cât și în domeniul social, precum și continuarea creșterii economice. Cu cele peste 234 de milioane de persoane care au un loc de muncă, rata ocupării forței de muncă nu a fost niciodată atât de ridicată în Uniunea Europeană, iar rata șomajului se situează la cel mai scăzut nivel din decembrie 2008. Începând din 2013, în Uniunea Europeană au fost create 10 milioane de locuri de muncă. O bună parte din forța de muncă este ocupată, prin aplicare formelor atipice de angajare.

Crearea condițiilor flexibile pentru angajarea forței de muncă este una dintre cele mai aplicate măsuri pe timp de criză. Adoptarea Cartei verzi "Modernizarea legislației muncii în conformitate cu provocările secolului 21", de către Comisia Europeană, are ca scop realizarea obiectivelor Strategiei Lisabona de creștere economică prin crearea de noi locuri de muncă. Principalul obiectiv se referă la stimularea dezbaterilor despre flexibilizarea relațiilor contractuale de muncă în combinație cu dreptul muncii, condiții care pot facilita crearea de noi locuri de muncă și încuraja formele de tranziție de la un loc de muncă la altul pe piața muncii.

În prezent, flexibilizarea muncii este exprimată prin diferite forme cum ar fi: telemunca, munca la domiciliu, munca part time, împărțirea postului de muncă sau *job-share*, programul flexibil de muncă sau *flexitime*, munca pe perioadă determinată, munca la cerere etc. Toate aceste forme de flexibilizare a muncii au ca scop asigurarea unui echilibru între viața familială și cea profesională.

Telemunca este acea formă de organizare a muncii care se dezvoltă rapid în economia bazată pe cunoaștere. Telemunca este definită ca o formă de organizare și/sau de prestare a muncii de către un salariat, cu regularitate, în afara sediilor sau punctelor de lucru ale angajatorului, prin folosirea mijloacelor informatice, muncă ce ar putea fi prestată și la sediul sau punctele de lucru ale angajatorului. În mare parte, cel mai utilizat spațiu pentru telemunca este locuința salariatului, însă definiția nu exclude orice alte locații unde salariatul ar putea avea acces la mijloacele informatice necesare și unde s-ar putea asigura condițiile corespunzătoare de protecție a datelor și securitate și sănătate în muncă. Telemunca trebuie să aibă permanent un caracter consensual, fără a fi impusă de angajator, fiind agreată de comun acord la încheierea contractului individual de muncă. .

În anul 2000, în cadrul unei reuniuni a Consiliului European de la Lisabona, s-a stabilit ca obiectiv strategic pentru Uniunea Europeană, în contextul evoluțiilor globale, de a deveni cea mai competitivă și dinamică economie bazată pe cunoaștere („knowledge based economy”).

În acest context, s-a urmărit modernizarea relațiilor de muncă, incluzând stabilirea unor moduri de lucru flexibile cu scopul de a crește productivitatea și competitivitatea întreprinderilor, dar și de a îmbunătăți calitatea locurilor de muncă. Drept urmare, Comisia Europeană a invitat partenerii sociali de la nivelul Uniunii Europene să înceapă negocierile cu privire la telemunca, negocieri ce au demarat pe 20 septembrie 2001 și s-au finalizat pe 16 iulie 2002 odată cu semnarea Acordului Cadru asupra Telemuncii. *Acordul-cadru european privind telemunca*, încheiat la Bruxelles în 2002 între partenerii sociali, definește telemunca ca fiind acea formă de organizare sau/și de realizare a muncii utilizând tehnologiile informatice în cadrul unui contract sau a unei relații de muncă, în care munca - ce ar putea fi realizată, în egală măsură, în localurile angajatorului - este efectuată în afara acestora, în mod regulat.

Scopul Acordului-cadru european constă atât în modernizarea organizării muncii cât și în reconcilierea vieții active cu cea socială, incluzând astfel angajamente flexibile pentru realizarea echilibrului între flexibilitatea și securitatea muncii.

La nivelul Uniunii Europene, Acordul Cadru asupra Telemuncii a fost implementat prin intermediul Contractelor Colective, la nivel național sau sectorial, în majoritatea statelor membre, cum ar fi Franța, Belgia, Luxemburg, Austria, Germania, Italia etc.

Din perspectivă organizațională și individuală, telemunca implică atât avantaje, cât și dezavantaje. Avantajele telemuncii pot fi: o mai mare flexibilitate la nivel organizațional, încredere sporită privind satisfacția muncii, creșterea productivității muncii, sporirea competitivității prin reducerea costurilor, dezvoltarea unei noi culturi organizaționale.

Dezavantajele telemuncii se referă la următoarele: control limitat al angajaților, existența riscurilor în ceea ce privește securitatea informațiilor, bariere de comunicare între angajați etc. Luând în considerație faptul că în cea mai mare parte telemunca este desfășurată de la domiciliul angajatului, în continuare este prezentată ponderea persoanelor care desfășoară activitatea la domiciliu în totalul populației ocupate cu vârsta de 15-64 ani (Figura 1).

Analizând informația din Figura 1, constatăm că ponderea persoanelor care își desfășoară activitatea la domiciliu a crescut în majoritatea statelor membre ale Uniunii Europene, cu excepția Ungariei, Bulgariei, Italiei, Maltei, Marii Britanii și Germaniei. Totodată, trebuie remarcat faptul că în unele state membre UE (Suedia, Belgia, Luxemburg, Finlanda, Danemarca) ponderea persoanelor care își desfășoară activitatea la domiciliu a crescut semnificativ în perioada analizată. Aceasta demonstrează faptul că implementarea Acordului cadru cu privire la Telemuncă în Uniunea Europeană a avut efecte benefice asupra posibilității desfășurării activității la domiciliu din partea forței de muncă comunitară și, ca rezultat, creșterea ocupării la nivel comunitar.

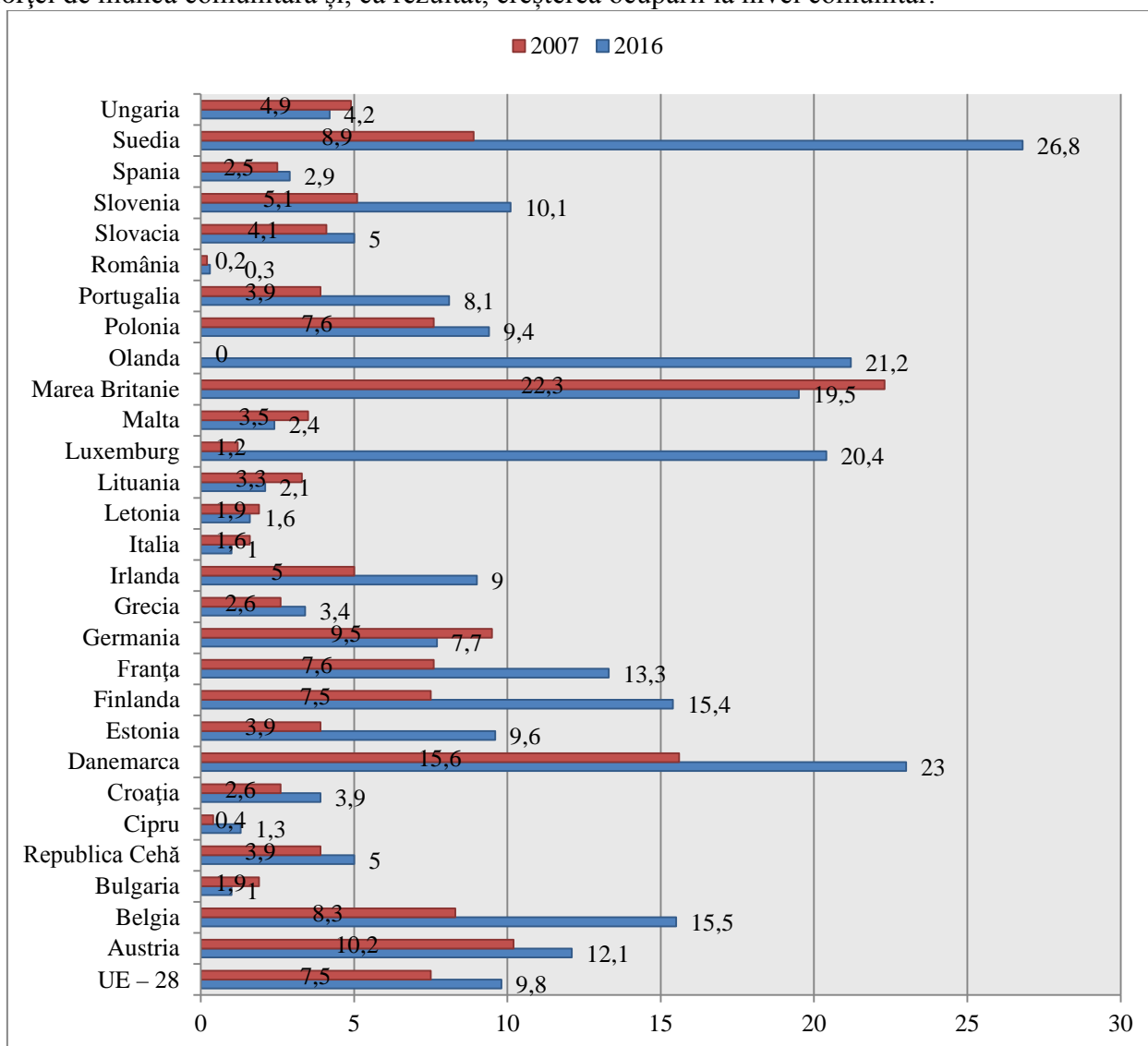

Figura 1. Ponderea persoanelor care își desfășoară munca la domiciliu în totalul populației ocupate în perioada 2007-2016, %

Sursa: Elaborat de autor în baza statisticii Uniunii Europene (EUROSTAT).

Dacă în Figura 1 este prezentată ponderea tuturor categoriilor de persoane ocupate la domiciliu în totalul populației ocupate, în Figura 2 este prezentată informația cu privire la ponderea salariaților care își desfășoară uneori activitatea la domiciliu în totalul salariaților, în anul 2016.

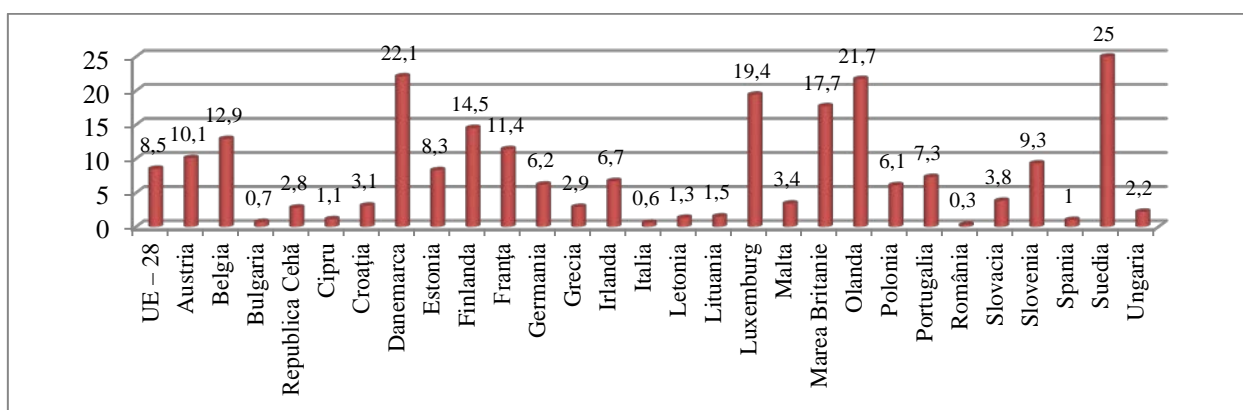

Figura 2. Ponderea salariațiilor care uneori desfășoară munca la domiciliu în totalul salariațiilor în anul 2016, %

Sursa: Elaborat de autor în baza statisticii Uniunii Europene (EUROSTAT).

Analizând informația din Figura 2, în unele țări membre UE (Suedia, Olanda, Danemarca, Luxemburg) există o pondere destul de mare a salariațiilor care pot să-și desfășoare activitatea profesională la domiciliu. În același timp, în unele state membre UE (România, Italia, Bulgaria), ponderea salariațiilor care uneori pot să-și desfășoare activitatea profesională la domiciliu în totalul salariațiilor este foarte mică, mai puțin de 1,0%.

Programul de muncă part-time include un număr redus de ore de muncă decât standardul de 8 ore pe zi. Salariatul beneficiază de dreptul la concediu medical ori de odihnă, plătite în raport direct proporțional cu procentul din programul complet de lucru realizat. Totodată, trebuie menționat faptul că există deosebire între munca part time și cea pe perioadă determinată sau temporară. Într-un angajament temporar, salariatul nu beneficiază de concediu plătit și are relații pe termen scurt cu organizația. Din perspectiva angajatului, avantajele muncii part time sunt: permite îndeplinirea obligațiilor familiale, oferă dreptul la concedii de odihnă, medicale și parentale, este binevenit pentru anumite categorii de persoane (pensionari, studenți, persoane cu nevoi speciale etc.), conduce la sporirea veniturilor prin completarea unui post de muncă *full time* etc. Dezavantajele muncii part time se referă la: venituri reduse, concedii de odihnă plătite proporțional timpului lucrat, probleme de coeziune socială și de asimilare a culturii organizaționale etc.

Împărțirea postului sau munca **de tip job-share** constă în distribuirea sarcinilor de muncă și este o formă de flexiwork prin care doi sau mai mulți salariați își împart munca și beneficiile unui post normal, cu normă întreagă. Salariații respectivi pot împărți în mod egal toate aspectele muncii sau pot efectua anumite aranjamente în care o persoană realizează anumite sarcini iar cealaltă persoană realizează sarcinile rămase.

Împărțirea postului este atractivă pentru persoanele care doresc să petreacă mai mult timp cu copii sau persoane în etate aflate în suferință, ceea ce nu le poate oferi o săptămână tradițională de muncă de cinci zile.

Împărțirea postului sau munca de tip job share implică atât avantaje, cât și dezavantaje. Avantajele constau în: poate atrage personal cu multă experiență, doritor să lucreze cu normă parțială, permite angajaților de a acorda mai multă atenție problemelor familiale și personale, asigură ocuparea pentru anumite categorii de angajați etc. Dezavantajele acestei forme de angajare sunt: apar probleme de comunicare între angajați, este dificil de aplicat, sporesc cheltuielile pentru asigurările sociale etc.

Și în cazul programelor parțiale de muncă, la nivelul statelor membre UE se observă anumite diferențe privind aplicabilitatea acestora (Figura 3).

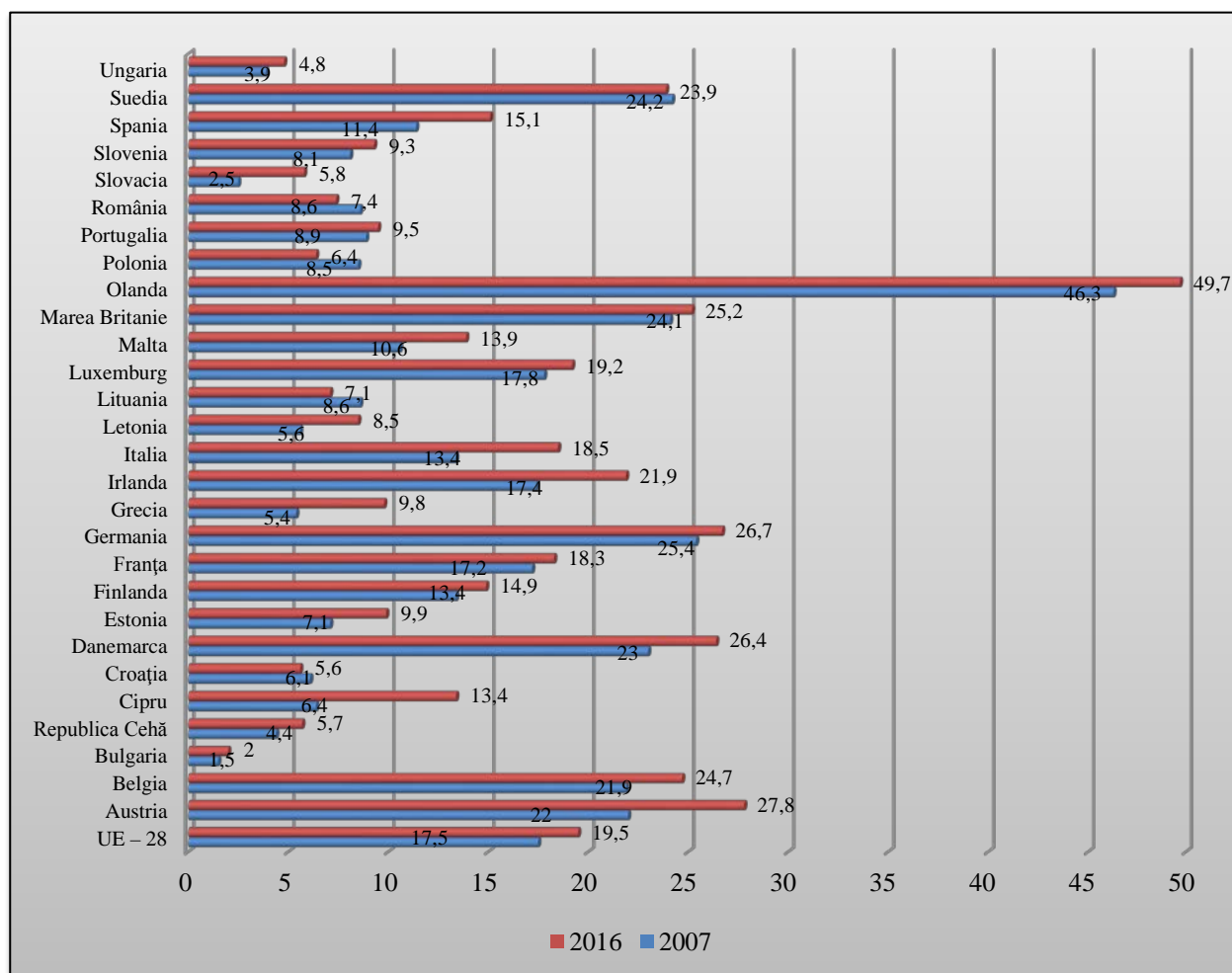

Figura 3. Ponderea persoanelor care activează cu program parțial de muncă în totalul persoanelor ocupate în perioada 2007-2016, %

Sursa: Elaborat de autor în baza statisticii Uniunii Europene (EUROSTAT).

Din Figura 3, observăm că în majoritatea statelor membre UE a avut loc creșterea ponderii persoanelor cu programe parțiale de muncă în totalul populației ocupate în perioada 2007-2016, excepție făcând Suedia, România, Polonia, Lituania și Croația. Cea mai mare pondere a persoanelor care activează în baza unui program parțial de muncă se înregistrează în Olanda. Aproape jumătate din populația ocupată din Olanda activa parțial la un loc de muncă, în anul 2016. Aceasta demonstrează că populația ocupată din țara respectivă acordă mai multă prioritate obligațiilor familiale. De asemenea, nivelul salariului practicat în Olanda le permite acestei categorii de persoane să activeze parțial la un loc de muncă. La fel, observăm că ponderea redusă a persoanelor care activează în baza unui program parțial de muncă este redusă în acele țări în care nivelul salariului este inferior celui practicat în țările cu un nivel de dezvoltare mai înalt din UE.

În ceea ce privește persoanele care activează pe baza unui program parțial de muncă Republica Moldova, informația este prezentată în Tabelul 1.

Analizând datele din Tabelul 1, constatăm lipsa unei tendințe în ceea ce privește persoanele ocupate în Republica Moldova pe baza unui program parțial de muncă. Aceasta este valabil atât în cazul populației ocupate în ansamblu, cât și a salariaților. Ponderea persoanelor ocupate cu program parțial de muncă în totalul populației ocupate a fluctuat de la an la an, înregistrându-se, totodată, o tendință de reducere a acesteia, în perioada analizată, fapt ce nu putem spune același lucru cu privire la salariați, unde situația a rămas, practic, aceeași în perioada de referință, cu unele excepții când s-a înregistrat o pondere mai mare în anii 2012, 2013 și 2015. Totodată, observăm creșterea ponderii

salariaților cu program parțial de muncă în totalul persoanelor ocupate cu același program. Aceasta demonstrează că organizațiile din Republica Moldova practică angajarea conform unui program parțial sau redus de muncă.

Tabelul 1. Persoanele ocupate cu program parțial de muncă în Republica Moldova în perioada 2010 - 2016

N. o.	Anii	Total			Salariați			
		Program de muncă total, mii persoane	Program de muncă parțial, mii persoane	Ponderea persoanelor ocupate cu program de muncă parțial în total persoane ocupate, %	Program de muncă total, mii persoane	Program de muncă parțial, mii persoane	Ponderea salariiilor cu program de muncă parțial în total salariiilor, %	Ponderea salariiilor cu program parțial de muncă în totalul persoanelor ocupate cu program parțial de muncă. %
1	2010	1 143,4	79,4	6,9	808,5	30,8	3,8	38,7
2	2011	1 173,5	85,3	7,3	828,9	31,0	3,7	36,3
3	2012	1 146,8	92,8	8,1	812,3	32,9	4,0	35,4
4	2013	1 172,8	84,1	7,2	806,7	32,4	4,0	38,5
5	2014	1 184,9	72,2	6,1	797,6	29,9	3,7	41,4
6	2015	1 203,6	73,9	6,1	787,6	32,9	4,2	44,5
7	2016	1 219,5	71,5	5,9	768,3	29,2	3,8	40,8

Sursa: Elaborat de autor în baza datelor Biroului Național de Statistică

Comparând situația din Republica Moldova în materie de ocupare parțială cu cea din țările Uniunii Europene, constatăm că aceasta este la nivelul țărilor ex socialiste, care, la rândul lor, mai au rezerve în ceea ce privește implementare programelor atipice de muncă.

Programul de muncă flexitime reprezintă o altă formă atipică de angajare și include o schemă de lucru variabilă. Programul de muncă flexitime oferă alternative la orele de sosire, plecare, pauze de masă, în general existând un moment la mijlocul zilei, când toți angajații sunt prezenți. De asemenea, o variantă a acestei metode de lucru este cea de flexiplace, care permite salariatului să desfășoare o parte din activități în afara biroului, conform unor reguli prestabilite. Această practică de realizare a muncii nu trebuie confundată cu munca la domiciliu. Avantajele programului de muncă flexitime sunt: contribuie la sporirea motivației angajaților, este ușor de aplicat, crește durata zilnică de activitate a organizației, sporește încrederea față de angajați. Dezavantajele programului flexibil de muncă constau în: creșterea cheltuielilor legate de mărirea duratei zilnice de lucru a organizației, sporirea necesității supravegherii angajaților din partea managerilor etc.

La nivelul Uniunii Europene, ponderea persoanelor care activează pe baza unor programe atipice de muncă a fost de 38,3% din totalul populației ocupate, în anul 2016 (Figura 4).

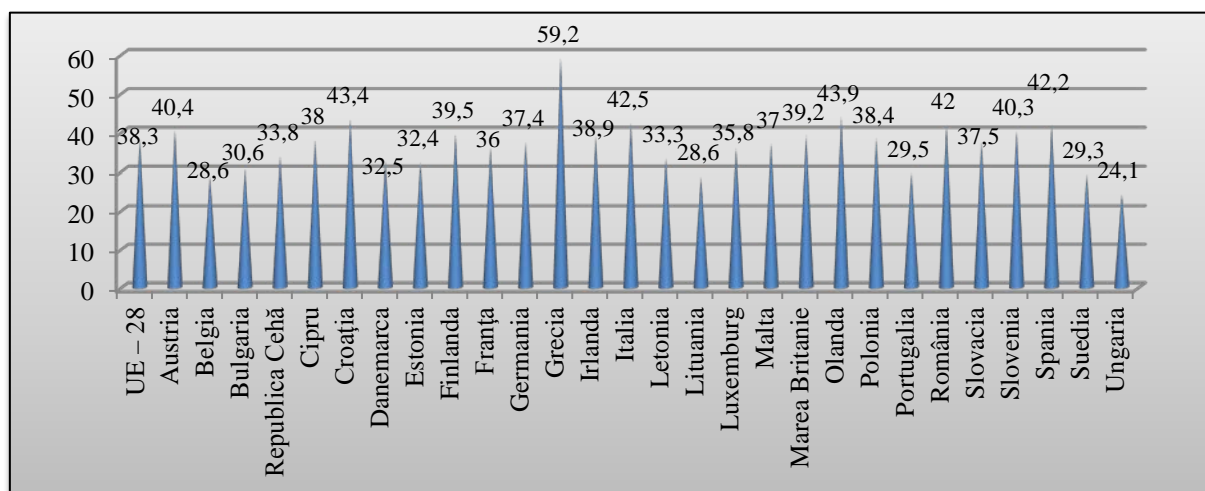

Figura 4. Ponderea persoanelor cu programe atipice de muncă în totalul populației ocupate în anul 2016, %

Sursa: Elaborat de autor în baza statisticii Uniunii Europene (EUROSTAT).

Potrivit Figurii 4, cea mai mică pondere a persoanelor care activează după programe atipice de muncă a fost înregistrată în Ungaria. În anul 2016, aceasta a constituit 24,1% din totalul populației ocupate, fiind de mai bine de două ori mai mică față de cea înregistrată în Grecia. Totodată constatăm că în majoritatea statelor membre UE, ponderea persoanelor care activează după programe atipice de muncă este de peste o treime din totalul populației ocupate. Aceasta demonstrează că programul tradițional de muncă nu mai reprezintă o prioritate, atât pentru cei aflați în căutarea unui loc de muncă, cât și pentru angajatori.

Generalizând asupra formelor atipice sau flexibile de organizare a timpului de muncă putem evidenția anumite beneficii atât pentru angajatori cât și pentru angajați. Beneficiile obținute de angajatori sunt:

- creșterea profitabilității ca rezultat al reducerii costurilor, în special cât angajații muncesc la domiciliu;
- sporirea satisfacției în muncă a angajaților;
- reducerea absenteismului ca rezultat al descreșterii concediilor pentru incapacitate temporară de muncă;
- reducerea fluctuației personalului, prin asigurarea unui echilibru mai bun între viața personală și cea profesională, cu impact pozitiv asupra menținerii angajaților valoroși și motivării acestora;
- îmbunătățirea relațiilor cu clienții și sporirea loialității acestora;
- îmbunătățirea competitivității organizaționale datorită capacității angajatorului de a reacționa eficient la cerințele pieței, aflată într-o permanentă schimbare.

Beneficiile angajaților sunt:

- asigurarea unei concilierii între viața personală și cea profesională;
- utilizarea mai eficientă a timpului de care dispun;
- posibilitatea asumării unor responsabilități familiale;
- reducerea sau evitarea stresului pe timpul deplasării la ore de vârf.

CONCLUZII

Programele flexibile de muncă reprezintă un element cu contribuții deosebite atât la nivel național, cât și organizațional. La nivel național, în urma aplicării programelor flexibile de muncă, crește nivelul de ocupare a forței de muncă, fapt demonstrat în urma analizei formelor atipice de

muncă în Uniunea Europeană. La nivel organizațional, implementarea programelor flexibile de muncă conduce la creșterea satisfacției angajaților. De asemenea, formele atipice de muncă oferă forței de muncă posibilitatea asigurării unui echilibru între viața profesională și cea familială. Dacă la nivelul Uniunii Europene au fost întreprinse acțiuni concrete sub aspect instituțional și juridic privind dezvoltarea și implementarea formelor atipice de muncă, în Republica Moldova încă nu este bine definită această problemă. Mai mult de atât, datele statistice, obținute în baza Anchetei Forței de Muncă, se rezumă doar la prezentarea informației legată de ocuparea forței de muncă pe baza unui program redus de muncă.

BIBLIOGRAFIE

1. Aceleanu Mirela Ionela (2013), The labour market in the post-crisis economy: the case of Spain, *Revista Theoretical and Applied Economics*, Volumul XX (2013), No. 3(580), pp. 135-146,
2. Adumitrăcesei I.D., Niculescu N.G., *Piața forței de muncă. Teorie și practică economică contemporană*, Editura Tehnică, Chișinău, 1995
3. Bîrcă A. *Managementul resurselor umane*. Editura ASEM, Chișinău, 2005
4. Jula N., *Teorii privind piața muncii*, Editura BREN, București, 2000
5. Giarini O., Liedtke P., *Dilema ocupării forței de muncă și viitorul muncii*, Editura All Beck, București, 2001
6. Keynes J.M., *Teoria generală a folosirii mâinii de lucru, dobânzii și banilor*, Editura Științifică, București, 1970.
7. Mărginean S., *Implicații ale integrării în UE asupra evoluției pe termen scurt a pieței muncii din România în vol. România și Uniunea Europeană*, Editura Economică, București, 2006
8. Șerban Andreea Claudia (2012), “A better employability through labour market flexibility. The case of Romania”, *Procedia-Social and Behavioral Science Journal*, Vol. 46, No. 805, pp. 4539-4543
9. Vaculovschi, D. (2011), *Impactul crizei economice mondiale asupra politicii de ocupare a forței de muncă din Republica Moldova*. *Economica* nr. 2, p. 51-60.
10. <http://www.statistica.md/> (accesat la 10 august 2017).
11. <http://ec.europa.eu/eurostat/>. (accesat la 10 iulie 2017).

STRATEGII ȘI TEHNICI DE FORMARE ȘI PERFECTIONARE A PERSONALULUI

Dr., conf. univ., Marina BAIEȘU

*Academia de Studii Economice a Moldovei,
str. Mitropolit G. Bănulescu-Bodoni 61, Republica Moldova, Chișinău,
Tel.: +373 22 22 41 28; web site: www.ase.md*

Abstract

Today, most companies are experiencing substantial changes, technologically, structurally, operationally and so on. These changes could be better implemented with the help of better trained employees from a professional standpoint. Therefore, all the companies must acknowledge the necessity to invest, including in the intellectual potential of employees. The professional competence of employees can be ensured through continuous process of professional improvement, as well as the personal qualities of each individual.

Even if these are not at the top of priorities for global policies, new strategies of professional formation and improvement, represent the support axes of moving towards an economy and a society based on knowledge.

Key words: *strategies, training, education, human resources, development.*

JEL CLASSIFICATION: Q 15, M 53, M 12, J 24, F 18

Așa cum în societatea contemporană schimbările au un caracter accelerat în orice domeniu de activitate umană, activitățile de formare și perfecționare capătă o importanță majoră. Acest fapt este determinat și de complexitatea crescândă a problemelor din organizații și capacitatea oamenilor de a le face față.

Dezvoltarea fără precedent a tehnologiilor de informare și comunicare, extinderea inovațiilor tehnice în toate domeniile au generat și generează noi cerințe privind cunoașterea și au obligat oamenii să se reorienteze în meserii sau profesii noi, din cauza mutațiilor structurale și ocupaționale intervenite pe piața muncii.

Aceste schimbări au determinat revizuirea conceptelor privind conținutul și rolul instruirii. Noile sisteme de abordare a educației și instruirii trebuie să devină mai variabile, dependente de evoluțiile macroeconomice. În acest moment, formarea este nu numai un suport fundamental pentru societatea umană în procesul schimbării, ci și un instrument capabil să ajute oamenii în previziunea schimbărilor și în posibilitatea pregătirii în această nouă perspectivă. Chiar dacă nu sunt înscrise în fruntea listei politicilor globale, strategiile noi de formare și perfecționare profesională continuă (pe tot parcursul vieții) constituie axele de susținere a trecerii la economia și societatea bazată pe cunoaștere.

Strategii și tehnici de formare și perfecționare

Strategiile și tehnicile de formare și perfecționare se diferențiază, având la bază ansamblul obiectivelor majore ale organizației pe termen lung, urmărindu-se ca prin valorificarea eficientă a resurselor umane să se obțină avantaje competitive.

În funcție de cheltuielile pentru instruire făcute de firmă în efortul de dezvoltare a angajaților săi există următoarea clasificare a strategiilor de formare și perfecționare.

➤ **Strategia de perfecționare.** În cazul acestei strategii, cheltuielile pentru instruire sunt mici, dar firma a constituit un fond special destinat acestui scop, ceea ce asigură continuitatea activității. Datorită resurselor limitate, nu pot fi utilizate serviciile firmelor specializate în formarea personalului și se recurge, de regulă, la specialiștii proprii.

➤ **Strategia de investire.** Aceasta pornește de la ideea că banii pentru specializare sunt o investiție în viitorul firmei. Compania alocă fonduri însemnate pentru pregătirea angajaților săi, investiția în formarea personalului având un caracter sistematic, programat, urmărindu-se obținerea de rezultate bune și foarte bune pe termen lung.

➤ **Strategia conjuncturală** ("hei-rup"). Strategia conjuncturală se caracterizează prin alocarea ocazională a unor sume importante, în situații de criză actuală de personal sau când apar conjuncturi deosebit de favorabile și întreprinderea nu face față cerințelor pieței cu resursele umane de care dispune. Strategia este folosită, deci, în situații speciale și pentru o perioadă limitată de timp.

➤ **Strategia de conciliere**. Este o strategie care presupune cheltuieli mici și ocazionale pentru perfecționarea personalului. În general, se urmărește prevenirea unor conflicte sociale ce pot apărea ca urmare a lipsei totale de preocupare a conducerii pentru perfecționarea angajaților.

În funcție de etapele carierei unui individ în cadrul organizației, strategiile de formare și perfecționare se clasifică astfel:

➤ **Strategia de socializare**. Această strategie constă în programarea și desfășurarea unor activități având ca obiect familiarizarea noilor angajați cu obiectivele firmei, un rol important deținându-l colegii și superiorii noului angajat.

➤ **Strategia de specializare**. Strategia de specializare urmărește dezvoltarea competențelor angajaților, care sunt specifice postului lor. Cheltuielile efectuate sunt justificate de performanțele obținute pe post.

➤ **Strategia de dezvoltare**. Această strategie vizează dezvoltarea pe orizontală a angajaților prin rotația lor pe posturi sau dezvoltarea acestora pe verticală - promovare. Se aplică persoanelor pentru care se preconizează o carieră ascendentă în organizație.

➤ **Strategia de valorizare**, urmărește dezvoltarea personalului prin utilizarea competențelor și experienței unor angajați ai organizației, cei care sunt utilizați pentru a-i pregăti pe alții având calitatea de "mentori" pentru alți membri. Deși cheltuielile sunt mai mici, performanțele pot fi mari, în funcție de profesionalismul mentorilor, dar și de străduințele cursanților și, nu în ultimul rând, de climatul existent în firmă.

În Uniunea Europeană, procesul este mult mai cuprinzător și complex, Memorandumul "Educația și formarea profesională pe tot parcursul vieții (EFPPV), lansat în octombrie 2000 distingându-se de alte documente asemănătoare, elaborate fie de UE, fie de UNESCO sau OECD, prin următoarele:

- include o dimensiune sincronică, care implică complementaritatea învățământului formal, informal și non-formal, precum și o dimensiune temporală diacronică;

- integrarea obiectivelor economice și culturale cu cele sociale și civice, aceasta implicând dimensiunea holistică și multidimensională.

Memorandumul este centrat pe șase mesaje cheie, care, în unitatea și interconditionabilitatea lor, formează cadrul necesar pentru aplicarea politicii de formare în fiecare stat membru. Aceste mesaje cheie sunt: noi deprinderi de bază pentru toți; investiții mai ample în resurse umane; inovația în predare și învățare; evaluarea, aprecierea, certificarea și recunoașterea învățării; regândirea orientării și consilierii profesionale; învățarea mai aproape de casă.

Instruirea și perfecționarea angajaților este problema căreia trebuie să-i facă față fiecare organizație. Cantitatea și calitatea instruirii desfășurate variază enorm de la o organizație la alta. Factorii care influențează cantitatea și calitatea activităților de instruire și perfecționare sunt:

• amploarea schimbărilor din mediul exterior schimbările tehnologice, noile prevederi legislative);

• schimbările pe plan intern;

• existența aptitudinilor și calificărilor corespunzătoare în rândul forței de muncă disponibile;

• gradul de adaptabilitate al forței de muncă;

• măsura în care organizația sprijină ideea dezvoltării carierei pe plan intern;

• gradul de angajament al conducerii față de ideea că instruirea reprezintă un element esențial pentru succesul economic;

• măsura în care conducerea consideră instruirea ca factor de motivare în muncă;

• cunoștințele și aptitudinile celor care răspund de efectuarea instruirii.

Din perspectiva de ansamblu a unei organizații, obiectivele procesului de perfecționare a personalului au în vedere următoarele :

- Consolidarea conducerii companiei.
- Creșterea productivității și eficienței la toate nivelurile.
- Îmbunătățirea comunicării pe orizontală și pe verticală.
- Crearea unei structuri mai flexibile pentru recrutarea și perfecționarea angajaților.
- Extinderea rezervorului de cunoștințe și aptitudini pe diverse planuri.

Din punct de vedere al celor antrenați în acest proces de perfecționare, obiectivele sunt:

- Obținerea unui rol mai puternic în stabilirea și îndeplinirea obiectivelor și strategiei de afaceri a companiei.

- Mărirea eficienței și productivității.
- Diversificarea sarcinilor de lucru.
- Sporirea șanselor de promovare.
- Actualizarea și modernizarea cunoștințelor și capacităților existente.

Aceste obiective nu pot fi îndeplinite decât dacă perfecționarea personalului se bazează pe un număr de principii care să contribuie la dezvoltarea personalului:

- Procesul trebuie să fie în concordanță cu cultura companiei și cu stilul managerial, care se pot modifica pe măsură ce rețelele flexibile vor înlocui marile structuri ierarhice de sus în jos.

- Compania trebuie să ofere angajaților oportunități de perfecționare și instruire și să-i stimuleze să-și asume o parte din răspunderea propriei dezvoltări. Se poate astfel institui o cultură a învățării.

- Pentru fiecare obiectiv economic, trebuie să se stabilească nevoile de pregătire ale angajaților și să se aloce resursele corespunzătoare, astfel încât perfecționarea personalului și strategia economică să rămână în strânsă legătură.

- Managerii trebuie să se implice activ în program, supunându-se ei înșiși procesului de evaluare și perfecționare, odată cu evaluarea și perfecționarea personalului.

- Programele de perfecționare trebuie planificate și modernizate conform necesităților organizației și în concordanță cu atuurile acesteia, cu stilurile de învățare ale oamenilor și cu cultura organizațională.

- Programele trebuie să fie eficiente sub aspectul costurilor, adoptând o orientare spre rezultat. Perfecționarea personalului urmărește să dezvolte cunoștințele, aptitudinile și deprinderile angajaților pentru a îmbunătăți baza de cunoștințe generale ale organizației și pentru a pregăti cadrul optim în care membrii acesteia să gândească strategic, chiar dacă gândirea strategică nu este cerută de actualele posturi. Prin urmare, obiectivele oricărui program de perfecționare a personalului sunt:

- ajutarea acestora în atingerea unui maxim de performanță în realizarea muncii lor;
- pregătirea lor pentru evoluția viitoare a locurilor de muncă îmbunătățind astfel eficiența proprie și a companiei ca întreg.

Perfecționarea profesională individuală

Din punct de vedere al angajatului este deosebit de important ca acesta să aparțină unui colectiv de muncă, adică unui agent economic care adoptă dezvoltarea individuală. Astfel i se asigură o perfecționare profesională continuă, ceea ce îi permite să se adapteze la cerințele, în permanentă schimbare, ale mediului înconjurător, ale piețelor sau să poată face față problemelor care apar zilnic la locul de muncă.

Dezvoltarea individuală nu se limitează la faptul că un angajat caută să-și însușească cunoștințe noi și abilități, **ci pentru că prin procesul de specializare el dobândește o imagine mult mai bună despre sine.**

O dezvoltare importantă se produce în situația în care atât agentul economic, cât și angajatul câștigă de pe urma schimbărilor calitative și cantitative. Așadar, managerul este recomandabil să ofere sprijin și un feedback permanent și consistent angajaților aflați în procesul de perfecționare profesională și să-i asigure că eforturile lor suplimentare în acest sens vor fi recunoscute. Feed-

back-ul permanent reprezintă un factor stimulator și motivator, deoarece efortul de învățare este, adesea, destul de dificil pentru angajați.

Un alt factor de care trebuie să se țină seama în procesul de dezvoltare individuală îl constituie **identificarea modului în care angajatul învață și asimilează noile cunoștințe cel mai ușor**. În realitate, de cele mai multe ori, acesta nu este solicitat să-și prezinte preferințele și adesea se consideră că posibilitățile de învățare sunt ereditare, iar metoda uzuală constă în transmiterea informațiilor urmată de o baterie de teste.

Este imperios necesar să se renunțe la această practică și **să se stimuleze tot mai mult învățarea deliberată**, descrisă ca un efort conștient, susținut și constant pe care îl depune angajatul în scopul de a asimila noi cunoștințe teoretice și practice. Există și posibilitatea învățării accidentale care are loc atunci când angajatul învață din experiența proprie sau din experiențele altora, proces care se derulează spontan și neintenționat.

Stimularea și motivarea învățării pot fi pozitive sau negative. În cazul negativ, acestea încearcă să evite un fenomen neplăcut, cum ar fi sancționarea sau concedierea, în timp ce cazul pozitiv dezvoltă impulsul și conștientizarea, care determină dorința de a învăța ceva nou, folositor, și nu de a evita un posibil rezultat neplăcut.

Fără îndoială, procesul de învățare nu ar trebui să înceteze pe tot parcursul vieții. În cazurile în care munca (activitatea) este de rutină, iar persoanele cu care se vine în contact sunt mereu aceleași, nu există stimuli care să încurajeze învățarea, iar performanțele individuale nu se îmbunătățesc.

Stimularea și motivația angajaților depind și de abilitatea managerului de a identifica gradul de învățare continuă a fiecărei persoane în parte. Menținerea permanentă a interesului pentru perfecționarea profesională a angajaților prin acumularea de noi cunoștințe trebuie să reprezinte un scop major al fiecărui agent economic care dorește și se preocupă de o evoluție certă și ascendentă.

Procesul de perfecționare profesională

Asigurarea unor oportunități de perfecționare profesională nu înseamnă numai înscrierea angajaților la cursuri teoretice. Deoarece angajații învață și acumulează diferit, mediul care le este cel mai util este cel al învățării continue.

Perfecționarea profesională continuă sau discontinuă este un proces care se recomandă să parcurgă următoarele etape:

- **receptarea informațiilor** - dacă o informație este importantă, cu siguranță că ea va avea un anumit impact; în caz contrar, ea nu va fi ascultată. De asemenea, expunerea abundentă de informații înainte de demonstrații practice reprezintă o experiență plictisitoare și inefficientă;

- **observația** - învățarea prin urmărirea mișcărilor unei alte persoane care demonstrează cum se execută o lucrare;

- **experimentarea** - realizarea efectivă a lucrării de către angajatul care învață, completează procesul de perfecționare profesională și fixează cunoștințele și deprinderile dobândite;

- **încurajarea** - când un angajat învață ceva nou, de cele mai multe ori el devine ezitant și nu este încrezător în faptul că este capabil să execute integral noua lucrare învățată; dacă managerul îl încurajează și îi susține eforturile, învățarea se va realiza mult mai ușor.

Încurajarea reprezintă o etapă foarte importantă în cadrul procesului de perfecționare profesională. Dacă managerul demonstrează că are încredere în angajați, aceștia vor fi tentați să își utilizeze cunoștințele noi asimilate în activitatea lor curentă.

Managerul este bine să reamintească permanent angajaților că nu eventualele greșeli trebuie să-i preocupe, că rezultatele obținute nu trebuie să fie de la început foarte bune, ci faptul că s-au străduit să-și însușească cât mai bine metodele de muncă.

În situația în care rezultatele sunt puse mai presus de eforturile depuse de către angajați, tentația de a risca va fi minimă, angajații refuzând să-și asume noi responsabilități dacă nu sunt deplin convinși că le pot duce la bun sfârșit.

Deosebit de răspândit este procesul de perfecționare profesională la locul de muncă, care presupune diferențierea între practică și experiență:

- **practica** reprezintă performarea repetată a aceleiași sarcini, astfel încât aceasta devine un automatism;

- **experiența** asigură participarea la un număr mare de sarcini și situații și are ca rezultat o îmbunătățire continuă a abilităților și a cunoștințelor în domeniu; ea implică noutate, similitudine, participare și risc.

Perfecționarea profesională a angajaților se poate realiza și din învățarea din greșeli. A conștientiza o greșeală înseamnă cel mai probabil că ea nu va mai fi repetată în viitor. În funcție de comportamentul managerului față de greșeala săvârșită de către angajați, sentimentele acestora din urmă pot fi de iritare, de agresivitate pasivă, de inhibare sau de indiferență - dacă în viitor vor fi solicitați să rezolve sarcini asemănătoare.

Recomandabil este feed-back-ul pozitiv, care se dovedește că reprezintă cea mai bună metodă de corectare a greșelilor, pentru că nu implică critica și, cu atât mai puțin, sancțiunea și penalizarea.

Aplicarea cunoștințelor învățate și însușite

Punerea în practică, respectiv aplicarea noilor cunoștințe și abilități învățate nu este bine să se suprapună perioadelor critice sau nefavorabile din activitatea agentului economic. Aplicarea acestora trebuie realizată în perioadele de liniște și ascensiune a agentului economic, în care greșelile inerente să nu conducă la prejudicii.

Managerul are obligația să urmărească ca partea practică a perfecționării profesionale să dubleze partea teoretică și să creeze noi oportunități pentru angajați. De regulă, oportunitățile sunt căutate în afara tocului de muncă, pentru a se evita întreruperea sau incomodarea celor hip angajați și pentru a asigura executanților liniștea de care au nevoie pentru a se concentra.

Pentru stimularea și motivarea procesului de perfecționare profesională, feed-back-ul este necesar să fie pozitiv și să conțină elemente cum sunt:

- **recunoașterea meritelor** este un factor deosebit de motivant; ca el să-și atingă scopul, trebuie să fie cât mai credibil posibil, să recunoască fapte reale și să nu subestimeze/supraestimeze realitatea. O atenție trebuie acordată faptului ca recunoașterea meritelor să nu încline spre ironie sau exagerare;

- **stimularea**, care exprimă opinia personală, încrederea în capacitatea angajatului de a realiza o sarcină sau o lucrare; încrederea pe care managerul o acordă unui angajat are rolul de a mări încrederea în sine a acestuia și de a-l determina să-și asume sarcini și riscuri noi; încurajarea înseamnă totodată sprijin și răbdare, absolut necesare procesului de învățare;

- **adoptarea unei atitudini pozitive**, care implică necriticarea greșelilor și explicarea modului corect de rezolvare a lucrărilor ori de câte ori este necesar; o posibilitate de promovare a încrederii în angajați constă în investirea sa prin delegarea autorității.

Promovarea și mobilitatea în raport de cunoștințele profesionale însușite

Promovarea și mobilitatea profesională reprezintă un domeniu care trebuie judicios abordat de către manageri, chiar dacă angajații și-au dobândit statutul lor sub presiunea condițiilor de muncă nefavorabile. Atât promovarea, cât și mobilitatea profesională reprezintă aspirații din ce în ce mai vizibile pentru fiecare angajat.

Slăbirea legăturilor cu profesia și angajatorul nu poate fi considerată un factor de emancipare decât dacă există alternative reale și preferabile. Alegerea de alternative - dacă ele există - este o chestiune individuală, dar iluzorie dacă nu se cunoaște o veritabilă structură de oportunități favorabile.

În acest context, perfecționarea profesională este deosebit de importantă pentru angajați, iar acumularea de noi deprinderi și cunoștințe teoretice trebuie dovedită în practică.

Fără îndoială că, în perioada actuală, devine obligatoriu să se cunoască de către manageri grupajul de capacități și calități care se găsesc în rezultatele activității desfășurate de către fiecare angajat în parte. În acest scop, îmbunătățirea și diversificarea formelor de perfecționare profesională este necesar să reprezinte un obiectiv important pentru manageri, indiferent, de profilul agenților economici.

Perfecționarea profesională a angajaților asigură și garantează creșterea performanței

individuale a acestora și a productivității muncii, deziderate ce pot fi obținute fără cheltuieli importante. Pentru obținerea de eficiență în muncă, managerilor le revine obligația de a asigura permanența existenței unui climat socio-profesional corespunzător, context ce trebuie să fie corelat pozitiv cu compoziția colectivelor de muncă, relațiile de muncă și atitudinea angajaților față de muncă.

În procesul transformărilor economice, politice și sociale, o importanță majoră o constituie stabilitatea echilibrului societății în condițiile când angajații se confruntă cu schimbările atât de evidente în comportament și mentalitate, ceea ce implică intervenția și decizia managerială, a cărei principală dimensiune trebuie să fie profesionalismul.

Politica de perfecționare profesională a angajaților trebuie să facă parte dintr-o serie de politici referitor la utilizarea corectă a resurselor umane. Fiecare întreprindere trebuie să-și ia angajamentul privitor la dezvoltarea permanentă a aptitudinilor și capacităților profesionale ale angajaților, ceea ce va conduce atât la obținerea unui personal calificat cât și la dezvoltarea în ansamblu a întreprinderii. De asemenea, prin oferirea oportunităților de perfecționare continuă a cunoștințelor și abilităților profesionale se vor mări șansele de avansare în carieră a angajaților, precum și circumstanțele angajării personalului atât în interiorul întreprinderii, cât și în afara acesteia.

BIBLIOGRAFIE

1. Aporcăriței, Irina-Elena. Strategii manageriale. Iași: Editura PIM, 2010. ISBN: 978-606-520-792-9
2. Bădescu A., Mirci C., Bogre G. Managementul Resurselor Umane- manualul profesionistului. Timișoara, 2008. ISBN 978-973-602-369-9
3. Lefter V., Deaconu A., Manolescu A. Managementul Resurselor Umane, Editura PRO Universitatea 2012, București, ISBN 978-606-647-544-0
4. Marinaș Cristian - Virgil, Managementul comparat al resurselor umane, Editura Economică 2010, București, ISBN 978-973-709-490-2
5. Pașa Florin. Îmbunătățirea perfecționării profesionale. În: *Tribuna Economică*. București, 2012, nr. 43 (24 octombrie 2012), p. 20-22
6. Ștefănescu, Ana. Resurse umane: legislație și proceduri. Editura: Lumen, 2016, ISBN: 9789731664224

CONSIDERAȚII PRIVIND ASPECTUL VALORIC AL LIMBII

Dr. hab., prof. univ., Gheorghe MOLDOVANU

*Academia de Studii Economice a Moldovei,
str. Mitropolit G. Bănulescu-Bodoni 61, Republica Moldova, Chișinău,
Tel.: +373 22 22 41 28; web site: www.ase.md*

Abstract

*This study is a component of the relatively new concept of the economics of language and aims at analysing the interconnection between language and economy in society. The paper attempts to apply the notions of **value** and **capital** to appreciate the economic value of language as human capital. From this perspective, this work points out the sociolinguistic variables (the share of the population speaking a certain language, the fields/areas of a language use, etc.) and the economic variables (language learning costs, the increase in income level depending on the command of a certain language, etc.) in conjunction with the interdependence of these variables. The study of the incidence of sociolinguistic variables on economic variables, on the one hand, and the effect of economic variables on sociolinguistic variables, on the other hand, might be of certain interest to decision-makers in language policy and language planning.*

Key words: *economics of language, economic value of language, sociolinguistic variables, economic variables, linguistic capital, language policy and language planning.*

JEL CLASSIFICATION: A – 23

Introducere

Interesul economiștilor față de domeniul lingvistic este destul de vechi, drept dovadă servind chiar preocupările părinților fondatori ai economiei moderne cu privire la originea limbilor. Este suficient să amintim aici că A. Smith, spre exemplu, examina problematica legată de apariția limbilor în contextul avansării umanității spre o societate bazată pe schimburi comerciale. Odată cu diferențierea științelor sociale și separarea acestora, în sociologie și economie (sfârșitul secolului al XIX-lea), interesul economiștilor față de paralelismul dintre economie și limbă a scăzut simțitor, examinarea problemelor legate de limbă fiind puse în sarcina antropologilor, sociologilor sau lingviștilor.

Însă această îndepărtare a economiei de limbă nu poate justifica și nicidecum explica conceptul de economie a limbii în accepțiunea sa actuală, în măsura în care „...the economics of language refers to the paradigm of theoretical economics and uses the concepts and tools of economics in the study of relationships featuring linguistic variables; it focuses, principally, but not exclusively, on those relationships in which economic variables also play a part” (Grin 1966, p.18).

Cu toate acestea, cheia explicației o putem găsi în însăși evoluția paradigmei economicului. Astfel, conform opiniei lui Jean-Baptiste Say (1803), “l’*économie politique* montre comme se forment, se distribuent et se consomment les richesses”. Ulterior, sfera economicului ca domeniu **specific de activități sociale** (Say) a fost extinsă treptat asupra **oricăror activități umane**, astfel încât abordarea în termeni de clase sociale să fie înlocuită cu una, care pune accentul pe comportamentul indivizilor. În această ordine de idei, L. Robbins (1932) formulează următoarea definiție a economiei, conform căreia aceasta din urmă este știința „... qui étudie le comportement humain dans la relation entre des fins et des moyens rares à usages alternatifs”. Pentru studiul de față, este important să menționăm că definiția în cauză a științei economice este dominantă până în prezent.

Extinderea economicului asupra teoriei acțiunii rezonabile justifică faptul că economiștii nu-și mai limitează domeniul de cercetare la activitatea pur economică în accepțiunea clasică a acestei sintagme care acoperă producerea, consumul, schimburile comerciale, etc., dar încearcă să explice diverse fenomene sociale și socio-economice, cum ar fi apariția limbii, a statului de drept, a pieței, a concurenței, a monedei, etc. ca fiind consecințe neintenționate a comportamentelor indivizilor (Menger 1883, p. 263).

După cum se vede, C. Menger se situează, așa cum a arătat și Alonso-Cortes (2008), în aceeași perspectivă ca și A. Smith, dezvoltând ideile acestuia despre relația care există între dezvoltarea economică, asociată, la A. Smith, cu diviziunea muncii și limbă, firul raționamentului autorului fiind următorul: 1. Diviziunea muncii derivă din propensiunea omului spre schimburi comerciale. 2. Propensiunea spre schimburi implică forță de convingere, altfel spus, utilizarea limbii pentru a comunica. 3. Prin urmare, diviziunea muncii reprezintă o formă de dezvoltare care își are originea în convingere, în utilizarea limbii pentru a comunica.

Conform acestei opinii, relația dintre comunicarea lingvistică și diviziunea muncii îi conferă limbii statutul de fenomen al cooperării sociale. Astfel, comunicarea are loc doar acolo, unde există diviziunea muncii. Aceasta, în măsura în care apare necesitatea cooperării.

Mai târziu, A. Rubinstein dezvoltă cercetările predecesorilor săi asupra originii limbilor, justificând aplicarea teoriei economice la domeniul lingvistic: ” La théorie économique est une tentative pour expliquer des régularités dans l’interaction des humains et en dehors de la sphère physique, la régularité la plus fondamentale dans l’interaction des humains est le langage naturel. La théorie économique analyse soigneusement le design des systèmes sociaux; le langage est, pour une part, un mécanisme de communication. L’économie cherche à expliquer les institutions humaines en tant que régularités découlant de l’optimisation de certaines fonctions; cela peut s’appliquer également au langage” (Rubinstein 2000, p.4).

Cu toate acestea, considerațiile lingvistice care rezultă din reflecțiile lui A. Rubinstein sunt destul de departe de abordarea limbilor de către acei economiști care se preocupă, în principal, de comportamentul indivizilor într-o economie reală. Din această perspectivă, aplicarea analizei macroeconomice asupra unui larg evantai de comportamente, inclusiv asupra celor care nu sunt în raport direct cu piața, a dat un nou impuls studiilor economice cu privire la limbi. Astfel, analizând fenomenul discriminării prin prisma macroeconomică, Becker (Becker 1957) stabilește o dependență între discriminare și limbă în cadrul minorităților lingvistice imigrante. Această orientare de cercetare a intensificat utilizarea conceptelor economice la studierea problemelor de natură lingvistică, astfel încât, în mijlocul anilor 60 ai secolului trecut s-a conturat un nou domeniu de investigație, acel al economiei limbii.

Conceptul de economie a limbii

După cum menționează F. Grin ” Language economics (or: 'the economics of language') can be defined as a field of research on the fringes of the discipline of economics, with a strong interdisciplinary orientation. The definition builds on the distinction that must be made between ”the economy” as a field of human activity and ”economics” as a way of analysing human behaviour - which can be applied to a wide range of different topics, covering, not only 'standard' economic variables (like prices, earnings, interest rates) or processes (essentially: production, consumption, and exchange), but also to topics as varied as education, health, the environment - and language” (Grin 2008, p.1).

În calitate de variabile lingvistice ale acestui concept putem enumera, de exemplu, ponderea populației care vorbește o anumită limbă, domeniile și situațiile de funcționare ale unei limbi, atitudinile populației vizavi de utilizarea unei limbi (statutul social al limbii), aria de difuzare a unei limbi, stilurile unei limbi etc. Variabilele economice ale noțiunii în chestiune pot fi, de exemplu, costurile legate de studierea unei limbi, creșterea nivelului de venituri în funcție de cunoașterea unei anumite limbi, șomajul pe motiv de incompetență lingvistică etc.

Deși numărul lingviștilor care recunosc interconexiunea dintre limbă și economie a crescut simțitor în ultimele decenii, relația în chestiune nu a fost studiată nici pe departe în profunzime. Acest lucru se explică prin faptul că aplicarea conceptelor și instrumentelor economice de analiză la domeniul lingvistic constituie o sarcină delicată și că economia limbii și a politicii lingvistice este un domeniu de specializare relativ nou. În plus, deseori, unele fenomene lingvistice prezintă importante aspecte calitative care nu se pretează la o interpretare cantitativă.

În consecință, pentru a evita o abordare reduționistă, lipsită de sens, și un paralelism înșelător, utilizarea terminologiei economice și aplicarea categoriilor economice în examinarea problemelor lingvistice presupune un anumit grad de prudență.

În lucrarea de față, vom aplica noțiunile de **valoare** și **capital** în contextul asimilării lingvistice – și mai larg – al politicii și planificării lingvistice. Astfel, din analogia dintre limbă și monedă se poate vedea că limba, facilitând procesul de comunicare a informației, în contextul unei culturi, creează, la fel ca și moneda, o anumită valoare. Întrucât limba reprezintă instrumentul esențial de achiziție și transmitere a cunoștințelor, ea poate fi considerată drept un „depozit de cunoștințe” (Dhir & Savage 2002, p. 2). Prin urmare, precum moneda, limba constituie un „capital lingvistic” (Bourdieu & Boltanski 1975, p. 16). Cu alte cuvinte, limba are o valoare economică.

Aprecierea valorii economice a unei limbi este, în același timp, dificilă și subiectivă, deoarece implică procesul de judecată umană. Din literatura de specialitate cu privire la problema care ne preocupă, putem desprinde două abordări empirice de măsurare a valorii unei limbi.

În conformitate cu prima abordare, limba este considerată ca un instrument de schimb și de rezervă a valorii (Vaillancourt 1991, p. 30). Spre exemplu, A. Breton și P. Mieszkowski consideră că emergența unei limbi dominante, într-un anumit spațiu lingvistic, are loc precum apare o valută dominantă pe piața comerțului internațional (Breton & Mieszkowski 1977).

Este evident că vorbitorii nativi ai limbii dominante beneficiază de un statut superior și de diverse privilegii. În măsura în care numărul vorbitorilor limbii în chestiune crește, posibilitatea utilizării acesteia într-un context dat, de asemenea crește. Statutul superior și aria vastă de utilizare a limbii în cauză vor contribui la creșterea valorii acestei limbi într-atât, încât locutorii altor comunități lingvistice vor fi interesați în studierea ei.

Conform celei de - a doua abordări, limba constituie o competență a individului care este luată în calcul la justificarea remunerării acestuia (Vaillancourt 1980). Deși acest lucru este considerat de unii cercetători (Raynauld & Marion 1972) drept o formă de discriminare, fenomenul dat este destul de răspândit.

După cum se vede, specialiștii în economie tind spre aprecierea valorii unei limbi, în primul rând, **pe piața muncii** (subl. n. – G. M.). Din această perspectivă, F. Vaillancourt, spre exemplu, tratează limba maternă ca un element al capitalului uman și un atribut etnic (Vaillancourt 1980).

Deși această interpretare derivă din concepția destul de răspândită în sociolingvistică cu privire la dubla funcție a limbii (de comunicare și de exprimare a identității), ea include în sine o nouă valoare adăugată în măsura în care stabilește o relație de dependență între nivelul de cunoaștere a limbii de instruire și gradul de însușire a cunoștințelor. În alți termeni, din această interpretare, se desprinde ideea despre importanța limbii materne în procesul de achiziție a cunoștințelor și existența unor eventuale constrângeri de ordin lingvistic în cazul în care instruirea are loc în altă limbă.

La rândul lor, lingviștii și politicienii menționează adesea că multilingvismul și avuția sunt invers proporționale în Europa (Coulmas 1991, p. 5). Astfel, printre numeroasele variabile care determină nivelul de dezvoltare a unui stat (educația, religia, factorii de ordin istoric și politic, resursele naturale etc.), se numără și limba ca factor important al creșterii economice (Coulmas 1991, p. 8). Unii specialiști afirmă că promovarea și difuzarea de către guvernele unor state a unei singure limbi (varietăți) în detrimentul altor limbi (varietăți) vorbite de cetățenii acestor țări are drept obiectiv major dezvoltarea economică (Cooper 1989, p. 35).

Așadar, întrucât limbile reprezintă o formă a capitalului uman, **randamentul net al limbilor** influențează asupra deciziilor persoanelor de a investi sau de a nu investi în studierea acestora. Într-adevăr, dacă randamentul net al unei limbi este pozitiv, oamenii își vor asuma atât plata costurilor monetare, cât și a celor nemonetare legate de studierea și perfecționarea limbii în chestiune. Cu alte cuvinte, deciziile membrilor unei comunități lingvistice de a rămâne monolingvi sau de a deveni bilingvi depinde, în general, de randamentul net al limbilor în contact. În cazul în care randamentul net al unei limbi este perceput de vorbitorii săi ca fiind negativ, există riscul ca limba dată să fie

asimilată de o altă limbă. Investigațiile recente efectuate în acest sens (Grin 1990; Grin 1993; Breton 2002) elucidează cauzele extinderii unor limbi și a dispariției altor limbi grație fenomenului asimilării.

BIBLIOGRAFIE

1. ALONSO-CORTES, A., *Trade and Language: Adam Smith's Rhetoric of Persuasion*, 2008 Disponibil la adresa <http://eprints.uc.es/8035>.
2. BECKER, G., *The Economics of Discrimination*. Chicago: The University of Chicago Press, 1957. 137 p.
3. BRETON, A. and MIESZKOWSKI, P., *The Economics of Bilingualism*. In OATES, W. (ed.), *The Political Economy of Fiscal Federalism*, Lexington, Ma: D. C Heath, 1977, p. 261-273.
4. BRETON, A., *Le rendement culturel des langues et l'assimilation linguistique*. In BRETON, A. (dir.), *Nouvelles perspectives canadiennes: Explorer l'économie linguistique*, Ottawa: Ministère du Patrimoine Canadien, 2002, p. 95-121.
5. BOURDIEU, P., BOLTANSKI, L., *Le fétichisme de la langue*. In *Actes de la recherche en sciences sociales*, Paris, 1975, vol. 1, no 4, p. 2-32.
6. COOPER, R., *Language Planning and Social Change*, Cambridge: Cambridge University Press and New York: Cambridge University Press, 1989. 216 p.
7. COULMAS, F., *The Language Trade in the Asian Pacific*. In *Journal of Asian Pacific Communication*, 1991, vol.2, no1, p. 1-27.
8. DHIR, K., and SAVAGE T., *The Value of a Working Language*. In *International Journal of the Sociology of Language*, Berlin and New York: Mouton de Gruyter, 2002, vol. 158, p. 1-35.
9. GRIN, Fr., *The Economics of Language: Survey, Assessment and Prospects*. In *International Journal of the Sociology of Language*. Berlin and New York: Mouton de Gruyter, 1966, vol. 122, p. 17-44.
10. GRIN Fr., *The Economic Approach to Minority Languages*. In *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, Clevedon: Multilingual Matters, 1990, vol. 11, no 1-2, p. 153-173.
11. GRIN Fr., *The Relevance of Thresholds in Language Maintenance and Shift: A Theoretical Examination*. In *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, Clevedon: Multilingual Matters, 1993, vol. 14, no 5, p. 375-392.
12. GRIN Fr., *Applying Economics to Language: what are the Relevant Questions to Ask?* Summary of Presentation by Fr. Grin: Departement of Celtic and Scottish Studies, University of Edinburgh, 18 March 2008. Disponibil la adresa: <http://www.poileasaidh.celtscot.ed.ac.uk/ALBA-0308-ABS-1.pdf>
13. MENGER, C., *Untersuchungen über die Methode der Socialwissenschaften und der Politischen Oeconomie insbesondere*. Leipzig: Duncker und Humblot (trad. în franceză de G: Campagnolo, 2011).
14. RAYNAULD, A. et MARION, P., *Une analyse économique de la disparité inter-ethnique des revenus*. In *Revue économique*, 1972, vol.23, no 1, p. 1-19.
15. ROBBINS, L., *Essay on the Nature and Significance of Economic Science*. London: Macmillan, 1932. 144 p.
16. RUBINSTEIN, A., *Economics and Language*. Cambridge: Cambridge University Press, 2000.
17. SAY, J.-B., *Traité d'économie politique*. Paris: Crapelet, 1803. 584 p.
18. VAILLANCOURT, F., *The Economics of Language: Theory, Empiricism and Application to the Asian Pacific*. In *Journal of Asian Pacific Communication*, 1991, vol.2, issue 1, p. 29-44.
19. VAILLANCOURT, F., *Differences in Earnings by Language Groups in Quebec, 1970: an Economic Analysis*, Québec: CIRB, 1980. 232 p.

INTEGRAREA SOCIALĂ A MIGRANȚILOR DIN REPUBLICA MOLDOVA ÎN ȚĂRILE UNIUNII EUROPENE

Dr., conf. univ., Dorin VACULOVSKI

*Academia de Studii Economice a Moldovei,
str. Mitropolit G. Bănulescu-Bodoni 61, Republica Moldova, Chișinău,
Tel.: +373 22 22 41 28; web site: www.ase.md*

Abstract

The increase of the number of migrants generates a number of social risks and challenges, in particular, their relationship with the native population. The multiple problems faced by migrants in their integration into the new social context generate various dissensions, discriminatory acts, violations of human rights, and sometimes even serious conflicts that may affect the personal security of the population. In this context, there is a need to find new solutions capable of facilitating the social integration of migrants and, on the other hand, to avoid the possible risks that may arise in relation to the increase in the number of migrants in the destination countries.

JEL CLASSIFICATION: J6

În condițiile contemporane fenomenul migrației de muncă devine un factor extrem de important în menținerea și dezvoltarea potențialului economic și de producție atât pentru țările de origine, cât și pentru țările de destinație. Excesul de ofertă de muncă, deficitul de capital din țările de origine, lipsa de resurse pentru un trai decent, precum este și Republica Moldova, determină ca o parte a populației să se afle în migrație de muncă. Anume migrația de muncă prin remitențele aduse se prezintă drept un factor important pentru dezvoltare și ieșire din criză și sărăcie.

Pe de altă parte, deficitul de forță de muncă cauzat de procesele de îmbătrânire din țările de destinație, diferențele enorme dintre nivelul de dezvoltare al țărilor de origine și al celor de destinație fac ca țările de destinație să devină din ce în ce mai atractive pentru migranți, iar numărul migranților să crească vertiginos.

Pe lângă efectele pozitive ale migrației, creșterea numărului de migranți generează și o serie de riscuri sociale și provocări legate, în special, de relațiile acestora cu populația autohtonă. Multiplele probleme cu care se confruntă migranții în procesul de integrare a lor în noul mediu social (necunoașterea limbii și a culturii din țările de destinație, a modului cum de apelat la autorități în caz de necesitate, a metodelor de căutare a unui loc de muncă și a locuinței sau, pur și simplu, a unor reguli elementare de conduită în noua societate) generează diverse disensiuni, acte discriminatorii, cazuri de încălcare a drepturilor omului, iar uneori, chiar și conflicte serioase care pot afecta securitatea personală a populației. În acest context creșterea numărului de migranți poate deveni o provocare serioasă pentru țările de destinație în situația în care nu se întreprind anumite măsuri concrete axate pe integrarea și adaptarea migranților la noul mediu social, precum și transformarea lor în cetățeni loiali care respectă legea și ordinea publică din țările de destinație.

Deseori, în țările de destinație printre reprezentanții populației autohtone poate fi vehiculată destul de activ ideea, precum că o creștere necontrolată a numărului de migranți destabilizează ordinea socială care s-a format în societate de mai mulți ani, și este tot atât de comodă pentru membrii societății, pe cât de fragilă. Astfel, apar dispozițiile xenofobe și de intoleranță față de cei „străini”. În acest context, atitudinea față de migranți este determinată, în mare măsură, de specificul societății, precum și de calitatea relațiilor sociale existente. Or, în situația în care societatea este afectată de anumite probleme de ordin social și economic care au condus la deteriorarea încrederii față de instituțiile publice, precum și între membrii societății, în situația în care starea de *anxietate* este extrem de pronunțată, iar oamenii au încredere doar în cei mai apropiați, în familia, rudele sau prietenii lor, intoleranța față de „străini” este doar o reacție firească.

De regulă, confruntările dintre migranți și populația autohtonă au loc, în cadrul unor dispute de ordin *socio-cultural*. Populația autohtonă consideră că migranții nu respectă tradițiile, cultura și normele de conduită din țările de destinație, din cauza că majoritatea migranților fie nu le cunosc, fie le ignoră.

Din contră, în realitate, o mare parte din migranți, în special, acei care își leagă viitorul lor cu țara de destinație sunt interesați ca procesul de integrare socială în țara de destinație să aibă loc cât mai repede și au grijă ca atitudinea populației autohtone să devină cât mai binevoitoare față de ei. Este vorba, în special, despre migranții care au venit în țara de destinație să investească în capitalul lor uman și să-și facă o carieră profesională. Pentru acești migranți este destul de important ca integrarea să decurgă destul de reușit și de rapid, în special, în ceea ce privește integrarea pe piața muncii și rezolvarea problemei locative.

Practicile de adaptare și integrare a migranților diferă esențial de la o țară la alta, precum și de cele prescrise în diverse acte normative. În acest context, trebuie menționat, că liberalizarea politicilor migrationiste din diverse țări de destinație din ultimii ani au adus rezultate vizibile la acest capitol. Totodată, funcționarea necorespunzătoare a instituțiilor abilitate în acest domeniu îi determină pe migranți să recurgă la ajutorul acordat de către diverși *intermediari informali* care, pentru o anumită recompensă, facilitează procesul de obținere a documentelor necesare, găsirea unui loc de muncă sau a unei locuințe. De regulă, aceste structuri de intermediari sunt formate, de asemenea, din migranți care au venit în țara de destinație mai devreme și s-au integrat deja în viața țărilor de destinație. Aceste „*servicii de integrare*” prestate de către conaționali migranților noul-sosiți s-au transformat, în prezent, într-o „*pieță clandestină*” imensă cu o cifră de afaceri de miliarde de dolari SUA, care completează economia subterană a țărilor de destinație.

Și practicile discriminatorii față de lucrătorii migranți de pe piețele muncii și a locuințelor au căpătat o răspândire extrem de mare. Pe piața muncii discriminarea se manifestă prin limitarea accesului migranților de o anumită etnie la locurile de muncă atractive care pot asigura un salariu mai mare sau prin încălcarea drepturilor omului în procesul de angajare, salarizare sau promovare în cariera profesională. Este destul de răspândită și discriminarea pe piața locuințelor, în situația în care migranților de o anumită etnie li se refuză închirierea spațiului locativ într-un anumit cartier.

Toate acestea conduc la izolarea migranților și la excluderea lor socială.

Dificultățile cu care se confruntă migranții în procesul de integrare socială în țările de destinație conduc la autoizolare și la excludere socială care poate genera efecte sociale extrem de negative. Izolarea migranților de altă etnie reprezintă o consecință a expansiunii spiritului de naționalism, bazată pe autoidentificarea primordială etnică a populației în detrimentul celei civile în țările de destinație. Acest fapt reprezintă un impediment serios în constituirea și funcționarea societății civile, în democratizarea societății, în cultivarea toleranței între membrii societății. Pe de altă parte, segmentarea societății pe criterii etnice, subminează echilibrul social din societate, iar practicile discriminatorii în domeniul ocupării, iar uneori și utilizarea forțată a muncii migranților de o anumită etnie, pot conduce la degradarea normelor și valorilor umane din societate.

Izolarea migranților de altă etnie, formarea *enclavelor de migranți* în țările de destinație, inclusiv enclavele teritoriale, devine o problemă care amenință securitatea socio-economică și politică, în special, la nivel local (de exemplu, cartierele locuite de către cubanezi în orașul Miami sau Chinatown-urile din diverse orașe ale lumii reprezintă un focar serios de extindere a criminalității).

Excluderea socială a migranților generează răspândirea cazurilor de discriminare pe bază de etnie care se răsfrânge negativ în mod direct și asupra funcționării principalelor instituții ale statului (prestarea serviciilor publice, serviciul militar, justiția, familia, educația etc.). Din acest considerent, lupta împotriva practicilor discriminatorii și combaterea excluderii sociale a migranților devine o problemă importantă de securitate națională care depășește politica migraționistă și politica de integrare socială a migranților.

Politica de integrare socială a migranților orientată spre depășirea fenomenului autoizolării și a excluziunii sociale se poate confrunta și cu anumite constrângeri. De exemplu, în Federația Rusă, sau alte țări din cadrul CSI, în care pleacă majoritatea moldovenilor migranți printre asemenea constrângeri pot fi numite:

- *Specificul relațiilor sociale din țara de destinație*, lipsa unor tradiții în relațiile cu persoanele „străine”. De exemplu, caracterul închis al societății din Uniunea Sovietică moștenit, de populația fostelor republici unionale, inclusiv și de către populația din Republica Moldova, poate fi un impediment important în procesul de integrare socială a migranților în țările date;
- *Percepția eronată a populației privind omnipotența structurilor administrative*, a mecanismelor și instrumentelor utilizate de către stat în procesul de integrare socială a migranților;
- *Predominarea argumentelor politice și administrative asupra celor economice* în promovarea politicilor migraționiste;
- *Interpretarea eronată a „interesului de stat”*, politizarea excesivă a societății și gândirea economică slab dezvoltată a factorilor de decizie. Prevalarea deciziilor de ordin conjunctural în detrimentul celor de ordin strategic sau pe termen lung;
- *Instituții publice slabe societate civilă nefuncțională, spiritul civic al populației slab dezvoltat*;
- *Lipsa unor tradiții de dialog social*¹.

În situația în care procesul de integrare socială a migranților decurge destul de anevoios, numărul migranților crește, iar instituțiile abilitate în domeniul dat se confruntă cu anumite dificultăți, migranții recurg la alte metode de diminuare a costurilor sociale ale migrației, de depășire a izolării și a excluziunii sociale. Una din aceste metode, destul de eficiente, reprezintă așa-numitele **rețele de migranți**. Se poate spune că rețelele de migranți au apărut odată cu intensificarea proceselor migrației de muncă. Cu toate acestea, creșterea interesului pentru rețelele de migranți începe să se manifeste în anii '60-'70, în dezbaterile legate de efectele migrației rural-urban la nivel individual, împotriva perspectivei indivizilor atomizați și rupți din mediul de origine. În această perioadă sunt efectuate mai multe cercetări asupra rețelelor de rudenie, ale celor bazate pe originea comunitară comună care integrează migranții în noul mediu, menținându-i în conexiune funcțională cu cel vechi². În migrația internațională, interesul pentru rețelele de migranți se impune în ultimul sfert al secolului trecut, odată cu manifestarea și conștientizarea la nivelul cercetării științifice a modificărilor fenomenului migrației la scară globală.

Pentru prima oară în 1987, într-o analiză a migrației mexicane în SUA, Douglas Massey și colegii săi vorbesc despre rețelele de migranți în termeni de *capital social*³ și deschid o nouă linie teoretică, prin plasarea rețelelor în cadrul conceptual mai larg al teoriei capitalului social din sociologie. Legăturile obișnuite de prietenie și de rudenie le oferă puține avantaje, în sau prin ele însele, persoanelor care încearcă să migreze internațional. Odată ce cineva dintr-o rețea personală a migrat, aceste legături se transformă într-o resursă care poate fi utilizată pentru a obține acces la

¹ О.Д. Воробьева, А.В. Топилина, (coord.) «Миграция населения: теория и политика», Издательство «Экономическое образование Москва, 2012.

² Gurak, Douglas T. și Caces, Fe, 1992, Migration networks and the shaping of migration systems, în Kritz M., Lim, L. și Zlotnik, H. (coord.), International migration systems - a global approach, Oxford: Clarendon Press

³ „Contactele personale cu prieteni, rude și paisanos le oferă migranților acces la slujbe, locuințe și asistenta financiară în Statele Unite. Pe măsură ce rețeaua conexiunilor interpersonale este extinsă și elaborată, acest capital social este tot mai disponibil viitorilor migranți peste tot în comunitatea de origine, reducând progresiv costurile financiare și «fizice ale migrației în SUA.” (Massey, Douglas, Alarcon, Rafael, Durând, Jorge și Gonzalez, Humberto, 1987, Return to Aztlan : The social process of internațional migration from Western Mexico, Berkley și Los Angeles : University of California Press, p. 170)

angajare în străinătate și tot ceea ce această angajare aduce”⁴. Perspectiva se plasează în tradiția de accentuare a efectelor pozitive ale capitalului social, într-o tendință de „...exagerare a valorilor altruiste, cu neglijarea situațiilor de exploatare socioeconomică”⁵. Se poate afirma că *teoria capitalului social* abordează o temă veche (cea a rețelelor) într-o nouă perspectivă, beneficiile sale anticipate reprezentând însă, mai degrabă, o sarcină pentru viitor.

Pe lângă *rețelele de migranți*, un rol destul de important în procesul de integrare socială a migranților îl au și asociațiile de *diaspora*.

În traducere din greacă, termenul „diasporă” înseamnă dispersie, adică aflarea unei părți a populației în afară, peste hotarele țării de origine.

Diaspora a existat din cele mai vechi timpuri. Ele au apărut încă în secolul IV î.e.n., când a avut loc strămutarea forțată a evreilor din Palestina în Babilon de către regele babilonean Nabucodonosor al II-lea. Cele mai vechi diaspore sunt considerate a fi diaspora evreiască (peste 2000 de ani) și cea armenească (1600 de ani).

Diaspora poate fi constituită din populația țării de origine, care locuiește permanent în țara de destinație, și migranții de muncă care se află în afara țării de origine temporar, persoane care dețin cetățenie dublă; diaspora etnică și cetățenii țării de destinație sau grupurile din generația a doua.

Comunitățile etnice de peste hotare sunt un fenomen care caracterizează devenirea, cristalizarea consolidarea diasporei cu calitățile și parametrii necesari⁶. Comunitățile etnice peste hotare se caracterizează, în primul rând, prin procesul propriu de autoorganizare, și mai puțin prin consolidarea relațiilor cu țara de destinație, cu structurile de stat sau cu societatea civilă.

Cele mai importante funcții ale diasporei sunt:

- **Funcția economică** - se referă, în primul rând, la transferurile migranților în țara de origine, la implicarea lor în dezvoltarea și promovarea anumitor tipuri specifice ale producției naționale (meșteșuguri populare și artizanat). Prin realizarea acestei funcții se obține un avantaj dublu: cel de obținere a veniturilor și cel de promovare a valorilor culturale proprii și de îmbogățire a culturii altor naționalități.
- **Funcția politică.** Realizarea acestei funcții are lor prin aplicarea unor presiuni (lobby) pentru a obține mai multe drepturi, garanții pentru o dezvoltare mai eficace, sau pentru a influența situația politică din țara de origine. Unele diaspore pot apărea pe arena politică în calitate de grup de opoziție față de regimul existent în țara de origine utilizând diferite mijloace, de la publicarea ziarelor până la organizarea manifestațiilor publice. Diaspora poate influența, într-o oarecare măsură, și politica externă a statului în care își are reședința, prin promovarea de către țara de origine a intereselor ei.
- **Funcția culturală.** – se referă la dezvoltarea și promovarea valorilor spirituale a culturii poporului său; cultivarea tradițiilor și obiceiurilor naționale; menținerea legăturilor culturale cu țara de origine; păstrarea limbii naționale. Realizarea acestei funcții are drept rezultat păstrarea identității naționale a migranților în țările de destinație, iar nerealizarea lor poate conduce la asimilarea lor cu populația autohtonă a țării de destinație.

Diaspora poate contribui la atragerea capitalului și a investițiilor pentru țara de origine, precum și la promovarea exporturilor. Aceasta poate fi obținută prin mediatizarea expozițiilor,

⁴ Massey, Douglas, 1999a, Why does immigration occur ? A theoretical synthesis, în Hirschman, C., Kasinitz, P. și De Wind, J. (coord.), The handbook of internațional migration : the American experience, New York: Russell Sage Foundation, p. 44.

⁵ Pessar, Patricia, 1999, The role of gender, households, and social networks in the migration process : A review and appraisal, în Hirschman, C., Kasinitz, P. și De Wind, J. (coord.), The Handbook of International Migration: The American Experience, New York: Russell Sage Foundation, p. 61.

⁶ Schwartz R. Explorarea legăturii între comunitățile moldovenești peste hotare (CMH) și Moldova, inclusiv Posibilitate de vot în afara țării. – Chișinău, OIM, 2007.

meselor rotunde organizate de diasporă, prin participarea lor în cadrul emisiunilor TV și radio și promovarea de către acestea a unei imagini pozitive despre patria lor istorică.

Cu toate că diaspora din Republica Moldova se află doar la început de constituire, totuși, anumite trăsături caracteristice și tradiții ea deja și-a format. Printre acestea pot fi menționate:

- **Concentrarea demografică și geografică a cetățenilor Republicii Moldova peste hotare.** Comunitățile de migranți moldoveni sunt concentrate, de regulă, în astfel de țări ca Federația Rusă (60%), Italia (20%), Portugalia (5%), Turcia, Ucraina, Spania, România, Grecia, Israel, Franța, etc. Se observă o tendință de concentrare a migranților în orașele mari.
- **Caracteristicile socio-culturale ale comunităților moldovenești de peste hotare.** Majoritatea migranților moldoveni au un nivel de instruire și de calificare destul de înalt. Un factor important în procesul de integrare a migranților moldoveni în societățile-gazdă este cunoașterea limbii țărilor de destinație, acceptarea culturii și tradițiilor populației băștinașe, experiența bilingvismului a reprezentanților grupurilor etnice din Republica Moldova. Reîntregirea familiilor devine tot mai frecventă, iar deseori, aceasta este stimulată de politicile migraționiste ale țărilor de destinație.⁷
- **Relația permanentă și emoțională cu Republica Moldova** este stabilă și reală, și se realizează prin legătura cu familia din țara de origine, prin coletele și transferurile bănești, prin convorbirile telefonice etc. La baza formării diasporei stau anume relațiile emoționale, existența relațiilor permanente a cetățenilor naturalizați în țările de destinație, originari din Republica Moldova cu migrații sezonieri sau migrații ilegali.
- **Inițiativele individuale și colective întreprinse de către asociațiile diaspora.** Acestea se manifestă prin acordarea de ajutor în soluționarea diverselor probleme sociale, juridice a concetățenilor lor, prin distribuirea de informații utilizând pagini-web, diverse inițiative culturale, crearea de fonduri, crearea de centre și comunități culturale. Deseori aceste măsuri sunt susținute de către autoritățile publice din țările de destinație, prin alegerea în cadrul consiliilor municipale și locale a lucrătorilor migranți care posedă permis de muncă, se bucură de încredere și cunosc problemele concetățenilor lor și a colegilor de muncă (moldoveni consilieri sunt în Italia, Portugalia, Spania).
- **Biserica.** În țările de destinație se construiesc biserici creștine ortodoxe în care preoții moldoveni oficiază slujbele în două limbi (rusă și română), facilitând comunicarea spirituală a credincioșilor migranți.

Totodată, diaspora din Republica Moldova dispune și de o serie de verigi slabe, printre care:

- **Statutul ilegal al multor migranți de muncă** care împiedică formarea comunităților moldovenești din considerentul lipsei de protecție juridică și socială a migranților.
- **Tendința slabă de autoorganizare** care este condiționată interesele și motivele diferite ale cetățenilor migranți cu statut permanent, ale cetățenilor țării de destinație și ale moldovenilor migranți cu statut legal sau ilegal de muncitor sezonier.
- **Percepția diferită a identității moldovenești** în rândul migranților. În conștiința de masă a cetățenilor moldoveni, inclusiv a celor aflați în țară cât și a celor din străinătate se află în conflict identitatea sovietică și post-sovietică; identitatea politică și cea etnică, identitatea moldovenească și cea română. Acestea împiedică, într-un fel, procesul de autodeterminare a diasporei moldovenești.
- **Rolul modest al misiunilor diplomatice și al oficiilor consulare** în promovarea intereselor migranților, de asemenea, nu contribuie la consolidarea asociațiilor de diaspora. Diverse studii arată că aceste structuri sunt insuficient de transparente și deschise, iar comunitățile de moldoveni sunt slab informate despre situația din Republica Moldova.

⁷ Schwartz R. Explorarea legăturii între comunitățile moldovenești peste hotare (CMH) și Moldova, inclusiv Posibilitate de vot în afara țării. – Chișinău, OIM, 2007.

Teoretic, diasporele reprezintă o provocare pentru instituțiile tradiționale statale de cetățenie și loialitate, plasându-se între politica internă și internațională. În plus, acestea pot fi privite drept o forță în formarea identității⁸. Această stare explică faptul de ce diasporele sunt caracterizate a fi „provocatori ai frontierelor tradiționale, transportatori internaționali de cultură”. Cu toate acestea, anume consolidarea asociațiilor de diaspora a cetățenilor din Republica Moldova poate fi considerat principalul factor în facilitarea integrării sociale a migranților din Republica Moldova și de transformare a fenomenului migrator dintr-un cost social într-o sursă reală de dezvoltare.

BIBLIOGRAFIE

1. О.Д. Воробьева, А.В. Топилина, (coord.) «Миграция населения: теория и политика», Издательство «Экономическое образование Москва, 2012
2. Massey, Douglas, 1999a, Why does immigration occur ? A theoretical synthesis, în Hirschman, C., Kasinitz, P. și De Wind, J. (coord.), The handbook of internațional migration : the American experience, New York: Russell Sage Foundation, p. 44.
3. ¹Schwartz R. Explorarea legăturii între comunitățile moldovenești peste hotare (CMH) și Moldova, inclusiv Posibilitate de vot în afara țării. – Chișinău, OIM, 2007.
4. Vladimir Mucomel, Diana Cheianu-Andrei, „Moldovenii în Federația Rusă: profilul socioeconomic și provocările de politici”, Ciclul de studii „Cartografierea diasporei moldovenești, Chișinău, Centrul de Investigații și Consultanță „SocioPolis”, 2013
5. Manual pentru cursul de instruire în domeniul migrației. Elaborat în cadrul proiectului "Consolidarea Capacităților de Instruire și Analiză în domeniul Migrației în Republica Moldova și Georgia (GOVAC)", ICMPD, Centrul Internațional pentru Dezvoltarea Politicilor Migraționale, aprilie 2013.

⁸ Shain Y., Barth A. Diaspora și Relații Internaționale, Teorie. În: International Organization, Cambridge University Press, vol. 57(03), 2003.p. 449-479.

31 OCTOMBRIE 1517: ÎNCEPEA O LUME - LUTHERANISMUL DINTR-O PERSPECTIVĂ ECONOMICĂ -

Dr. H.C., Prof., Dan POPESCU

Universitatea Lucian Blaga

Adresa: Bulevardul Victoriei 10, Sibiu 550024, România

Telefon: + 40 269 261 062; web site: www.ulbsibiu.ro

Abstract

Under what circumstances, did the Reform occur? What made it necessary to affirm its principles? How did the great Martin Luther embody, through his thoughts and deeds, such demands? How have many modern economic ideas been shown and stated in the Reform of Luther and his followers? What echoes has developed the Reform to this day? Here are some questions that the lines here are looking to answer.

Key words: *Catholic Church, Reform, Martin Luther, Indulgences, Communication, Management, Recognition*

„Nu sunt modern, sunt din toate timpurile”

Th. Palady

1. Numerologii afirmă, pe bună dreptate, că „7” este cifră biblică. Dumnezeu a făcut lumea în 7 zile. Sunt, în unele țări, mandate prezidențiale, de 7 ani, care, declarat, vor să schimbe în bine fața locului respectiv. Chiar dacă nu o schimbă, declarațiile și intențiile rămân. Anul acesta ne aflăm în 2017, deci cifra 7 în final. Dacă ne-am referi doar la istoria premodernă, modernă și contemporană a lumii și a României, se văd câteva aniversări (sau, după caz, comemorări) semnificative. Menționăm, doar, 1437, ceea ce înseamnă, acum, 580 de ani de la marea răscoală țărănească din Transilvania, de la Bobâlna, care, înfrântă, a dat naștere, printre altele, la „Unio Trium Nationum”: reguli și reglemente ce acordau privilegiile maghiarilor, sașilor și secuilor din Transilvania, împotriva românilor de aici care formau populația majoritară, dar considerați fără nici un drept. Circa 340 de ani mai târziu, în 1775-1783, Războiul de Independență american, finalizat cu generalul George Washington primul președinte al Statelor Unite ale Americii. Încă 90 și ceva de ani și, iată, 1877, respectiv victoria trupelor româno-ruse în războiul cu Imperiul Otoman și dobândirea Independenței de stat a României. Au trecut circa 3 decenii și, din nou, o mare răscoală țărănească în România, durerosul și sângerosul an 1907, pornind pârjolul „din primăvară până-n toamnă”, din satul moldovenesc Flămânzi (nume parcă predestinat) de pe moșia boierului Sturdza și întins până la Dunăre, pe plaiuri mehedințene. Câte evenimente remarcabile se petrecuseră, cât de mult se schimbase lumea din 1437, dar iată că problema țărănească rămânea, la noi, în continuare, deschisă, sângărândă. Pe urmă, 1917, Primul Război Mondial în plină desfășurare, cu milioane și milioane de morți, de mari mutilați și invalizi de război, cu milioane de „victime colaterale”, cu boli cumplite, secerătoare crunte de vieți, cu imense ruine, cu un imens număr de oameni debusolați. Aniversăm sau comemorăm 100 de ani de la fatidicul – și el – 1917? Eu cred că, în bună parte, comemorăm. Totodată, Revoluția Rusă, din octombrie – noiembrie 1917, a făcut loc pe harta lumii URSS-ului și a transformat această uniune de republici într-o mare putere mondială, nu doar militară. Evident, secvențe. Puteam demara periplusul nostru încă din antichitate și puteam enumera încă alte și alte însemnate evenimente... Dar să revenim. 1947, final de an în România, abdicarea Regelui Mihai sub presiunea baionetelor sovietice. Al Doilea Război Mondial modificase, la rândul său, într-un sens dorit de unii și nedorit de alții, harta lumii. Și, desigur, am putea continua...

2. Într-un întreg asemenea șir de fapte, am neglijat însă o dată. Mai la îndemână cu războaie, războaie, împilări crunte de tot felul, evoluții pentru fenomene și procese economice, am sărit, total eronat, peste un an cu „7”. Este vorba de o dată care a marcat și marchează de circa 500 de ani – și încă mulți ani de aici înainte – istoria devenirii umane, istoria credințelor noastre, istoria afirmării

noastre ca indivizi și semeni într-o lume care a fost și este și politică, și economică, și socială, dar, în același timp și religioasă. De multe ori, până acum, examinând istoria evoluției gândirii economice, istoria evoluțiilor economiilor, o asemenea componentă – cea religioasă – a fost și este, în mare măsură, grav neglijată, dacă nu ignorată de-a-binelea. Ceea ce nu este bine... Este vorba, în fapt, de 31 octombrie 1517, atunci când Martin Luther, un călugăr și teolog aproape necunoscut, dintr-un mic orașel saxon – Wittenberg – din Germania, a făcut publice „cele 95 de teze ale sale împotriva indulgențelor”. Critici răspândite, apoi, cu o mare iuțea pentru vremea respectivă, și care au generat protestantismul. Universalismul presupus și dorit al religiei catolice, măcar în sânul ei, în statele din vestul european, nu mai exista.

La moartea lui Martin Luther, în 1546, lumea religioasă europeană și nu doar – deja împărțită în două încă cu circa 500 de ani înainte, de la Marea Schismă din 1054, vestul catolic – estul ortodox – nu mai era aceeași. Vor fi acum trei părți. Ne vom referi la câteva detalii astfel și la efecte economice atunci și în timp. Despre lutheranism, și mai ales despre expresia sa franceză, calvinismul, hughenotii, am mai scris*. Oricum, secolele XIV și XV au reprezentat pentru „Biserica Romei” (cu mici diferențe față de Biserica Catolică) un timp al consolidării. Conflictul dintre „Biblie” și „Bursă”, la început timid, apoi, însă, acut, vădea un început de declin. Bani – danii, cedări, cesiuni, donații anume, stipendii, înzestrări etc. – înmuiau din ce în ce mai mult vehemența preoților fidelă inițial ascetismului, vieții cât se poate de austere, de stricte, cu rețineri, cu lipsuri, urmând ca doar în ceruri pentru cei supuși, să se vădească astfel paradisul. Cei bogăți, totuși, erau foarte puțin sensibili la astfel de „promoții”. Pe banii lor, câștigați cu greu, cu păcate, vroiau să trăiască bine, din plin, cu voia lui Dumnezeu astfel, fiind dispuși, în acest scop, să onoreze biserica cu ce și cum. Iar autoritatea Papei, a Vaticanului tot mai puternic, tot mai bogat, urca spre zenit. Ceea ce promovau în predicile lor preoții era una, iar felul în care gândeau „papiștii” era, însă, relativ diferit. Se apropia Renașterea, figurile ascetice din pictură dispăreau, fiind înlocuite cu forme pline, armonioase, mediul vieții cerea și împlinea tot mai multe funcționalități. Frumosul și nu asceza câștiga partidele. Și nu doar în artă, ci și în construcții, în felul de viață etc. Luxul și rafinamentul își doreau partiturile. Piața cerea, manufacturile lucrau. Nevoia de bani a cultului și slujitorilor săi era tot mai mare. Încă din secolul XII apăruseră, dar, „indulgențele” – remiterea în fața lui Dumnezeu a pedepsei temporale generată de păcate a căror greșală fusese deja „ștearsă” – devenite repede un veritabil comerț între păcat și biserică, între păcătoși și preoți. Mai era și „Purgatoriul”, încă din secolul XII desemnând starea în care se aflau sufletele morților, încă nu capabili să intre în cer, în paradis, dar nici atât de păcătoși încât să fie destinați „Infernului”. Fericirea veșnică, eternă, se putea, acum, cumpăra pe bani pământeni - expresie a unor procese și valori cât se poate de pământene. În fapt, o practică a unor prelați și instituții religioase catolice, „simțind” nevoia de a se pune de acord cu viața materială care era pe bani și nu altfel – practică însă exagerată tot mai mult, eronată, cumulând în timp componente și reverberații negative tot mai numeroase –, a dezvoltat o reacție, o „explozie” pe măsură din partea unor credincioși cultivați, cu gândire profundă, rațională, privind spre viitor. Era prea mult acest amestec al banilor în sfera divinității și spiritualității. Cehul Jan Hus, (1369-1415) Rector al Universității din Praga, se află printre primii reformatori ce se ridică astfel. Nerenunțând la ideile sale, va fi excomunicat în 1412 și ars de viu prin sentința Conciliului de la Constance.

3. O sută de ani mai târziu, germanul din Saxa, Martin Luther dezvoltă considerabil protestele față de Biserica Catolică la zi, le conferă dimensiuni calitative și cantitative noi și generează „Protestantismul”, „anunțând” începutul unei alte lumi. Luther se naște la Eisleben, în 1483. Este fiul unui țaran meșteșugar, finalizând în 1505 studiile filozofice la Universitatea din Erfurt. Frate augustin și preot în 1507 la Erfurt și în 1508 la Wittenberg. În 1510 face o călătorie la Roma, iar în 1512 devine doctor în teologie la Wittenberg și profesor în exegeză biblică. Se revoltă împotriva „indulgențelor”, cu atât mai mult cu cât, nu departe de el, Albert de Brandebourg vinde „indulgențe” – „iertarea păcatelor pe bani” la credincioși și la mai puțin credincioși – pentru a finanța cheltuielile ocazionate de reunirea arhiepiscopilor din Mayence și Magdebourg. În sfârșit,

în 31 octombrie afișează la Wittenberg cele 95 de teze împotriva practicării „indulgențelor”. Tezele sunt difuzate în latină și germană. Va începe, dar, lupta cu papalitatea, refuzând să-și retracteze ideile în fața legatului papal la Augsburg, Cajetan. În 1520, va publica 3 lucrări esențiale, respectiv „Apel la nobilimea creștină a națiunii germane”; „Cu privire la captivitatea babiloniană a bisericii”; „Libertatea creștinului”. Papalitatea îi va răspunde printr-o Bulă, „Exsurge Domine”, somându-l pe Luther să retracteze sub pedeapsa excomunicării. În 10 decembrie 1520, Martin Luther și studenții săi vor arde în mod solemn această Bulă Papală, la Wittenberg. Ca atare, va fi excomunicat de Papă în 3 ianuarie 1521. Împăratul Carol Quintul îl convoacă la Dieta de la Worms în aprilie același an și îl supune oprobriului public.

Atrăgându-și Luther sufragiile unor prinți electori și prinți în confruntarea lor cu Împăratul, aceștia dorind mai multă libertate și autonomie, un an mai târziu prințul elector Frederic de Saxa îl ascunde într-un castel la Wartburg. Aici Martin Luther va profita de timp pentru a traduce în germană „Noul testament”. Se întoarce apoi la Wittenberg unde se va opune lui Thomas Muntzer, conducător ulterior al Războiului țărănesc german, condamnând excesele revoltaților (printre altele, perturbarea slujbelor, sfărâmarea altarelor din biserici, câteva probleme legate de social etc). Va compune „cantice” în germană, își ține slujbele în germană, va publica Biblia în traducere germană. Mai mult, se va căsători în 1525, lucru nepermis la un preot catolic, cu Katarina von Bore. Îl susțin, împotriva Împăratului, tot mai mulți prinți germani și orașe din Germania, pentru ideile sale au luptat într-o ligă de prinți germani (Liga Smalkalde), în contra lui Carol Quintul. Face prozești în afara spațiului german, printre care Jean Calvin la Geneva. Pe partea Angliei, refuzul Papei de a anula căsătoria lui Henric al VIII-lea, va provoca o altă ruptură față de Roma. Actul astfel de „Supremație” din 1534 va face din Rege Capul Suprem al Bisericii ce se reclamă de la Reformă.

Biserica catolică va consacra ruptura cu „Reforma” lui Luther în 1545, la Conciliul de la Trente, reafirmându-și dogmele și disciplina. Luther va muri în 16 februarie 1546, chiar în localitatea unde s-a născut, la Eisleben. 10 ani mai târziu, în 1555, se instaurează pacea religioasă de la Augsburg, care pune capăt înfruntărilor dintre Reformă și Catholicism, recunoscându-se principiul după care credincioșii din diferite stătuțe și orașe (libere) trebuie să urmeze religia prințului lor („Cujus Regio, Ejus Religio”). În 1556, Carol Quintul abdică... Iar în 1617, la 31 octombrie, prinți ai Sfântului Imperiu vor celebra cu mare pompă primul centenar al Reformei, după cum, în 1802, lui Luther îi vor fi ridicate, în Saxa, primele statui. Trecuseră exact 319 ani de la nașterea sa... În 2008, în Germania se deschide „Deceniul Luther”, iar în anul 2016, în 31 octombrie, Papa Francisc călătorește în Suedia pentru a participa la lansarea Jubileului a 500 de ani de la Reformă.

De la universalitate la diversitate și apoi din nou spre debutul unei alte universalități, chiar dacă de tip diferit. În fapt, de la unitate prin singularitate la unitate prin diversitate. Eu așa cred. Ne-am apropiat de Luther nu dinspre teologie și filozofie, ci dinspre economie, doctrine economice și istorie economică. Am putut astfel urmări, din această foarte scurtă evocare a lui Martin Luther, prin ce a atras marele predicator reformator, situându-se în eternitate. Dar, să mai detaliam și să completăm acest peisaj deosebit de amplu, cu atât de multe reverberații.

4. Martin Luther s-a adresat, în primul rând, nu atât celor „mari”, cât oamenilor obișnuiți, „Gemeiner Mann”, țăranilor, tocmai în acest sens traducând Biblia, care pe care o considera „autoritatea unică” – „Sola Scriptura” – și publicându-și lucrările în germană. Iar aceasta într-un timp greu, în care ignoranța și teama, amenințarea apocalipsei veneau de peste tot. Tocmai în acest sens nu a agreat violențele promovate de Thomas Muntzer, de Războiul țărănesc german. Pentru a fi mai bine înțeleasă, mai bine asimilată, „Reforma” integra cântecele („canticele”), muzica liturgică simplă, cu cuvinte simple, în germană, în limba vorbită (vernaculară). De altfel, este Luther acela care a introdus și promovat în limba germană modernă cuvântul „conștiință” („Gewissen”). Am spune astăzi că Luther se vădea un excelent comunicator. Acordă un loc fundamental credinței, pe care o umanizează, o dedică vieții și invers. Pentru Luther numai ajutorul Domnului – gratuit și absolut, „sola gratia” – asigură mântuirea, scăparea, salvarea oamenilor, a sufletului. Ceea ce omul

împlinește nu este de utilitate pentru mântuire, fără credință, numai credința poate asigura mântuirea.

Ce distanță imensă față de penibilitatea, față de ridicolul chiar al indulgențelor. Așează preoții într-o matrice mai umanistă. Pentru Luther, prin botez, „suntem cu toții, în mod egal, preoți”. Tăgăduie, deci, refuză, caracterul special al pastorilor, aceștia, afirmă Luther, neaparținând nici unei ierarhii clericale. Pentru Luther, în opoziție cu ideea că dreptatea este împărțită de divinitate după caz, dreptatea este însuși Dumnezeu. Iar transformarea omului păcătos în servitor al Domnului nu rezultă decât din grația divină, o grație pe care ți-o aduc strădaniile de a face bine. Tocmai în acest sens se văd impulsuri esențiale spre muncă, dar și spre solidaritate, spre rezultate, spre ordine, ale lutheranismului. Și nu doar în Germania. Să nu uităm, oricum, ceva mai devreme, de Liga Hanseatică, de meșteșugarii pricepuți, de „treaba bine făcută”. S-ar putea spune că față de rafinamentele catolicismului deseori sensibile, delicate, necesare, firește, și ele, se vedește soliditatea gesturilor reformaților, prețul pus de ei pe acțiune, pe un „management” – am spune astăzi – de calitate. Raphael Sanzio este genial, dar școlile de pictură flamande și germane exprimă, în opinia mea, mai multă forță...

Chiar profet, scrie editorialistul de la „L'Histoire – Les Collections”, nr.75, aprilie 2017, Luther nu a fost un om izolat. A fost o întregă echipă de teologi de la tânăra Universitate din Wittenberg care a compus și declanșat „atacul” concertat din 31 octombrie 1517. O reușită care a fost posibilă și prin invenția, atunci, a tiparului și rețeaua de orașe cu tiparnițe din spațiul renan. Dar chestiunea religioasă a dobândit repede și fațete politice. Cum spuneam, a face parte din Reformă reprezenta și un mijloc pentru orașele și prinții Sfântului Imperiu de a putea exista în fața puterii atât de autoritare a Împăratului și a Papei... Unul dintre biografii – numeroși, desigur - al lui Martin Luther, îl așează ca un „star al primei vârste mediatice”. Alții afirmă că Luther a avut, totuși, mai puțin din perspectiva perioadei moderne, negarea de către el a filozofilor, a evreilor, a turcilor, viziunea sa asupra femeilor și teama de apocalipsă – viziuni relativ estompate în timp, puse mai ales pe seama epocii, în Germania mai ales – așezându-l mai degrabă în rândul celor dinspre sfârșitul de Ev Mediu. Eu prefer, însă, cuvintele astfel ale istoricului francez Jules Michelet care vedea în persoana lui Martin Luther „o încarnație a geniului popular redat naturii și libertății”. Cred că asemenea cuvinte spun foarte mult.

5. Aprecierea de astăzi pentru Luther este mai mult decât evidentă. Un sondaj din anul 2003 în Europa – referitor la marile personalități dinainte de 1800 care au reprezentat cel mai bine identitatea europeană – îl așează pe Luther pe primul loc în Germania, urmat de Leonardo da Vinci și de Gutenberg; pe locul 3, în Europa, având înainte pe Leonardo da Vinci (locul 1) și Christofor Columb (locul 2); pe locul 5 în Franța, având înainte pe Carol cel Mare și Christofor Columb (locul 1), pe Leonardo da Vinci (locul 3) și Voltaire (locul 4). Să nu uităm, însă, că în Franța, la o populație de peste 60 de milioane de locuitori, sunt doar 250.000 de protestanți, grupați mai ales în Alsacia. Iată, dar, o recunoaștere mai mult decât semnificativă... Față în față cu „Reforma”, Biserica Catolică s-a reînnoit și ea, reconsiderându-și măreția, amplificându-și puterea spirituală în lume. Iar Biserica Ortodoxă și-a consolidat sensibil vocația de la Bizanț, mereu aproape de credincioși, dezvoltând misiunea sa ecleziastică în partea, poate, cea mai frământată istoric a Europei și nu doar acolo.

BIBLIOGRAFIE

1. **B. Cottret**, Histoire de la Réforme protestante, Perrin, réé, 2010
2. **B. Cottret, J. Delumeau, T. Wanegffelen**, Naissance et affirmation de la Réforme, P.U.F. 2012
3. **Janine Garrison**, L'Édit de Nantes et sa revocation. Histoire d'une intolérance, Editions du Seuil, Paris, 1985
4. **M. Grandjean**, La Réforme. Matin du monde moderne, Bière, Cabédita, 2016
5. **Dan Popescu**, Alungarea hughenoților..., în „Studii de Istorie economică și Istoria gândirii economice”, sub coordonarea acad. Iulian Văcărel, vol. XVII, Editura Academiei, București, 2015, pag. 166-174.

ACTIVITATEA DE TRANSPLANT: PRINCIPII APLICABILE, CONDIȚII DE EFECTUARE ȘI ASPECTE DE ORDIN ETIC

Dr., conf. univ., Liliana ROTARU-MASLO

*Academia de Studii Economice a Moldovei,
str. Mitropolit G. Bănulescu-Bodoni 61, Chișinău, Republica Moldova
Tel.: +373 22 22 41 28; web site: www.ase.md*

Abstract

The actuality of the research topic is dictated by the fact that organ transplantation is, in some cases, last hope for the patient, and a last resort for the doctor. Thus, in the attempt of physicians to save as many lives as possible, in the last century, they have been concerned with the discovery of new and new methods of treatment, and with the intense development of medical equipment and technology has been achieved transplantation of organs and tissues in human subjects. However, performing an such activity, besides the medical aspects, raises a number of ethical and moral issues.

For the elaboration of the article have been used Various methods such as: analysis, synthesis, logic and comparative analysis.

Finally, the author comes up with some suggestions that would be helpful in changing the attitude of the population to organ transplantation, as well as popularizing transplantation.

Key words: *transplant, principles applicable to transplantation, donor, recipient, graft, biomedical ethics*

JEL CLASSIFICATION: K32, K38

*„Ce am făcut pentru noi înșine moare odată cu noi,
ceea ce facem pentru ceilalți rămâne și este nemuritor”.*
Albert Pike, avocat, jurnalist și soldat american, 1809-1891

Actualitatea temei rezidă din faptul că ultimele decenii al secolului XX au fost marcate de o explozie a științelor biologice, în special a celor genetice (ajungând să se vorbească de o „inginerie genetică”), ceea ce adus la sensibilizarea opiniei publice și a unor cercetători privind consecințele ecologice asupra vieții umane prezente și viitoare.

În Convenția Europeană asupra Drepturilor Omului, este stipulat dreptul omului la viață, afirmându-se: *„corpul omenesc este sacru, intangibil, trebuie respectat atât în timpul vieții, cât și după moarte și nu poate face obiectul nici unui comerț”*.

Desigur preocupări în acest domeniu se pot identifica încă din antichitate, marea lor majoritate găsindu-se în normele religioase și în diferite curente filozofice, dar mai ales în reglementări legislative. Biotehnologiile actuale s-au dezvoltat exponențial, atrăgând după sine posibilități de diagnostic și tratament uluitoare, inaccesibile practicienilor cu puțin timp în urmă, pe de o parte, dar pe de altă parte, descifrarea genomului uman, transplantul de organe, fertilizarea in vitro, crearea de embrioni umani pentru folosirea celulelor lor specifice în tratarea diferitelor deficiențe congenitale sau a potențialilor beneficiari, au stârnit și dezvoltat mari discuții și controverse privind permisivitatea comercializării și utilizării organelor umane, precum și a produselor și elementelor ce pot fi extrase din ele.

În încercarea medicilor de a salva cât mai multe vieți, în ultimul secol, aceștia s-au preocupat de descoperirea de noi și noi metode de tratament, iar odată cu avântul deosebit al aparatului și tehnicii medicale s-a ajuns la transplantul de organe și țesuturi la subiecți umani. Efectuarea unui transplant presupune a implanta într-o anumită regiune a corpului omenesc un țesut sau organ luate dintr-o altă parte a corpului sau de la un alt individ, aflat în viață, de la care se pot preleva unul din organele sale duble (ex. rinichi) sau diferite țesuturi (piele, măduvă osoasă, sânge)

Discuții. Astfel, **transplantul** – este activitatea medicală cu scop de reconstituire a funcției organismului uman prin transfer echivalent de organe, țesuturi și celule de la un donator la un

primitor. Transplantul poate fi de la o persoană la alta (alogenic) sau de la sine la sine (autolog) [5, art.12].

În raporturile juridice din domeniul transplantului *subiecții principali* sunt:

donator – persoana care donează unul sau mai multe organe, țesuturi și/sau celule pentru utilizare terapeutică, indiferent dacă donarea a avut loc în timpul vieții persoanei în cauză sau după decesul acesteia;

primitor – persoana care beneficiază de transplantul de organe și/sau de țesuturi, și/sau de celule umane.

În afară de acești 2 subiecți principali în domeniul transplantului există și o serie de subiecți, care facilitează procesul de prelevare și de transplant, după cum urmează:

- *Instituții medico-sanitare publice* autorizate să efectueze prelevarea și conservarea de organe, țesuturi și de celule umane pentru transplant.

- *Medici* autorizați în prelevarea de organe, țesuturi și de celule.

- *Instituții medico-sanitare publice* autorizate să efectueze transplant de organ, țesuturi, celule.

- *Autoritate competentă* să autorizeze prelevarea de organe, țesuturi și de celule de la donatorii în viață (ex.: Comisia Independentă de Avizare de pe lângă Ministerul Sănătății).

- *Bănci de țesuturi și de celule*, instituții medico-sanitare publice responsabile de păstrarea țesuturilor și a celulelor prelevate, în cazul în care acestea nu au fost folosite imediat pentru transplant.

Produsele umane sunt împărțite în organe regenerabile și neregenerabile. *Organe neregenerabile* sunt considerate ficatul, rinichii, inima, corneea. Categoria *organelor regenerabile* include laptele, sângele, pielea, părul. *Placenta* se include în categoria de resturi inutile, cu toate că reprezintă o sursă din care se extrag produsele medicale și cosmetice.

Legea privind transplantul de organe, țesuturi și celule umane nr.42 din 06.03.2008 [5] în art.3 enunța care sunt principiile de bază în domeniul transplantului. Dar cele enunțate în actul normativ pot fi completate și cu alte idei expuse în doctrină.

Astfel, **principiile aplicabile transplantului de organe** sunt:

- *Principiul benefic*, specific, de altfel, oricărui act terapeutic, în care să existe un echilibru între avantajele, riscurile și dezavantajele unei anumite intervenții terapeutice. Dacă transplantul va risca grăbirea morții pacientului în caz de nereușită, sau supunerea la o traumă mai mare, fără certitudinea reușitei, el nu trebuie efectuat. Desigur, riscuri există în orice intervenție. Ele trebuie asumate de cineva. Pentru aceasta se impune o informație onestă a tuturor factorilor implicați în respectivul act terapeutic, fără să se ascundă nimic vreunui din factorii implicați în acest eveniment medical. Numai în felul acesta decizia privind realizarea respectivului act medical va fi una conștientă și responsabilă.

- *Apărarea vieții donatorului și a primitorului*.

Acest principiu poate fi încălcat atunci când se caută mai degrabă performanța medicală decât sănătatea bolnavului sau atunci când, dacă se face prelevarea organelor de la un cadavru, echipa de recoltare a purces la preluarea organului înainte ca moartea să se fi instalat în mod real sau când nu a fost constatată, respectându-se toate exigențele cerute de lege și de starea de fapt a donatorului.

În cazul donatorului viu, se respectă principiul de mai sus, atunci când viața donatorului nu va avea de suferit substanțial, încât acesta să devină inapt pentru o viață normală sau să-și piardă chiar viața pentru a amâna decesul altei persoane. În ceea ce-l privește pe primitor, i se respectă viața dacă, prin transplant, se garantează reala prelungire a ei în condiții normale sau aproape normale. Dacă efectul transplantului nu ar fi altul decât prelungirea agoniei pacientului, viața acestuia va fi mai degrabă respectată dacă va fi prelungită prin mijloace paliative, decât să fie supusă traumei pe care o presupune totuși transplantul.

- *Principiul nediscriminării pacienților*.

Numărul bolnavilor a căror viață ar putea fi salvată sau ameliorată prin transplant este foarte mare față de numărul mic al organelor disponibile. În aceste situații, medicii trebuie să facă o selecție. Criteriile acestei selecții sunt diverse (utilitarist, economic, causal, al urgenței, rejecția și calitatea vieții post transplant etc.). Dacă transplantul trebuie să aibă caracter terapeutic, selecția pacienților nu trebuie să fie împiedicată sau viciată de motive de ordin rasial, social, economic, religios etc., ci determinată doar de condițiile optime de reușită a transplantului și de finalitatea acestuia.

- *Respectul față de libertatea și autonomia persoanei.*

Pe de o parte, se referă la obligativitatea consimțământului suficient și eficient informat atât din partea donatorului, cât și din partea primitorului; pe de altă parte se referă la persoanele care nu și pot exercita libertatea total sau parțial. Din această categorie fac parte deținuții (a căror stare de constrângere fizică le-ar putea influența liberul consimțământ), persoanele aflate în sărăcie extremă, disponibile de obicei să-și vândă un rinichi pentru a viețui, persoane handicapate din punct de vedere psihic sau nervos și copiii. Echipa de transplant trebuie să informeze sub toate aspectele și în detaliu atât pe donator, cât și pe primitorul de organe cu privire la riscurile, beneficiile, procedura și consecințele prelevării și, respectiv, implantului de organe, încât cei vizați să poată lua hotărârea în deplina cunoștință de cauză. În egală măsură, toți factorii implicați în procesul de informare trebuie să se asigure că cei vizați au interes realmente toate cele prezentate. Consimțământul trebuie dat în mod explicit și în scris. Trebuie asigurată protejarea celor lipsiți de capacitatea exercițiului și copiii. În ultima vreme se practică transplantul de trunchi/cap la câini și la maimuțe cu perspectiva la om. Dacă transplantul altor organe nu afectează identitatea personalității, deoarece creierul conservă „memoria personal”, transplantul de cap/trunchi poate afecta identitatea și unicitatea persoanei. Același risc l-ar prezenta și transplantul glandelor genitale (testicule și ovare). Pentru ca un asemenea transplant nu presupune terapia persoanei, ci doar asigurarea fertilității, el nu-și găsește justificarea. Astfel, ar afecta identitatea și autonomia persoanei. Asemenea genuri de transplant nu răspund unei necesități terapeutice, ci mai degrabă unei curiozități medicale. Din punct de vedere creștin ele sunt de neacceptat [13].

Legea privind transplantul de organe, țesuturi și celule umane nr.42 din 06.03.2008 în art.3 enunță *principiile* aplicabile transplantului, și anume:

a) protecția demnității și identității ființei umane și garantarea fiecărei persoane, fără discriminare, a respectării integrității și altor drepturi și libertăți fundamentale în cazul transplantului de organe, țesuturi și celule;

b) beneficiul terapeutic al primitorului prin oportunitatea transplantului de organe, țesuturi și celule de la un donator în viață sau decedat exclusiv în cazul dacă nu există metode terapeutice cu eficiență comparabilă;

c) asigurarea calității, prin respectarea standardelor și obligațiilor profesionale, în orice intervenții în domeniul transplantului de organe, țesuturi și celule;

d) trasabilitatea, prin garantarea identificării organelor, țesuturilor și celulelor destinate transplantului, în procesul prelevării, stocării și distribuției, de la donator la primitor și viceversa;

e) apărarea drepturilor și libertăților persoanei și prevenirea comercializării părților corpului uman;

f) accesul echitabil al pacienților la serviciile de transplant.

În doctrina rusească profesorul Gorelik I.I. [14, c.20-21] enunță următoarele *principii* aplicabile transplantului de organe, țesuturi și celule:

- principiul respectării drepturilor pacientului;

- principiul respectării ordinii la transplant conform listelor de așteptare a pacienților;

- principiul necomercializării transplantului de organe sau țesuturi;

- principiul integrării în societățile internaționale de transplantologie.

Legea nr. 42-XVI prevede **autorizarea activităților** și stipulează că toate instituțiile medico-sanitare ce desfășoară activități de prelevare și de transplant al organelor, țesuturilor și celulelor trebuie să fie autorizate conform **criteriilor** aprobate de Guvern (Hotărârea Guvernului

nr.1207 din 27 decembrie 2010 privind aprobarea Regulamentului de organizare și funcționare a Comisiei independente de avizare pe lângă Ministerul Sănătății și a criteriilor de autorizare pentru desfășurarea activităților de prelevare și transplant [6]), și anume de Ministerul Sănătății, la propunerea Agenției de Transplant [7]. Aceste instituții sunt obligate să prezinte rapoarte trimestriale și anuale despre activitatea în cauză [5, art.9].

Ordinul Ministerului Sănătății Nr. 234 din 24.03.2011 privind organizarea și desfășurarea activității de prelevare și transplant de țesuturi, organe și celule de origine umană [8] stipulează cerințele tehnice pentru donarea, prelevarea, testarea, conservarea, transportul și transplantul de organe, țesuturi și celule, notificarea incidentelor și reacțiilor adverse grave survenite în timpul transplantării lor precum și procedura de autorizare a instituțiilor medico-sanitare pentru desfășurarea activității în domeniul transplantului, inclusiv și a băncii de țesuturi și celule umane, în conformitate cu Directivele a Parlamentului European și a Consiliului 2004/23/CE [2], 2006/86/CE [3], 2006/17/CE [4] și 2010/45/CE. Criteriile principale de autorizare iau în considerație: competențele, resurselor umane, localurile, echipamentul, materialele necesare, sistemul informațional, sistemul de vigență. Monitorizarea activităților de donare și transplant se efectuează după o procedură de inspectare, organizându-se eventual o a doua inspecție la distanță (peste 6 luni – 1 an) menită să verifice eliminarea deficiențelor care fuseseră semnalate în cadrul primei inspecții.

Legea nr. 42-XVI [5] prevede întocmirea unei **liste naționale de așteptare a pacienților** pentru transplant, precum și o procedură de **repartiție a organelor** conform regulilor comune și specifice aprobate prin Ordinul Ministerului Sănătății nr.234 din 24.03.2011 privind organizarea și desfășurarea activității de prelevare și transplant de țesuturi, organe și celule de origine umană [8]. Regulile de întocmire a Listei de așteptare stabilesc criteriile de întocmire a listei de așteptare și de repartiție a organelor care sânt respectate în cazul în care se efectuează transplantul de organe pacienților înscrisi în această listă.

Agenția de Transplant este responsabilă de gestionarea listei de așteptare și de repartiție a organelor. Includerea în lista de așteptare a unui primitor potențial este efectuată de Agenția de Transplant la propunerea echipei medico-chirurgicale de transplant autorizată, în conformitate cu regulile de înscriere aprobate de către Consiliul Consultativ. Organele sunt alocate instituțiilor de transplant în baza unor reguli bazate pe principiile de echitate și etică medicală, recunoscute de către toate echipele de transplant. Conform regulamentului aprobat prin Ordinul Ministerului Sănătății nr.725 din 01.11.2010 cu privire la aprobarea Regulamentului Consiliului Consultativ de pe lângă Agenția de Transplant [9] **Consiliul Consultativ** de pe lângă Agenția de Transplant exercită, atribuții de prezentare a avizului științific proiectelor de acte normative cu caracter tehnic elaborate de Agenția de Transplant, de elaborare a propunerilor privind criteriile de alocare pentru fiecare tip de organ, țesut, celulă, activitățile de transplant noi, de elaborare a ghidurilor și protocoalelor privind standardele de calitate și securitate sanitară a donării și transplantării organelor, țesuturilor și celulelor, și a ghidurilor privind aspectele etice. Consiliul este format din 9 membri – personalități recunoscute în domeniul activității de transplant, componența căruia este aprobată prin Ordinul Ministerului Sănătății nr 948 din 06.09.2013, și se întrunește în ședințe trimestriale.

Prelevarea de organe sau țesuturi de la o persoană în viață în scopul transplantării se poate face numai în interesul terapeutic al primitorului și numai atunci când nu există țesuturi sau organe adecvate disponibile de la o persoană decedată și nici altă metodă terapeutică alternativă de o eficacitate comparabilă.

Corpul uman și părțile sale nu trebuie să constituie în sine sursă de câștig financiar. Atunci când în cursul unei intervenții se prelevează o parte a corpului uman, aceasta nu poate fi păstrată și utilizată în alt scop decât acela pentru care a fost prelevată și numai dacă acest lucru se face conform procedurilor adecvate de informare și consimțământ.

Organele sau țesuturile grefabile au doar două surse: *organismele vii și cadavre* [15, p.205].

De aceea, astăzi, când noile tehnologii au estompat unele din drepturile fundamentale ale omului (libertate, integritate, intimitate), măbind riscul conceperii omului ca un obiect și nu ca subiect al acestor drepturi, „afirmarea principiului indisponibilității corpului uman (de a fi în afara tranzacțiilor și de a nu putea fi atins fără consimțământul persoanei), ca și cel al nepatrimonialității corpului (care nu poate fi obiect de proprietate nici pentru sine, de unde inviolabilitatea și suveranitatea sa), nu se pot garanta fără o legiferare corespunzătoare și cuprinzătoare [11, p.266].

Astfel, transplantul omoplastic este ilicit numai dacă sunt îndeplinite următoarele condiții:

- donatorul viu nu va trebui să sufere o daună substanțială și ireparabilă în privința vieții și operativității lui;

- va trebui să existe și să se descopere o posibilitate alternativă de reușită asupra pacientului primitor, adică să merite sacrificiul unei asemenea operații medicale extrem de riscante, având în vedere că viața omului este sacră.

Principiul tutelării identității personale trebuie să guverneze transplantul de organe nu executive, ci în mod structural, legat de gândirea și identitatea biologică procreativă a subiectului. Este cazul „ipotezei aventuriste a transplantului de cap/trunchi sau chiar de organe genitale ori glande de mare relevanță pentru echilibrul hormonal și bio-psihologic al subiectului (de exemplu, hipofiza)” [11, p.267]

Problema etică se pune mai pregnant asupra primului aspect, adică asupra ipotezei transplantului de cap/trunchi, practică acum pe câini și maimuțe, și prospectată pentru om, și care „ar presupune o identitate personală legată de creier; noul individ ar putea fi recunoscut în cel care este reprezentat de cap, pentru că, de fapt, creierul este partea în care se conservă *memoria personală*.” [11, p.268] Aceasta este rațiunea pentru care se vorbește mai degrabă despre transplantul de trunchi, decât despre transplantul de creier. Se consideră chiar că „o asemenea *construcție chirurgicală* ar avea un caracter puțin uman și ar răscoli identitatea personală a individului”.

Cât despre principiul necesității acordării consimțământului în cunoștință de cauză, am mai făcut precizări prin amintirea dispozițiilor legale care prevăd obligația medicului de a informa exact și complet asupra riscurilor, consecințelor, dificultăților privitoare atât la persoana care primește organul sau țesutul, cât și la donator.

Trebuie menționat faptul că, privitor la cadavre, „există tendința juridică de a se considera persoana decedată ca *res communis* și de a se înlesni utilizarea lui spre binele comun, dacă această necesitate apare și dacă nu există nici o opoziție a subiectului donator exprimată în timpul vieții.

Pe lângă cele enunțate mai sus, pot apărea și probleme etice legate de implicarea copiilor în procedura de transplant. Atâta timp cât un părinte sau un frate mai mare (matur) hotărăște să doneze un organ sau o grefă de țesut copilului / fratelui său, problemele de ordin etic nu există. În cazul în care unul dintre copii cedează fratelui său un rinichi există o singură condiție: să nu se exercite nici un fel de presiuni asupra copilului sănătos. Este cunoscut cazul în care fratele mai mic nu a fost de acord să renunțe la o mică cantitate de măduvă osoasă, deși procedura nu era periculoasă pentru sănătate și știa că este unicul donator compatibil, iar moralmente devenea vinovat de moartea bolnavului. Situația devine tensionată când donatorul este prea mic și nu înțelege importanța gestului său. Cine își asumă responsabilitatea? De mai multe ori părinții, iar în SUA există avocați ai copilului, care decid în numele lui, cerând justiției dreptul la viață al unui copil condamnat la moarte sau să confirme sentința destinului.

După cum s-a menționat anterior, corpul omenesc, în integritate sau părți ale acestuia, nu trebuie să devină parte a comerțului, dar, din nefericire, aceasta situație se atestă în unele state, cum ar fi India, America de Sud, Mexic ș.a. În lume există „piața neagră” de organe. De exemplu, în Tokio un rinichi costă 45-50 mii de dolari SUA, pe când prețul lui în Bombei scade la 1,5 mii de dolari SUA. Din aceste considerente țările cu o economie redusă și cu un nivel scăzut de trai devin centre de comercializare a organelor pentru China, Japonia, Arabia Saudită ș.a. Cetățeni ai Moldovei pleacă în Turcia, iar ai Turciei pleacă în Anglia pentru a-și vinde rinichii, tinerii din Europa de Est își cedează rinichii, pentru a-și achita plata pentru studii în universități de prestigiu.

Comercializarea organelor nu este recunoscută oficial, cu toate acestea, în Anglia, de exemplu, este permisă donarea pe motivul „relațiilor intime”. La astfel de relații pot fi atribuite și cele ale cuplurilor homosexuale, astăzi recunoscute în cadrul legii în mai multe țări. De aici pornesc un șir de probleme, cu aspect juridic și moral. Unde este limita definiției de „relație intimă”?

Și nu mai puțin important este combaterea traficului de organe umane. Astfel la 25.03.2015 Republica Moldova semnează Convenția Europeană privind lupta contra traficului de organe umane [1]. Convenția are drept scop sancționarea penală a fenomenului traficului ilegal de organe umane în scop de transplant, protecția victimelor și facilitarea cooperării la nivel național și internațional, urmărirea eficientă a celor responsabili de actele de trafic în fața justiției, precum și consolidarea măsurilor de protecție și compensare a victimelor acestui flagel, de rând cu modalitățile de garantare a transparenței și accesului echitabil la serviciile de transplant.

Noul instrument european vine să completeze cadrul existent în domeniu și face apel către state să incrimineze prelevarea ilicită de organe umane de la donatorii vii sau decedați, în situațiile în care prelevarea a fost efectuată în lipsa consimțământului liber, informat și specific al donatorului sau în absența autorizării prelevării în cazul donatorului decedat și în cazurile când în schimbul prelevării de organe donatorul viu sau o terță persoană va obține profit sau un avantaj esențial.

Legislația Republicii Moldova reglementează posibilitatea efectuării prelevării de organe, țesuturi sau de celule umane de la donatorul în viață, cât și de la donatorul decedat. Acest cadru de reglementări este foarte important, pentru a împiedica orice devieri de ordin legal și moral.

Până în prezent au fost transplantate doar organele lezate, afectate. Ce se va întâmpla în societate, dacă va apărea tendința de a înlocui organele îmbătrânite, ca pe niște piese uzate, pentru a prelungi viața unor persoane foarte bogate, dar, ca orișicare altele, supuse legilor naturii la îmbătrânire? Va fi garantată protecția unor tineri sănătoși, dar săraci, proveniți din țările lumii a treia? Vom fi în stare să evităm transformarea transplantologiei din domeniu creat pentru salvarea vieții în „atelierul de reparație a milionarilor”?

În continuarea acestei idei, se pune problema donării umane în scopul creării unei bănci de organe absolut compatibile cu recipientul. Savanții lumii lucrează intens asupra problemei donării de țesuturi și de organe separate, fapt care ar soluționa problema deficitului de organe și ar trata o multitudine de boli genetice sau deficiențe (ex.: deficitul insulinei în diabetul zaharat poate fi tratat prin donarea celulelor pancreatice responsabile de producerea insulinei, recoltate de la însăși persoana bolnavă, cu introducerea coloniilor de celule sănătoase înapoi aceleiași persoane). Aceste metode sunt deja utilizate în laboratoarele performante ale lumii și sperăm că peste puțin timp vor fi accesibile și pacienților noștri.

Situațiile descrise anterior s-au referit la două tipuri de transplantare: *autotransplantare* și *homotransplantare*. O altă cale de soluționare a problemei deficitului de organe s-a încercat prin prelevarea organelor de la animale – *xenotransplantare*. Prima grefă a fost realizată în 1963, în Minneapolis. A fost transplantat un rinichi de la un babuin unei bolnave cu insuficiență renală severă. Rinichiul a funcționat doar câteva zile. După acest experiment au urmat și alte încercări. Cel mai mult a supraviețuit o bolnavă cu rinichi de maimuță, 63 de zile.

Problema majoră în această sursă de transplant este incompatibilitatea genetică din cauza diferenței în structura ADN-ului uman și al altor specii. Unii savanți au propus o îmbinare a ADN-ului porcine cu cel uman (organele porcului fiind după structură cele mai apropiate celor umane). Este deja cunoscut experimentul de a transplanta inimă de la porcii modificați genetic. Reacția societății este contradictorie. Sunt opinii controversate, fără a forma o opinie unică, concludentă. Mulți psihologi susțin că bolnavul, în stadiul final al bolii, nu va ezita să accepte chiar și un rinichi de porc, dacă datorită lui va supraviețui. Alții însă, vor prefera să moară „cu demnitate”, în special cei profund credincioși [10, p.151-154].

Linii călăuzitoare în abordarea creștină a problemelor eticii biomedicale moderne

Din perspectivă creștină, finalitatea bioeticii este reprezentată de aplicarea principiilor Scripturii la problemele biomedicale. Liniile călăuzitoare pentru abordarea problemelor bioetice din

perspectivă creștină sunt bazate pe voia lui Dumnezeu, sunt absolute, prescriptive și deontologice. Bioetica creștină ascultă de două principii esențiale:

1. Viața omului este inviolabilă pentru că este viața unei persoane (a unui subiect cu drepturi personale). Cu alte cuvinte, un om este inviolabil nu doar pentru că trăiește (căci atunci un astfel de drept l-ar avea și animalul) ci pentru că este o unitate formată din corp și suflet rațional, adică este persoană – chip și asemănare a lui Dumnezeu.

Biserica Ortodoxă nu refuză știința, nici nu intră în contradicție cu ea, cu condiția ca rezultatele cercetărilor să se dovedească a fi spre binele omului și însăși știința să pună hotare cercetării iraționale care dăunează omului. De altfel, altul este țelul Bisericii și altul al științei. Știința nu va putea nicicând să se substituie Bisericii și teologiei acesteia. Transplanturile de organe ajută la prelungirea vieții omului și la creșterea așa-numitei calități a vieții sale biologice.

Desigur, însă, Biserica are dreptul de a nu primi unele realizări ale cercetărilor științifice care intră în contradicție cu teologia ei, tot astfel cum, la rândul său, creștinul are libertatea de a nu se folosi de orice realizare a științei. Dacă acesta are libertatea-liberul arbitru de a refuza să se supună voii lui Dumnezeu, cu mult mai mult are libertatea de a nu primi, la nivel personal, realizările științei.

2. a. Este etică și licită orice intervenție medicală care favorizează dezvoltarea naturală a vieții unei persoane umane (intervenție „după natură”) – de ex. Transplantul de organe sau corectarea unui handicap.

Biserica acceptă transplantul de organe a căror prelevare nu contribuie la moartea donatorului. Pentru celelalte cazuri este nevoie de multă atenție și cercetare, pe baza criteriilor antropologice teologice și patristice. Problema oferirii organelor s-ar putea soluționa din perspectiva liberei și conștientei jertfe și dăruiri de sine, care se lucrează în cadrele creștine și se diferențiază de sinucidere și de eutanasiu, chiar dacă și aceasta este în ochii unora problematică, deoarece caracterul donației după moarte „se denaturează”, fiindcă după moarte „donația nu mai depinde de donator”.

Așadar, pentru transplantul de organe este necesar pe de o parte să se asigure consimțământul liber, scris, al donatorului, cât timp acesta este conștient, deoarece nu acceptăm așa-numitul „consimțământ prezumat”, iar pe de altă parte va trebui să existe asigurarea că oferirea liberă a organelor nu va deveni obiect de tranzacții comerciale din partea donatorului, a rudelor, a beneficiarilor, a personalului medical, a companiilor ș.a. Din nefericire, acest lucru nu se întâmplă. Mai trebuie menționat că și justetea consimțământului liber scris este contestată de diverse cercuri teologice și medicale.

b. Nu este etică (este ilicită) orice intervenție care se opune dezvoltării naturale a vieții unei persoane umane (intervenție „contra naturii”) – de ex. Avortul provocat.

c. Nu este etic (este ilicit) orice comportament diferit de modalitățile pe care natura le indică pentru a urma o atare dezvoltare – de ex. Fertilizarea in vitro (care separă scopul unitiv de cel procreativ al relației sexuale).

Probabil nu vom avea obiecții cu privire la folosirea „xenotransplanturilor”, cu condiția ca acestea să prezinte siguranță din punctul de vedere al științei medicale, deoarece există temeri privind transmiterea de viruși de la animale la om și răsturnarea echilibrului existent în natură. Biserica nu poate fi de acord, însă, cu eventuala creare de țesuturi pentru transplantare prin cultura de celule embrionare umane, așa cum deja s-a menționat, deoarece în cursul tehnologiei de obținere a lor se distruge blastocistul (embrionul) - dat fiind că, potrivit teologiei ortodoxe, încă din clipa zămislirii există suflet în embrion. Diferă cazul cercetării și întrebuințării celulelor stern ale adulților și celulelor stern embrionare prelevate din cordonul ombilical, cu condiția de a nu reprezenta rezultatul avortului și a nu deveni obiecte ale comercializării.

Scopul mai profund al transplantului nu trebuie să fie simpla prelungire a vieții biologice, ci pocăința și tămăduirea omului, astfel încât prin curățire, luminare și îndumnezeire, omul să se unească pe veci cu Hristos. În afara acestei premise fundamentale, orice fel de transplant are caracter utilitarist și antropocentric și nu contribuie la mântuire. Nu este suficientă și corectă din punct de vedere teologic simpla prelungire a vieții pământești, ci depășirea morții.

Acestea sunt principiile creștine pe baza cărora considerăm că trebuie formulate răspunsurile la problemele presante dictate de avansul tehnologic [12].

În **CONCLUZIE** considerăm că este necesară crearea unui sistem de identificare a potențialilor donatori de organe post-mortem, după îndeplinirea tuturor cerințelor obligatorii referitoare la consimțământ, împreună cu formarea și angajarea unor responsabili din domeniul sănătății însărcinați cu detectarea persoanelor care ar putea dona organe post-mortem.

Populația ar trebui încurajată să discute despre donarea de organe și să-și facă cunoscute rudelor intențiile. Există o importantă corelare pozitivă între faptul de a fi discutat despre donarea de organe în cadrul familiei și disponibilitatea de a dona organe. Având în vedere că atât mesajele de angajament, cât și cele negative pot afecta consimțământul populației privind donarea, se impune adoptarea unei atitudini profesionale în ceea ce privește donarea, cu sprijinul experților din domeniul comunicării. Sensibilizarea populației ar trebui să fie cheia al oricărei strategii de comunicare.

Donarea și transplantul de organe sunt chestiuni delicate și complexe, cu o importantă dimensiune etică, ce necesită deplina participare a societății pentru a se putea dezvolta.

Este nevoie de o strategie educativă și de sensibilizare a populației ca soluție mai potrivită pentru Republica Moldova, față de legiferarea imediată a consimțământului prezumat.

BIBLIOGRAFIE

1. Convenția Europeană privind lupta contra traficului de organe umane adoptată la 25.03.2015 în Santiago de Compostela, Spania.
2. Directiva 2004/23/CE a Parlamentului European și a Consiliului din 31 martie 2004 privind stabilirea standardelor de calitate și securitate pentru donarea, obținerea, controlul, prelucrarea, conservarea, stocarea și distribuția țesuturilor și a celulelor umane. JO L 102, 7.4.2004, p.48. Disponibil la: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/?qid=1412848258798&uri=CELEX:32004L0023>
3. Directiva 2006/86/CE a Comisiei din 24 octombrie 2006 de punere în aplicare a Directivei 2004/23/CE a Parlamentului European și a Consiliului cu privire la cerințele de trasabilitate, notificarea reacțiilor și a incidentelor adverse grave, precum și la anumite cerințe tehnice pentru codificarea, prelucrarea, conservarea, stocarea și distribuția țesuturilor și a celulelor umane. JO L 294, 25.10.2006, p.32. Disponibil la: <http://eurlex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/?qid=1412848387565&uri=CELEX:32006L0086>
4. Directiva 2006/17/CE a Comisiei din 8 februarie 2006 de punere în aplicare a Directivei 2004/23/CE a Parlamentului European și a Consiliului cu privire la anumite cerințe tehnice pentru donarea, obținerea și controlul țesuturilor și a celulelor umane. JO L 38, 9.2.2006, p.40. Disponibil la: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/?qid=1412848341501&uri=CELEX:62009CA0012>
5. Legea privind transplantul de organe, țesuturi și celule umane nr.42 din 06.03.2008 // Monitorul Oficial Nr. 81 din 25.04.2008, art. Nr : 273
6. Hotărârea Guvernului Republicii Moldova nr.1207 din 27.12.2010 privind aprobarea Regulamentului de organizare și funcționare a Comisiei independente de avizare pe lângă Ministerul Sănătății și a criteriilor de autorizare pentru desfășurarea activităților de prelevare și transplant // Monitorul Oficial Nr. 259-263 din 31.12.2010 art. Nr.1324
7. Hotărârea Guvernului nr. 386 din 14 mai 2010 „Cu privire la instituirea Agenției de Transplant” // Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.78-80 din 21.05.2010, art.457
8. Ordinul Ministerului Sănătății Nr. 234 din 24.03.2011 privind organizarea și desfășurarea activității de prelevare și transplant de țesuturi, organe și celule de origine umană
9. Ordinul Ministerului Sănătății nr.725 din 01.11.2010 cu privire la aprobarea Regulamentului Consiliului Consultativ de pe lângă Agenția de Transplant
10. GRAMMA Rodica, DODON Ion, NOVAC Tatiana. Sănătatea și drepturile omului. Suport de curs. Chișinău: F.E.P. „Tipografia centrală”, 2011
11. GRECCIA Elio, TAMBONE Victor. Manual de bioetică. București:Editura Arhiepiscopiei Romano-Catolice, 2003 <http://www.profamilia.ro/culturavietii.asp?manual=69>
12. Bioetica pe înțelesul tuturor. <http://provitabucuresti.ro/bioetica/bioetica>
13. Transplantul de organe din punct de vedere ortodox.
14. <http://www.crestinortodox.ro/sanatate-stiinta/transplantul-organe-punct-vedere-ortodox-72669.html> ГОРЕЛИК И.И. Правовые аспекты пересадки органов и тканей. Минск, 1971
15. ФЁДОРОВА М.Ю. Медицинское право. Москва: Гуманитарный Издательский Центр ВЛАДОС, 2004

RATIONALITY AND MORALITY OF “ECONOMIC IMPERIALISM”

Ilarion CHISTRUGA

*Academy of Economic Studies of Moldova,
Republic of Moldova, Chisinau, 61 Banulescu-Bodoni str.,
Phone: +373 22 22 41 28, web site: www.ase.md*

Abstract

The “economic imperialism” phenomenon inevitably affects the formation process of methodological diversity of contemporary political philosophy. The article is an attempt to understand, whether the economic imperialism is able to help political philosophy to better understand the peculiarities of political entity. Political philosophy regards the intellectual claims of economic imperialists as intellectual moments of societal production and reproduction - with all its structures based on oppression, inequality and violence. All this creates premises for its ideological critic. Exercising this function, political philosophy is realizing it in the logic of “critical theory”. This is a critique of forms and conditions of domination in a society, held at the level of cultural and theoretical apparatus. Therefore, a consequent political philosophy is always a status-quo critique, an oppositional thought - a thought in opposition to the prevailing ideas about the essence of the political entity.

Key words: methodology, "economic imperialism", interdisciplinarity, rationalism, morality, critical theory

JEL CLASSIFICATION: A 12

Today “crisis of scientific rationality” refers to a transformation process in the field of scientific thinking and methods of scientific activity. The appropriate use of that concept requires an allocation of the major aspects of the object which philosophy calls "scientific rationality" - if only because there are other types of rationality, rather than scientific. For the methodology of political and philosophical knowledge, which, one way or another is relevant for the scientific work and its results, the problem of their interaction is not so obvious and harmless. A usual understanding of scientific rationality implies a certain way a scientist thinks and differs significantly from the way of thinking the people are aware of in their daily experience. Question regarding relationship between scientific and “unscientific” in the constitution of knowledge refers to a broader expansion of the problem between science and philosophy, and to an analysis of ideological layers in science and its sources. It proposes another reading of history of science: moments usually regarded as “insignificant”, being excluded from history without hesitation (i.e. Newton’s alchemy or Kepler’s astrological reflections) now become an object of a serious epistemological study. Nevertheless, the thesis that scientific rationality either represents a special case or an “extension” in our human consciousness of a universal rationality inherent the world in-itself, or this very rationality is the product of the “secondary” education, a subjective replica of an objective rationality - explicitly or not constitutes an a-priori of a methodological study.

This common methodological setting shows us how vital European philosophical tradition is with its most consequent delegate: Hegel. The thesis, nevertheless doesn't exclude the possibility of existence of the various forms of an absolute Ratio. Along with an “objective rationality”, the adherents of this tradition acknowledged the existence of a “subjective” one, i.e. a human reason capable of mistake in his search for the “objective truth”. It should be said, that in the long run this search looked quite optimistic. This possibility of the human mind to err concerned mainly the content of knowledge and didn't affect its “form”, its logical foundations. However, another trend appeared, which detected a variety of rational structures that constituted the fundament of the universe in its ontological constructions. What has been assumed here was a possibility of existence either of a flexible logical organization of an “objective reason” that could be adequate to a variety of “objective” rational structures or a possibility of its own evolution that could overcome the gap between subjectivity and different forms of objective rationality. Husserl’s argument looks very convincing for this case - he defends the thesis that science developed itself at the basis of ancient

European culture, as well as the fact that such a development would be impossible in another cultural environment. Therefore, science before becoming a “world science” was the fruit and an organic part of European culture. The development of science, the success of its practical applicability made it to an essential component of the “Western” culture. The standards of scientific thinking from the perspective of the western society appeared as an ideal of human thought in general. As a result, scientific rationality has been identified with the “pure reason” with the thinking “as such”, in the same way as the object-world of a human beings has been regarded as genuine.

The modern time culture molds itself as a rational one. It is a monolithic culture of a single reason and voice. Only the reason knows the reality of the world, it possesses the truth or at least leads the way to it. Hereof the dominant role of the enlighteners as well as the case of their arrogance. It should be emphasized that the liberal-democratic project of modernity has its roots precisely here. Political and economic modernization, social network, political participation or civil activity - all is being determined by that project. Its impressive achievements have inevitably created a temptation to extrapolate the very methodology of "economic rationality" to the other fields of social life. The failures of modernization as well, are often being explained as the results of the inability or unwillingness of using this practice. Sure of its universality, the methodology of economic knowledge is acquiring an imperialist direction.

It should be emphasized, that the increase of economic imperialist “aggressiveness” coincides with the year 2008, i.e. with the outbreak of global economic crisis. The crisis was a hard challenge to both economic theory and practice. This all in spite of the excitement concerning New Institutional Economics (NIE), and its achievements, pointed out by three Nobel prize laureates: Ronald Coase (1991), Douglass North (1993), Elinor Ostrom and Oliver E. Williamson (2009). But the achievements of that program do not provide the necessary methodological diversity, which could fairly reflect the essence of the problems that the modern world is facing now. Through the deficiencies of that diversity (that go beyond an instantaneous economic theory) one could explain some of the problems of contemporary social theory. And while the phenomenon of “economic imperialism” significantly affects the constitution of methodology specific to political philosophy, it will be eminent to understand, whether economic imperialism is able to assist political philosophy to better understand the specifics of political reality.

Simply put, the essence of economic imperialism could be expressed as a distribution and extrapolation of economic methodology for the research and study of mechanisms traditionally attributed to the field of other social sciences. This expansion of economic methodology to the other fields of social knowledge involves a strict compliance with the following principles of a neoclassical approach: (a). the principle of methodological individualism, where individual is the only subject capable of rational action; (b). analysis of human behavior, subordinated to the formula of “homo economicus”, which presupposes the rational movement towards the increase of individual utility in a given coordinate system; (c). teleological functions of an individual and her personal preferences are being regarded as relatively constant in time and free from both social environment and fluctuations of external bounds; (d). identification of personal choices and preferences is being simulated in terms of market relations: it is assumed that all social interactions and activities of human beings can be described in the analogue terms of mutually beneficial exchange, as well as the relationships of compensation for the transfer of economic benefits; (e). an analysis of different kinds of market interactions presupposes a study of problems analogue to those in the neoclassical economic theory, i.e. problems concerning existence and ways of achievement of a market equilibrium in terms of stability and efficiency.

“Economic imperialism” is a very heterogeneous movement, associated with names like G.Becker, J.Buchanan, G.Tullock as well as with R.Coase, D.North, E. Williamson and other representatives of the New Institutional Economics. There are different approaches that try to understand this phenomenon. It is difficult to question the expediency of the approach, which defines economic imperialism as a tendency of applying economic methods in the analysis of the

issues specific to the other social sciences (Guriev, 2008. pp. 134-135). This kind of approach allows economists to study other fields with their own methods. At the same time, economic methods are used as well by the representatives of other sciences (about a half of political science academics in the leading universities work in so called “rational choice paradigm” (Guriev, 2008. p. 135)). The transfer of scientific methodology to the other fields of social sciences (“it is economic imperialism, that is responsible for the verification and falsification theories in social sciences”) makes economic imperialism to a “prerequisite for the development of social sciences” (Guriev, 2008. p. 141). It is a natural process to a certain extent, because social knowledge confronted “imperialism” coming from other sciences as well.

Problems begin, when the thesis regarding economic imperialism as a sine qua non condition for the development of human knowledge appears insufficient. According to K. Yanovskiy, the economy should become a framework discipline, “co-ordinating interdisciplinary research with the participation of political scientists, sociologists, psychologists and lawyers” (c.f. Yanovskiy, 2009, p. 125). Please note that philosophy is not present in the picture. His following argumentation is quite remarkable as well. Economic science should play the role of a framework discipline because in the economic scientific community, in contrast to the other scientific communities, there are noticeably lesser numbers of the carriers of leftist ideas, i.e. more people are responsible, fewer tend towards an explanation from a moral perspective and there are still people who tend to question the universality of suffrage (c.f. Yanovskiy, 2009. pp. 125, 126. 135-136).

This kind of “productivity” of economic thought in the field of political science is not specific to Yanovskiy alone. For G. Becker, a Nobel Prize laureate whom Yanovskiy rightly calls an “economic first-imperialist”, the essence of economic imperialism consists in applicability of economic approach to every type of human behavior, including political one (see Becker, 2003. p. 35). Becker sees economic approach core in the “assumption concerning the maximization of behavior, market equilibrium and stable preferences” (Becker, 2003, p. 321). Concerning democracy, Becker defines it as a “free competition for political privileges between pressure groups (c.f. Becker, 2003. p.380). The structure of the complexity of these groups depends, following Becker, on a free distribution of individuals, determined by such characteristics as their professional and occupational affiliation, income, residence, age, etc. The goal of each pressure group is to use political influence to improve the welfare of its members. Competition between pressure groups provides, according to the same Becker, a “balanced structure” of political privileges (c.f. Becker, 2003. p. 356).

An argumentative dispute regarding methodological claims of economic imperialism from the standpoint of the classical political theory provided M. Urnov (see “Экономический империализм” глазами политолога // *Общественные науки и современность*, 2009, № 4).

Methodological ambitions of “economic imperialism” are problematic from the perspective of political philosophy. “Economic imperialism” fails to grasp the fundamental feature of political ontology. That means, that political entities do not exist as “objective facts” and are not independent of perception, relation and their treatment by people. It would be even more erroneous to say that their political “nature” is caused by their affiliation with a particular sphere of social life called political, that is objectively given to us - with all the mechanisms and functions - along with the fields of economy, culture, private life, etc. On the contrary - political entities become political as such due to the fact of their empowerment with a political meaning that are in a certain way directed through human actions. Politics is a specific type of practical and spiritual activity of human beings that creates specific objects or entities that could be called political. It defines borders and structure of the very field of social life where politics can be actualized. The specifics of that practical-spiritual activity are caused by the fact, that politics deals with human conflicts and interactions, mainly those that affect the “general conditions” of their collective life. Such conflicts do not allow a simple “rational” resolution due to an argumentative persuasion and voluntary acceptance of a now obvious “truth” by all fully equal sides of that conflict. This is precisely the difference between “economic” and “political” problems. If it would be possible to reduce political problems to

scientific ones, then politics (maybe “eventually”) would be useless. Visions of such reducibility, in our view, are the very fuel for the methodological orientations of economic imperialism. The acknowledgement, that political problems are irreducible to “scientific” ones (technical, administrative, moral) makes power and violence a grounding factor of the realization of power; they become key categories of political philosophy. In these circumstances politics as such and not just some specific type of it, acquires an emancipative meaning. Violence, being a key category of political philosophy is of course not the same as “physical coercion”. Violence understood as the actual application of physical coercion is an indicator of an ineffective, immature and even, according to N.Luhmann, “disappearing” power.

All this doesn't mean that “political rationality” should be ignored and that politics can be regarded as an “irrational” process par excellence. Contrary to that position, reason and rationality are key categories for political philosophy as well. In the end, all political subjects operate or tend to act strategically, i.e. in accordance to the logic of maximization and optimization of its reflected interests. Ignoring this logic we may find ourselves captive in the field of a misshapen understanding of politics. Political realism however, is not synonymous to political or economic cynicism that would reduce the whole of the political to the game of strategic interests. The reality that economic imperialists ignore is that moral responsibility can influence our actions and perfectly “inscribes” itself in the routine of political and economic life and is able, although in reduced proportions, to “correct” it. That's the reason why the primary task of political philosophy is to reveal the forms and different participatory methods of ethical (i.e. not only instrumental) reason in the implementation of different kinds of policies. In the absence of such a disclosure one cannot achieve a genuine political realism that would differ from cynicism. After all the point is, as Hegel puts it “the necessity is the same as Being” (G.W.F.Hegel, 1977. p.339). Only in this way, the concept of Being is able to constitute the subject of political philosophy, the very fact ignored by the methodology of economic imperialism. It should be specified that “necessity” is a concrete will and not an empty dream about a neutral observer reflecting on the phenomena of reality. Reality therefore is the relation between social forces, even if the tradition tends to reflect this reality as an appearance of a “natural order of thing”. This very reality excludes any representative determination of politics coming from a field outside of its bounds, i.e. from Providence to the “imperatives of economic interaction”. Politics is the “first reality” of social human life. The methodology of economic imperialism ignores specific historical conditions that constitute that reality.

This allows clarifying the differences between political philosophy and other, including economy, theoretical sciences. If morality, as an annex to politics is being pushed towards the area of ethical assessment, then this very area becomes external to the politics as such. It is impossible, being inside to deduce moral assessments and requirements using the logic of politics. It is also impossible to show real political mechanisms by which such assessments and requirements could necessarily become a part of a “real life”. With the other words - the price that one should be ready to pay would be a “de-politisation” of political philosophy. To remain political, political philosophy should overcome its influences coming from moral philosophy and approach an ethical necessity from its specific perspective, i.e. it should pose the question how it functions (or why not) in politics. Exactly this kind of approach comes to replace traditional questions of moral philosophy regarding the rightfulness of moral evaluation of politics or the question of its existence in reference to the norms of morality. This fact determines polemics of political philosophy in relation to the scientific forms of social knowledge. This attitude extends beyond academic discussions. It means that political philosophy perceives methodological claims of economic imperialists not as self-sufficient phenomena of an isolated sphere of an academic life, but as necessary, and in this case, intellectual moments of production and reproduction of society with all specific structures of inequality, oppression and violence. The identification of mechanisms of participation regarding theory of production and reproduction of a society presupposes their ideological criticism. It is a criticism of the forms of their existence, viz. “pure knowledge” or “pure theory”. Exercising this

function, political philosophy realizes itself in the logic of “critical theory”. It is a critique of forms and conditions of domination in a society, navigated at the level of their cultural and theoretical apparatus. That’s the reason why a consequent political philosophy is inevitably a status quo critique, i.e. a thought in opposition, in opposition to dominance of existing concepts that try to reflect the essence of political ontology.

The insistence of critique in political philosophy means, that it deliberately tries to occupy the place of those social forces whose resistance to the already existing institutions and cultural phenomena allows identifying them as institutions and cultural phenomena of dominance. Political philosophy is an attempt of articulation of social forces’ consciousness and at the same time an ideology critique of economic imperialism’ Universalists claims. Such criticism makes transparent the very historical and political context and allows us to pose the problem of transition from its alleged universality towards the peculiarities of “perspectives” of the contending social forces. The oppressed appear as representatives of such forces as well - this is the reality. Accordingly, the accuracy of truth (as in a given historical situation) is mediated through suffering, and it becomes political through the struggle with the thing that causes this very suffering.

This is the cause of a different political perspective. Following Hegel, “particular” is usually too small when compared with the general (das Allgemeine): individuals are being sacrificed and condemned to death. The idea pays tribute to the being and impermanence not from itself but from the passions of individuals (see Hegel, 1977, p.32). Historical truth of suffering and struggle means rejection of any “idea” which forces the others to pay for its own existence - the “idea” presupposes that this fact in no way undermines the feasibility of its existence. Contemporary oppositional movement refutes its claim to universality and reduces it to the particular, namely to the perspective of those in power. The perspective of the oppressed is as well a particular one, but it includes the moment of the general. This moment constitutes itself in the relation to the oppression, regarded by the oppositional movement as unnecessary. This is why in each specific situation political philosophy should unveil the essence, boundaries and perspectives of overcoming of this status quo. The implementation of methodological potential of political philosophy is only possible under the condition of preservation and search for conditions of methodological diversity of modern social science without any “imperialist” ambitions of any of its representatives. Perhaps it would be appropriate to remind the carriers of such ambitions an aphorism, attributed to Hegel: “Mathematics is an exact science, because mathematics is a skinny science”.

BIBLIOGRAPHY

- Автономов В. От "экономического империализма" к стремлению к взаимообогащению // *Общественные науки и современность*, 2010, № 3.
- Ананьин О. За "экономический империализм" без имперских амбиций, или О формах междисциплинарных взаимодействий. // *Общественные науки и современность*, 2009, № 6.
- Беккер Г. Человеческое поведение: экономический подход. *Избранные труды по экономической теории*. М., 2003.
- Гегель Г.В.Ф. Энциклопедия философских наук. Т. 3. М.: Мысль, 1977.
- Гуриев С. Три источника - три составные части экономического империализма // *Общественные науки и современность*, 2008, № 3.
- Капустин Б. Что такое "политическая философия"? // *Политические исследования*, 1996, № 6, 1997, №№ 1,2.
- Капустин Б. Конец “транзитологии”? (О теоретическом осмыслении первого посткоммунистического десятилетия). // *Политические исследования*, 2001, №4.
- Капустин Б. К понятию политического насилия. // *Политические исследования*, 2003, №6.
- Капустин Б. Современность – как принуждение и как свобода // *Вопросы философии*, 1998, № 4.
- Капустин Б. Заметки об «общественной морали». // *Вопросы философии*, 2006, № 12.
- Либман А. Границы дисциплин и границы сообществ (Два аспекта экономического империализма). // *Общественные науки и современность*, 2010, № 1.
- Розов Н. От дисциплинарного империализма - к общественнознанию без границ («Шенгенский» проект интеграции социальных наук) // *Общественные науки и современность*, 2009, № 1.
- Сабуров Е.Ф. От дисциплинарного империализма к гедонистическому утилитаризму // *Общественные науки и современность*, 2008, № 6.
- Тамбовцев В. Перспективы "экономического империализма". // *Общественные науки и современность*, 2008, № 5.
- Урнов М. «Экономический империализм» глазами политолога // *Общественные науки и современность*, 2009, № 4.
- Яновский К. Несколько примеров методологии, или "Экономистам не в чем каяться!" // *Общественные науки и современность*, 2009, № 2.

IMPACTUL JURIDICO-FINANCIAR AL CRIZEI INSTITUȚIONALE BANCARE

Dr., conf. univ., Alexandru ARMEANIC

*Academia de Studii Economice a Moldovei,
str. Mitropolit G. Bănulescu-Bodoni 61, Republica Moldova, Chișinău,
Tel.: +373 22 22 41 28; web site: www.ase.md*

Abstract

*The scientific update of the article is to highlight the positive aspects of the European practice and the ways to implement reforms for the current systems of the Republic of Moldova. Starting from the specifics of financial institutions as well as their activities, it is proposed to implement simplified and more effective processes, following international practice, which would increase the chances for a bank to return to the usual activity or in the aggravated cases to reduce the negative consequences not only on the legal company and the minimization of budget expenditures. **The aim of the article** is to assess the current state and development of the banking market and to adjust existing legislation to updated and more effective standards and procedures. **Methods of research:** classical and creative^[1]. **The outcomes:** shaping the ways of efficient use of resources in order to solve as quickly as possible the disputes arising in a process of winding up a bank and creating a legal framework that would protect the financial institution, the clients how and state taxpayers. The research also resulted in a complex analysis of the procedures applied both on the territory of the Republic of Moldova and the international practice on banks in insolvency, the risk factors for a bank's activities, the proposed methods and techniques for optimizing the state intervention process for improving the state of a bank in the context of internal policies and the process of globalization.*

Key words: *insolvency, bankruptcy, restructuring, special administration, systemic crisis, insolvency regime, guarantee fund, liquidation, moratorium, creditor.*

JEL CLASSIFICATION: K3, K35

Cadrul legal instituțional și o politică efectivă de tratare a insolvenței bancare în perioada unei instabilități financiare este necesară pentru a evita perioadele dificile ale unei țări. După cum crizele sistemice nu este posibil de prognozat din timp, acestea persistă, iar politicile de gestiune a insolvabilității bancare trebuie să fie extrem de flexibile pentru a se ajusta la condițiile create de o eventuala criză sistemică. Aceasta trebuie să includă elemente de protecție a sistemelor de plăți, să limiteze și să micșoreze pierderile deponenților, iscând posibilități de a grăbi încasarea creanțelor de la persoanele creditate, revenirea la lichiditatea normală, și menținerea stabilității financiare. În timp ce situația financiară este tumultuoasă, și este încă în desfășurare, rămân multe măsuri neîntreprinse și multe experiențe de învățat de pe urma crizelor financiare trecute.

O criză sistemică bancară este caracterizată ca o instabilitate financiară a sectorului bancar, care are efecte directe asupra sectorului real al economiei per ansamblu. Crizele sistemice de obicei includ următoarele ingrediente: probleme severe la nivel de sector bancar, pierdere a calității activelor bancare; pierderea controlului asupra disciplinei creditare; creșterea riscului de faliment a sistemului de tranzacționare. În astfel de cazuri, autoritățile băncilor naționale vor avea responsabilitatea de a găsi cauzele care ar declanșa riscul de criză sistemică. Acest lucru se întâmplă de obicei în condițiile lipsei de transparență de la instituțiile financiare.

Un cadru legislativ, instituțional și de reglementare bine determinat, care reglementează soluționarea cazurilor de insolvență bancară individuală în condiții normale poate ajuta la rezolvarea insolvențelor bancare într-o criză sistemică.

O realizare importantă care a avut loc în ultima perioadă este: discuția publică inclusiv cu societatea civilă de către Banca Națională a Moldovei (publicată la data de 30 decembrie 2016) a proiectului Legii privind activitatea băncilor și a societăților de investiții (aprobată de Guvernul Republicii Moldova în data de 23.06.2017). Proiectul a fost elaborat în cadrul proiectului Twinning, finanțat de Uniunea Europeană în parteneriat cu Banca Națională a României și Banca Națională a Olandei.

Proiectul de lege va substitui Legea instituțiilor financiare nr. 550-XIII din 21 iulie 1995, punând bazele unui nou cadru legislativ, care va transpune prevederile Basel III, și va stabili reguli fundamentale noi pentru activitatea și supravegherea sistemului bancar. De asemenea, proiectul de lege va aduce în legislația autohtonă cele mai bune standarde și practici internaționale aferente procesului de licențiere, reglementare și supraveghere efectuat de Banca Națională a Moldovei.

Chiar dacă noile prevederi afectează fundamental profitabilitatea băncilor, mai multe state au inițiat implementarea acestora începând cu anul 2011, fiind conștienți de necesitatea menținerii echilibrului macro-prudențial. Constrânsă de mediul politic și cel judecătoresc, autoritatea națională desemnată pentru a supraveghea sectorul bancar (Banca Națională a Moldovei) nu a avut capacitatea să-și ajusteze la timp reglementările în domeniu. Deși criza bancară din 2014 - 2015 a scos la iveală modul riscant și fraudulos în care activau unele bănci, mecanismul de sancționare de la acel moment s-a dovedit incapabil pentru a descuraja implicarea unor persoane în activități extrem de riscante și în final pentru a evita fraudele comise. Pe lângă nivelul redus al sancțiunilor, pârgھیile de intervenție și capacitatea de aplicare a amenzilor a fost limitată semnificativ de cadrul legal, având un caracter impropriu, ce permitea anularea deciziilor Băncii Naționale a Moldovei (BNM) de către alte instituții ale statului. Drept rezultat, criza care a avut drept punct de pornire abateri semnificative în activitatea prudențială a băncilor, a evidențiat ineficacitatea mecanismului de intervenție, anvergura consecințelor unui comportament inadecvat, erodarea standardelor de activitate și chiar declinul eticii bancare.

Abia în anul 2016, impuși practic de nevoia redresării situației în sector și reluării finanțării externe, factorii politici au inițiat o serie de modificări la legislația bancară cu scopul alinierii acesteia la practica internațională. În acest sens, pe parcursul anului trecut, o serie de amendamente ce vizează sporirea capacității de intervenție și a instrumentelor de supraveghere, inclusiv a celor în materie de sancțiuni, au fost operate la Legea instituțiilor financiare nr.550 din 21.07.1995. Astfel, de rând cu acestea și odată cu aprobarea Legii privind redresarea și rezoluția băncilor nr. 232 din 03.10.2016, nivelul sancțiunilor a crescut semnificativ, de circa 10 ori, și tinde să coreleze cu prevederile Basel III. Totuși, un aspect important este faptul că noile sancțiuni nu pot fi aplicate retroactiv asupra faptelor săvârșite înainte de momentul intrării în vigoare, respectiv pentru faptele ce țin de perioada fraudelor bancare.

În ce măsură mediul bancar poate fi supus unor sancțiuni financiare, practica Uniunii Europene vs. Republica Moldova de rând cu autoritățile de reglementare și supraveghere din Statele Unite al Americii, reprezintă un punct de referință în materie de sancțiuni financiare aplicate mediului bancar. De asemenea, comunitatea europeană reprezintă unul din pionerii implementării Acordului Basel III^[2], prevederile căruia se extind în mod armonizat asupra tuturor statelor membre.

În termeni valorici, sancțiunile aplicabile de Banca Centrală Europeană sunt prevăzute de Regulamentul CE nr. 2532/98 din 23.11.1998^[3] cu privire la atribuțiile Băncii Centrale Europene în materie de sancțiuni, (amendă aplicabilă persoanelor juridice de până la 500 mii EUR sau amendă aplicabilă persoanelor juridice de până la 10 mii EUR pentru fiecare zi de infrațiune pentru o perioadă de maxim 6 luni), și de Regulamentul UE nr. 1024/2013 din 15.10.2013 de conferire a unor atribuții specifice Băncii Centrale Europene (BCE)^[4]. Criza financiară din 2008-2009 a evidențiat rapiditatea cu care problemele din sistemul financiar se pot propaga, în special în cadrul unei uniuni monetare, precum și modul în care astfel de probleme afectează direct populația, fiind nevoie de injectarea de bani publici pentru a nu permite falimentul unor bănci de importanță sistemică și extinderea crizei către alte zone. În vederea eliminării acestor deficiențe, în anul 2014 a fost creată o nouă structură la nivel european, și anume Mecanismul Unic de Supraveghere (Single Supervisory Mechanism-SSM) format din BCE și autoritățile naționale de supraveghere care are obiectiv de bază supravegherea celor mai mari bănci din zona euro (restul băncilor rămânând sub supravegherea directă a autorităților naționale), asigurarea siguranței și solidității sistemului bancar european și sporirea gradului de integrare și de stabilitate financiară. În cadrul acestui mecanism

sunt supravegheate în mod direct peste 120 de bănci de importanță sistemică din țările participante, care dețin aproximativ 80% din activele bancare din zona euro.

În ceea ce privește autoritățile naționale de supraveghere a sectorului bancar, cadrul legal de armonizare a sancțiunilor aplicate este reprezentat de Directiva 2013/36/UE din 26.07.2013 cu privire la accesul la activitatea instituțiilor de credit și supravegherea prudențială a instituțiilor de credit și a firmelor de investiții, directivă ce vine să uniformizeze cadrul prudențial și de supraveghere la nivelul întregii Uniuni. Conform acesteia, pentru persoanele fizice nivelul sancțiunilor sunt prevăzute a ajunge până la 5 milioane de EURO, iar pentru persoanele juridice până la 10% din cifra de afaceri anuală netă totală sau de două ori valoarea beneficiului derivat.

În ultimii ani presa internațională a relevat opiniei publice nivelul exorbitant de mare al unor sancțiuni aplicate mai multor bănci cu renume mondial. Amenda de 16,7 mlrd. USD aplicată către Bank of America pentru că a indus în eroare investitorii să cumpere titluri de valoare ipotecare toxice, cea de 13 mlrd. USD aplicată băncii JP Morgan pentru a soluționa o serie de probleme legate de criza creditelor ipotecare sau amenda de 8,9 mlrd. USD aplicată băncii franceze BNP Paribas pentru încălcarea regimului de sancțiuni impus unor state, sunt doar câteva dintr-o listă lungă ce continuă să crească de la an la an. Deși aceste amenzi au fost aplicate nu neapărat pentru încălcarea normelor prudențiale și a legislației bancare în domeniu, efectul acestora a fost pe deplin atins, iar prejudiciul într-un oarecare mod recuperat. Mai mult ca atât, mediul bancar pare să fi înțeles nevoia schimbării comportamentului de activitate, o serie de bănci cu renume mondial trecând printr-un amplu proces de regândire a modelului de afaceri.

De altfel de la demararea crizei la nivel european băncile au fost în pierdere în toți anii de activitate, acestea nereușind să-și reducă suficient cheltuielile. Nu același lucru îl putem afirma și de sectorul bancar național, care în pofida unei crize majore și a unor fraude de proporții și-a continuat trendul crescător de obținere a profitului. Mai mult ca atât, deși criza a scos la iveală modul dezordonat, riscant și chiar fraudulos în care au activat mai multe bănci, iar lipsa la acel moment a unui cadru adecvat de sancționare nu poate genera nici pe departe amenzi financiare după modelul european sau american. Practic în perioada premergătoare crizei și pe parcursul desfășurării acesteia din anumite motive nu am asistat la aplicarea de sancțiuni, (cel puțin aceste nu au fost făcute publice), cum a fost de exemplu: sancționarea de Banca Națională a Moldovei cu amendă de 1 milion MDL a unui deținător direct și indirect al cotei substanțiale în capitalul unei bănci pentru nerespectarea cerințelor privind prezentarea informațiilor și documentelor solicitate în scopul supravegherii și evaluării calității acționarilor băncii. Practic, procesul de transparentizare a deținătorilor de acțiuni bancare continuă în mod susținut, Banca Națională a Moldovei aplicând pe deplin instrumentele legale de care dispune în vederea atingerii obiectivului scontat^[5].

În ultimii 22 de ani, deși au fost lichidate 18 bănci, cazurile penale începute pe baza infracțiunilor bancare încă mai derulează. Așadar, vom efectua o analiză cronologică a delictelor săvârșite de bănci în perioada de independență a Republicii Moldova. Vom începe cu anul 1996 când s-a inițiat procedura de insolvență ale "Basarabia" SA. Lichidatorul a încercat să recupereze creditele oferite în perioada 1992-1993, dar din cauza datoriei mari și abaterilor de la reglementările stabilite de Banca Națională a Moldovei nu a fost posibilă salvarea acestei bănci. În 1998, "Bucuriabank" SA a fost acuzată de trupa națională – de management inadecvat și insuficiență de capital. Aceeași decizie a fost și în cazul Vias în 1999. Următorul eșec a fost "Oguzbank" SA, pierderile lor au fost în valoare de 25 mil. lei, posibilitatea de a menține banca a fost oferită de Trimol Group, care a propus dobândirea băncii, dar au neglijat propunerea, banca fiind lichidată, licența fiind retrasă la 23 noiembrie 2000.

Banca municipală "Chișinău" a fost un fenomen în 2002, după patru ani de evenimente fără precedent în sistemul bancar. Unul dintre cele mai renumite eșecuri bancare din Republica Moldova în ultimii ani a fost lichidarea "Investprivatbank" SA în 2009. Datoria băncii a fost de aproximativ un miliard de lei, instituția a prezentat rapoarte financiare false băncii centrale, iar problema a fost descoperit prea târziu. Ancheta penală împotriva lui Ivan Chirpalov, începută în

vara anului 2009, s-a terminat cu o decizie, mai degrabă, formală. Inițial, era acuzat de „confectionarea, deținerea, vânzarea sau folosirea documentelor oficiale, a imprimantelor, ștampilelor sau sigiliilor false, soldate cu daune în proporții mari aduse intereselor publice sau drepturilor și intereselor persoanelor fizice sau juridice“. Conform acestui articol, fostul șef de bancă risca amendă de la 4.000 până la 12.000 de lei sau închisoare de până la cinci ani. Însă la 22 noiembrie 2010, Judecătoria Centru a emis o hotărâre prin care Ivan Chirpalov a fost eliberat de răspundere penală, fiind tras doar la răspundere administrativă, care prevedea 30 de zile de arest și o amendă de până la 3.000 de lei.

Un alt faliment bancar în 2012 a fost "UniversalBank" SA. În ultimii doi ani de activitate banca a înregistrat o pierdere de aproximativ 50 de milioane de lei, de asemenea rata crescută a creditelor neperformante și conflictele dintre acționari au condus la insolvența acestei bănci. La 15 februarie 2012, Banca Națională a Moldovei (BNM) a decis inițierea procesului de lichidare silită a băncii Universalbank, „ca urmare a constatării insolvabilității și altor abateri de la prevederile legislației“. BNM susținea că Universalbank se află în faliment inclusiv din cauza că „nu este capabilă să execute cererile creditorilor privind plata obligațiilor și a datoriilor scadente“. În prezent, ex-acționarul majoritar al Universalbank, Gherman Gorbunțov a fost anunțat în urmărire generală de către autorități. După ce banca a falimentat, unii clienți au descoperit că răposatul Gherman Gorbunțov le-a curățat, pur și simplu, conturile.

Analizând cauzele retragerii licenței de către Banca Națională a Moldovei, putem afirma, că toate băncile nu au avut nivelul normativ a capitalului și nivelul de lichiditate prestabilit, băncile lăsând o mare parte a datoriilor neplătite trezind un nivel de neîncredere a populației în bănci. Felul cum se derulează anchetele arată că managerii băncilor falimentate ar putea scăpa doar cu sancțiuni formale.

În decursul istoriei, retragerea licenței nu a fost făcută numai la decizia Băncii Centrale, dar și la cererea băncii în mod volitiv. Astfel, în anul 1996 Banca "Dacia-Felix" SA din România, Cluj-Napoca, a cerut retragerea licenței, activele fiind preluate de "VictoriaBank" SA. Banca Națională a Moldovei a declarat insolvabilitatea și a intrat în lichidare în martie 2001. Prejudiciul a fost de peste 160 de milioane de dolari. În anul 1997, "Întreprinzbancă" SA, una dintre cele mai mari bănci din perioada respectivă a intrat în faliment din cauza datoriilor mari, al căror sumă medie era de 17,3 mil. lei. În același an, licența "Bancosind" SA a fost retrasă de BNM din cauza pierderilor în sumă de 10 milioane de lei. Aceeași situație a avut-o "Bankcoop" SA în anul 2001, care a fost restructurată la cererea "Mobiasbanca-GSG" SA. Un alt caz a fost: Banca Internațională Comercială (Moldova) - o bancă din Grecia care solicită închiderea filialei în 2002.

"Businessbank" SA a fost singura bancă care activează exclusiv în Republica Moldova și a solicitat retragerea licenței. Decizia a fost luată la Adunarea Generală Extraordinară a Acționarilor. Impulsul a venit după ce Banca Națională a anunțat modificarea capitalului propriu necesar, care a crescut de la 40 la 50 de milioane de lei.

În cazul bancilor falimentate recent, BC "Banca de Economii", "Unibank", "Banca Socială", au fost pornite procedurile și etapele inițiale ale anchetei, fiind axate pe identificarea mecanismelor care au generat fraudă și dezvoltarea parteneriatelor de lucru cu autoritățile internaționale de reglementare. La această etapă, echipa de investigație a avut acces la un volum considerabil de acte, consemnând un progres în stabilirea acestor mecanisme. Ulterior, investigația s-a axat pe urmărirea creditelor frauduloase acordate prin mecanisme complexe de spălare a banilor, pentru a stabili destinația finală a acestora și a beneficiarilor fraudei. Obiectivul final al investigației este de a identifica activele cumpărate cu mijloace frauduloase și de a le recupera prin procese legale. Investigația a înregistrat progrese și deține informații suficiente pentru a putea începe etapa de recuperare a fondurilor.

Documentele obținute demonstrează, în mod clar, implicarea în fraudă bancară a unui grup mare de companii din Republica Moldova care au acționat concertat. În perioada 2012-2014, volume semnificative de credite au fost acordate acestui grup de companii de către cele trei bănci. Aceste

fonduri au fost transferate în mod predominant pe conturile bancare deschise în două bănci din Letonia, înainte de a fi spălate printr-o rețea de aproximativ 100 de conturi bancare corporative din Letonia. Marea majoritate a acestor conturi au fost deschise pe numele unor companii înregistrate în Marea Britanie sau în locații off-shore precum Belize și Panama. În urma acestui proces complex de spălare a banilor, majoritatea fondurilor au fost redirecționate în Republica Moldova pentru a plăti expunerile de credit existente, a crea impresia că acestea au constituit împrumuturi corporative veritabile și pentru a permite creșterea portofoliului de credit, în timp ce suma de aproximativ 600 milioane de dolari SUA a fost dispersată în conturi bancare din numeroase jurisdicții.

Frauda respectivă a avut la bază un mecanism complex de spălare a banilor pentru a asigura continuitatea procesului de creditare. Lichiditatea a fost gestionată și coordonată între cele trei bănci din Republica Moldova prin multiple depozite interbancare, fiind înregistrate garanții false în bilanțurile zilnice prezentate Băncii Naționale ale Moldovei și stabilit un descoperit de cont (*overdraft*) fals în registrele contabile pentru a permite continuarea procesului de creditare.

Din 25 noiembrie 2016, când a fost publicată nota informativă a BNM a semnat un acord de dezvăluire cu Banca Centrală a Ciprului și a continuat cooperarea cu alte autorități internaționale de reglementare financiară pentru a sprijini urmărirea fondurilor de împrumut frauduloase și pentru a corobora în continuare mecanismele de fraudă. Echipa independentă a informat regulat Banca Națională a Moldovei asupra desfășurării investigației și a avut, de asemenea, întrevederi la nivel înalt cu procurorul anticorupție din Republica Moldova și cu agenții internaționale de reglementare și finanțare. De asemenea, compania a furnizat Fondului Monetar Internațional o actualizare cu privire la progresul și statutul investigației în curs de desfășurare, inclusiv intențiile de continuare a investigației și a etapei de recuperare.

Companiile independente au prezentat BNM o strategie pentru a iniția acțiuni în justiție în multiple jurisdicții, în vederea obținerii în continuare a informațiilor și recuperării activelor care au fost delapidate. În prezent, strategia este în curs de revizuire și se preconizează implementarea acesteia în scurt timp. Este foarte important să fie păstrată confidențialitatea rezultatelor investigației și a acțiunilor în justiție propuse, în vederea maximizării oportunităților de recuperare a fondurilor delapidate. Datorită naturii multi-jurisdicționale a acțiunilor judiciare propuse și complexitatea proceselor implicate, se preconizează că etapa de recuperare va dura minimum de la 18 luni până la doi ani. Pe lângă inițierea etapei de recuperare a activelor, investigația și analiza suplimentară a fraudei va continua pentru a sprijini procedurile juridice în curs de desfășurare și pentru a obține mai multă claritate despre beneficiarii fraudei. Compania Kroll va continua să prezinte, în mod regulat, rapoarte Băncii Naționale a Moldovei, se arată într-un comunicat emis de Banca Națională a Moldovei.

Încălcările se referă, în principal, la angajarea băncii în operațiuni excesiv de riscante, nerespectarea limitelor și cerințelor privind concentrarea riscurilor la activele (expunerile) băncii, angajarea în activități de manipulare prin nereflectarea în evidența contabilă a unor operațiuni cu denaturarea situației reale a băncii și prezentarea cu date eronate la Banca Națională a Moldovei a rapoartelor prudențiale.

BIBLIOGRAFIE

1. Crăciun Cerasella, Metode și tehnici de cercetare. Editura Universitară. - București: 2015. ISBN 978-606-28-0356-8. 51pagini.
2. Jurnalul Oficial al Uniunii Europene 2012/C68/07. Avizul Comitetului Economic și Social European privind propunerea de regulament al Parlamentului European și al Consiliului privind cerințele prudențiale pentru instituțiile de credit și societățile de investiții. COM(2011) 452 final – 2011/0202 (COD).
3. Regulamentul (CE) nr. 2532/98 al Consiliului din 23 noiembrie 1998 privind competența Băncii Centrale Europene de a impune sancțiuni.
4. Regulamentul (UE) nr. 1024/2013 al Consiliului din 15 octombrie 2013 de conferire a unor atribuții specifice Băncii Centrale Europene.
5. Regulamentul cu privire la deținerea de către bănci a cotelor în capitalul persoanelor juridice, aprobat prin nr.330 din 01.12.2016, Publicat în Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.441-451 din 16.12.2016, art. 2131.

ASPECTE PARTICULARE PRIVIND REALIZAREA PRINCIPIULUI CONTRADICTORIALITĂȚII ÎN PROCESUL CIVIL

Dr., conf. univ., Adelina BĂCU

*Academia de Studii Economice a Moldovei,
str. Mitropolit G. Bănulescu-Bodoni 61, Chișinău, Republica Moldova
Tel.: +373 22 22 41 28; web site: www.ase.md*

Abstract

During the last years in the civil procedural law there were made a lot of changes for the purpose to make more efficient the judicial process that is why we appreciate as particularly actual a theoretical study on the way in which the leading role of judge has changed in the civil suit through the light of audi alteram partem.

The purpose of this work is to show the role of judge in the new judicial context which has configured in the judicial system of the RM as the result of the judicial system and civil procedural law reformation.

Methodological support of study constituted the general methods of scientific research both on the empirical level and on the theoretical level: analysis and synthesis, induction and deduction, abstraction, comparison – they creating opportunities to examine deeply the taped problem about the leading role which has the judge in the civil suit and about the peculiarities of audi alteram partem principles application in correlation with the active role of the judge.

Achieved results: good faith exercitation of procedural rights supposes that between the court and parties exists a collaboration relation: the party cannot invoke in all the situations the diligence obligation of the court based on the audi alteram partem principle for covering its own omission and for pre-constituting in this way a reason for appeal.

The court is not always in all the situations the living memory or the respiratory document of the case, the parties at their turn having a diligence obligation toward the petitions and defenses which they have invoked. Before these arguments it seems that is more favorable for the party to be absent at the hearing when the discussions about the merits, especially when it was requested the judgement by default, formulating all the petitions and defenses in written form, because in this situation the judge is obliged to pronounce on his/her petitions, exceptions and defenses irrespective of the fact whether his/her truth is present or not, omission of pronouncing signifying in this situation the violence of audi alteram partem principle. In fact, it is not of the interest of the party to be absent from the hearing when it is discussed the merits of the case, this is for avoiding the situation in which the other party or the court invokes new proofs or exceptions and last and not least because implicitly renounces to the possibility to formulate verbal conclusions which can have a decisive influence over the final decision.

Key words: *audi alteram partem principles, equality of arms, defences used in litigation, good faith, except for challenge.*

Contradictorialitatea este unul dintre principiile specifice procedurii civile, fiind o componentă a dreptului fundamental la apărare, constând în dreptul părților aflate pe poziții cu interese contrare de a propune și administra probe și de a formula concluzii în legătură cu problemele de fapt și de drept care interesează dezlegarea pricinii, indiferent dacă elementele puse în discuție reprezintă rezultatul inițiativei părților ori al judecătorului. Corelativ acestui drept, pentru asigurarea respectării sale, instanța de judecată are obligația de a pune în discuția părților toate chestiunile de fapt și de drept apărute în cursul procesului, în temeiul cărora va soluționa litigiul. Vor fi puse în discuția părților excepțiile, cererile, împrejurările de drept și de fapt invocate, instanța urmând a-și întemeia hotărârea numai asupra aspectelor supuse dezbaterii contradictorii a părților. Astfel, se vor pune în discuție cererile de amânare, cererile de modificare a cererii de chemare în judecată ori cererile de introducere în cauză a terților. Se poate afirma că principiul contradictorialității primează față de principiul rolului activ, instanța neputându-se pronunța fără a asculta poziția părților.

Regula este, așadar, că judecătorul reprezintă factorul de echilibru în „duelul judiciar”. Se poate întâmpla, însă, ca părțile să nu se afle pe poziții de adversitate. Chiar și în această ipoteză părțile trebuie să beneficieze de posibilitatea exprimării punctului lor de vedere asupra chestiunilor deduse judecării.

Principiul contradictorialității este reglementat de art.26 din CPC care stipulează următoarele:

1) „Procesele civile se desfășoară pe principiul contradictorialității și egalității părților în drepturile procedurale.

2) Contradictorialitatea presupune organizarea procesului astfel încât părțile și ceilalți participanți la proces să aibă posibilitatea de a-și formula, argumenta și dovedi poziția în proces, de a alege modalitățile și mijloacele susținerii ei de sine stătător și independent de instanță, de alte organe și persoane, de a-și expune opinia asupra oricărei probleme de fapt și de drept care are legătură cu pricina dată judecării și de a-și expune punctul de vedere asupra inițiativelor instanței.

3) Instanța care judecă pricina își păstrează imparțialitatea și obiectivitatea, creează condiții pentru exercitarea drepturilor participanților la proces, pentru cercetarea obiectivă a circumstanțelor reale ale pricinii.” [1.2]

După cum s-a subliniat în literatura de specialitate, contradictorialitatea reprezintă un principiu fundamental, atât al dreptului procesual civil, cât și al dreptului procesual penal, în sensul că în temeiul acestuia, părțile pot să formuleze cereri, să propună, să administreze probe și să pună concluzii cu privire la toate problemele de fapt și de drept de care depinde corecta soluționare a procesului [2.5, p.177]. El este exprimat prin adagiul *audiatur et altera pars* – să fie ascultată și cealaltă parte, rezumând esența întregului proces. În mod sugestiv s-a arătat că, „în realitate, principiul este un set de drepturi și obligații, pentru instanță și pentru părți, gândite astfel încât, în desfășurare, să confere dialogului judiciar echilibrul de dorit pentru reușita judecării [2.2, p.144]”.

Contradictorialitatea, în lumina CPC, reprezintă o îmbinare între trăsăturile a două tipuri de procese „extreme”, respectiv între procesul închizitorial, caracterizat de inițiativa exclusivă a judecătorului, și procesul acuzatorial, caracterizat prin inițiativa exclusivă a părților, tinzându-se astfel la evitarea arbitrariului judecătorului, dar și la echilibrarea raporturilor dintre părți.

S-a mai menționat că, [2.7, p.79] principiul contradictorialității exprimă cerința ca funcția de învinuire să fie despărțită de funcția jurisdicțională, fiind pe o poziție procesuală egală cu funcția de apărare. Învinuirea și apărarea se combat în fața instanței de judecată de pe poziții contradictorii, astfel încât autoritatea care judecă și soluționează cauza – instanța de judecată – să ajungă, din disputa lor, la o apreciere corectă a probelor și la adoptarea unei soluții legale și temeinice. Ca urmare, așezarea judecării pe principiul contradictorialității implică egalitatea de arme între învinuire și apărare, între susținerea pretențiilor civile și combaterea lor, în sensul că se acționează cu aceleași mijloace procesuale; participarea la judecată, cu dreptul de a face cereri, a ridica excepții, a pune concluzii, a exercita căile de atac, pe care instanța de judecată le poate admite sau respinge și adopta propria sa soluție, constituie aspecte ale contradictorialității.

Principiul contradictorialității se află într-o strânsă legătură cu principiul egalității armelor și vizează situații în care nici apărare și nici acuzarea nu au avut acces la dosar (în integralitatea sa sau doar o parte a acestuia) sau nu au putut pune concluzii cu privire la cererile, excepțiile invocate de cealaltă parte sau de instanță din oficiu.

Curtea Europeană face o distincție între principiul contradictorialității și cel al egalității armelor în materia comunicării actelor procedurale sau a probelor către părți. Astfel judecătorul European sancționează dezechilibrul informațional în baza principiului egalității armelor, iar netransmiterea acestora nici uneia dintre părți, în temeiul dreptului la o procedură contradictorie. [2.7, p.80]

Trebuie să menționăm din start că, principiul contradictorialității, ca garanție a dreptului la apărare al părților din proces, presupune, în primul rând, ca acestea să cunoască existența procesului (în cazul pârâtului și al intervenienților accesorii, care nu au un rol în sesizarea instanței, fiind atrași în proces prin cererile formulate de alte părți) și termenele de judecată stabilite în vederea soluționării cauzei. Citarea are rolul de a le aduce la cunoștință aceste împrejurări. Din păcate acest aspect nu este reflectat de legiuitorul nostru în conținutul principiului contradictorialității, după cum se întâmplă în legislația altor state. Astfel, de exemplu, Codul de procedură civilă a României stabilește la art.14 al.1

care consacra principiul contradictorialității ca, „instanța nu poate hotărî asupra unei cereri decât după citarea sau înfățișarea părților, dacă legea nu prevede altfel.” [2.1, p.182]

Este important să subliniem că la capitolul citare a părților, există precedente negative în practica judiciară din RM, clasic fiind deja cazul Ziliberg c. Moldovei, [3.2] care deși este în materie contravențională este absolut valabil și pentru procesul civil.

Astfel, în această speță, reclamantul s-a plâns că nu a fost citat în mod corespunzător pentru ședința din 4 mai 2000 în care Tribunalul municipiului Chișinău a examinat recursul său și că, prin urmare, nu a putut fi prezent. Referindu-se la ștampilele poștale de pe plic (a se vedea paragrafele 16-17 de mai sus), el a declarat că citația a fost expediată la 3 mai 2000 și a ajuns la el după ora 10.00 a zilei de 4 mai 2000, după ce ședința judecătorească a avut loc.

Guvernul nu a fost de acord cu reclamantul. Potrivit Guvernului, citația a fost expediată la 2 mai 2000 și trebuia să ajungă la reclamant la 3 mai 2000. În acest sens, Guvernul a transmis Curții o copie a registrului de înregistrare a corespondenței (registru scris de mână) al Tribunalului municipiului Chișinău, conform căruia citația a fost expediată reclamantului la 2 mai 2000. În ceea ce privește ștampilele de pe plic, Guvernul le-a considerat ilizibile.

Curtea a notat că la 4 mai 2000, la ora 10.00, Tribunalul municipiului Chișinău a examinat recursul reclamantului în absența acestuia. S-a constatat că ștampila de pe plic aplicată de oficiul poștal de expediere (și anume, de primul oficiu poștal prin care a trecut scrisoarea) indică în mod clar data de 3 mai 2000. Doar ștampila aplicată de oficiul poștal de destinație nu este pe deplin lizibilă. În consecință, citația a fost transmisă de către Tribunalul municipiului Chișinău doar cu o zi înainte de ședința judecătorească, iar Curtea conchide, prin urmare, că reclamantul nu a fost informat anticipat despre ședință.

Curtea a mai subliniat că articolul 6 al Convenției, interpretat în ansamblu, garantează dreptul persoanei acuzate de a participa efectiv la procesul său penal. Acesta include inter alia nu doar dreptul de a fi prezent, dar și de a asculta și a urmări procesul (a se vedea, spre exemplu, *Stanford v. the United Kingdom*, hotărâre din 23 februarie 1994, Seria A nr. 282-A, § 26; *Barberà, Messegué and Jabardo v. Spain*, hotărâre din 6 decembrie 1988, Seria A nr. 146, § 78). Acest drept face implicit parte din esența conceptului procedurii contradictorii și poate fi, de asemenea, dedus din garanțiile prevăzute în sub-paragrafele (c), (d) și (e) ale paragrafului 3 al articolului 6 - „să se apere el însuși”, „să întrebe sau să solicite audierea martorilor” și „să fie asistat în mod gratuit de un interpret, dacă nu înțelege sau nu vorbește limba folosită la audiere” (a se vedea *Colozza v. Italy*, hotărâre din 12 februarie 1985, Seria A nr. 89, § 27). Este dificil de a vedea în această cauză cum reclamantul ar fi putut să-și exercite aceste drepturi fără a fi prezent. [3.2]

Deși utile aceste diferențieri între contradictorialitatea și egalitatea de arme, întrucât sunt puse în evidență diversele moduri în care instanțele de judecată pot pune părțile litigante în situația de a nu își putea desfășura deplin toate posibilitățile și de a recurge la toate mijloacele procesuale și procedurale care le stau la îndemână pentru a-și putea susține punctele de vedere, există și primejdia ca asemenea situații juridice să fie deduse în fața instanței europene, invocându-se în mod greșit egalitatea de arme în loc de principiul contradictorialității, iar Curtea să respingă plângerea, lăsând nesoluționată încălcarea comisă totuși, de instanța națională, a principiului contradictorialității, fiind nevoie de o altă sesizare. [2.5, p.206]

Fiecare parte a procesului trebuie să aibă nu doar facultatea de a-și face cunoscute elementele pe care se bazează pretențiile sale, dar și aceea de a lua la cunoștință și de a discuta orice probă sau concluzie prezentată judecătorului cu scopul de a-i influența decizia. Nu prezintă nici o relevanță dacă elementul susceptibil să conducă la o anumită decizie este adus în discuție de părți sau sesizat din oficiu de către instanță, chiar și în această din urmă situație, judecătorul fiind obligat să impună discutarea lui.

Este greu de decelat ce elemente intră în conținutul principiului contradictorialității și ce elemente în conținutul dreptului la apărare, granița dintre ele fiind uneori firavă, alteori inexistentă, implicând consecințe în lanț – nerespectarea principiului contradictorialității conducând, în mod

ireversibil, la încălcarea principiului dreptului la apărare. Mai mult, în doctrină s-a susținut că principiul contradictorialității (și implicit asigurarea respectării acestui principiu) reprezintă mijlocul prin care principiul rolului activ nu aduce atingere dreptului la apărare al părților [2.6, p.213].

Contradictorialitatea este un principiu din domeniul ordinii publice și se manifestă atât în raporturile dintre părți (fiind irelevant dacă acestea se află sau nu în raporturi de adversitate juridică), pentru ca acestea să fie exact informate de existența procesului, conținutul pretențiilor, argumentele părților adverse, cât și în raporturile dintre părți și instanță.

Sarcina instanței de a pune în discuția părților cererile și excepțiile procesuale

Dacă pentru părți este un drept acela de a-și expune punctul de vedere asupra oricărei chestiuni de fapt sau de drept invocate în cursul procesului de orice participant la proces (altă parte, martor sau expert pe cheltuieli legate de administrarea probei etc.), inclusiv de instanță din oficiu, pentru instanță constituie o obligație punerea în discuția părților a tuturor cererilor, excepțiilor, împrejurărilor de fapt sau de drept invocate, așa cum rezultă din textul art.9 CPC.

Astfel, de exemplu, dacă una dintre părți formulează în scris, prin cererea de chemare în judecată, cererea de intervenție accesorie, referință, cererea de exercitare a unei căi de atac etc., o pretenție, o excepție, o cerere în probațiune etc., fără a se prezenta la proces să o susțină, instanța este obligată să o pună în discuția părților prezente. Părțile nu sunt obligate să își amintească toate cererile formulate, toate excepțiile ridicate de participanții la proces, în schimb, instanța este obligată să aibă memoria tuturor acestora, așa cum rezultă și din textul art. 203 al.1 CPC ce prevede că, cererile și demersurile participanților la proces în problema judecării pricinii se soluționează prin încheiere judecătorească, după ascultarea opiniilor celorlalți participanți la proces. [1.2]

Totuși, și părțile trebuie să-și exercite drepturile procesuale cu bună-credință, așa cum le cere art. 61 CPC. Sunt frecvente situațiile în care părțile, de regulă, prin avocat, depun la dosar acte de procedură intitulate „demersuri” (care sunt, de fapt, în majoritatea lor, cereri ce pot fi formulate oral și consemnate în procesul verbal al ședinței de judecată), prin care invocă apărări de fond sau excepții (de fond sau de procedură), formulează cereri în probațiune, cereri adiționale (cererile adiționale permit părții să modifice pretențiile sale anterioare [art. 60 alin. (2) CPC], fiind asemuită unei prelungiri a cererii principale, pe care o completează sau o reevaluează (de exemplu, partea mărește ori micșorează quantumul obiectului cererii).

Considerăm utilă formularea unor astfel de solicitări în scris (cererea adițională, oricum se formulează obligatoriu în această formă), pentru că, pe de o parte, previne, în special în cazul excepțiilor, luarea prin surprindere a celeilalte părți și, ca să fim pe deplin sinceri, și a instanței (dar ea poate să își rezerve dreptul să se pronunțe la un termen următor), iar, pe de altă parte, ușurează controlul judiciar, mai cu seamă în situațiile în care instanța omite să se pronunțe asupra unora dintre acestea. Nu puține sunt însă cazurile în care se încalcă principiul loialității procesuale [2.6, p.103], prin calificarea acestor cereri de către parte (de exemplu, în loc de cerere adițională, se folosește expresia „precizare de acțiune”, care ar putea induce în eroare celelalte părți și judecătorul cu privire la cuprinsul acesteia, prin modul în care astfel de cereri sunt depuse la dosar, odată cu și printre alte înscrisuri depuse în probațiune, fără a se preciza acest lucru și fără a se anexa măcar un opis al acestora, atunci când sunt numeroase, sau se creează confuzii prin stilul de formulare imprecis sau slab structurat al cererilor depuse (se strecoară o excepție în motivarea solicitării cererii în probațiune), ceea ce face ca instanța să nu se pronunțe asupra acestor cereri sau excepții pe parcursul procesului.

Ce se întâmplă dacă instanța omite să acorde cuvântul părților prezente cu privire la una dintre aceste cereri?

La o primă vedere, răspunsul ar fi că se încalcă principiul contradictorialității, hotărârea fiind lovită de nulitate, deoarece instanța nu și-a îndeplinit obligația prevăzută de art. 26 CPC. Așadar, oricare dintre părți poate invoca în controlul judiciar inclusiv faptul că instanța nu i-a pus în discuție o excepție invocată chiar de ea (adică de partea care declară calea de atac) și chiar dacă ea nu a solicitat expres acest lucru înainte de începerea dezbaterilor asupra fondului.

În opinia noastră, răspunsul nu poate fi tranșant unul pozitiv, ci trebuie nuanțat. Astfel, atunci când partea prezentă, întrebată fiind dacă mai are cereri sau excepții de formulat, răspunde negativ, ea nu își poate invoca în calea de atac propria omisiune de a reitera cererea respectivă.

Luând pe rând categoriile de cereri la care am făcut referire, în ceea ce privește excepțiile relative, acestea nu mai pot fi invocate în calea de atac, pentru că ar fi încălcate termenul prevăzute de legiuitor, (de exemplu, potrivit art.52 al.2 CPC, propunerea de recuzare și de abținere de la judecată se face oral sau în scris pentru fiecare în parte, trebuie să fie motivată și prezentată până la începerea dezbaterii pricinii în fond) iar partea nu mai poate invoca faptul că, deși invocate în termen în fața primei instanțe, de exemplu, aceasta le-a lăsat nesoluționate, deși partea a fost prezentă când au început dezbaterile și nu a solicitat instanței să supună dezbaterii excepția invocată, pentru că și-ar invoca propria culpă (indiferent de forma pe care o îmbracă aceasta, respectiv chiar dacă este una neintenționată, de exemplu, din neglijență, fiind frecvente situațiile în care avocatul nou-angajat în calea de atac observă aceste împrejurări, și nu avocatul angajat în fața instanței a cărei hotărâre se atacă, care, din neglijență, nu a semnalat împrejurarea, sau poate chiar cu intenție, pentru a-și preconstitui un motiv de exercitare a căii de atac).

Referitor la invocarea excepției de recuzare până la momentul începerii dezbaterilor judiciare, trebuie să menționăm că acest termen necesită unele nuanțări în dependență de circumstanțele concrete ale cazului, fapt demonstrat în una din cauzele pe care Republica Moldova le-a pierdut la CtEDO. Astfel, în dosarul Tocono și profesorii prometești împotriva Guvernului RM, [3.1] reclamantii s-au plâns, în temeiul articolului 6 al Convenției, de încălcarea dreptului lor la judecarea echitabilă de către o instanță imparțială, susținând că judecătorul V.B. care făcea parte din completul de judecată ce a examinat recursul la CSJ, nu putea fi imparțial, deoarece fiul său a fost elev în cadrul liceului Prometeu și a fost exmatriculat din acest liceu din cauza comportamentului rău, absențelor nemotivate și notelor proaste, exmatricularea fiind făcută de către directorul liceului și profesorii care făceau parte din Fundația Profesorii Prometești. În urma acestui incident, judecătorul ar fi amenințat administrația școlii cu răzbunarea. Reclamantii au mai subliniat că, nu au știut componența completului de judecată până în ziua ședinței.

Guvernul a susținut că, în conformitate cu prevederile articolelor 19 și 23 ale Codului de procedură civilă în vigoare în acea perioadă, reclamantii ar fi putut cere recuzarea judecătorului V.B. El a fost de acord că reclamantul nu putea cunoaște componența completului de judecatori înainte de începerea ședinței, totuși, el a susținut că ei au avut posibilitate să recuze judecătorul chiar după începerea ședinței. De asemenea, el și-a exprimat dubii cu privire la declarațiile reclamantilor precum că directorul liceului, care a fost prezent la ședința Curții Supreme de Justiție, nu l-a recunoscut pe judecătorul V.B. El a susținut că nu a trecut mult timp de la data când a avut loc acel incident între judecător și liceu și că, mai mult, judecătorul V.B. și-a păstrat mustața. Potrivit lui, faptul că el și-a ras barba nu a adus o schimbare atât de radicală în exteriorul lui încât să-l facă de nerecunoscut. Mai mult, președintele completului a citit la începutul ședinței atât prenumele, cât și numele judecătorului V.B., fapt care ar fi trebuit să-i permită directorului liceului să-și dea seama cine era acesta. Guvernul a indicat că în Republica Moldova nu mai este un alt judecător cu prenumele și numele similar celui al judecătorului V.B. și a declarat că, luând în considerație relațiile tensionate dintre directorul liceului și judecătorul V.B., era greu de a crede că primul l-ar fi uitat pe cel din urmă.

Curtea de la Strasbourg însă, nu a luat în considerațiile obiecțiile Guvernului. În ceea ce privește argumentul Guvernului precum că reclamantii nu l-au recuzat pe judecătorul V.B., Curtea a considerat că nu i-au fost prezentate argumente suficiente care ar combate declarația reclamantilor precum că directorul liceului nu l-a recunoscut pe judecătorul V.B. în timpul ședinței de judecată.

Curtea era gata să prezume că, din punct de vedere subiectiv, judecătorul V.B. nu a fost părtinitor. Totuși, ea a examinat cauza prin prisma testului obiectiv.

Părțile nu au contestat faptul că, cu trei ani înainte de ședința Curții Supreme de Justiție, fiul judecătorului V.B. a fost exmatriculat din liceu de către director și profesorii care fac parte din

organizațiile reclamante și că judecătorul V.B. a amenințat administrația liceului cu răzbunarea. Curtea a considerat că, în mod rezonabil, se poate presupune că judecătorul V.B. știa de relațiile sale trecute cu liceul. În temeiul articolului 23 al Codului de procedură civilă, el era obligat să informeze părțile despre o posibilă incompatibilitate. Curtea a reamintit că articolul 6 § 1 al Convenției impune o obligație fiecărei instanțe naționale să verifice dacă, așa cum este formată, ea reprezintă o „instanță imparțială” în sensul acestei prevederi.

Prin urmare, Curtea a fost de părere că, în circumstanțele acestei cauze, imparțialitatea judecătorului în cauză poate trezi aparențe pentru a fi pusă la îndoială și că bănuiala reclamanților în acest sens poate fi considerată obiectiv justificată. În rezultat, a avut loc o violare a articolului 6 § 1 al Convenției în această parte. [3.1]

Acest caz ne demonstrează că nu întotdeauna neinvocarea în termen a excepției de recuzare duce la pierderea posibilității de a invoca această excepție în instanța ierarhic superioară, deoarece contradictorialitatea este însoțită în procesul civil și de alte principii care necesită a fi respectate, iar independența judecătorului este unul din pilonii pe care se sprijină sistemul de justiție.

În cazul excepțiilor absolute, acestea pot fi invocate și în calea de atac, cu unele discuții în cazul nulităților absolute, pentru că, atunci când există mai multe motive, acestea trebuie să fie invocate simultan de parte. Totuși, instanța de control judiciar poate invoca nulitatea din oficiu, deci, în principiu, partea nu ar fi oricum prejudiciată de nepunerea în discuție a excepției absolute de instanța a cărei hotărâre o atacă, de vreme ce există alt remediu pentru îndreptarea neregularității decât anularea hotărârii prin care instanța a omis să se pronunțe asupra excepțiilor aici discutate. [2.1, p.133]

Cu privire la probe, dacă prima instanță nu s-a pronunțat asupra lor, acestea pot fi reiterate în cererea de apel. Oricum, omisiunea pronunțării asupra lor nu este un motiv de trimitere spre rejudecare de către instanța de apel, așa cum rezultă din dispozițiile art. 385 CPC. Nu este mai puțin adevărat însă că partea ar putea fi prejudiciată în situația în care a invocat anumite probe în apel, iar instanța a omis să se pronunțe asupra acestora, cererea neputând fi reiterată în recurs, pentru că prezentarea probelor în recurs nu este admisă (art. 442 al.1 CPC).

Partea nu poate invoca motivul de recurs prevăzut de art. 432 alin. (4) CPC, și anume că aprecierea probelor de către instanța judecătorească a fost arbitrară ce ar atrage casarea hotărârii, pentru că, prezentă fiind la termenul de judecată la care a fost dezbătut fondul, întrebată fiind de instanță, dacă mai sunt cereri sau excepții nesoluționate pe parcursul procesului, a dat un răspuns negativ, renunțând, astfel, implicit, la cererea în probațiune formulată, aceasta putând fi făcută inclusiv prin reprezentant, pentru că renunțarea la probă nu este un act de dispoziție. Dacă cealaltă parte a fost prezentă la ultimul termen, la rândul ei, nu poate invoca în calea de atac faptul că nu a putut să își însușească proba, cealaltă parte renunțând la proba prezentată, pentru că, dacă dorea să fie administrată, trebuia să spună expres acest lucru în fața instanței, raportat la renunțarea, chiar nespecificată, a părții ce a propus proba. Dacă însă partea nu a fost prezentă, credem că s-ar impune casarea hotărârii ultimei instanțe de fond, în temeiul art. 432 alin. (4) CPC, aprecierea arbitrară a probelor, or omisiunea acestei instanțe de a se pronunța asupra cererii în probațiune cauzând părții o vătămare ce nu poate fi înlăturată decât prin casarea hotărârii și pronunțarea unei hotărâri noi.

Ceea ce am dorit să subliniem cu aceste exemple și revenind la exercitarea cu bună-credință a drepturilor procesuale este că între instanță și părți trebuie să existe un raport de colaborare; partea nu poate să invoce în toate situațiile obligația de diligență a instanței fundamentată pe principiul contradictorialității pentru a-și acoperi propria omisiune și a-și preconstitui, astfel, un motiv de apel. [2.1, p.144]

CONCLUZIONÂND, instanța nu este în toate situațiile memoria vie sau opisul respirator al dosarului, părțile, la rândul lor, având o obligație de diligență raportat la cererile și apărările pe care singure le-au invocat.

În fața acestor argumente, s-ar părea că e mai favorabil părții ca ea să lipsească la termenul de judecată la care încep dezbaterile asupra fondului, mai cu seamă când a cerut judecarea în lipsă, formulându-și toate cererile și apărările în scris, pentru că, în această situație, judecătorul este obligat să se pronunțe și asupra cererilor, excepțiilor și apărărilor ei, indiferent dacă adversarul ei este prezent sau nu, omisiunea pronunțării semnificând, în această situație, încălcarea principiului contradictorialității.

În realitate, nu este în interesul părții să lipsească de la termenul de judecată la care se dezbate cauza pe fond, aceasta pentru a evita situația în care cealaltă parte sau instanța invocă probe noi sau excepții și, nu în ultimul rând, pentru că, implicit, renunță la posibilitatea de a formula concluzii orale, care pot avea o influență hotărâtoare asupra soluției finale.

În acest context este foarte important să menționăm și principiul oralității, care implică dreptul părților de a-și susține verbal pretențiile, de a da explicații, de a discuta materialul probator administrat în cauză, de a invoca neregularitatea actelor de procedură, de a pune concluzii cu privire la toate împrejurările de fapt sau de drept ale litigiului. Toate aceste elemente se pot dezvolta de părți prin viu grai.

Principiul oralității nu exclude, întocmirea unor acte de procedură în formă scrisă. Așa este cazul cererii de chemare în judecată, încheierii de ședință, cererii de intervenție etc. care se fac de altfel numai în formă scrisă. Precizăm că unele acte ale instanței nici nu pot fi concepute în lipsa formei scrise: încheierea, hotărârea judecătorească, etc.. Există și situații în care forma scrisă este necesară în privința exercitării unor drepturi de către participanți (depunerea de concluzii scrise, etc.). [2.3, p.57]

Pentru a se da eficiență principiului oralității, părțile trebuie să formuleze, ca regulă, concluzii orale, rolul acestora fiind acela de a argumenta un punct de vedere și de a aduce, atunci când este cazul, contraargumente la punctul de vedere prezentat de adversarul din proces, în încercarea de a convinge instanța. Aceasta deoarece decizia judecătorului nu este pe deplin formată la momentul intrării în sală (chiar dacă el cunoaște starea de fapt și a pus deja în discuția părților calificarea juridică), un argument în plus putând schimba soluția prefigurată la citirea dosarului. [2.4, p.23]

BIBLIOGRAFIE

I. Acte normative

1.1 Constituția Republicii Moldova, adoptată la 29.07.1994. Monitorul Oficial. al R.M. nr.1 din august 1994.

1.2 Codul de procedură civilă al Republicii Moldova: nr.225-XV din 30.05.2003. *Monitor Oficial al Republicii Moldova*. 2003, nr.111.

II. Monografiile și publicații din ediții periodice

2.1 Chiș, A. A., Zidaru, Gh. Rolul judecătorului în procesul civil. București: Universul Juridic, 2015. 386 p.

2.2 Ionescu, S. Principiile procedurii judiciare în reglementarea actuală și în noile coduri de procedură. București: Universul Juridic, 2010. 294 p.

2.3 Leș, I. Noul cod de procedură civilă. Comentariu pe articole. Vol. I. București: C.H. Beck 2011. 1440 p.

2.4 Mocanu, M. Manual de procedură civilă. Teoria generală. București: Editura Universitară, 2012. 221 p.

2.5 Pătulea, V. Sinteză teoretică și de practică judiciară a Curții Europene a Drepturilor Omului în legătură cu articolul 6 din Convenția europeană a drepturilor omului. Dreptul la un proces echitabil. Garanții privitoare la desfășurarea corectă a procesului. Egalitatea armelor (I). În: *Dreptul* nr. 3/2007. P. 204-213

2.6 Rebeca, I. Introducere în procedura civilă. Principiile procesului civil. București: Hamangiu, 2013. 279 p.

2.7 Urda, Ol. An. Garanții procedurale – egalitatea de arme și principiul contradictorialității. Considerații generale. *Analele Științifice ale Universității „AL.I.CUZA” Iași*. Tomul LVII, Științe Juridice, 2011, Nr. II. P.69-82

III. Practică judiciară

3.1 Hotărârea CEDO din 26 iunie 2007 în cauza Tocono și profesorii prometeiști c. Moldovei, cererea nr. 32263/03. Disponibil:

[http://justice.md/file/CEDO_judgments/Moldova/TOCONO%20SI%20PROFESORII%20PROMETEISTI%20\(ro\).pdf](http://justice.md/file/CEDO_judgments/Moldova/TOCONO%20SI%20PROFESORII%20PROMETEISTI%20(ro).pdf)

3.2 Hotărârea CEDO din 1 februarie 2005 în cauza Ziliberberg c. Moldovei, cererea nr. 61821/00.

Disponibil: [http://justice.md/file/CEDO_judgments/Moldova/ZILIBERBERG%20\(ro\).pdf](http://justice.md/file/CEDO_judgments/Moldova/ZILIBERBERG%20(ro).pdf)

ASPECTE PRIVIND AJUTOARELE DE STAT

¹*Dr., conf. univ., Evlampie DONOS*

²*Magistru în drept, STICI Silvia*

¹*Academia de Studii Economice a Moldovei,
Republica Moldova, Chișinău, Bănulescu Bodoni, 61,
tel. (+373) 22 41 28, www.ase.md*

²*Agenția Națională pentru Reglementare în Energetică a Republicii Moldova,
mun. Chisinau, str. Columna 90, MD-2012, Tel.: (+373) 22 85 2 955, anre@anre.md*

Abstract

The purpose of this notice is to offer guidance on cooperation between national courts and the Commission in the State aid field. The notice does not in any way limit the rights conferred on Member States, individuals or undertakings by Community law. It is without prejudice to any interpretation of Community law which may be given by the Court of Justice and the Court of First Instance of the European Communities. Finally, it does not seek to interfere in any way with the fulfillment by national courts of their duties. The aim of the paper is to highlight the role and importance of the problems that arise in the state aid management process. The methods of systemic and analytical research have been applied to the subject. The work will have a positive impact on the establishment of exceptions related to the application of Law no. 139 of 15.06.2012 on state aid.

Acordarea ajutorului de stat, cu excepția derogărilor stabilite la art. 4 și art. 5 al Legii nr. 139 din 15.06.2012 cu privire la ajutorul de stat [1], este considerată incompatibilă cu mediul concurențial normal. Încălcarea legislației cu privire la ajutorul de stat are consecințe importante atât pentru autoritățile publice cât și pentru beneficiarii de ajutor. Prin urmare, este important de înțeles ce este un ajutor de stat și care sunt consecințele încălcării legislației cu privire la ajutorul de stat.

Reieșind din prevederile art. 3 din Legea nr. 139 din 15.06.2012 cu privire la ajutorul de stat, ajutorul de stat este orice sprijin care îndeplinește următoarele condiții:

- este acordat de furnizor din resurse de stat sau din resursele unităților administrativ-teritoriale sub orice formă;
- conferă beneficiarului un avantaj economic care nu ar fi fost obținut în condiții normale de piață;
- este acordat în mod selectiv;
- denaturează sau riscă să denatureze concurența.

Condiția acordării ajutorului din resurse de stat se referă la finanțarea publică (subvenții), precum și orice formă de avantaj financiar (scutiri de impozite sau garanții) acordate de o autoritate publică. Aceste scutiri pot fi acordate și către o întreprindere în care statul - sau orice altă conducere - exercită o influență decisivă din motiv că este acționarul majoritar (întreprinderi publice) sau pentru că dispune de dreptul de veto sau de alte împuterniciri importante în luarea deciziilor. Legea cu privire la ajutorul de stat oferă câteva exemple:

- subvenții;
- anularea sau preluarea de datorii;
- scutirile, reducerile, amânările sau eşalonările la plata impozitelor și taxelor;
- acordarea unor împrumuturi cu dobânzi preferențiale;
- acordarea de garanții în condiții preferențiale;
- investiții ale furnizorului, dacă rata profitului acestor investiții este mai mică decât cea normală, anticipată de către un investitor privat prudent;
- reducerile de preț la bunurile și altele.

În esență, normele privind ajutorul de stat cuprind exclusiv măsuri care implică transferul de resurse de stat (inclusiv de la autorități naționale, regionale și locale, bănci și fundații publice etc.). Mai mult, nu este necesar ca ajutorul să fie acordat de stat ca atare. Ajutorul poate fi acordat de un organism intermediar public sau privat desemnat de către stat. Acest aspect privește, de exemplu, cazurile în care o bancă privată are responsabilitatea de a gestiona o schemă de ajutor pentru IMM-uri, finanțată de stat.

Ajutorul trebuie să se materializeze într-un avantaj economic de care întreprinderea nu ar fi beneficiat în mod normal. Spre exemplu, o firmă achiziționează/închiriază teren aflat în proprietate publică, la un preț mai mic decât nivelul pieței, sau o societate comercială vinde statului un teren la un preț mai mare decât nivelul pieței. În calitate de exemplu, am putea invoca și situația când o societate comercială se bucură de acces privilegiat la infrastructură fără a plăti vreo taxă, sau în același context, o întreprindere obține capital de risc de la stat în condiții care sunt mai avantajoase decât cele pe care le-ar obține de la un investitor privat.

Acordarea ajutorului de stat în mod selectiv, are dezechilibrează anumite firme și competitorii acestora. „Selectivitatea” este ceea ce diferențiază ajutorul de stat de așa-numitele „măsuri generale”, respectiv măsurile care se aplică tuturor firmelor din toate sectoarele economice.

Și, desigur, ajutorul trebuie să aibă un efect potențial asupra concurenței și comerțului.

Pe măsură ce barierele fizice, reglementare și fiscale din calea comerțului internațional au fost înlăturate, subvenționarea anumitor sectoare a rămas unul din puținele instrumente care duc la imperfectarea liberei concurențe și la fragmentarea piețelor.

Subvențiile guvernamentale acordate fie companiilor de stat, fie celor private sunt de regulă interzise dacă afectează sau amenință să afecteze concurența. Unele categorii de ajutoare sunt scutite de control: ajutoarele speciale acordate în cazul dezastrelor naturale, ajutoarele pentru regiunile afectate de criza economică și cele pentru promovarea unor activități economice noi.

Problema principală ce trebuia să fie clarificată era natura raporturilor dintre stat și principiile pieței.

Politica referitoare la ajutoarele de stat este complexă/ajutoarele de stat având și efecte pozitive în anumite condiții pentru că ele pot conduce la adâncirea integrării și la reducerea disparităților economice. Ajutorul de stat trebuie să constituie o excepție, să aibă o durată limitată și să fie orientat în mod direct spre rentabilizarea pe termen lung a sectoarelor cu probleme prin reducerea capacității de producție. Categoriile de ajutor de stat ar trebui să fie tot mai limitate.

În dreptul comunitar, adoptarea reglementărilor privind ajutorul de stat asigură, acoperirea criteriilor de transparență și evaluare a compatibilității acordării ajutoarelor de stat conținute de art. 87 și 88 din Tratatul de la Amsterdam. [2]

Aceste reglementări trebuie să definească ajutorul de stat în concordanță cu reglementările comunitare, în sensul armonizării cu legislația comunitară, respectiv art.88 al Tratatului de la Amsterdam. E necesar de a ține cont că orice ajutor de stat, indiferent de formă și de beneficiar, trebuie notificat și autorizat, din punct de vedere al efectelor asupra concurenței, respectiv asupra mecanismelor concurențiale de pe piața internă sau asupra aplicării corespunzătoare a acordurilor internaționale. În cazul în care se constată că măsura notificată prezintă îndoieli cu privire la compatibilitatea ei cu legislația, se decide asupra deschiderii unei proceduri de investigație.

Dacă în urma investigației se constată că ajutorul denaturează semnificativ mediul concurențial normal și afectează aplicarea corespunzătoare a acordurilor internaționale, legea trebuie să prevadă, în concordanță cu art. 88 al Tratatului de la Amsterdam, ca acest ajutor să fie interzis, sau să fie autorizat prin impunerea unor condiții sau obligații menite să elimine această incompatibilitate.

În cazul ajutorului acordat fără autorizare, sau în cazul ajutorului interzis, sumele acordate vor fi recuperate de furnizori sau rambursate de beneficiari. Tipurile de ajutor care pot fi autorizate sunt supuse unor reglementări similare celor din legislația europeană.

Referitor la ajutoarele existente, dacă se consideră că un ajutor existent denaturează semnificativ mediul concurențial normal și afectează aplicarea corespunzătoare a acordurilor

internaționale autoritatea de resort trebuie să solicite furnizorului de ajutor să ia măsurile corespunzătoare pentru eliminarea acestuia.

Acordarea ajutoarelor de stat trebuie să fie monitorizată, în sensul respectării modului de acordare a ajutoarelor de stat, a respectării aplicării măsurilor care constituie ajutor de stat; a evaluării dimensiunilor ajutorului; a evaluării sumei totale a ajutorului primit de către agenții economici prin intermediul diferitelor scheme; a evaluării impactului acordării ajutoarelor. Activitatea de monitorizare se finalizează într-un raport cu periodicitate anuală.

Potrivit art. 87, par. 1 din Tratatul CE, cu excepția derogărilor prevăzute în cadrul Tratatului sunt incompatibile cu piața comună: ajutoarele acordate de state sau prin intermediul resurselor de stat, indiferent de forma lor, care distorsionează sau amenință să distorsioneze concurența, favorizând anumite întreprinderi sau producția unor mărfuri, în măsura în care afectează schimburile între statele membre.

Conform art. 87, par. 2, sunt compatibile cu piața comună:

- ajutoarele cu caracter social acordate consumatorilor individuali cu condiția să nu se facă discriminare în funcție de originea produselor;
- ajutoarele destinate remedierii daunelor provocate de calamități naturale sau alte evenimente asemănătoare;
- ajutoarele destinate economiei din anumite regiuni ale RFG afectate de divizarea Germaniei.

Potrivit art. 87, par. 3, pot să fie considerate compatibile cu piața comună:

- ajutoarele destinate favorizării dezvoltării economice a regiunilor cu un nivel de trai anormal de scăzut sau caracterizate printr-un procent ridicat al șomajului;
- ajutoarele destinate să contribuie la realizarea unui proiect important de interes european comun sau să remedieze o perturbare gravă a economiei unui stat membru;
- ajutoarele destinate să faciliteze dezvoltarea unor activități sau a anumitor regiuni economice;
- ajutoarele destinate să promoveze cultura și conservarea patrimoniului;
- alte categorii de ajutoare determinate prin decizia Consiliului.

Potrivit art. 88, par. 1, Comisia examinează împreună cu statele membre ajutoarele de stat existente. Conform art. 88, par. 3, măsurile prin care un stat membru dorește să instituie sau să modifice un ajutor de stat trebuie să fie notificate Comisiei anterior punerii lor în practică.

În materia examinării ajutoarelor de stat Consiliul are potrivit art. 88, par. 2 o competență excepțională. Din motive politice, Consiliul, hotărând în unanimitate, poate decide că un ajutor de stat instituit sau care urmează să fie instituit este compatibil cu piața comună în pofida poziției exprimate de Comisie.

Pe de altă parte, deciziile adoptate de Consiliu pe temeiul art. 87, par. 3, lit. e din Tratat nu au efect direct întrucât prin aceste decizii sunt fixate numai o serie de criterii cu caracter general, urmând ca ulterior Comisia să hotărască pe temeiul respectivelor criterii dacă un anumit ajutor de stat poate sau nu să fie considerat compatibil cu piața comună.

Referitor la aserțiunea potrivit căreia taxa instituită în Italia ar fi fost o taxă cu efect echivalent, CJCE a reiterat mai întâi concepția ei conform căreia textul art. 25 din Tratat prin care sunt interzise între statele membre taxele cu efect echivalent are aplicabilitate directă. CJCE a arătat că pe baza datelor transmise de instanța italiană nu se poate aprecia dacă este vorba despre o taxă cu efect echivalent sau de o taxă care face parte dintr-un sistem general de impozite interne. Curtea a subliniat că în cazul unei taxe cu efect echivalent nu are importanță cine este beneficiarul acesteia.

Pe de altă parte, CJCE a menționat că taxele care sunt incluse în cadrul unui sistem general de impozite interne nu sunt considerate, conform art. 90 din Tratat ca fiind taxe ilicite.

În fine, Curtea de Justiție a reținut că o taxă instituită într-un stat membru este o taxă ilicită dacă veniturile astfel obținute sunt destinate unor activități ce profită în mod specific bunurilor indigene impozitate.

Cu prilejul hotărârii pronunțate în cauza S&W, CJCE a reiterat ideea reținută în cadrul hotărârii ei pronunțată în afacerea C., idee corespunzător căreia dispozițiile art. 87, par. 1 nu au efect direct. Organele de jurisdicție naționale nu pot să decidă că un ajutor de stat este incompatibil sau compatibil cu piața comună. Pe baza art. 88, par. 3 din Tratat organele de jurisdicție naționale pot numai să hotărască că un anumit ajutor de stat a fost acordat în condiții ilegale întrucât el nu a fost notificat, anterior punerii lui în practică, Comisiei. Prin urmare, dispozițiile art. 88, par. 3 au efect direct.

Faptul că prevederile art. 87, par. 1 nu au efect direct nu împiedică organele de jurisdicție naționale să solicite Curții de Justiție să se pronunțe privitor la noțiunea de ajutor de stat. De altminteri, mecanismul chestiunilor prejudiciale poate fi folosit de organele de jurisdicție naționale nu numai în situația în care este vorba de interpretarea unor dispoziții legale comunitare care au efect direct.

Noțiunea de ajutor de stat este mai largă decât aceea de subvenție. Ajutoarele de stat pot consta în prestații în bani sau în natură ori în atenuarea sarcinilor care grevează în mod obișnuit bugetul unei întreprinderi.[3]

În speță, ajutorul de stat nu era acordat direct de statul german. CJCE a reținut însă că dispozițiile art. 87, par. 1, se aplică inclusiv în situațiile în care un ajutor de stat este acordat prin intermediul unui organism public sau privat constituit de autoritățile publice sau desemnat de ele să îndeplinească un asemenea rol. Ajutoarele de stat favorizează anumite întreprinderi sau producția unor mărfuri. Așa a fost cazul și în afacerea S&W. Așadar, ajutoarele de stat au caracter selectiv în funcție de domeniul în care își desfășoară activitatea anumite întreprinderi, de destinația produselor acestora, de forma juridică a întreprinderilor.[4]

Măsurile generale de politică fiscală sau economică dintr-un stat membru nu reprezintă ajutoare de stat. Uneori, diferențele existente într-un stat membru se pot explica prin natura sistemului în cauză. De exemplu, adoptarea unei legislații specifice în materia reorganizării și falimentului societăților bancare ar putea fi explicată prin particularitățile sistemului bancar.

Dispozițiile art. 87, par. 1 au caracter obiectiv în sensul că nu prezintă relevanță dacă întreprinderile beneficiare ale unui anumit ajutor au dorit sau nu să primească avantajele ce le-au fost consimțite. Ceea ce are importanță este efectul măsurilor adoptate asupra întreprinderilor. În speță, ajutorul de stat se întemeie pe o măsură legislativă adoptată în Germania. În scopul aplicării art. 87, par. 1 nu se solicită în mod necesar ca avantajele constituite să se întemeieze pe o anumită măsură legislativă.

În cauză, Curtea a mai reținut că ajutorul de stat acordat era finanțat parțial prin contribuții ale întreprinderilor germane. Un ajutor de stat nu are în mod necesar caracter gratuit. Ajutoarele de stat pot consta în transmiterea cu caracter preferențial a unor bunuri, în prestarea în condiții preferențiale a unor servicii, în acordarea unor credite cu dobândă redusă etc. Esențial este faptul că o întreprindere sau anumite întreprinderi beneficiază de avantaje ce nu le-ar putea obține în condiții obișnuite de pe piață. În speță, Curtea a subliniat că prevederile art. 87, par. 1 se aplică în cazul persoanelor juridice de drept public sau privat, a întreprinderilor cu sau fără scop lucrativ sub rezerva stipulațiilor art. 86, par. 2 din Tratat. Problema care stăruie este de a stabili dacă avantajele acordate unor întreprinderi ce îndeplinesc servicii de interes economic general, reprezintă sau nu ajutoare de stat. Potrivit jurisprudenței actuale a CJCE asemenea avantaje nu reprezintă ajutoare de stat dacă ele nu depășesc ceea ce e necesar pentru a compensa sarcinile fiscale pe care le suportă întreprinderile în vederea îndeplinirii unor servicii de interes economic general. Cum art. 86, par. 2 are efect direct, înseamnă că rolul organelor de jurisdicție naționale devine mai complex.

În speța S&W, autoritățile germane au susținut că măsuri similare celor luate în RFG fuseseră adoptate și de alte state membre pentru favorizarea produselor indigene. Curtea de Justiție a considerat că nerespectarea de un stat membru asumate prin Tratat nu poate fi justificată prin aceea că alte țări din Comunitate nu își îndeplinesc obligațiile asumate. Privitor la dispozițiile art. 25 și 90 din Tratat, Curtea de Justiție a arătat că aceste dispoziții nu se aplică cumulativ. Așadar, o anumită taxă poate fi considerată ca fiind o taxă contrară prevederilor art. 25 sau o taxă adoptată prin încălcarea dispozițiilor art. 90. Curtea a reținut că taxele cu efect echivalent la care se referă art.

25 se caracterizează prin specificitatea sau aplicarea lor în mod izolat. Taxele cu efect echivalent se aplică pentru că mărfurile trec o frontieră. Faptul că sunt percepute la momentul prelucrării sau al comercializării bunului nu prezintă însemnătate pentru calificarea taxei instituite ca fiind o taxă cu efect echivalent.[4]

În speță, CJCE a apreciat că o taxă care permite finanțarea unor activități ce au menirea să compenseze integral sau parțial sarcinile fiscale suportate de întreprinderile indigene este o taxă cu efect echivalent. Această concepție nu mai este, în prezent, decât parțial valabilă. Jurisprudența actuală a CJ este în sensul că în eventualitatea în care o măsură consimțită întreprinderilor indigene compensează parțial o taxă plătită de către ele, se aplică dispozițiile art. 90, fiind vorba de o taxă internă cu caracter discriminator. În schimb, dacă măsura luată într-un stat membru compensează integral taxa achitată de întreprinderile indigene este vorba de o taxă cu efect echivalent.

Dispozițiile art. 25 sau 90 se aplică cumulativ cu cele ale art. 87, par. 1. O anumită taxă care contravine dispozițiilor art. 25 sau ale art. 90 nu va putea fi considerată licită pe motiv că ea permite acordarea unui ajutor de stat compatibil cu piața comună.

Această practică este benefică și pentru Republica Moldova. În acest sens este necesar de a lua în considerare unele aspecte, inclusiv:

- Identificarea unei definiții uniforme și obligatorii a ajutorului de stat care ar fi compatibilă cu cea a UE (aprobată prin lege sau hotărâre de guvern);
- Asigurarea transparenței complete privind ajutoarele de stat acordate în Moldova, în particular prin elaborarea unei liste exhaustive a instituțiilor/organismelor ce acordă ajutoare de stat, crearea unui mecanism național pentru centralizarea informației privind ajutoarele de stat acordate în Moldova, în vederea elaborării unor rapoarte anuale privind volumul, tipurile și beneficiarii acestor ajutoare. Implementarea angajamentelor cu referire la antimonopol prin asigurarea suficienței și compatibilității legislației anti-monopol naționale și a regimului de control intern din Moldova cu UE.
- Evaluarea eficienței cadrului legislativ curent (legea privind concurența din 2000), inclusiv respectarea principiului nediscriminării, transparenței și corectitudinii procedurale;
- Asigurarea implementării legislației privind concurența;
- Asigurarea acordării agenției pentru protecția concurenței a unor împuterniciri adecvate, inclusiv capacitatea de decizie; dreptul la investigații prin autosesizare, dreptul de eliberare de titluri executorii și dreptul de aplicare a sancțiunilor (ex. amenda)
- Dotarea cu resurse umane și financiare adecvate, precum și instruirea personalului în domeniul administrării concurenței.

Studierea acestei teme în profunzime ne face să reflectăm asupra unor puncte slabe ce predomină în Republica Moldova cum sunt:

- Monitorizarea sistemului național de control asupra ajutoarelor de stat;
- Asigurarea transparenței complete privind ajutoarele de stat acordate în Moldova;
- Apropierea legislației în domeniul concurenței al Moldovei la cel al UE;
- Includerea prevederilor în domeniul ajutoarelor de stat.

Un exemplu relevant privind exceptarea acordării ajutoarelor de stat este cel al cogenerării. Cogenerarea reprezintă metoda cea mai eficientă de reducere a consumurilor de combustibili fosili, cu impact direct asupra reducerii emisiilor de carbon. Directiva 27/2012 privind eficiența energetică confirmă potențialul semnificativ al cogenerării cu randament ridicat în ceea ce privește economisirea energiei primare. E necesar de a sprijini acele centrale care vor asigura autoconsumul unei părți semnificative din energia produsă, în cadrul proceselor industriale ale beneficiarului de fonduri.[6]

Cogenerarea este o metodă cheie de a îmbunătăți eficiența energetică în cazul consumatorilor din sectorul industrial. Acolo unde există o cerere importantă pentru energie termică, cogenerarea de înaltă eficiență poate aduce beneficii considerabile consumatorilor industriali de energie, prin utilizarea de tehnologii competitive, curate, mature din punct de vedere

tehnologic și economic, având o eficiență ridicată în utilizarea combustibililor. Beneficiile se referă la reducerea costurilor cu energia, creșterea securității furnizării și impactul redus asupra mediului.

Prin utilizarea centralelor de cogenerare de înaltă eficiență se obțin următoarele beneficii:

- Centralele de cogenerare de înaltă eficiență au avantaje fundamentale față de producerea separată a energiei termice și electrice, constând în principal în reducerea emisiilor poluante (NOx, SOx, pulberi) și a emisiilor de CO₂.

- Totodată, crește gradul de securitate în aprovizionarea cu energie prin diversificarea surselor de producere și a resurselor energetice primare utilizate, conducând la reducerea dependenței de importurile de resurse primare și creșterea siguranței energetice a Republicii Moldova. În acest sens, adoptarea de Guvernul Republicii Moldova a unui act normativ prin care se va aproba

schema de ajutor de stat având ca obiectiv sprijinirea investițiilor în cogenerare de înaltă eficiență, reprezintă o necesitate.

Sistemele de cogenerare de înaltă eficiență sunt una dintre metodele recunoscute de directivele europene ca fiind o metodă eficientă de a obține economii în consumul de energie prin producția combinată a energiei electrice și termice. Costurile de operare pentru producția de energie în cogenerare trebuie susținute, după cum am menționat, prin schema de ajutor aprobată de Guvernul Republicii Moldova. Astfel, principalul rezultat al acestor acțiuni în cadrul obiectivului specific este obținerea de:

- Economii în consumul de combustibili/energie primară în industrie prin procese de cogenerare de înaltă eficiență

- Evitarea emisiilor de carbon aferente combustibililor fosili (efect de cogenerare)

Rezultatul final al implementării obiectivului va fi, pe de o parte, creșterea puterii instalate, iar pe de altă parte diminuarea ponderii gazului natural în totalul combustibililor consumați de aceste instalații prin favorizarea, acolo unde este posibil, a utilizării biomasei și a gazelor reziduale provenite din procese industriale.

Aceste măsuri se înscriu cu Constituția Republicii Moldova, prevederile Legii cu privire la energia termică și promovarea cogenerării nr. 92 din 29 mai 2014 precum și cu Regulamentul (UE) nr. 651/2014 al Comisiei din 17 iunie 2014 de declarare a anumitor categorii de ajutoare compatibile cu piața internă în aplicarea art. 107 și 108 din Tratat.

BIBLIOGRAFIE

1. Legea Republicii Moldova cu privire la ajutorul de stat nr. 139 din 15.06.2012. Publicat: 16.08.2012 în Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 166-169a/565;
2. Tratatul de la Amsterdam, semnat la 2 octombrie 1997, în vigoare din 1 mai 1999. Publicat: Broșura din 2 octombrie 1997;
3. S. Deleanu, Drept comunitar al afacerilor, Ed. Servo-Sat, Arad, 2002;
4. S. Deleanu, G. Fabian, C.F. Costa, B. Ionita, Curtea de Justiție Europeană. Hotărâri comentate, Wolters Kluwer, 2007; cauzele Capolongo, Steinike & Weinlig;
5. O. Manolache, Tratat de drept comunitar, ed. 5, C.H. Beck, București, 2006;
6. A. Fuerea, Drept comunitar al afacerilor, ed. a II-a, Universul Juridic, București, 2006.

CADRUL LEGAL SI JURISDICTIONAL AL INSTITUȚIEI REZERVEI SUCESORALE

Dr. în drept, conf. univ, Veronica GÎSCA

*Academia de Studii Economice a Moldovei,
str. Mitropolit G. Bănulescu-Bodoni 61, Republica Moldova, Chișinău,
Tel.: +373 22 22 41 28; web site: www.ase.md*

Abstract

The aesthetics and importance of the problem addressed. *The aesthetics of the problem subjected to doping is justified by the analysis of the legal and judicial aspect, because, by their analytical value, they come to contribute to the development of the national spirit by resolving the reserve, taking into account the diversity of the reforms, Republic of Moldova. With the enforcement of the current Civil Code of the Republic of Moldova, the material of the reservoir has sustained essential joining up to this stage has not been treated in a more detailed manner in the literature of specialitate.*

In the present paper, the most widely used research methods were used, such as: historical method, comparative method, systematic method and logical method

The purpose of this study *is to conduct an investigation into the complex issue of the role of reserve successional, analyzing the legal rules governing the matter, tapping into this legal framework and approaches doctrinal field and in providing solutions and proposals regarding the improvement of legislation regulating inheritance reserves and its role in protecting the legal heirs.*

The paper is a comprehensive study, with theoretical solutions based and practical proposals that could be useful from a teaching perspective in the teaching discipline Civil law, inheritance law, reserve succession in the law faculties, showing interest while for private legal practitioners.

Key words: *legal succession, inheritance reserve, successor rezervatar, husband supraviețuitor rezervatar, rezervatar downward, upward rezervatar.*

JEL CLASSIFICATION: K1, K19

Introducere. Dreptul de proprietate este un drept absolut, în virtutea căruia titularul are libertatea oricărei acțiuni sau inacțiuni în legătură cu dreptul său. Pe de altă parte, dreptul de proprietate privată are un caracter perpetuu. El nu se stinge cât timp bunul care face obiectul său există. Unul dintre cele trei atribute ale dreptului de proprietate este dispoziția. Din punct de vedere juridic, dispoziția asupra unui bun proprietate privată poate lua forma unui act între vii sau pentru cauză de moarte. Așadar, odată intrat în patrimoniul unei persoane, dreptul se supune dispozițiilor titularului atât pentru perioada în care acesta se află în viață, cât și după moarte. Caracterul absolut al dreptului de proprietate nu presupune implicit și libertatea absolută în exercitarea acestui drept, care trebuie să se înscrie, în limitele determinate de lege [7, p.148-149].

Normele juridice trasează limitele în interiorul cărora pot fi exercitate drepturile subiective civile prin intermediul cărora membrii societății își satisfac interesele social-economice.

Dreptul civil, prin normele sale, fixează limitele în interiorul cărora subiectele de drept își pot desfășura activitatea în mod liber. Subiectele de drept stabilesc după voința proprie efectele actelor pe care le încheie și pot determina soarta bunurilor care sunt parte a patrimoniului lor pentru momentul încetării din viață. Astfel, libertatea de a dispune este o libertate condiționată pe de-o parte de viața socială și pe de altă parte de normele legale în vigoare.

Legea recunoaște subiectului de drept posibilitatea de a dispune prin acte juridice, *inter vivos* - libertate contractuală - sau *mortis causa* - libertate testamentară - așa cum dorește de bunurile care îi compun patrimoniul. Instrumentul juridic prin intermediul căruia se materializează dreptul de a dispune și distribui bunurile patrimoniale către moștenitori este testamentul [7, p.139].

Dreptul persoanei fizice de a dispune prin acte juridice de bunurile ce vor alcătui moștenirea a fost însă recunoscut numai în anumite limite, libertatea testamentară fiind mărginită de normele dreptului obiectiv, care trasează limitele de exercitare a acestui drept

Deși vine încă din antichitate, rezerva succesorală este unul din cele mai importante și actuale compartimente ale succesiunii testamentare. Subliniem faptul că, intuiția rezervei succesoriale este un compartiment din succesiunea testamentară și nu celei legale, cum de altel o prezintă mulți autori în articole științifice și chiar teze de doctorat.

Prin rezerva succesorală, are loc limitarea dreptului de a dispune de bunurile sale impusă titularului dreptului de proprietate prin rațiunea: de a proteja cele mai apropiate rude ale defunctului împotriva actelor sale cu titlu gratuit, care adeseori pot fi falsificate, întocmite în situații neadecvate ale titularului proprietății succesoriale, sau adus în această situație de escroci și răufăcători, acte ce ar fi putut goli de conținut patrimoniul succesoral.

Rezerva succesorală ca parte integrantă a succesiunii legale este de fapt o realizare a principiului constituțional cu privire la echitatea socială care prevede că echitatea este ceea ce dă sens dreptului și ceea ce permite rezolvarea pașnică sau prevenirea conflictelor sociale, adică este principiul înalt, imaterial și relativ incognoscibil care dă consistență sistemului și face din el o valoare distinctă de elementele sale componente. Echitatea este fundamentul dreptului încă de la originile societății umane, conceptul care a făcut posibilă organizarea societății și a păcii sociale. Dacă echitatea este temeiul dreptului, atunci dreptul ca întreg este modul în care se organizează pacea socială.

Prin reglementarea rezervei succesoriale, legiuitorul apără moștenitorii rezervatari (descendenții, părinții și soțul supraviețuitor al defunctului) împotriva testamentelor și legatelor testamentare făcute de defunct, asigurându-le primirea a cel puțin unei părți din moștenirea ce li se cuvine potrivit legii, chiar împotriva voinței (tacite sau exprese) a lui de cuius. Astfel, în toate cazurile în care o persoană are moștenitori rezervatari, averea acestei persoane se împarte, teoretic, în două părți valorice distincte: rezerva, de care persoana în cauză nu poate dispune cu titlu gratuit în favoarea altor persoane (căci această parte trebuie să rămână moștenitorilor rezervatari) și cotitatea disponibilă, de care persoana respectivă poate dispune cu titlu gratuit în mod liber, donând-o sau testând-o cui dorește. Actele cu titlu gratuit prin care el ar dispune și de rezervă (sau de o parte din ea) sunt supuse reducțiunii, putând fi – la cererea moștenitorilor rezervatari – desființate în tot sau în parte (cu consecința revenirii bunurilor respective în masa succesorală), în măsura necesară întregirii rezervei [12, p.8]

Potrivit legii, orice persoană fizică poate dispune liber de bunurile care alcătuiesc patrimoniul său, astfel încât patrimoniul lăsat la moarte poate fi, valoric, cu totul neînsemnat; *nimeni nu este obligat să lase o moștenire*, chiar dacă are rude apropiate sau soț supraviețuitor. Dar dreptul de dispoziție, drept exclusiv și absolut, poate fi exercitat numai în limitele și cu modificările determinate de lege [9, p.247].

Aceste limitări vizează însă numai liberalitățile făcute prin acte *inter vivos* (donații) și *mortis causa*, dar și dezmoștenirile făcute prin testament. Asemenea acte de dispoziție, fără a fi interzise, trebuie să se încadreze în anumite limite prevăzute de lege în favoarea moștenitorilor rezervatari. În schimb, chiar și în prezența lor, actele cu titlu oneros și actele cu titlu gratuit care nu sunt liberalități, ci simple acte dezinteresate (de exemplu, comodatul, împrumutul fără dobândă) nu comportă limitări în materie succesorală, pentru că nu au drept urmare micșorarea patrimoniului succesoral, evident, cu condiția ca, sub aparența acestor acte pentru care legea nu prevede limitări, să nu fie încheiate acte (de exemplu, donație deghizată) pentru care legea prevede limitări în favoarea moștenitorilor rezervatari.

Rezerva succesorală [9, p.301] reprezintă acea parte a moștenirii ce se cuvine moștenitorilor stabiliți expres de lege, chiar împotriva voinței defunctului manifestată prin liberalități *inter vivos* sau *mortis causa*, ori prin exheredări cuprinse în testament. Partea care excede rezervei succesoriale poartă denumirea de cotitate disponibilă, defunctul putând dispune de ea în favoarea reia cui dorește.

Cotitatea disponibilă se obține prin scăderea din masa succesorală a rezervei.

Prin urmare, atunci când există moștenitori rezervatari, iar defunctul a dispus de bunurile sale prin donații și/sau testament, masa succesorală se împarte în două părți: rezerva succesorală și cotitate disponibilă [7, p.150].

Sucesorii de clasa I inapți pentru muncă au dreptul de a moșteni, independent de conținutul testamentului, cel puțin o doime cotă-parte ce s-ar fi convenit fiecăruia în caz de succesiune legală (rezerva succesorală) [1, art.1505].

Rezerva succesorală este partea din bunurile moștenirii la care moștenitorii rezervatari au dreptul în virtutea legii, chiar împotriva voinței defunctului, manifestată prin liberalități ori dezmoșteniri.

Cotitatea disponibilă este partea din bunurile moștenirii care nu este rezervată prin lege și de care defunctul putea dispune în mod neîngrădit prin liberalități.

Prin urmare, dacă defunctul are moștenitori rezervatari și dacă a dispus de patrimoniul său prin donații sau prin testamente, masa succesorală - la care se adaugă, după cum vom vedea, donațiile făcute în timpul vieții - se divide în două părți: rezerva succesorală, destinată a fi moștenită de moștenitorii rezervatari chiar și împotriva voinței liberale a defunctului, și cotitatea disponibilă, în privința căreia voința defunctului este suverană, discreționară.

Precizăm că această împărțire a patrimoniului succesoral se impune nu numai în cazul moștenirii testamentare propriu-zise, dar și în cazul în care defunctul nu a lăsat testament, însă a făcut donații; în cadrul devoluțiunii legale a moștenirii trebuie să se verifice dacă prin donațiile făcute au fost sau nu respectate drepturile moștenitorilor rezervatari.

În mod evident, cea mai controversată instituție a dreptului succesoral, la nivel mondial, a fost și a rămas rezerva succesorală. În timp, s-au conturat două mari sisteme:

- acela care nu recunoaște dreptul la rezerva succesorală, consacrand principiul libertății testamentare absolute, și

- acela care instituie principiul ocrotirii rezervei succesorale, ca o limită a dreptului de dispoziție asupra bunurilor moștenirii. Au fost aduse argumente multiple și solide în favoarea ambelor sisteme [4, p.506], iar în prezent în dreptul continental european este consacrat principiul ocrotirii rezervei succesorale, diferențe firești existând în privința cercului moștenitorilor rezervatari și a cuantumului rezervei. S-a apreciat că recunoașterea rezervei succesorale conferă mult mai multe avantaje decât absența acesteia.

În literatura de specialitate [4, p.519] s-a arătat că recunoașterea dreptului la rezervă succesorală în favoarea anumitor moștenitori este reclamată, în esență, de următoarele *argumente*:

- *în primul rând*, justificarea rezervei se găsește în existența unei *datorii naturale de pietate* (*sentiment de respect profund, față de cineva*) între ascendenți și descendenți, precum și între soți, datorie care constituie și izvorul obligației legale de întreținere.

Dacă s-ar recunoaște în favoarea *de cuius*-lui dreptul de a dispune de bunurile sale în mod nelimitat, s-ar crea posibilitatea pentru unii părinți să-și înstrăineze, cu titlu gratuit, întreaga avere sau să-i dezmoștenească în întregime pe copiii lor, iar pentru unii copii să dispună cu titlu gratuit de bunurile lor, fără a-i interesa situația materială dificilă a părinților lor. Problemele se pun în mod identic în raporturile dintre soți. După cum s-a spus, „ordinea publică ar fi fost adânc zguduită prin acest trist spectacol și legiuitorul nu putea să permită călcarea datoriilor celor mai sacre ale naturii, căci știut este că omul are pe această lume nu numai drepturi, dar și datorii de îndeplinit. Iată pentru ce legiuitorul a voit ca, înainte de a face liberalități la străini, ascendenții și descendenții să fie obligați a lăsa o parte din averea lor neatinsă, îndeplinindu-și astfel o datorie ce le impune natura” [4, p.517];

- *în al doilea rând*, principiul ocrotirii rezervei succesorale interesează și societatea, în ansamblul său. Dacă nu ar exista rezerva succesorală, s-ar putea ajunge în situația ca anumite persoane, care au trăit la un standard de viață ridicat, și care s-ar găsi, dintr-o dată, într-o situație materială precară, să comită fapte antisociale pentru a-și păstra nivelul de viață cu care s-au obișnuit. Orice ființă vie, și cu atât mai mult omul, are tendința naturală de a-și conserva condițiile

de viață obișnuite și de a încerca să și le îmbunătățească. Cu referire strictă la oameni, nu întotdeauna aceștia folosesc mijloacele legale pentru a ajunge la o situație materială mai bună, cu care au fost obișnuiți. O societate responsabilă nu-și poate permite „luxul” de a lăsa anumite persoane în sărăcie și mizerie, înconjurate de lipsuri și nevoi, de dragul recunoașterii principiului libertății testamentare absolute. Nimeni nu poate garanta că aceste persoane vor reuși într-un termen scurt și prin propriile forțe să redobândească standardul de viață cu care s-au obișnuit, fără a-i afecta pe cei din jur. Iată de ce rezerva a fost concepută ca un instrument puternic ce asigură egalitatea relativă între moștenitori, coeziunea și forța familiilor (care reprezintă pilonul de bază al oricărei societăți sănătoase) și care atenuează sau, după caz, suprimă liberalitățile antifamiliale - izvor de ură și de discordie între membrii aceleiași familii.

Criticii instituției rezervei succesoriale au considerat că aceasta este una dintre principalele cauze ale dezagregării familiei pentru că ea distruge autoritatea titularului patrimoniului, răpindu-i facultatea de a repartiza bunurile sale în funcție de aptitudinea fiecăruia.

Această concepție a fost pe drept cuvânt combătută, arătându-se că, pentru ca libertatea testamentară absolută să dea rezultate fecunde, trebuia ca fiecare om să atingă idealul perfect al unui *pater familias* strălucit, drept și ferm în deciziile sale. Cine poate garanta însă că, în toate situațiile, părinții folosesc această libertate absolută numai în strictă concordanță cu realitatea obiectivă? În practică s-au întâlnit și se vor mai întâlni situații în care părinții au ajutat în exclusivitate pe unul dintre copii pentru că acesta era lipsit de inteligență sau inițiativă în tot ceea ce întreprindea.

Mult mai rațională este soluția stabilirii unei rezerve succesoriale în favoarea fiecăruia dintre copii, concomitent cu consacrarea unei cote disponibile de dimensiuni rezonabile. O astfel de cote disponibilă poate reprezenta un instrument eficient pe care părinții îl pot folosi în scopul sprijinirii unuia sau altuia dintre copii, cu care poate soarta nu a fost tocmai generoasă (de exemplu, pot ajuta material, gratificându-l prin donație sau prin testament, pe acela dintre copii care are posibilități fizice sau intelectuale mai reduse ori care are o familie mai numeroasă sau care are mai multe probleme de sănătate etc.) [9, p.252].

Cu ocazia elaborării noului Cod civil s-a urmărit ca, pe de o parte, să fie menținută rezerva succesorală, iar, pe de altă parte, să se asigure o cote disponibilă de dimensiuni rezonabile, care să permită titularului patrimoniului să facă liberalități mai consistente. Rezultatul a fost acela că, indiferent care sunt moștenitorii rezervatari care vin efectiv la moștenire și indiferent de numărul lor, rezerva succesorală nu poate fi mai mare de jumătate din moștenire.

Rezerva succesorală este o parte a moșteniri (*pars hereditatis*), atribuindu-se în mod imperativ moștenitorilor legali, în temeiul legii, împotriva voinței defunctului manifestată prin liberalități sau exheredări.

Rezerva succesorală are un *caracter imperativ*, în sensul că normele care stabilesc cercul moștenitorilor rezervatari și întinderea rezervei acestora sunt norme de ordine publică. Totuși moștenitorii rezervatari pot renunța la dreptul la rezervă, ulterior deschiderii moștenirii, în momentul exercitării dreptului de opțiune succesorală.

Dreptul la rezervă are un *caracter propriu*, în sensul că se naște direct în persoana moștenitorilor rezervatari de la data deschiderii succesiunii, în baza legii, nefiind dobândit odată cu patrimonial succesoral de la defunct.

Rezerva succesorală se acordă *în natură* și în plină proprietate. Moștenitorul rezervatar are numai dreptul de a pretinde rezerva în natură, și nu o obligație.

Rezerva succesorală are, în principiu, un *caracter colectiv*. Atunci când există mai mulți moștenitori rezervatari din aceeași categorie (de exemplu, descendenți), rezerva se va stabili și se va atribui în mod colectiv, deci unui grup de moștenitori, și nu unor moștenitori în mod individual.

Rezerva succesorală este *indisponibilă*. Partea din moștenire care constituie rezerva succesorală este lovită de indisponibilitate, dar numai după data deschiderii succesiunii (nu poate fi atinsă prin donații sau legate testamentare), pentru că, în timpul vieții, titularul patrimoniului poate dispune, chiar și cu titlu gratuit, de elementele active ale patrimoniului său [7. p.150].

Codul civil al Republicii Moldova, prin dispozițiile art. 1505, conferă calitatea de moștenitori rezervatari soțului supraviețuitor, descendenților defunctului, fără limită în grad de rudenie (copii, nepoți, strănepoți etc.) și ascendenților privilegiați (părinții defunctului).

Cei care, potrivit legii, au calitatea de moștenitori legali, vor culege rezerva succesorală numai dacă îndeplinesc nu numai condițiile generale ale dreptului de moștenire: capacitate succesorală, vocație succesorală, nedemnitătea, dar și condiția de a fi inapți de muncă. Aceștia nu vor veni toți împreună și deodată să culegă rezerva succesorală, ci pentru determinarea vocației succesorale concrete se va face aplicarea principiilor devoluțiunii legale [10, p.169]. Întrucât legiuitorul stabilește în mod imperativ numai dreptul asupra cotei de rezervă succesorală, nu și obligația exercitării dreptului, moștenitorii rezervatari vor putea renunța la acest drept, după data deschiderii moștenirii, cu prilejul exercitării dreptului de opțiune succesorală.

Rezerva succesorală este 1/2 dintr-o cotă variabilă (cota pe care respectivul moștenitor rezervatar ar fi cules-o în calitate de moștenitor legal) și se calculează din întreg.

De exemplu, dacă masa succesorală este de 100 milioane lei, iar la data deschiderii moștenirii, au vocație concretă la moștenire soțul supraviețuitor și cei doi descendenți, condiția de rezervatar având-o numai soțului supraviețuitor, rezerva acestuia va fi de 1/6 din întreg, iar descendenții, fiind moștenitori legali de clasa I, dar fiind apți de muncă, nu vor moșteni, dacă s-a făcut un testament în favoarea unei persoane străine, sau moștenitor de clasa II sau III.

Evidenșez faptul, că actualmente moștenitorii rezervatari sunt moștenitorii de clasa I, în mod obligatoriu inapți de muncă. Apreciem faptul, că în proiectul de modificare a Codului civil al Republicii Moldova, în partea ce se referă la succesiuni, conține o multitudine de norme noi, inclusiv și cele referitoare la rezerva succesorală. În unul din articolele modificate, referitoare la rezerva succesorală se stipulează:

Moștenitorii rezervatari păstrează dreptul de a moșteni, independent de conținutul testamentului, cel puțin 1/2 din cota succesorală ce s-ar fi cuvenit fiecăruia în caz de moștenire legală (rezervă succesorală).

Sunt moștenitori rezervatari moștenitorii legali de clasa întâi, părinții defunctului, precum și soțul supraviețuitor dacă, la data deschiderii moștenirii, defunctul avea nemijlocit față de respectivul moștenitor o obligație de întreținere conform Codului familiei.

La determinarea cotei succesorale pentru fiecare moștenitor rezervatar, conform proiectului de modificare a Codului civil al Republicii Moldova, se iau în considerare toți moștenitorii legali chemați la moștenire dacă nu ar fi existat testamentul. Cu excepția cazului moștenitorilor legali care au renunțat la moștenire.

Analizând actelor normative și practica judiciară atât din țara noastră cât și a altor state, ce reglementează relațiile sociale cuprinse în această instituție, am stabilit că prevederile lor sunt diverse, adică rolul protector al acestora variază de la stat la stat. În Republica Moldova, protecția rudelor în calitate pe moștenitori rezervatari este mult mai redusă prin noțiunea „inapți de muncă”. Analizând doctrina străină ce se referă la rezerva succesorală, este de menționat că unele subiecte din, cum ar fi: principiile și caracterele specifice ale rezervei succesorale, precum și corelația dintre liberalități și prevederile imperative ale rezervei succesorale, succesorii rezervatari, noțiunea de inaptitudine de muncă, n-au fost abordate până în prezent în doctrina națională și mai puțin în cea străină, din aceste considerente, nu am putut utiliza mai multe surse teoretice la abordarea subiectelor nominalizate. Lipsa acestora se simte atât în practica notarială, cât și în jurisprudența națională. Mulți notari nu știu și nu aplică regulile rezervei succesorale, unul din notari, fiind tras la răspundere disciplinară pentru neaplicare acestor norme, adică incompetență profesională.

Drept consecință, nu în rare cazuri, notarii nu informează moștenitorii rezervatari despre posibilitățile acestora, instanțele de judecată eronat examinează drepturile succesoriilor rezervatari asupra patrimoniului succesoral, fără a specifica temeiul legal al unor astfel de drepturi. Problema rezidă în aspectul multidimensională a reglementărilor juridice cu privire la rezerva succesorală atât la nivel național, cât și internațional, precum și elucidarea practicii notariale și a jurisprudenței în

materie, fapt care are ca efect aplicare neconformă a normelor legale, iar mai apoi și aplicării corecte și eficiente a cadrului legal de către instanțele de judecată din Republica Moldova.

Considerăm că nu se acordă atenția nici opiniilor doctrinare privind calculul masei succesoriale a rezervei, stabilirii activului succesoral cu referire și la rezervă succesorală, stabilirii activului succesoral net cu referire la rezerva succesorală.

În concluzie, am putea menționa că legislația statelor-membre ale Uniunii Europene privind reglementarea rezervei succesoriale conține atât prevederi comune referitoare la faptul că în toate statele sunt acte normative ce conțin astfel de reglementări, totodată nu putem trece cu vederea faptul că sunt multe particularități specifice fiecărui stat în parte privind reglementarea rezervei succesoriale referitoare la calitatea succesorilor, drepturilor, iar în unele cazuri și obligațiilor acestora, varierea mărimii cotei rezervei succesoriale și altele. Pornind de la cele expuse în legătură cu conținutul studiului legislației statelor membre ale Uniunii Europene privind rezerva succesorală, de la analiza literaturii de specialitate ale acestor state, precum și de la tendința de aderare a statului nostru la Uniunea Europeană, considerăm că cea mai bună soluție este de a exclude din conținutul art.1505 al Codului civil al Republicii Moldova noțiunea de inapți de muncă, plasând succesorii rezervatari în condiții mai avantajoase, așa cum se reglementează rezerva succesorală în legislația din majoritatea statelor-membre ale Uniunii Europene [12, p.27].

În Codul civil al Republicii Moldova se prevăd reglementări exprese privind rezerva succesorală, dar ele nu satisfac cerințele utilizatorilor de drepturi privind rezerva succesorală. De aceea considerăm că propunerile de completare a Codului civil al RM, într-un proiect inițiat de Ministerul Justiției, trebuie să fie mai ample privind instituția rezervei succesoriale care, în opinia noastră, sunt necesare și bine-venite.

Ținând cont de caracterul general al acestei teme și luând în calcul cerințele regulamentare referitoare la volumul unor astfel de lucrări, este imposibil a elucida toate problemele cu caracter teoretic și practic pe care le poate genera în activitatea practică, notarială și în jurisprudența națională materia rezervei succesoriale.

BIBLIOGRAFIE

1. Codul Civil al Republicii Moldova, adoptat prin Legea Republicii Moldova nr.1107-XV din 06.06.2002. *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*. 2002, nr.82-86/661.
2. Chibac, Gheorghe și Bruma Sorin și Robu Oxana și Chibac Natalia etc. *Drept Civil. Contracte și succesiuni*. – Chișinău: Tipografia Centrală, 2014
3. *Comentariul Codului Civil al Republicii Moldova*. Coordonator Buruiană, Mihail și Efrim, Oleg și Eșanu, Nicolaie. – Chișinău: Ed. Arc. - v. II.- 2006
4. Bănărescu Iu. *Succesiunea testamentară în legislația Republicii Moldova*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2015.
5. Dogaru I. ș.a. *Bazele dreptului civil. Vol.V. Succesiuni*. București: C.H.Besk, 2009.
6. Genoiu I. *Dreptul la moștenire în noul Cod civil*. București: C.H. Beck, 2012.
7. Gheorghe A.N., *Manual de drept succesoral*. București: Hamangiu, 2013.
8. Hamangiu C., Rosetti-Balanescu I., Baicoianu Al. *Tratat de drept civil român. Vol. III*. București: Editura Națională, 1988.
9. Deak Fr., Popescu R. *Tratat de drept succesoral. Vol.II*. București: Universul Juridic, 2014.
10. Cadariu-Lungu I.E. *Dreptul la moștenire în noul Cod civil*. București, Hamangiu, 2012.
11. Nicolae I. *Devoluțiunea legală și testamentară a moștenirii*. București: Hamangiu, 2016.
12. Perederco V., Cojocaru V. *Calitățile specifice ale soțului supraviețuitor al defunctului în cazul rezervei succesoriale în legislația Republicii Moldova*. În: *Materialele Conferinței științifice internaționale: Rolul științei și educației în implementarea Acordului de Asociere la Uniunea Europeană*. Iași, 2015. Vasiliana, p.523-527.
13. Spănu D.Ș., Sptnu Al., *Drept civil. Moștenirea*, Ed.C.H.Beck, București, 2015.

CONDIȚIILE DE ADERARE LA UNIUNEA EUROPEANĂ ȘI CONDIȚIILE DE RETRAGERE DIN ACEASTĂ FAMILIE EUROPEANĂ

¹Dr., conf. univ., Ilie DEMERJI, ²Dr., conf. univ., Maria DEMERJI

^{1,2}Academia de Studii Economice a Moldovei,
str. Mitropolit G. Bănulescu-Bodoni 61, Chișinău, Republica Moldova
Tel.: +373 22 22 41 28; web site: www.ase.md

Résumé

La valeur du message, lancé par Robert Schuman le 9 mai 1950, a ouvert la perspective de la réunification de tout le continent européen, y compris pour la République de Moldova.

L'adhésion à l'Union européenne peut consolider l'indépendance de petits Etats membres par la participation, avec les autres Etats membres au processus de la prise de décisions.

Le sujet, examiné dans cet article, est actuel parce que l'option européenne de la République de Moldova représente un facteur important pour le destin européen du pays une forte motivation pour la réalisation des réformes qui doivent transformer la société de la République de Moldova en une démocratique et l'Etat moldave - en un Etat de droit, avec une économie de marché concurrentielle et prospère.

En se référant à l'article 50 du Traité de Lisbonne, les auteurs analysent les conditions et la procédure de retrait de l'Union européenne. Il est abordé le cas de la sortie de la Grande Bretagne de l'Union européenne.

Les mots- clés: *le critère politique, le critère économique, l'option européenne, le critère d'adhésion, l'Accord d'Association, les conditions d'adhésion, la demande d'adhésion, la procédure de suspension, la procédure de retrait.*

JEL CLASSIFICATION: K3, K39.

Uniunea Europeană este o familie de state democratice care conlucrează pentru a ameliora viața cetățenilor lor și pentru a construi o lume mai bună. Succesele ei se datorează, în mare măsură, modului său de funcționare. Uniunea Europeană dispune de un sistem instituțional unic în lume și bine structurat.

Uniunea Europeană, cu un spațiu unic economic, o Piață unică, mai eficientă și mai productivă, o Uniune Economică și Monetară, reprezintă un centru de putere economică, care exercită o influență tot mai mare asupra raportului de forță din lumea contemporană.

Pe parcursul evoluției sale, Uniunea Europeană a adus cetățenilor săi stabilitate politică, siguranță, securitate, prosperitate economică și socială. Europeanii se mândresc cu patrimoniul bogat de valori, printre care se numără drepturile omului, solidaritatea socială, libertatea întreprinderii, distribuirea echitabilă a rezultatelor creșterii economice, dreptul la un mediu protejat, respectarea diversității culturale, lingvistice și religioase.

Aderarea la Uniunea Europeană poate consolida independența Statelor mici prin participarea împreună cu alte State membre, la procesul de luare a deciziilor.

Opțiunea europeană a Republicii Moldova reprezintă un factor important pentru destinul european al țării, o motivație puternică pentru realizarea reformelor, care trebuie să transforme societatea din Republica Moldova într-una cu adevărat democratică, iar statul moldovenesc – într-un stat de drept, cu o economie de piață concurențială și prosperă.

Acordul de Asociere Republica Moldova - Uniunea Europeană reprezintă un tratat internațional, care constituie un nou cadru juridic pentru cooperarea dintre Republica Moldova și Uniunea Europeană. Este un document de modernizare a Republicii Moldova, în conformitate cu valorile, standardele și reglementările Uniunii Europene.

La 17 aprilie 2014, Parlamentul European a adoptat o Rezoluție în care se recunoaște, pentru prima dată, dreptul Republicii Moldova, Ucrainei și Georgiei de a invoca articolul 49 al Tratatului privind Uniunea Europeană, unde este scris că: „, orice stat european, care respectă

valorile prevăzute la articolul 2 și care se angajează să le promoveze, poate solicita să devină membru al Uniunii Europene”.

Aderarea la Uniunea Europeană reprezintă un proces îndelungat și complicat de ajustare a tuturor domeniilor interne ale statelor candidate la principiile, valorile și standardele UE. Pentru a orienta statele candidate asupra reformelor care trebuie îndeplinite în vederea aderării la UE, Uniunea a stabilit câteva criterii oficiale, care au fost completate și de unele condiții neoficiale.

Condițiile de aderare au evoluat împreună cu intensificarea procesului de integrare europeană. Condiția de bază – identitatea europeană a fost consacrată prin Tratatul de la Roma din 1958. Art. 237 din CEE prevede că orice stat european poate deveni membru al Uniunii Europene.

În anul 1978, după prima extindere a Comunității Europene, Consiliul European a declarat că, respectarea și menținerea democrației reprezentative și a drepturilor omului de către fiecare stat membru constituie elemente esențiale.

Creșterea numărului de cereri de aderare, după sfârșitul războiului rece și dezmembrarea Uniunii Sovietice a impus stabilirea unor criterii concrete pentru aderarea noilor membri, capabili să se integreze în sistemul european. Aceste criterii au fost stabilite abia după ce Consiliul European a confirmat, prin declarația Summit-ului de la Copenhaga din 1993, pregătirea UE de a se extinde spre est și a susține reformele din Europa Centrală și de Est.

Criteriile obligatorii pentru aderarea la Uniunea Europeană, oficializate la Consiliul European de la Copenhaga (21-23 iunie 1993) sunt următoarele :

1 Criteriul politic, ceea ce reprezintă existența unor instituții stabile care ar fi garante ale democrației, supremația legii, drepturile omului și protecția minorităților. Acest criteriu a fost desfășurat, mai târziu în Tratatul de la Amsterdam . Articolul 6 prevede că, Uniunea Europeană este fondată în baza condițiilor de libertate, democrație, respectarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale, supremației legii, principii care sunt comune pentru toate statele membre. Orice stat european, care respectă aceste principii, poate deveni membru al Uniunii Europene.

2 Criteriul economic, ceea ce reprezintă existența unei economii de piață funcționale, capabilă să facă față presiunilor competitive și forțelor de piață din cadrul UE.

3 Capacitatea de adoptare integrală a acquis-ului comunitar. Aderarea la obiectivele politice, economice și monetare ale UE.

În anul 1992 , într-un raport pentru Consiliul European, Comisia Europeană menționa că extinderea Comunității nu trebuie să pericliteze realizările ei și procesul de integrare, convenit la Maastricht. Astfel, la Consiliile Europene, care au urmat celui de la Copenhaga, criteriile de mai sus au fost completate cu:

4 Existența unor structuri administrative și judiciare care vor permite adoptarea și aplicarea acquis-ului comunitar.

Paralel cu criteriile obligatorii de la Copenhaga, Uniunea Europeană a mai stabilit și niște condiții formale care pot influența procesul de aderare. Aceste condiții sunt :

1 – Capacitatea UE de a absorbi noii membri și de a menține, în același timp, procesul de integrare.

2 – Buna vecinătate, care presupune, în primul rând, absența unor conflicte privind configurația frontierelor comune [1, p.197].

Actuala procedură de aderare la Uniunea Europeană a fost stabilită ca urmare a evoluției relațiilor dintre Uniunea Europeană și Statele Europei Centrale și de Est, având ca bază legală art.49 din TUE. Aceasta este precedată de două etape: etapa de asociere și etapa de preaderare, care are ca finalitate crearea condițiilor necesare pentru semnarea Tratatului de aderare dintre statul candidat și statele membre ale UE.

În general, procedura obținerii statutului de membru al UE de către o țară europeană parcurge următoarele etape:

1 – Statul candidat depune la Consiliul UE o cerere de aderare la UE.

2 – Consiliul solicită opinia Comisiei Europene în privința cererii depuse.

3 – Comisia Europeană exprimă opinia sa referitoare la cererea statului candidat.

4 – Consiliul European ia decizia unanimă cu privire la începerea negocierilor de admitere a statului candidat.

5 – Comisia Europeană elaborează propunerile, iar Consiliul European le adoptă unanim, cu privire la poziția pe care o va ocupa UE în procesul negocierii admiterii statului-candidat în UE.

6 – UE, reprezentată de președintele Consiliului UE, începe procesul de negociere cu statul candidat.

7 – UE și statul candidat convin asupra proiectului Tratatului de Aderare a statului candidat la UE.

8 – Tratatul de Aderare a statului candidat la UE este remis Consiliului UE și Parlamentului European.

9 – Parlamentul European aprobă Tratatul de Aderare cu majoritate absolută.

10 – Consiliul UE adoptă Tratatul de Aderare cu vot unanim.

11 – Statele membre ale UE și statul-candidat semnează oficial Tratatul de Aderare la UE.

12 – Statele membre ale UE și statul - candidat ratifică Tratatul de Aderare la UE.

13 – Tratatul de Aderare la UE intră în vigoare după ratificarea de către toate părțile.

Tratatul de la Lisabona a introdus următoarele modificări la art. 49 al Tratatului de la Maastricht:

1 – informarea Parlamentului European și a Parlamentelor naționale cu privire la cererea de aderare

2 – specificarea „valorilor Uniunii” în locul principiilor reglementate la art. 6, de natură să confere relevanță juridică acestor valori

3 – menționarea faptului că „vor fi luate în considerare criteriile de eligibilitate elaborat de Consiliul European” [6, art.49].

Suspendarea drepturilor cu privire la calitatea de membru este prevăzută în articolele 7 TUE și 354 TFUE.

Procedura de sancțiuni se aplică în cazul de încălcare gravă și persistentă, de către un Stat membru, a valorilor UE stabilite în articolul 2 TUE. Este vorba de respectarea demnității umane, libertății, democrației, egalității, Statului de drept, drepturilor omului, inclusiv a drepturilor persoanelor care aparțin minorităților.

Nerespectarea acestor valori europene este constatată de către Consiliul European, la inițiativa unei treimi din membrii săi sau la inițiativa Comisiei Europene.

Consiliul European adoptă decizia cu unanimitate, după aprobarea de către Parlamentul European cu două treimi din voturile exprimate.

Pentru prima dată, Tratatul de la Lisabona, la art. 50 reglementează posibilitatea oricărui stat membru al UE de a se retrage voluntar din Uniunea Europeană.

Procedura de retragere cuprinde:

1 – notificarea cererii de retragere, adresată Consiliului European

2 – negocierea și încheierea unui Acord între Uniunea Europeană și statul care solicită retragerea

3 – Acordul se încheie în numele Uniunii Europene de către Consiliul UE, care votează cu majoritate calificată

4 – încetarea drepturilor și obligațiilor care decurg din calitatea de membru se produce la intrarea în vigoare a acordului de retragere sau, în lipsa acestui acord, în termen de doi ani de la depunerea cererii de retragere. Consiliul European, în unanimitate inclusiv statul care se retrage, poate decide prelungirea acestui termen [3, p.50].

Primul și deocamdată unicul caz de retragere, deși este impropriu spus „retragere”, fiind vorba de o restrângere a sferei de aplicare teritorială, a fost cazul Groenlandei, care s-a produs în anul 1982, urmare a obținerii statutului de teritoriu autonom în cadrul coroanei daneze.

Curtea Constituțională a Germaniei, în decizia sa din 30 iunie 2009 cu privire la compatibilitatea Tratatului de la Lisabona cu legea fundamentală germană, arată că integrarea europeană este în esență revocabilă, neexistând posibilitatea ca retragerea să fie împiedicată de celelalte state membre sau de instituțiile Uniunii [4, p.476].

Pe data de 29 martie 2017, *Theresa May*, Prim-Ministrul Marii Britanii, a notificat cererea de retragere din UE, adresându-se Consiliului European. După aceasta, în baza orientărilor Consiliului European, Uniunea Europeană negociază și încheie cu Marea Britanie un Acord, care stabilește condițiile de retragere, ținând seama de cadrul viitoarelor sale relații cu UE. Acest Acord se negociază în conformitate cu articolul 218 alineatul 3 din TFUE.

Principalul obiectiv al negocierilor constă în asigurarea retragerii ordonate a Marii Britanii, astfel încât să se reducă incertitudinea și perturbările provocate de această schimbare bruscă.

În acest context, prima etapă a negocierilor se referă la:

- asigurarea unui maximum de claritate și de securitate juridică pentru cetățeni, întreprinderi, părți interesate și parteneri internaționali cu privire la efectele imediate ale retragerii Marii Britanii din Uniunea Europeană;

- stabilirea dezlegării Marii Britanii de Uniunea Europeană și de toate drepturile și obligațiile care decurg pentru Marea Britanie din angajamentele asumate în calitate de Stat membru.

Consiliul European monitorizează progresele înregistrate și stabilește momentul în care progresele sunt suficiente pentru a permite trecerea negocierilor în etapa următoare.

Pe parcursul negocierilor Uniunea Europeană își menține unitatea și acționează în mod unitar cu scopul de a obține un rezultat corect și echitabil pentru toate Statele membre, precum și în interesul cetățenilor săi.

Acordul se încheie în numele Uniunii Europene de către Consiliu, care hotărăște cu majoritatea calificată, după aprobarea Parlamentului European.

Tratatele UE încetează să se aplice statului în cauză de la data intrării în vigoare a Acordului de retragere sau, în absența unui astfel de Acord, după doi ani de la notificarea prevăzută la alineatul 2 al articolului 50 din TFUE, cu excepția cazului în care Consiliul European, în acord cu Statul membru în cauză, hotărăște în unanimitate să prelungească acest termen.

BIBLIOGRAFIE

1. DEMERJI Ilie, DEMERJI Maria, Dreptul Uniunii Europene, Chișinău, Tipografia centrală, 2017
2. Jacqué Jean Paul, Droit institutionnel de l'Union Européenne, Ed. Dalloz, Paris, 2012.
3. Gâlea Ion, Tratatetele Uniunii Europene, Ed. C.H.Beck, București, 2012
4. Thatham Allan, Osmochescu Eugen, Dreptul Uniunii Europene, Editura ARC, Chișinău, 2003
5. ЭНТИН Л М Европейского право Изд Норма Москва 2013
6. Tratatul de la Maastricht semnat la data de 07.02.1992, intrat n vigoare din 01.11.1993, Jurnalul Oficial al Uniunii Europene, 2007, C191 din 20.07.1992.

ASPECTE CONCEPTUALE PRIVIND CONFLICTELE DE CETĂȚENIE PRIN PRISMA DREPTULUI INTERNAȚIONAL PUBLIC

Dr., conf. univ., Carolina CIUGUREANU-MIHAILUȚĂ

*Academia de Studii Economice a Moldovei,
str. Mitropolit G. Bănulescu-Bodoni 61, Chișinău, Republica Moldova
Tel.: +373 22 22 41 28; web site: www.ase.md*

Abstract

Besides the fact that the Current International Public Law considers the right to citizenship as a fundamental human right, where the citizenship is also the object of international regulations when a person stays abroad or in areas that are not subject to the jurisdiction of that countries, or when there occur transfers of populations or territories from one state to another. The International Public Law is also concerned with situations where a person, either has two or more citizenships (dual citizenship or multi-citizenship), or is deprived of his or her nationality (statelessness) or finds himself/herself in particular circumstances, such as aliens, refugees, migrants and others. The main purpose of the investigation included in this paper work is to identify and set up the citizenship conflicts due to differences in the regulation of the acquisition and loss of citizenship between the laws in the matter of different states. The conflicts of citizenship could result in international misunderstandings and disputes. In order to remove such situations or to prevent them, the states proceed to the conclusion of international treaties, and namely to the creation of relevant international laws. Primarily, they insist that International Law does not restrict the freedom of states to determine by the internal law the legal status of their own citizens, but may determine the conditions under which the established legal status is opposed to other states.

Key words: *citizenship, citizenship conflict, multi-citizenship, statelessness, international regulation.*

JEL CLASSIFICATION: K33, K38

In lato sensu prin cetățenie se înțelege legătura politică și juridică permanentă dintre o persoană fizică și un stat, legătură care generează drepturi și obligații reciproce între stat și persoană.

În esență, cetățenia desemnează legătura juridică dintre o persoană și un stat și nu indică originea etnică a persoanei[7].

În Republica Moldova, noțiunea de cetățenie a fost definită pentru prima dată în anul 1991 în Legea cu privire la cetățenia Republicii Moldova. Potrivit art. 1 al acestei legi: „Cetățenia Republicii Moldova determină relațiile politice și juridice permanente dintre o persoană fizică și statul Republica Moldova care își găsesc expresia în drepturile și obligațiile lor reciproce”. Legea cetățeniei, adoptată de Parlamentul Republicii Moldova în anul 2000, definește cetățenia esențialmente diferit de legea abrogată, și anume: „Cetățenia Republicii Moldova stabilește între persoana fizică și Republica Moldova o legătura juridico-politică permanentă, care generează drepturi și obligații reciproce între stat și persoană” [13, art. 3(1)].

Astfel, statul, ținând cont de obligațiunile sale internaționale, determină cercul de drepturi de care se bucură cetățenii săi și obligațiunile la care sunt ținuți aceștia în raport cu statul lor național. Totodată, statul are atât obligațiuni, cât și drepturi în privința propriilor săi cetățeni.

În opinia Curții Internaționale de Justiție, cetățenia constituie legătura juridică între o persoană și statul ei, pe baza unui fapt social de atașare, de solidaritate efectivă, de existență, interese și sentimente, care presupune drepturi și obligații reciproce [26]. Respectiv, cetățenii sunt acea categorie de persoane a căror legătură juridică cu un stat exprimă apartenența persoanei la respectivul stat, caracterizată, pe de o parte, prin plenitudinea drepturilor și obligațiilor garantate sau impuse de legea aceluși stat și, pe de alta parte, prin caracterul său de permanență.

În principiu, statul are competența exclusivă în edictarea legilor și reglementărilor privind cetățenia, determinând criteriile și modalitățile de obținere sau pierdere a cetățeniei sale, precum și drepturile și obligațiile ce revin cetățenilor săi.

Dreptul internațional public privește cetățenia doar din perspectiva raporturilor internaționale sub incidența cărora ar fi persoana în cauză.

În speță, *Declarația Universală a Drepturilor Omului*, 1948, statuiază: „orice om are dreptul la o cetățenie” [1, art. 15]. *Pactul Internațional cu privire la drepturile civile și politice*, 1966, proclamă: „orice om are dreptul de a i se recunoaște pretutindeni personalitatea juridică” [5, art. 16], „orice copil are dreptul de a dobândi o cetățenie” [5, art. 24(3)]. *Convenția asupra cetățeniei femeii căsătorite*, 1955, stabilește reguli potrivit cărora „nici încheierea și nici desfacerea căsătoriei între cetățeni și străini, nici schimbarea cetățeniei soțului în timpul căsătoriei, nu pot *ipso facto* să aibă efect asupra cetățeniei femeii” [4, art. 1], „dar nici dobândirea voluntară de către unul dintre cetățeni a cetățeniei unui alt stat, nici renunțarea la cetățenia sa de către unul din cetățenii săi nu împiedică soția aceluia cetățean de a-și păstra cetățenia sa” [4, art. 2]. *Convenția cu privire la Drepturile Copilului*, 1989, recunoaște dreptul oricărui copil de „a dobândi o cetățenie” și stabilește obligația statului de a aplica acest drept „potrivit instrumentelor internaționale aplicabile în materie, în mod deosebit în cazurile în care, în absența acestora, copilul s-ar afla în situația de a fi apatrid” [6, art. 7]. Această formulare se referă, în primul rând la *Convenția cu privire la reducerea cazurilor de apatridie*, 1961, care prevede că „orice stat contractant va acorda cetățenia sa unei persoane născute pe teritoriul sau, care, altfel, ar fi apatridă” [3, art. 1].

Principial, dreptul internațional nu limitează libertatea statelor de a stabili prin legislația internă regimul juridic al propriilor cetățeni, dar poate determina condițiile în care regimul juridic stabilit este opozabil altor state.

Dacă celelalte state nu pot nega dreptul exclusiv de reglementare al unui stat anume, ele pot, însă, să nu recunoască sau să nu accepte consecințele pe care regimul astfel stabilit le-ar avea în plan internațional, în cazul în care sunt încălcate principiile generale sau norme de drept internațional. Astfel, o lege de obținere a cetățeniei bazată pe criterii de discriminare rasială, religioasă sau politică, ori prin încălcarea unor drepturi fundamentale ale omului, va putea fi considerată ilicită din punct de vedere al regulilor de drept internațional și neopozabilă altor state, după cum acordarea în mod abuziv a cetățeniei de complezență, fictivă, unor indivizi care nu au o legătură efectivă cu statul respectiv, este considerată, potrivit hotărârii Curții Internaționale de Justiție în Cazul *Nottebohm* din 1955, ca încălcând un principiu fundamental în materie de cetățenie de efectivitate, formulat în următorii termeni: „un stat nu poate pretinde ca regulile astfel stabilite de el să fie recunoscute de un alt stat, decât dacă acestea sunt conforme cu scopul general de a face să concorde legătura juridică a cetățeniei cu legătura efectivă a individului cu statul respectiv” [26].

Efectivitatea cetățeniei nu reprezintă însă o limitare din punct de vedere juridic a suveranității statutului de a adopta orice model sau element în dreptul cetățeniei. Statele sunt îndemnate să acorde doar atunci cetățenia, când poate fi probată o legătură strânsă între individ și stat. Statele care nu aplică această recomandare sunt libere să aibă această atitudine, singura problemă ce poate apărea este în cazul coliziunii multiplelor cetățenii în domeniul protecției diplomatice [21, p. 122].

Prin jocul combinat al regulilor naționale în materie, în absența oricărei violări de drept, un individ poate intra în posesia a mai multe cetățenii sau poate fi lipsit de orice cetățenie. Ambele aceste situații presupun un statut juridic al persoanei care duce la complicații în raporturile dintre state și acea persoană.

Un *conflict de cetățenie pozitiv* dă naștere pluricetățeniei (bipatridia, dubla cetățenie), care conturează situația juridică a unei persoane fizice care posedă concomitent cetățenia a două sau mai multe state [7, art. 2(b)].

Multipatridia este rezultatul suveranității de care se bucură statele, care pot să nu ia în considerare punctele de convergență din materia cetățeniei statuate de către doctrina de Drept internațional public.

Multipatridia ca atestare frecventă, în particular, este datorată faptului că numeroase legislații naționale nu dispun pierderea cetățeniei de origine pentru resortisanții care dobândesc o altă cetățenie

prin naturalizare, sau prevăd dreptul copiilor, care au dobândit automat, de la naștere, cetățeniile câtorva state, să păstreze aceste cetățenii, sau stabilesc dreptul cetățenilor săi să posedă altă cetățenie în cazul în care această cetățenie se dobândește automat ca urmare a căsătoriei [7, art. 4(1)].

În legislația unor state există norme care creează, în mod artificial, multipatridia. Un astfel de exemplu ni-l oferă legislația germană dinaintea celui de-al Doilea Război Mondial, care permitea germanilor de peste hotare să-și păstreze cetățenia de origine, chiar dacă obțineau o altă cetățenie. Prin aceasta se urmărea crearea de așa-ziși „rezidenți” germani pe teritorii străine, în scopuri politice [20, p.195].

O altă cauză a multipatridiei este folosirea concomitentă a celor două principii. Este cazul și noii legislații în domeniul cetățeniei din Republica Federală a Germaniei, care prin normele edictate după anul 2000, prevede spre pildă în art. 4 alin. 3 al legii cetățeniei că un copil născut pe teritoriul Republicii Federale a Germaniei din părinți care nu sunt cetățeni germani, poate obține cetățenia acestui stat, dacă cel puțin unul dintre părinți își are domiciliul permanent în Germania sau dacă se bucură de un permis de ședere de cel puțin 3 ani de zile. Legislația germană în domeniu nu interzice însă, ca respectivul copil să poată obține și cetățenia părinților. Am stabilit încă de la bun început că un stat nu are competența de a influența legislația cetățeniei dintr-un alt stat. Și iată cum, respectivul copil dobândește prin naștere mai multe cetățenii. Ne putem gândi, că dacă fiecare părinte are dublă cetățenie, iar statele acestea oferă tot prin jus sanguinis cetățenia, copilul s-ar putea naște fiind cetățean a cinci state diferite [21, p.116-117].

Deși multipla cetățenie nu este un handicap, în anumite cazuri ea poate conduce la anumite complicații atât pentru persoana în cauză, cât și în raporturile dintre statele vizate. Cetățeanul poate, spre exemplu, pretinde la acordarea într-un volum deplin a drepturilor civile în ambele state, a căror cetățenie o deține, iar statele la rândul lor pot cere de la acesta satisfacerea obligațiilor civile în fiecare din ele, de exemplu, în cazul unui bărbat el poate fi obligat să presteze serviciul militar în ambele state.

Văzând care pot fi consecințele, cooperarea internațională a statelor este îndreptată la reducerea numărului de persoane cu dublă cetățenie, determinarea drepturilor și obligațiilor în raporturile cetățeanului cu statele a căror cetățenie o deține.

În plan internațional această cooperare se realizează atât pe cale bilaterală, cât și multilaterală. Reglementările multilaterale încercate n-au adus rezultate remarcabile. Preocupările de reducere a cazurilor de multipatridie au debutat la Conferința de la Haga din anul 1930, care, în actul său final, stabilea ca persoanele cu dublă cetățenie să aibă posibilitatea de a opta pentru una dintre acestea și, atunci când o persoană dobândește o nouă cetățenie, să piardă automat cetățenia anterioară [23, p. 180]. În 1945, Comisia de drept internațional a ONU a luat în dezbatere două proiecte de convenții asupra limitării și, respectiv, eliminării dublei cetățenii în viitor, lucrările însă au fost abandonate în faza incipientă. Situația în cauză se explică prin deosebirile esențiale existente în legislațiile naționale ale statelor privitor la problemele cetățeniei, precum și datorită ciocnirii de interese între țările de emigrație și cele de imigrație.

În același scop, a fost adoptată în cadrul Consiliului Europei *Convenția privind reducerea cazurilor de pluricetățenie și privind obligațiile militare în cazul pluricetățeniei*, din anul 1963 [22, p. 67]. Principalele prevederi ale acestei Convenții vizează următoarele aspecte:

- cetățenii care obțin cetățenia altui stat pierd cetățenia anterioară;
- persoanele cu două sau mai multe cetățenii pot renunța la una dintre ele cu permisiunea statului la a cărui cetățenie se renunță;
- statul nu poate refuza cererea de renunțare la cetățenia sa de către persoana cu dublă cetățenie care are reședința sa obișnuită în afara teritoriului său;
- persoanele cu dublă cetățenie îndeplinesc obligațiile militare numai în statul în care au reședința în mod obișnuit;
- dacă locuiesc obișnuit într-un stat terț, a cărui cetățenie nu o au, pot opta pentru îndeplinirea obligațiilor militare în unul dintre statele ai căror cetățeni sunt.

Scopul asumat de Convenție pentru reducerea pluricetățeniei nu a fost atins. Această problemă a continuat a fi subiect de discuții și în deceniile ulterioare, iar, în final, a fost adoptată Convenția Europeană privind cetățenia din anul 1997 care reglementează problema dublei cetățenii într-un mod mai flexibil, ceea ce presupune polarizarea intereselor în cadrul Consiliului Europei și recunoașterea tot mai frecventă a fenomenului dublei cetățenii [22, p. 68].

Legislația națională adecvată și acordurile bilaterale rămân instrumente juridice de înlăturare a bipatridiei și a dificultăților generate de aceasta în relațiile dintre state.

O situație deosebită o au cetățenii statelor membre ale Uniunii Europene, care au și cetățenia europeană [8, art. 8]. Aceasta nu este o situație clasică de multipatridie și nu este supusă restricțiilor consacrate de dreptul internațional. Conform Tratatului de la Maastricht „este cetățean al Uniunii Europene orice persoană având naționalitatea unuia dintre Statele Membre, conform legilor în vigoare în statul respectiv”. Cetățenia Uniunii Europene nu se substituie cetățeniei pe care resortisanții celor 27 state membre o conservează integral, dar se completează la cetățenia de origine. Această calitate conferă drepturi specifice, precum libera circulație și dreptul de ședere în spațiul Uniunii Europene, dreptul la protecție din partea tuturor membrilor Uniunii, dreptul de a se adresa instituțiilor comunitare etc., dar au și obligația generală de a respecta dreptul comunitar și legile statelor membre ale Uniunii Europene [25, p. 223].

La fel, e important de reținut că, în cazul unui stat federal, individul care are cetățenia statului federal, dar primește și cetățenia unuia dintre subiecții de federație ce-l compun, nu deține dublă cetățenie, deoarece doar cetățenia statului federal este cea care produce efecte, cealaltă nefiind una autentică [21, p. 118].

Poziția Republicii Moldova față de pluricetățenie este formulată expres în Legea cetățeniei [13, ar. 24]. Potrivit acesteia, regula generală este: persoanele care aparțin statului Republica Moldova au o singură cetățenie – cetățenia Republicii Moldova. Totodată, legea prevede cazurile în care se admite pluralitatea de cetățenii: a) copiii au dobândit automat la naștere cetățenia Republicii Moldova și cetățenia unui alt stat; b) cetățenii Republicii Moldova dețin concomitent cetățenia unui alt stat când această cetățenie este obținută prin căsătorie; c) copiii cetățeni ai Republicii Moldova au dobândit cetățenia unui alt stat în urma înfierii; d) pluralitatea rezultă din prevederile acordurilor internaționale la care Republica Moldova este parte; e) renunțarea la cetățenia unui alt stat sau pierderea ei nu este posibilă sau nu poate fi rezonabil cerută.

Admiterea pluralității de cetățenii în Republica Moldova a devenit legală după semnarea la Strasbourg, pe 3 noiembrie 1998, a Convenției europene cu privire la cetățenie, care prevede acordarea dublei cetățenii în cazurile căsătoriilor mixte, nașterii copiilor din căsătorii mixte, înfierii copiilor, cetățeni ai Republicii Moldova, de către cetățeni străini. La 1 martie 2000 Convenția a intrat în vigoare pentru statele europene care au ratificat-o. Evident că statul trebuie să asigure principiul egalității și non-discriminării și pentru persoanele cu dublă cetățenie [19, p. 94].

Prin *Legea pentru modificarea și completarea unor acte legislative* nr. 273-XVI din 07.12.2007 a fost introdusă însă o prevedere, evident discriminatorie, conform căreia persoanele cu dublă cetățenie nu au dreptul să ocupe anumite funcții publice în stat [14]. Caracterul discriminator al respectivelor prevederi a fost constatat și de Curtea Europeană a Drepturilor Omului în *Cauza Tănase și Chirtoacă v. Republica Moldova*, pronunțată la 18 noiembrie 2008 [27]. Curtea Constituțională, prin Hotărârea din 26.05.2009 [18], a recunoscut constituționale modificările operate prin Legea nr. 273-XVI din 07.12.2007. La scurt timp însă, prin *Legea pentru modificarea unor acte legislative* nr. 127 din 23.12.2009, această prevedere a fost modificată, termenul „exclusiv” din sintagma „care dețin exclusiv cetățenia Republicii Moldova” fiind exclus [15]. Totuși, în virtutea suveranității sale, statul are tot dreptul să stipuleze că unele funcții publice din domeniul politic, diplomatic, militar etc. pot fi ocupate numai de persoane care sunt în exclusivitate cetățeni ai Republicii Moldova [19, p. 94].

Conflictul negativ de cetățenie dă naștere apatridiei, care identifică condiția juridică a unei persoane care nu deține nici o cetățenie, sau deși pretinde că deține o cetățenie, nu poate prezenta

proba celor susținute.

Apatrizii au drepturi reduse în raport cu cetățenii statului pe teritoriul căruia se află și chiar cu străinii. De regulă, ei sunt limitați în beneficierea de drepturile civile și politice, nu se bucură de protecția diplomatică a vreunui stat și pot fi victime ale anumitor discriminări, expulzări abuzive etc. Cooperarea internațională în domeniul examinat este îndreptată spre reducerea cazurilor de persoane cu acest statut, eliminarea cauzelor ce generează situații de apatrid, precum și spre asigurarea unui statut juridic apatrizilor. În cadrul ONU au fost elaborate și adoptate *Convenția cu privire la statutul apatrizilor*, 1954 [2; 17], și *Convenția cu privire la reducerea cazurilor de apatridie*, 1961 [3; 16].

Convenția din 1954 stabilește definiția unui apatrid după cum urmează: „termenul „apatrid” înseamnă o persoană care nu este considerată cetățean al niciunui stat, conform legii naționale a acestuia” [2, art. 1(1)]. Aceste persoane sunt uneori denumite *apatrizi de jure*, chiar dacă această formulare nu este utilizată ca atare în textul Convenției.

Apatrizii de facto sunt persoane în afara țării lor de cetățenie care nu pot sau, din motive temeinice, nu doresc să se supună protecției respectivei țări. Protecția în acest sens, se referă la dreptul la protecție diplomatică exercitat de un stat de cetățenie în vederea remedierii unui act injust la nivel internațional împotriva unuia dintre cetățenii săi, precum și protecție și asistență generală diplomatică și consulară, inclusiv cu privire la întoarcerea în statul de cetățenie [9, Secțiunea II A].

Apatridia se poate produce atunci când o persoană renunță în mod involuntar la cetățenie sau își pierde cetățenia sau când o persoană a renunțat conștient și cu bună credință la fosta sa cetățenie în scopul dobândirii altei cetățenii. În unele cazuri, din cauza unor acte normative în materie de cetățenie prost redactate, respectivele persoane trebuie să renunțe la propria cetățenie pentru a putea solicita o altă cetățenie, dar nu pot să dobândească această a doua cetățenie și ajung în situația de apatridie [10, pct. 39]. Cea mai bună soluție în astfel de cazuri este reprezentată de redobândirea fostei cetățenii. Atunci când un stat stabilește că aceste persoane sunt apatride, dar au posibilitatea de a-și redobândi fosta cetățenie, statul nu va fi nevoit să le elibereze un permis de ședere. Mai degrabă ele vor primi o anumită formă a unui statut de imigrare care să le permită să rămână o scurtă perioadă de timp pe teritoriu pentru a face demersurile necesare mutării într-un alt stat.

Unele persoane renunță în mod voluntar la propria cetățenie pentru că nu doresc să fie cetățeni ai unui anumit stat sau din credința că acest lucru va duce la acordarea unui statut de protecție într-o altă țară. Dreptul internațional recunoaște faptul că fiecare persoană are dreptul la o cetățenie, dar acesta nu se extinde și la dreptul persoanelor de a alege o anumită cetățenie. Conferirea automată a cetățeniei este o practică larg răspândită în rândul statelor, pe baza factorilor pe care o persoană nu îi poate controla, cum ar fi descendența, nașterea pe teritoriu sau stabilirea reședinței pe un anumit teritoriu la momentul succesiunii statale. Readmiterea în statul al cărei cetățenie persoana a deținut-o anterior, cuplată cu redobândirea respectivei cetățenii, este soluția dezirabilă pentru astfel de situații.

În general, apatrizii, nu se pot bucura de o serie de drepturi ale omului și de posibilitatea de a participa pe deplin în societate. Convenția privind statutul apatrizilor este singurul tratat internațional al cărui scop specific este reprezentat de reglementarea standardului de tratament al apatrizilor. Prevederile acestei Convenții, împreună cu standardele aplicabile conținute în dreptul internațional al drepturilor omului, au ca obiect soluționarea marginalizării apatrizilor, acordându-le un set de drepturi de bază.

Apatridia se manifestă într-o multitudine de contexte. Se întâlnește în situații migratorii, spre exemplu în rândul persoanelor expatriate și/sau al copiilor acestora care își pierd cetățenia fără să fi dobândit cetățenia țării în care și-au stabilit reședința obișnuită. Majoritatea apatrizilor însă, nu au trecut niciodată frontierele și se află în „propria țară”, expresie preluată din Pactul Internațional cu privire la drepturile civile și politice [5, art. 12(4)]. Această situația dificilă în care se află se manifestă *in situ*, adică în țara unde își au de mult timp reședința, în multe cazuri, chiar în țara în care s-au născut [24, p. 150]. În cazul acestor persoane, apatridia este deseori rezultatul

discriminării la care au fost supuși de către autorități în procesul de încadrare și punere în aplicare a legilor privind cetățenia [10, pct. 4]. Unora dintre aceste persoane li s-a refuzat cetățenia în ciuda faptului că s-au născut și au avut reședința doar în respectivul stat, în timp ce alte persoane au fost depedate de propria cetățenie datorită apartenenței la un anumit segment al comunității care a căzut în dizgrație politică sau socială. Relevanță în acest sens prezintă interdicția privării în mod arbitrar de cetățenie, regăsită, printre altele, în Declarația Universală a Drepturilor Omului [1, art. 15(2)], precum și interdicția discriminării ce se regăsește în dreptul internațional al drepturilor omului, în special interdicția *jus cogens* a discriminării rasiale. O normă *jus cogens* este un principiu al dreptului internațional cutumiar care are un caracter imperativ, adică prevalează în fața oricăror alte obligații, fie că au un caracter cutumiar sau sunt prevăzute în tratate, care are caracter obligatoriu pentru toate statele și poate fi suprareglementat doar de o altă normă cu caracter imperativ.

Articolele 12-32 ale Convenției din 1954 stabilesc o gamă largă de drepturi civile, economice, sociale și culturale pe care statele trebuie să le acorde apatrizilor. Convenția din 1954 împarte aceste drepturi în următoarele categorii:

- statutul juridic (inclusiv statutul personal, dreptul la proprietate, dreptul la asociere și accesul la instanțe);
- ocuparea cu carte de muncă (inclusiv ocupare salarizată, dreptul la liberă practică și accesul la profesii liberale);
- bunăstarea (inclusiv raționalizare, locuințe, educație publică, ajutor public, legislația muncii și protecție socială); și
- măsuri administrative (inclusiv asistență administrativă, libertate de mișcare, documente de identitate, documente de călătorie, taxe fiscale, transferul de bunuri, expulzare și naturalizare).

Convenția din 1954 stabilește standardele minime. Drepturile prevăzute în Convenția din 1954 sunt extinse și asupra apatrizilor pe baza nivelului lor de atașament față de stat. Unele prevederi se aplică oricărei persoane care îndeplinește condițiile din definiția dată „apatridului” prin Convenția din 1954, în timp ce altele sunt supuse jurisdicției unui stat contractant, sub rezerva legalității intrării, legalității șederii și rezidenței obișnuite a acestor persoane pe teritoriul unui stat contractant. Statele pot astfel să acorde persoanelor despre care s-a stabilit că sunt apatride drepturi mai complexe decât cele acordate persoanelor care sunt în așteptarea unui rezultat al acestei determinări.

Pentru ca apatrizii să „stea legal” într-un stat contractant, prezența lor în respectiva țară trebuie să fie autorizată de stat. Conceptul include deopotrivă prezența care este sancționată în mod explicit, precum și prezența care este cunoscută și nu este interzisă, luând în considerare toate circumstanțele personale ale persoanei. Convenția din 1951 condiționează exercitarea anumitor drepturi acordate refugiaților de nivelul de atașament față de stat [11, al. 29]. Atributul „legal trebuie în mod normal evaluat prin prisma legilor și reglementărilor naționale prevalente; o apreciere a legalității trebuie totuși să ia în considerare toate circumstanțele dominante, inclusiv faptul că șederea în cauză este cunoscută și nu este interzisă, adică este tolerată, din cauza circumstanțelor precare ale persoanei [12, al. 23]. Consiliul Națiunilor Unite pentru Drepturile Omului a decis că o persoană care face obiectul unui ordin de expulzare care nu a fost pus în aplicare, care avea permisiunea să stea în Suedia din motive umanitare, s-a „aflat legal pe teritoriu” în scopul exercitării dreptului la libertate de mișcare protejat prin art.12 al Pactului Internațional cu privire la drepturile civile și politice [28]. Cerința privind „șederea legală” se referă la o durată mai mare a prezenței pe un teritoriu. Această ședere nu trebuie să îmbrace însă forma șederii permanente. Perioadele de ședere mai scurte autorizate de stat pot fi suficiente atâta vreme cât nu reprezintă vizite tranzitorii. Apatrizii cărora nu le-au fost eliberate permise de ședere se încadrează în această categorie. Categoria include de asemenea și persoanele care au permisiunea temporară de ședere dacă acest lucru durează mai mult decât câteva luni. În contrast, un vizitator admis pentru o scurtă perioadă nu va „șede legal”. Persoanele recunoscute ca apatrizi în urma procedurii de

determinare, dar care nu le-a fost eliberat un permis de ședere vor „sta legal” în general într-un stat contractant în virtutea perioadei de timp deja petrecute în respectiva țară în așteptarea rezultatului determinării [10, pct. 18].

Statutul unui apatrid în conformitate cu legislația națională trebuie să reflecte prevederile aplicabile ale dreptului internațional al drepturilor omului. Vasta majoritate a drepturilor omului se aplică tuturor persoanelor, indiferent de cetățenie sau de statutul de imigrație, inclusiv apatrizilor. În plus, principiile egalității și nediscriminării interzic orice discriminare care să aibă la bază lipsa unui statut de naționalitate.

Pentru apatrizi o importanță aparte o are dreptul de a intra în „propria țară” [5, art. 12(4)]. Acesta merge dincolo de dreptul de a intra în țara a cărei cetățenie o persoană o deține și garantează în plus dreptul de intrare, și, în consecință, și dreptul de a rămâne pentru persoanele care au legături speciale cu un stat. Aici sunt incluși, spre exemplu, apatrizii care sunt stabiliți de o perioadă îndelungată de timp într-un stat, precum și apatrizii care au fost deposezați de cetățenie cu încălcarea dreptului internațional sau cărora le-a fost refuzată cetățenia unui stat care a dobândit, prin succesiune statală, teritoriul în care respectivele persoane rezidă în mod obișnuit [10, pct. 23].

Convenția privind reducerea cazurilor de apatridie din 1961 vizează evitarea cazurilor de apatridie mai ales prin protecțiile incluse în legile naționale, reducând astfel amploarea fenomenului în timp. Printre dispozițiile principale ale acesteia din urmă, putem menționa:

- statele părți contractante vor acorda cetățenia lor persoanelor născute pe teritoriul lor, care în lipsa acesteia vor fi apatride;
- în caz de modificare a statutului personal, pierderea cetățeniei să fie condiționată de faptul ca persoana vizată să posede ori să obțină cetățenia unui alt stat;
- statul nu poate lipsi o persoană de cetățenia lui, dacă prin aceasta ea devine apatrid (cu unele excepții, bunăoară, dobândirea cetățeniei în mod fraudulos).

Prevederile principale ale Convenției cu privire la statutul apatrizilor se rezumă la aceea că statele contractante le vor acorda apatrizilor același tratament de care beneficiază străinii pe teritoriul lor, dacă un regim mai favorabil nu este prevăzut de însăși Convenția.

ÎN CONCLUZIE

Dreptul internațional public privește cetățenia doar din perspectiva raporturilor internaționale sub incidența cărora ar fi persoana în cauză. Instrumentele juridice internaționale actuale pornesc de la regula potrivit căreia fiecare om are dreptul la o cetățenie, ca un drept fundamental al său, fără de care persoana ar fi lipsită de protecția statului și de exercițiul unor drepturi și libertăți proprii numai cetățeanului. Faptul că la reglementarea juridică a problemelor cetățeniei statele se bazează pe diferite principii poate conduce la coliziunea normelor de drept intern în procesul aplicării lor concrete. Aceste conflicte ar putea da naștere la neînțelegeri și diferende cu caracter internațional. Pentru lichidarea unor asemenea situații sau pentru prevenirea lor, statele procedează la încheierea de tratate internaționale, adică la crearea unor norme respective de drept internațional.

BIBLIOGRAFIE

1. *Declarația Universală a Drepturilor Omului*. Rezoluția Adunării Generale O.N.U. nr. 217 A(III) din 10.12.1948. // *Tratate internaționale la care Republica Moldova este parte*. Vol. I. – Chișinău, 1998, p. 11.
2. *Convenția referitoare la statutul apatrizilor*, Rezoluția ECOSOC nr. 526A (XVII) din 28.09.1954. // www.un.org/documents/ecosoc.htm
3. *Convenția cu privire la reducerea cazurilor de apatridie*, adoptată de Conferința plenipotențiarilor din 30.09.1961 conform Rezoluției ONU nr. 896 (IX) din 4.12.1954. // www.un.org/documents/ecosoc.htm
4. *Convenția asupra cetățeniei femeii căsătorite*. Rezoluția Adunării Generale ONU nr. 1040(XI) din 29.01.1957. // www.un.org/en/documents
5. *Pactul Internațional cu privire la drepturile civile și politice*. Rezoluția Adunării Generale ONU nr. 2200A (XXI) din 16.12.1966. // *Tratate internaționale la care Republica Moldova este parte*, Vol. I, Chișinău, 1998, p. 30. În vigoare pentru Republica Moldova din 26.04.1993.

6. *Convenția cu privire la Drepturile Copilului*. Rezoluția Adunării Generale ONU nr. 44/25 din 29.11.1989. // *Tratate internaționale la care Republica Moldova este parte*, Vol I, Chișinău, 1998, p. 51. În vigoare pentru Republica Moldova din 25.02.1993.
7. *Convenția europeană cu privire la cetățenie* din 06.11.1997. // *Tratate internaționale la care Republica Moldova este parte*, Vol. XXVI, Chișinău, 2001, p. 190. În vigoare pentru Republica Moldova din 01.03.2000.
8. *Tratatul privind Uniunea Europeană*, Maastricht, din 7.02.1992, în vigoare la 1.11.1993. // http://eur-lex.europa.eu/en/treaties/treaties_founding.htm
9. *Întâlnirea experților privind conceptul de apatrid în dreptul internațional (Concluziile de la Prato)*, UNHCR, 2010. // <http://www.unhcr.org/refworld/pdfid/4ca1ae002.pdf>.
10. *Ghid privind apatridia nr. 3 Statutul apatrizilor la nivel național*, HCR/GS/12/03 din 17.07.2012. // www.refworld.org/cgi-bin/telex/vtx/rwmain/pendocpdf.pdf
11. Nota UNHCR privind protecția internațională, 1994A/AC.96/830. // www.unhcr.org/refworld/docid/3f0a935f
12. Nota UNHCR privind șederea legală, 1998. // www.unhcr.org/refworld/docid/42ad93304.html.
13. *Legea Republicii Moldova cu privire la cetățenia Republicii Moldova* nr. 1024-XIV din 02.06.2000. // *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* nr. 98-101/709 din 10.08.2000.
14. *Legea pentru modificarea și completarea unor acte legislative* nr. 273-XVI din 07.12.2007. // *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* nr. 84-85 din 13.05.2008.
15. *Legea pentru modificarea unor acte legislative* nr. 127 din 23.12.2009. // *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* nr. 197-200 din 31.12.2009.
16. *Legea Republicii Moldova privind aderarea la Convenția privind reducerea cazurilor de apatridie* nr. 252 din 08.12.2011. // *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* nr. 21-24 din 27.01.2012.
17. *Legea Republicii Moldova privind aderarea Republicii Moldova la Convenția privind statutul apatrizilor* nr. 275 din 27.12.2011. // *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* nr. 25-28 din 03.02.2012.
18. *Hotărârea Curții Constituționale a Republicii Moldova* nr. 9 din 26.05.2009. // *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* nr. 99-100/9 din 05.06.2009.
19. *Constituția Republicii Moldova: comentariu*, Chișinău, Ed. Arc, 2012.
20. Coman F., Purdă N., Bărașcu A., Coman R., *Drept internațional public*, Pro Universitaria, 2005.
21. Jădăneanț A., *Câteva considerații asupra dobândirii cetățeniei din perspectiva dreptului internațional*, Analele Facultății de Drept a UVT, nr. 1, 2009, p. 116. // http://drept.uvt.ro/documents/Anale_1_2009.
22. Mazilu D., *Rolul cetățeniei – condiție generală a protecției diplomatice*. // *Revista Universul Juridic*, nr. 10, 2015, p. 64-77.
23. Niciu M., *Drept internațional public*, Arad, Ed. Servo Sat, 1997.
24. Sauerland, T; Hokema, T., *Die Heranziehung Staatenloser zum Wehrdienst aus völkerrechtlicher Sicht*. // *NZWehrr*, 2001, p. 150.
25. Scăunaș S., *Drept internațional public*, București, Ed. CH Beck, 2007.
26. *The Nottebohm Case (Liechtenstein v. Guatemala) International Court of Justice*, April 6, 1955, I.C.J. 4. // www.uniset.ca/naty/maternity/nottebohm.htm
27. *Cauza Tănase și Chirtoacă v. Republica Moldova*, 18.11.2008. // www.echr.coe.int/ECHR
28. *Cauza Celeplii împotriva Suediei*, CCPR/C/51/D/456/1991. // www.ohchr.org/en/hrbodies/hrc

ASPECTE ALE EDUCAȚIEI ÎN CONTEXTUL DEZVOLTĂRII DURABILE

¹Dr., Sorin Petrică ANGHELUȚĂ

²Drd., Georgiana Carmen BADEA

¹Autoritatea Națională pentru Calificări,

Adresa: P-ta. Valter Maracineanu nr. 1-3, Intrarea B, etaj 2, cam. 164-166, Sector 1, 010155

București, România, Telefon: +40.21.313.00.51; +40.21.313.00.52; Email: office@anc.edu.ro

²Academia de Studii Economice din București, România, București, Piața Romană 6,

Tel.+4021319.19.00 <http://www.ase.ro>

Abstract

A future that implies sustainable development is a future that begins long before, with the participation of students in the learning process. The article analyzes the participation of adults in learning in Romania and the European Union. It is increasingly important for people to have high skills. Increasing the share of people with tertiary education is a European objective. Also, the article presents the situation of students enrolled in pre-university education.

Key words: educație, dezvoltare durabilă, piața muncii

JEL CLASSIFICATION: I25

Introducere. În condițiile îmbătrânirii populației, se adâncește penuria forței de muncă. Cu toate că România are o rată scăzută a șomajului, ea are una dintre cele mai ridicate rate de inactivitate din Uniunea Europeană. Astfel, ratele de ocupare și de activitate în rândul tinerilor, al femeilor, al lucrătorilor slab calificați, al persoanele cu handicap și al romilor, în special, sunt cu mult sub media Uniunii Europene. De asemenea, numărul tinerilor care nu sunt încadrați profesional și nu urmează niciun program educațional sau de formare este în continuare foarte ridicat.

În vederea găsirii unui loc de muncă stabil și de calitate, dar și pentru a-l păstra și pentru a participa cu succes la viața economică și socială, un factor esențial este dat de deținerea unor competențe de bază suficiente.

În urma unor sondaje internaționale a rezultat că, în România, adolescenții au deficiențe grave în ceea ce privește competențele de bază. Astfel, există o penurie de lucrători calificați, care este amplificată de rata ridicată de părăsire timpurie a școlii, dar și de rata scăzută de absolvire a învățământului superior. Zonele rurale sunt mai afectate de aceste probleme. Aici, accesul la un învățământ general de calitate este limitat, în special pentru copiii romi. Nivelul scăzut de educație al copiilor romi este cauzat și de greutatea de a atrage profesori buni în zonele rurale și în școlile cu un număr predominant de elevi romi. De asemenea, o influență negativă este dată și de segregare și de atitudinile discriminatorii.

În vederea obținerii unor progrese referitoare la combaterea inegalităților socio-economice în domeniul educației, este necesară aplicarea unor măsuri suplimentare.

Piața muncii solicită ca sistemul de formare profesională și tehnică să fie aliniat necesităților acesteia.

În ceea ce privește zonele rurale, rămânerea în urmă a acestora față de zonele urbane are efecte negative atât asupra accesului la piața muncii și la educație, cât și asupra accesului la servicii și la infrastructură, și la bunăstare materială.

Chiar dacă se consideră că dezvoltarea durabilă începe prin educația oferită copiilor, elevilor, creșterea perioadei de viață activă impune și o implicare corespunzătoare a adulților în procesul de formare, de învățare pe parcursul vieții. Astfel, Figura 1 prezintă evoluția participării adulților la învățare în România, pentru perioada 2002-2016 (%).

Se observă o variație aproape anuală a ponderii în care adulții participă la învățare. Această situație este similară atât pentru persoanele de gen masculin, cât și pentru persoanele de gen feminin.

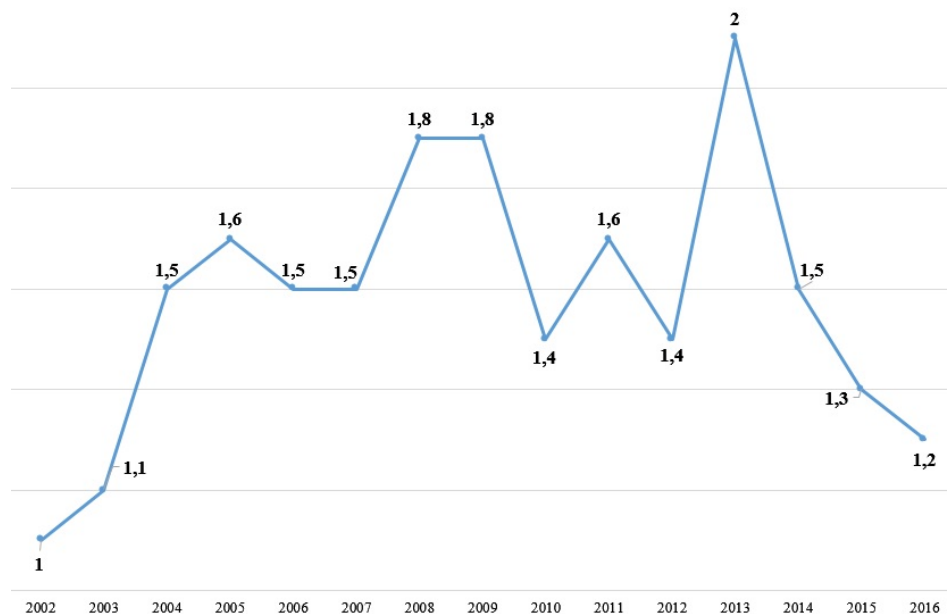

Figura 1. Participarea adulților la învățare (%)

Sursa: realizat de autori pe baza datelor existente pe site-ul EUROSTAT

Din datele prezentate, se constată că o creștere mai importantă a fost în perioada 2002-2005. Au urmat perioade de creșteri și scăderi ale acestui indicator, culminând cu un maxim în anul 2013 (2,0%). Tendința ultimei perioade de trei ani (2013-2016) este de scădere a ponderii adulților care au participat la învățare.

Pentru țările membre ale Uniunii Europene, situația comparativă este redată în Tabelul 1.

Tabelul 1. Situația comparativă a participării adulților la învățare (%)

Țara/Anul	2002	2016
UE (28 țări)	7,1	10,8
Austria	7,5	14,9
Belgia	6,0	7,0
Bulgaria	1,2	2,2
Cehia	5,6	8,8
Cipru	3,7	6,9
Croația	1,9	3,0
Danemarca	18	27,7
Estonia	5,3	15,7
Finlanda	17,3	26,4
Franța	2,7	18,8
Germania	5,8	8,5
Grecia	1,1	4,0
Irlanda	5,5	6,4
Italia	4,4	8,3
Letonia	7,3	7,3
Lituania	3,0	6,0
Luxemburg	7,7	16,8
Malta	4,4	7,5
Marea Britanie	21,3	14,4

Țara/Anul	2002	2016
Olanda	15,8	18,8
Polonia	4,2	3,7
Portugalia	2,8	9,6
România	1,0	1,2
Slovacia	8,5	2,9
Slovenia	8,4	11,6
Spania	4,5	9,4
Suedia	18,4	29,6
Ungaria	2,9	6,3

Sursa: realizat de autori pe baza datelor existente pe site-ul EUROSTAT

Din datele prezentate, se observă că, în anul 2016 față de anul 2002, cele mai mari creșteri au avut următoarele țări: Franța, Grecia, Portugalia, Estonia. Scăderi ale valorilor acestui indicator s-au înregistrat în: Slovacia, Marea Britanie, Polonia.

Pentru anul 2016, cele mai ridicate valori sunt în următoarele țări: Suedia (29,6%), Danemarca (27,7%), Finlanda (26,4%). Totodată, țările cu cea mai mică participare a adulților la învățare sunt: România (1,2%), Bulgaria (2,2%), Slovacia (2,9%), Croația (3,0%).

Un alt indicator important este ponderea persoanelor care dețin nivelul terțiar de educație, pentru grupa de vârstă 30-34 de ani.

Tabelul 2. Situația comparativă a ponderii persoanelor care dețin nivelul terțiar de educație (%)

Țara/Anul	2004	2016
UE (28 țări)	26,9	39,1
Austria	20,9	40,1
Belgia	39,9	45,6
Bulgaria	25,2	33,8
Cehia	12,7	32,8
Cipru	41,0	53,4
Croația	16,8	29,5
Danemarca	41,4	47,7
Estonia	28,3	45,4
Finlanda	43,4	46,1
Franța	35,6	43,6
Germania	26,8	33,2
Grecia	25,1	42,7
Irlanda	38,6	52,9
Italia	15,6	26,2
Letonia	18,2	42,8
Lituania	30,9	58,7
Luxemburg	31,4	54,6
Malta	17,6	29,8
Marea Britanie	33,6	48,1
Olanda	33,6	45,7
Polonia	20,4	44,6
Portugalia	16,3	34,6
România	10,3	25,6
Slovacia	12,9	31,5
Slovenia	25,1	44,2

Țara/Anul	2004	2016
Spania	36,9	40,1
Suedia	33,9	51,0
Ungaria	18,5	33,0

Sursa: realizat de autori pe baza datelor existente pe site-ul EUROSTAT

Față de anul 2004, în anul 2016, cele mai mari creșteri se constată în următoarele țări: Cehia, România, Slovacia, Letonia, Polonia.

În anul 2016, ponderi mai mari de 50% se înregistrează în următoarele țări: Lituania (58,7%), Luxemburg (54,6%), Cipru (53,4%), Irlanda (52,9%), Suedia (51%). De asemenea, sub 30% se înregistrează în următoarele țări: România (25,6%), Italia (26,2%), Croația (29,5%), Malta (29,8%).

Figura 2 prezintă evoluția ponderii persoanelor care dețin nivelul terțiar de educație, în România, pentru perioada 2004-2016 (%).

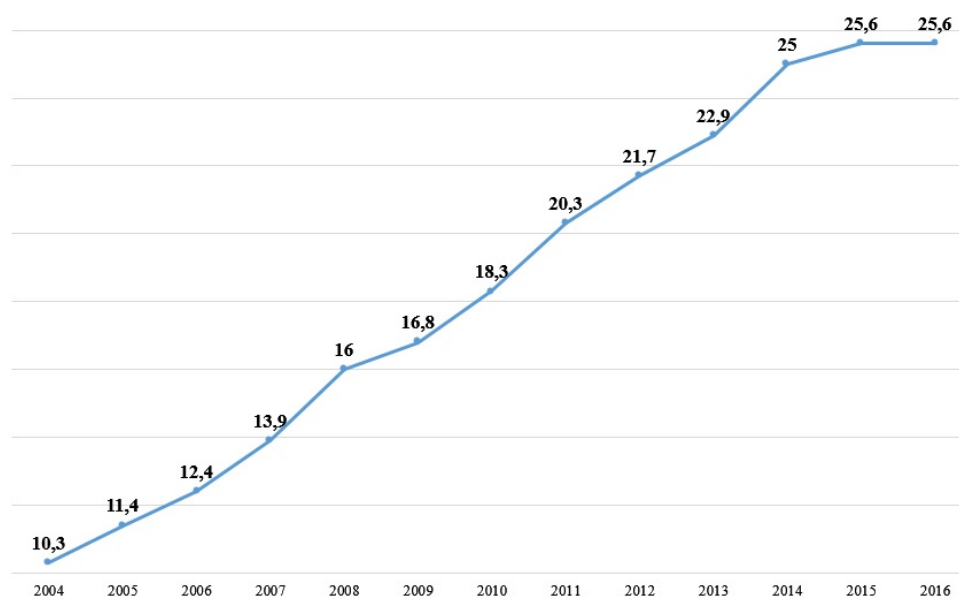

Figura 2. Evoluția ponderii persoanelor care dețin nivelul terțiar de educație (%)

Sursa: realizat de autori pe baza datelor existente pe site-ul EUROSTAT

Din figura anterioară, se observă că procentul persoanelor care dețin nivelul terțiar de educație a crescut anual, de la 10,5% în anul 2004, la 25,6% în anul 2016.

În contextul dezvoltării durabile, interesant de urmărit este și evoluția numerică a personalului didactic. Astfel, figura următoarea arată evoluția numerică a personalului didactic pentru perioada 1995-2015 (mii persoane).

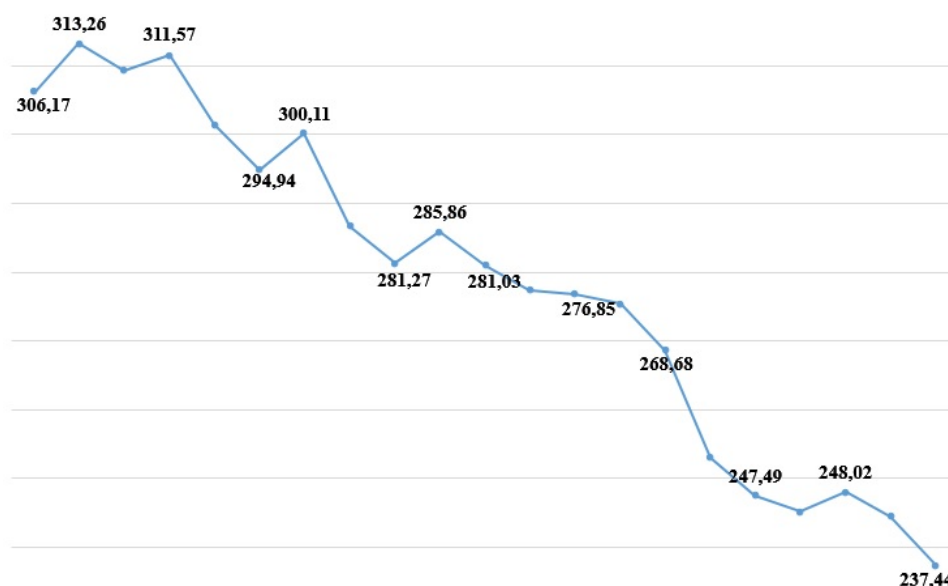

Figura 3. Evoluția numerică a personalului didactic, pentru perioada 1995-2015

Sursa: realizat de autori pe baza datelor existente pe site-ul Institutului Național de Statistică

Se observă un maxim în anul 1996 (313.255 persoane), tendința ulterioară fiind de scădere a personalului didactic, care ajunge la 237.443 persoane, în anul 2015.

Un alt indicator important este numărul elevilor înscriși în învățământul preuniversitar. Pentru perioada 1995-2015, figura 4 prezintă evoluția populației școlare din învățământul preuniversitar (milioane elevi).

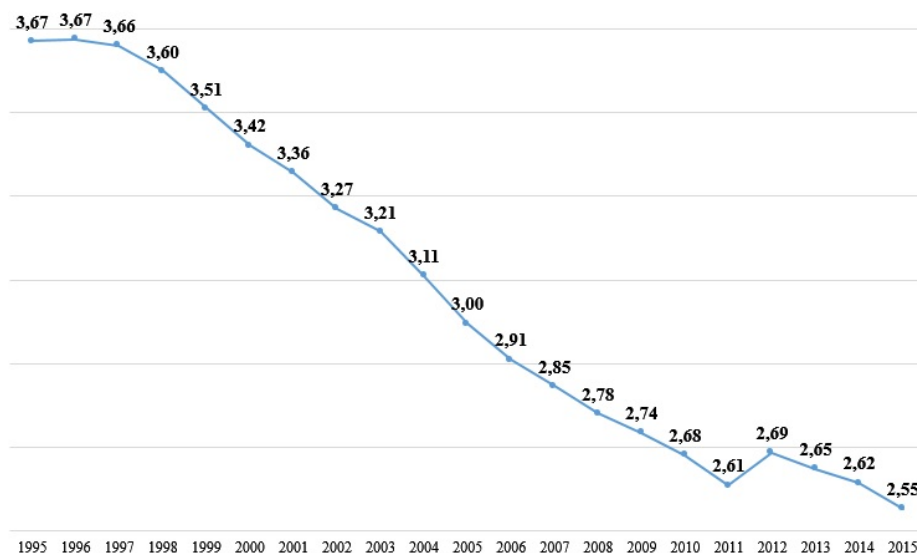

Figura 4. Evoluția elevilor înscriși în învățământul preuniversitar

Sursa: realizat de autori pe baza datelor existente pe site-ul Institutului Național de Statistică

Din datele prezentate, se constată o scădere continuă a numărului elevilor din învățământul preuniversitar, de la 3,67 milioane în anul 1995, la 2,55 milioane, în anul 2015. Astfel, în 20 de ani populația școlară din învățământul preuniversitar s-a micșorat cu aproximativ 30%.

CONCLUZII

Participarea elevilor la dezvoltarea de sine și la formarea personalității lor ne arată gradul în care educația este eficientă. Schimbările fără precedent din toate domeniile vieții sociale conduc la creșterea importanței care trebuie acordată educației în societate.

Sistemele naturale, sociale, economice și politice se găsesc din ce în ce mai mult într-o interdependență. În ultima perioadă, preocuparea oamenilor față de această interdependență a crescut. În contextul schimbărilor majore ce se petrec la nivel mondial, devin foarte importante acțiunile de colaborare prin parteneriate, cu scopul identificării unui echilibru între interese și priorități. Menținerea sustenabilității nu se poate realiza decât în contextul durabilității.

BIBLIOGRAFIE

1. Centrul Național de Dezvoltare a Învățământului Profesional și Tehnic, www.tvet.ro
2. Consiliul European - *Recomandare de Recomandare a Consiliului privind Programul național de reformă al României pentru 2017 și care include un aviz al Consiliului privind Programul de convergență al României pentru 2017*, Bruxelles, 15.06.2017
3. European Association for the Education of Adults, www.eaea.org
4. EUROSTAT, <http://ec.europa.eu/eurostat>
5. Institutul Național de Statistică, <http://www.insse.ro>
6. Ministerul Educației Naționale, <http://www.edu.ro/>
7. Ministerul Mediului, <http://www.mmediu.ro>
8. The Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD) , www.oecd.org
9. The United Nations Economic Commission for Europe - *Education for Sustainable Development*

COACHING ORGANIZATIONAL – DEZVOLTAREA TRANSFORMAȚIONALĂ A RESURSELOR UMANE

Dr., conf. univ., Cezara ABRAMIHIN

*Academia de Studii Economice a Moldovei,
str. Mitropolit G. Bănulescu-Bodoni 61, Chișinău, Republica Moldova
Tel.: +373 22 22 41 28; web site: www.ase.md*

Abstract

The essential attitude in coaching is to create a winning mentality and develop the ability to learn from all life experiences so that we become more powerful, balanced, stronger. Is there an employee in the company who does not need a high level of knowledge, performance and motivation? ... Certainly, in order to feel the right person in the right place, everyone needs all of these things and coaching is the key a productive harmony, personal goals and company performance! The aim of the paper is to follow the complexity of organizational coaching with an implementation perspective for the transformational team and individual development of human resources of the organization. In order to achieve the purpose of the paper, analysis, visualization method and deduction were used as research methods.

Key words: *coaching, organizational coaching, business coaching, team coaching, executive coaching, corporate coaching, coach, coachee.*

JEL CLASSIFICATION: J5, J50, M5, M50, M59

Astăzi, nimeni nu contestă că, în sensul actual al termenului, coaching-ul își are rădăcinile în mediul sportiv. În cartea sa *The Inner Game of Tennis*, Timothy Gallwey [3] observa că, înainte de a pretinde că își va înfrunza concurenții, orice competitor trebuia mai întâi să înfrunze adversarul din sine și să treacă peste obstacolele interioare care îl împiedicau să-și pună în valoare întregul potențial. De aici până la a vedea în orice persoană care muncește un „campion” care doarme în adâncul ei și pe care un antrenament adecvat l-ar putea trezi nu este decât un pas. Acesta a fost făcut în anii '80, când coaching-ul s-a extins pentru a pătrunde în întreprinderi.

Șefii de întreprindere și-au dat repede seama că lumea businessului nu diferea prea mult de terenurile de sport în problema concurenței, a luptei îndârjite și a nevoii de depășire. „De ce nu și noi?”, și-au zis ei văzându-i pe cei mai mari campioni că nu își pregătesc niciodată o întrecere fără să fie asistați de un coach. În principal, managerii de înalt nivel au solicitat mai întâi un ajutor de acest gen. Apoi, nivelurile inferioare de ierarhie au beneficiat și ele de servicii de coaching.

Astăzi, coaching-ul cunoaște o dezvoltare rapidă printre cadrele cu potențial ridicat și manageri. Coaching-ul este pe cale să iasă din lumea întreprinderii pentru a se extinde în domeniul vieții private. Deja omul face apel la un coach pentru a reflecta la alegerea carierei, la optimizarea stilului de viață, la ameliorarea relațiilor cu anturajul, la alegerea unei persoane care să îl asiste, la recentrarea vieții profesionale sau personale în jurul vieții sale spirituale sau, pur și simplu, pentru a învăța să comunice mai bine, să muncească mai bine...

Coaching-ul, așa cum este el conceput în zilele noastre, într-o perioadă în care multe persoane simt nevoia de a-și regăsi sensul și de a-și reconstitui relațiile sociale, continuă să promoveze valorile proprii „însoțitorilor”. Fără îndoială că astăzi a antrena nu mai înseamnă a conduce pe cineva, strigând sau lovind cu biciul, ori a scrie în locul altora. Se știe deja că nu persoana care acordă asistență, pe de o parte, și nici clientul îndrumat, de cealaltă parte, nu dețin, fiecare, soluția, ci soluția se naște în intersubiectivitate, în confruntare. Rolul de călăuză, al celui care „ajută”, s-a îmbogățit, devenind o „meta-meserie”, dincolo de toate celelalte meserii, printr-o integrare atât verticală (diferitele niveluri de identitate ale persoanei), cât și transversală (diversele spații externe în care persoana își desfășoară activitatea).

Instrumentele au evoluat, iar coach-ul, nici consilier, nici psihoterapeut, se sprijină în munca sa pe diferitele abordări ale relației de sprijin (printre care analiza tranzacțională, programarea

neuro-lingvistică, analiza sistemică, psihanaliza, studiul simbolisticii, intuiția, ascultarea activă etc.) și ale managementului.

Dar dacă instrumentele și cuvintele s-au schimbat, coaching-ul rămâne ceea ce a fost întotdeauna încă de la originile sale: un ajutor prin însoțire/asistență.

Coaching-ul nu este:

a. Training: însemnând “instruire” sau “formare”, este un proces în cadrul căruia unui grup de oameni i se transmit informații dintr-un anumit domeniu/ pe o anumită temă și presupune ca instructorul să aibă experiență în domeniul abordat (să fie un expert). Este, în esență, structurat sub formă de cursuri, seminarii sau workshopuri, poate avea și o parte de formare practică (“la locul de muncă”) și, deseori, are ca scop dezvoltarea de noi abilități și competențe.

b. Consiliere psihologică: proces care se desfășoară în prezența unui psiholog, implică o evaluare psihologică și instrumente de lucru specifice acestei profesii.

c. Psihoterapie: este un demers adresat persoanelor aflate în situații dificile de viață sau care manifestă simptomele unei tulburări psiho-emoționale (precum anxietatea sau depresia) și se realizează cu ajutorul unui psihoterapeut.

d. Mentoring: presupune un mentor (sau “senior”) și un “învațacel” (sau “junior”), scopul relației fiind ca mentorul să îl sfătuiască și să îi transmită din experiența sa profesională celui alt.

e. Consultanță de specialitate (managerială, de marketing, vânzări, financiară etc): este preferată atunci când se dorește părerea unui expert în domeniu – consultantul. Acesta este angajat pentru a oferi sfaturi și soluții pertinente, pe care clientul le va pune în practică, așa cum au fost concepute de către consultant.

Rolul coaching-ului organizațional. Coaching-ul are un rol extrem de important în construirea și susținerea organizațiilor mari și a locurilor de muncă extraordinare. Oamenii care doresc să realizeze lucruri mari de multe ori se blochează de-a lungul carierei sale și au nevoie de ajutor.

Coaching-ul ajută oamenii să treacă peste etape complicate în viață. Un exemplu în acest sens este că, în timp ce mulți lideri, directori și manageri în organizații par să “știe” intuitiv ceea ce trebuie să facă pentru a merge mai departe, doar citiva din ei pot fi urmați ca exemplu, pentru că majoritatea managerilor sunt blocați într-un fel.

Coaching-ul organizațional a fost studiat ca o practică care **poate facilita angajării în perioade de schimbări organizaționale** pentru a spori realizarea obiectivelor, poate încuraja dezvoltarea și le oferă sprijin pentru a face față problemelor de schimbare. Coaching-ul a fost, de asemenea explorat ca un posibil mijloc de promovare a schimbării organizaționale durabile.

Coaching-ul poate ajuta organizațiile cu obiective-cheie de afaceri. În cadrul parteneriatului de coaching, antrenorul va lucra cu angajații dumneavoastră pentru a identifica și de a crea o claritate în jurul unor obiective esențiale de afaceri și de a stabili strategii eficiente de management pentru a asigura obiectivele sunt îndeplinite.

Coaching-ul poate sprijini creativitatea. Un antrenor va sprijini angajații dumneavoastră în urmărirea cu încredere ideii noi și soluții alternative, cu o mai mare rezistență și ingeniozitate.⁹

Coaching-ul profesional este o modalitate importantă pentru gestionarea schimbării, inclusiv o creștere. Un antrenor va ajuta angajații dumneavoastră să evalueze nevoile actuale, oportunități și provocări, toate în timp ce maximizarea potențialul pe care îl posedă deja.

Coaching-ul poate stimula productivitatea și eficiența. Acest lucru este important mai ales dacă în organizație sunt angajați care recent au asumat roluri noi sau de conducere.

Coaching-ul poate dezvolta abilități de comunicare. Studiul al ICF Global Coaching a aratat ca 72 la sută dintre acestea fiind antrenate observat o îmbunătățire a abilităților de comunicare [5].

Coaching-ul poate ajuta organizația să atragă și să păstreze angajații talentați. Dacă organizația are probleme în a găsi angajați, organizația trebuie să se angajeze să investească în

dezvoltarea angajaților. Coaching-ul este un mod ideal de a dezvolta angajații și de a demonstra angajaților că organizația prețuiește dezvoltarea lor.

Tipologii ale coachingului organizațional

Din punctul de vedere al *numarului de persoane implicate*, coaching-ul organizațional poate fi:

- 1. Coaching-ul de grup** vizează echipele din întreprinderi sau întreaga organizație, în perspectivele eficacității colective și ameliorării randamentului său global.

Această formă de asistare are ca subiect ameliorarea performanței colective prin întărirea coeziunii dintre membri [4]. Ea permite obținerea unei viziuni împărtășite de toți asupra modului de atingere a obiectivului comun. Pentru aceasta, este nevoie ca membrii să fie învățați să se cunoască mai bine, pentru a-i înțelege mai bine pe ceilalți și a-i accepta împreună cu diferențele lor. Observarea dinamicii de grup, întărirea empatiei dintre membri, rezolvarea blocajelor și a conflictelor, cât și exprimarea competențelor individuale în folosul reușitei colective constituie obiectivele de bază. Unul dintre obiectivele-cheie vizate este majorarea autonomiei de echipă.

Metodologia stabilită în cadrul coaching-ului pentru echipă se articulează astfel:

- definirea problemei: pornind de la o descriere, cea mai detaliată și obiectivă posibilă, scopul este de a evidenția reprezentările generate de judecățile subiective și stereotipizate;
- acordul asupra obiectivelor. Întrebare cardinală pentru echipă va fi: Cum să faci să apară perspective noi, ținând cont de obstacolele previzibile?

În acest context, **instrumentele** folosite pentru coaching-ul de echipă sunt de diferite natură [2]:

- *Analiza „SWOT”* (Strengths/Weakness/Oportunities/Threats). Fiecare echipă depinde de un context exterior și de o situație internă. Fiecare participant își va aduce contribuția la formularea viziunii comune a realității existente.
- *Maturitatea de echipă*. Pentru a dobândi o coeziune, un grup trebuie să treacă prin diferite stadii. Cu ajutorul unui chestionar, este posibil să se identifice nivelul de maturitate a unei echipe. Cu cât există mai multă lipsă de maturitate, cu atât mai mult va fi necesară o operațiune de „Team-building” (construirea unei echipe), înainte de a avea în vedere o muncă de aprofundare.
- *Team-building-ul*. Acesta are drept scop accelerarea cunoașterii reciproce dintre membri echipei, astfel încât aceasta să fie cât mai eficientă.
- *Viziunea*. A împărtăși sensul unei acțiuni presupune dobândirea unei viziuni comune. Echipa, folosind tehnici de creativitate, își va exprima viziunea (dorințe, așteptări, proiecții).
- *Valorile*. În materie de comportamente colective și individuale preferințele sunt cele care ies în evidență. Ele răspund la întrebarea: „în numele a ce faceți ceea ce faceți ?” și funcționează ca niște criterii de apreciere a ceea ce este bine sau rău.

Drept **beneficii** a coaching-ului de echipă e că grupurile vor dobândi reguli ale jocului, un limbaj comun și o distanțare de eventualele probleme ale grupului și ale membrilor lor și, respectiv, de stresul organizațional. Mai focalizată asupra părții exterioare decât a celei interioare a grupului și, prin urmare, mai proactivă, mai rapidă în decizii, echipa, dezvoltându-și inteligența colectivă, va fi mai eficientă.

- 2. Coaching-ul individual** acoperă 3 aspecte ce corespund tot atâtor categorii de cerere:

1. Coaching-ul pentru rezolvare, care vizează depășirea unei dificultăți;
2. Coaching-ul pentru dezvoltare, care vizează progresul într-o anumită direcție;
3. Coaching-ul strategic, care vizează elaborarea unui plan de evoluție.

Un alt criteriu de clasificare este cel legat de *domeniul de activitate al clientului* sau de cadrul de viață al clientului de unde vine cererea. Distingem:

- 1. Life coaching** – Este o relație de colaborare între un coach și un client cu scopul de a îmbunătăți viața profesională sau personală a clientului, prin intermediul unor sesiuni unu la unu, față în față sau la telefon. Clientul plătește de obicei pentru aceste sesiuni.

• **Business Coaching**: “executive”, “corporate”, “career”, “leadership” coaching sunt doar câteva dintre termenii pe care îi puteți găsi în diverse surse de specialitate. Acest tip de coaching

este adresat creșterii performanței în plan profesional - de la abilități de comunicare la cele manageriale, de branding personal și multe altele.

- **Executive coaching** – Este procesul prin care angajați cu potențial ridicat dintr-o organizație, de obicei membri ai conducerii sau manageri senior, lucrează cu un coach pentru a-și îmbunătăți rezultatele de business, și/ sau abilitățile de manager/ leader.

- **Corporate coaching** – Este procesul prin care o companie contractează și plătește sesiunile de coaching ale unuia dintre angajații ei cu scopul de a îmbunătăți performanța în cadrul echipei/ departamentului din care angajatul face parte. Sesiunile au loc în cadrul organizației și pot implica mai mulți membri ai aceleiași echipe, uneori mai multe departamente.

- **Career coaching** – Este o relație de colaborare între un coach și un client ce are ca scop îmbunătățirea unei zone specifice a vieții clientului, și anume, să îl ajute să clarifice următorul pas în cariera sau să identifice modalități prin care își poate atinge obiectivele de carieră. [6]

Coaching-ul are un rol extrem de important în construirea și susținerea organizațiilor mari și a locurilor de muncă extraordinare. Oamenii care doresc să realizeze lucruri mari de multe ori se blochează de-a lungul carierei sale și au nevoie de ajutor.

Pe scurt, **coachingul presupune:**

a. Un client – care dorește să facă progrese într-un anumit domeniu, bazându-se pe forțele proprii și dispus să se “antreneze” pentru asta, asemenea unui sportiv care știe că poate deveni din ce în ce mai bun.

În organizație de coaching au nevoie:

- **noul angajat** – pentru a se integra cât mai rapid și mai armonios în structura organizației.
- **vechiul angajat** – pentru a-și menține nivelul de cunoștințe, interes și motivație la un nivel corespunzător.
- **managerul** – pentru a face față presiunilor interne și externe, provocărilor legate de obiective, relații, performanță.

b. Un coach – o persoană care are o formare de coach și abilitățile necesare.

A fi coach înseamnă:

1. Susține clientul pentru ca acesta să hotărască ce anume își dorește, să facă distincția între dorințe și obiective și să decidă care sunt obiectivele sale.
2. Folosește seturi specifice de întrebări, al căror scop este de a se genera noi perspective asupra unei situații, noi înțelegeri sau noi abordări.
3. Folosește diferite tehnici care îi vor permite clientului să își acceseze resursele interioare - să se înțeleagă pe el însuși, să se motiveze, să ia decizii, să se “pună în formă”, să elaboreze noi strategii de acțiune, să își rafineze comportamentele, atitudinile sau strategiile personale de lucru.
4. Oferă un anume fel de feedback: constructiv și generativ (care generează noi înțelegeri asupra temei abordate)
5. Susține clientul pentru a parcurge tot drumul de la problemă la cea mai convenabilă soluție.
6. Acționează ca un partener de drum: de încredere, respectuos și care asigură confidențialitatea.

Toate tipurile de coaching au în comun câteva **trăsături:**

- Coachul nu dă sfaturi
- Coachul nu trebuie să fie un expert în problema clientului
- Coachul adresează, în mod special, întrebări care îl ajută pe client să privească altfel un subiect abordat, să aibă o nouă perspectivă, noi înțelegeri
- Coachul are rolul de a susține, motiva, încuraja clientul
- Scopul coachului este de a-l pune pe client în contact deplin cu tot ceea ce înseamnă resurse interioare și calități personale
- Coachul știe, în fiecare clipă, ce și de ce face și încotro îl conduce pe client, în cadrul fiecărei sesiuni de lucru (se bazează pe / folosește strategii de coaching exacte).

c. Procesul de coaching, efectiv - care cuprinde:

1. identificarea situației prezente, așa cum este ea percepută de către client (“unde sunt”)

2. alegerea și definirea stării dorite – a obiectivului (“unde vreau să ajung”)
3. găsirea / construirea unei strategii de atingere a stării dorite
4. alegerea unor tehnici de activare a resurselor necesare

Organizational Coaching Model.

Fig.1 Modelul coaching-ului organizational.

Sursa: *Organizational Coaching: Building Relationships and Programs that Drive Results Book*, Authors: Virginia E. Bianco-Mathis, Lisa K. Nabors, Cynthia H. Roman [1]

1. Defining the role- definirea rolului coaching-lui.

Aceasta etapă este importantă pentru că definește în mare măsură rolul și conținutul a coaching-ului în organizație, la o anumită etapă, nivel, modalitatea în care se va desfășura coaching-ul.

Cine este coach? Care este obiectivul coaching-ului? Cine va participa la sesiuni de coaching? Ce probleme se vor discuta? Care sunt obstacolele? Ce așteptări sunt?

2. Building Foundation- Construirea fundației (înțelegerii).

La această etapă, *coach-ul și clientul* (grupul sau anumit profesionist din organizație) stabilesc anumite reguli, acorduri și înțelegeri pentru sesiunile de coaching care vor fi desfășurate.

3. Co-creating the partnership- Crearea parteneriatului.

La această etapă, *coach-ul stabilește relații de încredere, deschidere cu coachee*. Folosește limbajul care este pe înțelesul coachee și acțiunile. În sesiunile de coaching, coach-ul folosește strategii speciale de ascultare, punerea întrebărilor, elaborarea și prezentarea sugestiilor. În dependența de cât de pregătit este coachee sau grupul, nivelul profesional al coach-ului și rezultatele sunt diferite.

4. Collecting and Analyzing Coaching Data- Colectarea și analiza informației în urma coaching-ului.

La această etapă, coach-ul colectează informația în urma discuțiilor cu coachee referitor la productivitatea, eficiența acestuia și segmentele, domeniile care ar trebui îmbunătățite.

Această etapă este una din principalele etape care deosebeste coaching-ul organizational de personal coaching. Informația la fel se poate colecta prin achete, sondaje, KPI's, discuțiile cu managerii, toate care pot fi pastrate confidențial.

5. Feeding Back Coaching Data- Prezentarea datelor colectate către coachee.

La această etapă, coach-ul prezintă datele colectate către persoana carei îi este tutor (coachee) în așa o modalitate care să stimuleze acțiuni și reacții pozitive. La fel, coach-ul va explica modalitatea

colectarii datelor și principalele puncte slabe, puncte forte asupra cărora se va concentra sesiunea de coaching ulterioară.

6. Designing goals and tracking progress. Desemnarea obiectivelor și a procesului de evaluare a lor pe viitor.

Coach-ul și clientul vor stabili anumite teluri, obiective și un grafic de îndeplinire a acestor scopuri. Ambii se vor întâlni regulat conform programului.

7. Conducting Coaching Meetings. Desfășurarea seminarelor de coach-ing.

Deși clientul va seta agenda pentru sesiuni de coaching, dar însăși întâlnirile vor fi conduse de către coach.

8. Managing the coaching program.- Dirijarea și coordonarea programului de coaching.

Această etapă presupune o combinare între întâlniri, evaluare a progresului de coach-ing, stabilirea de alte obiective, evaluări, menținerea programului de către coach.

CONCLUZIE

Apărut sub influența psihologiei umaniste și a constructivismului, coachingul se bazează pe prezumția că fiecare om este menit să evolueze, că are o semnificativă nevoie de autoafirmare și că este plin de resurse – vizibile sau potențiale – pe care dorește sau i se cere să le pună în valoare.

Mai mult, fiecare om își construiește viața și propria realitate într-un mod personal, propriu și este, în consecință, singurul capabil să decidă ce dorește să facă în prezent sau cum dorește să evolueze în viitor.

De aceea, coachingul organizațional nu se bazează pe a da sfaturi, a evalua sau a pune diagnostice. Din contră, ideea centrală este de a acționa asemenea unei raze de lumină, care aduce în prim-plan tot ceea ce este bun în angajat său și asemenea unei voci provocatoare: punând anumite întrebări, vor apărea răspunsuri noi și inedite, care vor face ca angajații să se dezvolte prin transformarea perspectivei asupra felului în care gândesc, simt și acționează.

Am putea spune și că angajatul este asemenea unui puzzle, însă nu este unul obișnuit... Dacă într-un joc de puzzle oarecare poți obține doar o singură imagine finală, “piesele” din care sunt alcătuite mintea și experiența umană sunt aproape magice – pot fi rearanjate și asamblate în nenumărate feluri și poți obține rezultate finale foarte diferite! Un același lucrător poate performa mediocru, bine sau excelent, în funcție de mai mulți factori.

Scopul coachingului organizațional este de a obține un aranjament excelent în acest puzzle numit viață, profesie sau performanță umană și organizațională...

BIBLIOGRAFIA

1. Bianco-Mathis Virginia E., Lisa K. Nabors, Cynthia H. Roman. Organizational Coaching: Building Relationships and Programs that Drive Results Book. Virginia, Alexandria: ASTD, 2008.
2. Dictionnaire des coachings. Concepts, pratiques, outils, perspectives (sous la direction de Pierre Angel, Patrick Amar, Emilie Devienne, Jacques Tence). Paris: Dunod, 2007.
3. Gallwey, W. Timothy, The inner game of tennis. Revised Edition. New York: Random House, 1974.
4. Whitmore, John, Coaching pentru performanță: formare personal, performanță și scop. București: Publica, 2011.
5. link: <https://coachfederation.org/blog/index.php/205/>. Ways that coaching helps organizations.
6. link: <http://coachforlife.ro/despre-coaching-2/tipuri-de-coaching/>. Tipuri de Coaching.

DEZVOLTAREA COMPETENȚELOR COMUNICATIVE ÎN LIMBI STRĂINE PRIN DISCUȚIE ȘI DEZBATERE

Dr., conf. univ., Djulieta RUSU

*Academia de Studii Economice a Moldovei,
str. Mitropolit G. Bănulescu-Bodoni 61, Chișinău, Republica Moldova
Tel.: +373 22 22 41 28; web site: www.ase.md*

Abstract

In a society of knowledge which tends toward globalization, to communicate and to think not only in native language, offers many opportunities. From the pedagogical perspective, formation and development of communicative skills in a foreign language becomes a strategic goal currently supported at European policy level through various regulations. These skills are required for both, the socio-vocational integration of future specialists and their application/integration in other formal, informal, cultural, intercultural contexts. At the most difficult stage in learning a foreign language, which coincides with the elementary level A1, A2 of CEFRL, the main role is the responsibility of the teacher of foreign language which aims to establish and develop communicative power through various methods and procedures, techniques and modern means of teaching. In this respect, we decided to approach two fundamental, conversation methods of teaching, where the activity of the oral communication prevails: discussion/conversation/debates/conversation and formal discussion, that directly contribute to the development of communication skills. These effective verbal methods have been available in education since the Socrates' time, due to the fact that verbal expression was the dominant cultural vector for centuries.

Key words: *communication skill, foreign languages, oral/written communication, teacher, student, questions, teaching methods (inter)active, discussion, debates.*

JEL CLASSIFICATION: A 22, I 21, I 23

Într-o lume plurilingvă și multiculturală, a cunoaște una sau mai multe limbi străine este o competență foarte valoroasă, iar a comunica, a gândi nu doar în limba maternă, oferă numeroase oportunități. În prezent, formarea și dezvoltarea competențelor comunicative în limbi străine a devenit un scop strategic, susținut la nivel de politică europeană prin diverse reglementări: Cadrul european comun de referință pentru limbi - CECRL (2000); Portofoliul european al limbilor (2001); Portofoliul european al formării profesorilor de limbi străine (2004); Date-cheie privind predarea limbilor străine în școli (2008), iar conceptul pedagogic operațional de competență de comunicare în limbi străine este fixat în cadrul celor opt competențe-cheie lansate de Parlamentul European și Consiliul Uniunii Europene drept obiective strategice pentru „învățarea de-a lungul întregii vieți”.

Competențele-cheie sunt exprimate prin capacități care includ un set esențial de cunoștințe – deprinderi și aptitudini (strategii cognitive de rezolvare de probleme și situații-problemă) – atitudini. În cadrul acestor competențe-cheie un loc aparte revine competenței lingvistice, la nivel de limbă maternă și competenței la nivel de limbi străine. De fapt, competențele comunicative în limbi străine sunt niște competențe lingvistice specifice dobândite la nivel de limbă maternă sau chiar simultan cu aceasta. Ele reprezintă o capacitate specifică exprimată prin: cunoștințe esențiale care permit comunicarea eficientă, verbală și scrisă, în diverse situații; deprinderi de bază și aptitudini de învățare integrate în strategii cognitive care facilitează exprimarea contextuală eficientă, citirea și înțelegerea diferitor texte, producerea unor enunțuri/texte simple și complexe; atitudini cognitive și noncognitive (afective, motivaționale și caracteriale) care permit: exprimarea și argumentarea unor opinii și idei, verbal și scris, valorificarea cunoștințelor, deprinderilor și atitudinilor de învățare în diverse domenii de activitate.

Ceea ce ne interesează pe noi, profesorii de limbi străine, este dezvoltarea competențelor comunicative la nivel plurilingv și intercultural, necesare, mai ales, pentru inserția socio-profesională a viitorilor specialiști, dar aplicabile și în contexte formale, informale, culturale, interculturale. Într-o societate informațională, bazată pe cunoaștere, constatăm o creștere a

numărului de „europeni deveniți efectiv cetățeni plurilingvi și interculturali”, reducerea numărului de țări în care majoritatea populației vorbește doar limba maternă, valorificarea limbilor străine precum engleza, franceza, germana, spaniola, rusa etc., ca resurse de comunicare interculturală.

Procesul de învățare a limbilor străine este destul de complex și depinde de numeroși factori, inclusiv de circumstanțe și persoană. Limba străină poate fi studiată individual sau în grup, la grădiniță, la școală, la facultate, pe tot parcursul vieții. Referindu-ne la însușirea limbilor străine la facultate, menționăm, că cu cât studenții cunosc mai bine limba maternă, cu atât ei însușesc mai ușor o limbă străină, deoarece sunt mai atenți la caracteristicile limbii, mai conștienți în asimilarea principiilor și regulilor de funcționare; pot compara noile cunoștințe cu cele deja dobândite, pot identifica diferențe și construi noi cunoștințe; recurg la reguli, definiții, structuri, elemente lingvistice pentru a se exprima, a face un transfer din/în limba maternă; folosesc strategii de învățare în funcție de tipul sarcinii, verifică dacă termenul/noțiunea studiată are același sens precum în limba maternă; apelează la strategii de comunicare pentru a vorbi corect în limba străină, a soluționa problemele cu care se confruntă la receptarea, prelucrarea informațiilor.

Așadar, studenții care posedă cunoștințe teoretice (a ști ce), care țin de specificul limbii: fonetica, morfologia, lexicul, semantica, sintaxa etc. și procedurale (a ști cum) - de aplicare și integrare: a vorbi, a scrie, a citi, a audia, a produce etc. în limba maternă, însușesc mai ușor o limbă străină. Cunoștințele procedurale determină calitatea exprimării într-o limbă străină, oferă studenților posibilitatea de a-și lărgi orizontul de cunoaștere a limbii, a construi strategii de învățare, comunicare și rezolvare a problemelor. Fiecare student, individual sau cu ajutorul profesorului, își construiește în mod activ (grație operațiunilor de acomodare), sau în mod pasiv (grație operațiunilor de asimilare) strategii de comunicare pentru a evolua mai ușor și mai eficient în acest demers.

La etapa cea mai dificilă în învățarea unei limbi străine, care coincide cu nivelul elementar A1, A2 al CECRL, un rol central îi revine profesorului de limbă străină care are menirea să formeze și să dezvolte competențele comunicative prin diferite metode și procedee, tehnici și mijloace didactice. Uneori, acest lucru se realizează prin rutină și modele care facilitează comunicarea și exprimarea; dialoguri care conțin expresii idiomatice, procese de memorare a modelelor (de exemplu, formule de salutare, de politețe, expresii regionale ale limbii uzuale, expresii din mass-media etc.). La această etapă profesorul trebuie să exemplifice unele diferențe lingvistice, să-l ajute pe student să însușească particularitățile limbii străine pentru a evita transferul greșit în/din limba maternă în funcție de context (de exemplu, payer des intérêts – a plăti dobânzi și nu interese; Société Anonyme – Societate pe Acțiuni și nu anonimă; louer un appartement – a închiria un apartament și nu a lăuda un apartament; séjour – vizită, călătorie (atunci când e vorba de vacanță) și nu living/salon etc. De regulă, particularitățile se pot asimila prin atenționare, explicare repetată, exemplificare, comparare până la etapa de consolidare, memorare și exprimare corectă.

Competențele comunicative în limbi străine includ atât competența de comunicare orală, cât și cea scrisă. Prima se formează în același timp cu cea de înțelegere la auz, dezvoltându-se în paralel cu vorbirea. De aceea, în anul I, ciclul I licență, în cadrul orelor de Limbă străină de afaceri (engleză, franceză), profesorul, pe lângă conținutul curricular și obiectivele de referință, are un obiectiv transdisciplinar: studentul trebuie să fie capabil să comunice în termenii și la subiectele disciplinei studiate. Dat fiind eterogenitatea cunoștințelor studenților, precum și cerințele angajatorilor cu referire la competențele comunicative ale viitorilor specialiști, subiectele propuse pentru studiu la etapa inițială vizează: Prezentarea, Călătoriile, Hotelul și serviciile hoteliere, Gusturile și preferințele, Alimentația, Angajarea în câmpul muncii, Întreprinderea, Organizarea locului de muncă etc. Bazându-ne pe propria experiență menționăm, că competența de comunicare orală în limba străină este dezvoltată cu succes atât în cadrul orelor practice, cât și de studiu individual, prin metode (inter)active, activ-participative centrate pe student care vizează: funcția cognitivă – a cunoaște, a afla, a cerceta, a descoperi; funcția formativ-educativă – a forma noi competențe (deprinderi, aptitudini, atitudini); funcția operațională/instrumentală – a acționa, executa, integra competențele dobândite; funcția normativă/de optimizare a acțiunii educaționale – a

obține cele mai bune rezultate: producerea unor dialoguri la subiectele studiate; implicarea în discuții referitoare la tematica abordată; formularea întrebărilor și a răspunsurilor; relatarea unui caz din experiența proprie, simularea unor situații reale/imaginare; prezentarea unor informații suplimentare; sistematizarea, generalizarea și prezentarea datelor unei discuții; reproducerea unor texte (de exemplu, din rubrica „Repere culturale”); compararea situației din țara natală și țara anglofonă, francofonă; tragerea concluziilor; argumentarea unor puncte de vedere, contraargumentarea; comentarea unor scheme, imagini, postere, organigrame, agende, planuri, precum și comentarea unor proverbe, aforisme, citate, afirmații, slogane etc.; elaborarea și prezentarea subiectelor în format electronic/PowerPoint etc. Activitățile individuale, frontale, în perechi, în grup solicită din partea studentului competențe de comunicare adecvate, „dezlegarea limbii”, implicarea în discuții. Când numărul interlocutorilor este mai mic atmosfera de lucru este constructivă, scad emoțiile, stresul, studenții sunt motivați, mai atenți, deschiși spre comunicare.

Competența de comunicare scrisă în cadrul orelor de Limbă străină de afaceri vizează producerea unor enunțuri/eseuri în baza subiectelor studiate. Formarea competenței respective care se axează pe conținut, dimensiunea lingvistică și cea grafică/aspectuală pornește de la acumularea ideilor, documentarea în problemă, abordarea multiaspectuală a subiectului, producerea unor concluzii pertinente, adecvate și structurarea ulterioară a mesajului/discursului scris. Uneori, demersul educațional nu se soldează cu succes, dat fiind lacunele în cunoștințele studenților obținute în gimnaziu și liceu (de gramatică normativă, ortografie), lipsa automotivației acestora. În acest sens, menționăm că la unii discipoli competența de comunicare scrisă este dezvoltată insuficient, la fel și cea de gândire critică, divergentă; alții - parcă au înțeles sarcina, dar nu reușesc, nu doresc, nu știu cum să scrie; nu au fost obișnuiți să tragă concluzii din cele citite, să argumenteze punctul lor de vedere, să abordeze multidimensional subiectul. Alteori, studenții scriu „ceva” dar nu citească ce au scris. De aceea, nu putem forma, dezvolta, testa/evalua în mod abstract competența de comunicare scrisă. La orele practice de limbă străină studenții trebuie să fie ghidați să-și construiască discursul scris, să-și formeze și ordoneze ideile, să producă pe cont propriu un text, enunț, eseu, dialog, comentariu, rebus, proiect, referat, o comunicare, expunere, prezentare PowerPoint, analiză comparativă, situație reală sau imaginară etc., în funcție de sarcina dată de profesor. Astfel, unele deficiențe, stereotipuri în tratarea și abordarea subiectului pot fi eliminate prin combinarea diverselor operații intelectuale de evocare – realizare a sensului – reflecție, îmbinarea lucrului individual cu cel în pereche, în grup, trasarea unor sarcini concrete și monitorizarea activităților de formare a competenței respective. Pentru a-i determina pe studenți să-și ordoneze gândurile, să-și expună viziunile asupra subiectelor tratate, să descopere părțile forte și slabe ale mesajelor scrise, se recomandă citirea acestora, ascultarea lor activă, evaluarea activității respective de către profesor, autoevaluarea și evaluarea reciprocă.

Măiestria profesorului constă în a-l face pe student să scrie/să producă singur, fără a copia sau a folosi modele recomandate, din Internet, să-și organizeze munca, să se automotiveze, fără a fi monitorizat și ghidat sistematic de profesor. Alternând tehnicile și activitățile, profesorul va menține interesul pentru scriere, va motiva discipolii să citească, să redacteze și ulterior să prezinte produsul (lucrare finită, prezentată adecvat sub aspect grafic) pentru a fi evaluat. Criteriile specifice evaluării competenței de scriere vizează multiple aspecte: înțelegerea subiectului, structurarea informațiilor/ideilor, tragerea concluziilor și abilitatea de a scrie corect, concis și logic, a aranja un text în pagină.

În această ordine de idei, menționăm că la orele practice de „Limbă străină de afaceri” se dezvoltă competența de comunicare scrisă, de rând cu cea orală, prin multiple tehnici, aplicate sistematic în demersul didactic. Printre acestea, enumerăm: îndeplinirea exercițiilor lexicale, gramaticale și a sarcinilor din Caietul de activități pentru lucrul individual al studentului; producerea monologurilor, dialogurilor, eseurilor în baza temelor studiate; realizarea portofoliului, posterelor, proiectelor, prezentărilor PowerPoint; prezentarea personală, a arborelui genealogic, a unei călătorii reale/imaginare, completarea agendei activităților unui student, antreprenor (pentru o

zi, o săptămână la ASEM/la întreprindere, în timpul unei deplasări de serviciu, călătorii de afaceri etc.); prezentarea hobiurilor, a preferințelor alimentare, vestimentare; elaborarea unor mesaje, e-mailuri, note informative, instrucțiuni de serviciu; întocmirea dosarului de angajare (redactarea unui CV actual/imaginar, versiunea Europass, a unei cereri sau oferte de muncă, a unei scrisori de motivație); formularea unor întrebări și răspunsuri pentru interviul de angajare; identificarea punctelor forte și a neajunsurilor unui post; realizarea portretului creatorului de succes al unei întreprinderi, al unui manager de succes, a profilului negociatorului eficient etc.

În cele ce urmează, vom aborda două metode didactice fundamentale, dialogale/conversative, în care predomină acțiunea de comunicare orală interogativă: discuția/conversația/convorbirea și dezbateră/discuția formală care contribuie nemijlocit la dezvoltarea competențelor comunicative în limbi străine, de cercetare și argumentare. Eficiența lor rezidă în formarea și promovarea unor interacțiuni și schimburi atât sociale, verbale, cât și intelectuale, afective între profesor și student, precum și între studenți pentru a atinge obiectivele operaționale fixate. În plus, aceste metode verbale rezistă în educație încă de pe timpul lui Socrate, dat fiind că expresia verbală a fost vectorul cultural dominant timp de secole. Să le luăm pe rând.

Conform DER termenul „discuție” înseamnă schimb de păreri, de vederi; convorbire, conversație; dar și cercetare, analiză, examinare, dezbateră minuțioasă a unei probleme, făcută de obicei în cadrul unui colectiv organizat. De asemenea, discuția reprezintă un schimb de informații, idei, impresii, opinii, critici, propuneri vis-a-vis de un subiect sau chestiuni determinate în scopul examinării și clarificării în comun a unor noțiuni și idei, al consolidării și sistematizării datelor și conceptelor, al explorării unor analogii, similitudini și diferențe, al soluționării unor probleme care conțin mai multe alternative. Dat fiind că învățământul tradițional s-a bazat, cu precădere, pe simpla reproducere a unor cunoștințe asimilate anterior, pentru antrenarea memoriei, adică pe conversația catehetică (în limba greacă termenul *catehism* înseamnă carte bisericească al cărui conținut era învățat pe de rost), învățământul modern vizează învățarea (inter)activă prin metoda conversației euristice (în limba greacă *heuriskein* înseamnă a afla, a descoperi, a găsi). Discuția/conversația/convorbirea este fundamentală pentru învățarea (inter)activă a cărei finalitate educativă este descoperirea noului prin propriile eforturi. Această metodă presupune avansarea unor idei și receptarea unei multitudini de alte idei, unele în acord, altele în dezacord cu părerile proprii, dar care incită gândirea la acțiune. Având o mare flexibilitate metodică, discuția îi permite profesorului de limbă străină să modeleze mesajul educațional conform condițiilor concrete de instruire: specificul temei abordate, tipul activității didactice, resursele psihologice ale discipolilor, nivelul de inteligență, de pregătire la disciplina studiată, timpul disponibil etc. Metoda respectivă are multiple funcții și poate ocupa diverse locuri în desfășurarea orelor practice de limbi străine:

- discuția introductivă – pregătește demersul cunoașterii, captează și menține atenția, stimulează motivația (observarea, demonstrarea, lucrarea practică);
- discuția de dobândire și descoperire/euristică – vizează descoperirea unor adevăruri/aspecte/achiziții noi, formează priceperi, deprinderi intelectuale și practice (investigația, analiza, deducerea, comentariul, descoperirea);
- discuția de aprofundare/recapitulare și sistematizare – în vederea reactualizării, reluării, repetării, restructurării, sintetizării, sistematizării, aprofundării cunoștințelor;
- discuția de fixare și consolidare – cu scopul operaționalizării achizițiilor, fixării lor în memoria de lungă durată, integrării în sistemul cognitiv, consolidării cunoștințelor, convingerilor;
- discuția de verificare/de control (examinare și evaluare) – pentru analizarea procesului cunoașterii și a progresului realizat de studenți, raportarea rezultatelor la obiectivele operaționale trasate;
- discuția finală – se axează pe formularea unor concluzii cu caracter teoretic sau practic-aplicativ.

Actualmente, în mediul academic observăm o vădită tendință de intensificare a dialogului profesor-student, student-student, student-profesor, considerat drept una din cele mai active și eficiente modalități de instruire. Din această perspectivă, discuția (euristică), fiind o metodă didactică activă, flexibilă, omniprezentă, dispune de numeroase avantaje: promovează forma

dialogică, facilitând intercomunicarea și acceptarea punctelor de vedere diferite; creează o atmosferă de deschidere; realizează un climat democratic la nivelul grupei/echipei; permite conștientizarea complexității situațiilor care par a fi simple; optimizează relațiile profesor-discipoli; favorizează exersarea abilităților de ascultare activă și de respectare a regulilor de dialog; oferă oportunitatea de exprimare a nevoilor și așteptărilor educaționale; activează, mobilizează și stimulează studenții să înțeleagă mai profund, să avanseze în cunoaștere; dezvoltă abilitățile, capacitățile de reflecție metacognitivă; stimulează și dezvoltă reflecția personală, curiozitatea și gândirea activă, interogativă, logică, divergentă, critică, imaginativă, creativă; facilitează transpunerea ideilor în cuvinte, sintagme, propoziții; dezvoltă limbajul, îmbogățește vocabularul; valorifică și dezvoltă capacitățile argumentative, de comunicare (inter)activă și metacomunicare; permite realizarea continuă și eficientă a mecanismelor de feedback formativ și sumativ; favorizează (auto)instruirea, (auto)formarea, (auto)evaluarea; familiarizează studenții cu strategiile științifice de investigare – cercetare, descoperire, problematizare, brainstorming etc.

Pentru ca discuția să fie eficientă, e necesar de respectat anumite rigori: stabilirea regulilor discuției și respectarea lor; aranjarea interlocutorilor (în cerc sau semicerc); prezentarea subiectului discuției cu claritate și încurajarea exprimării tuturor ideilor; monitorizarea discuției. Astfel, pe parcursul discuției, profesorul este un strateg care ghidează și catalizează învățarea cognitivă, valorifică din plin comunicarea verbală, facilitează fluxul coerent de idei al interlocutorilor, îi încurajează să se exprime adecvat și la subiect în limba străină studiată. Acțiunile de mai jos pot facilita discuția, contribuind, implicit la dezvoltarea competențelor de comunicare în limbi străine:

- parafrizarea – pentru a înțelege mai ușor, printr-un rezumat, ceea ce a fost spus pe larg;
- verificarea înțelegerii – printr-o întrebare de clarificare, pentru a reformula cele spuse;
- sugerarea unei noi perspective pentru a combate, fără a critica, un punct de vedere ireal;
- energizarea discuției – apelând la o glumă sau solicitând implicarea studenților pasivi, tăcuți;
- medierea divergențelor – prin reformularea punctelor de vedere opuse din perspectiva toleranței;
- evidențierea relațiilor dintre intervențiile studenților și comentariile colegilor, care contribuie la înțelegerea conceptelor vehiculate și rezumarea ideilor principale.

În vederea desfășurării unor discuții (euristice) și dialoguri didactice profitabile la orele de limbi străine, este util de adresat studenților întrebări stimulativă cu funcție de problemă, care să intensifice gândirea, s-o dirijeze pe calea descoperii adevărului. În acest sens, se recomandă folosirea următoarelor tipuri de întrebări:

- de definire – a unor termeni, noțiuni, concepte etc. și identificare, descriere a unor aspecte;
- de interpretare – găsirea unor echivalente, aforisme, citate, proverbe, afirmații care să exprime sensul celor învățate;
- de explicare – a unor reguli, legi, evenimente, fenomene, precum și termeni, noțiuni, concepte etc.;
- de comparare – stabilirea unor similitudini și deosebiri;
- de opinie – formularea unor idei, judecăți, opinii personale, evaluări directe și indirecte;
- de justificare – formularea unor argumente pro sau contra;
- cu funcție reproductivă de tipul „ce este...?”, „ce ați avut de învățat?” sau reproductiv-cognitive de tipul „care?”, „cine?”, „când?”, „unde?”;
- productiv-cognitive sau de descoperire, de explorare de genul „de ce?”, „cum?”, „dacă ..., atunci?”;
- deschise care pot fi *convergente* – îndeamnă la analize, comparații, sinteze, asociații de idei, explicații; *divergente* – implică soluții inedite, originale, diverse la aceeași problemă; *de evaluare* – solicită judecăți de evaluare proprii în funcție de criterii diferite;
- anticipative – sugestive, de prognozare, intuire;
- întrebări deschise, care pot avea mai multe răspunsuri;
- întrebări de genul „de ce credeți așa?”, „de ce credeți că...?” (pentru aprofundarea subiectului);

- „ce s-a întâmplat?” (o astfel de întrebare îi ajută pe studenți să-și clarifice perspectiva asupra problemei în discuție);
- „de ce s-a întâmplat aceasta?” (se încurajează înțelegerea cauzelor și a efectelor, se deplasează accentul spre căutarea motivelor);
- „se putea întâmpla și altfel? cum?” (se subliniază ideea că acțiunile sunt de fapt rezultatul unei alegeri sau sunt influențate de faptul că nu s-a ales cea mai bună variantă/alternativă/soluție);
- „ce ai fi făcut tu într-o astfel de situație? ce crezi că a simțit persoana respectivă? ce ai fi simțit tu într-o astfel de situație?” (studenții sunt antrenați să exprime empatie);
- „a fost corect? de ce?” (sunt întrebări esențiale pentru stimularea dezvoltării etice/morale) etc.

Întrebările didactice și răspunsurile studenților trebuie să se conformeze unor cerințe pedagogice: să fie precise, concise, concrete, clare, bine structurate, fără ambiguități; să provoace activitatea gândirii, creând o tensiune intelectuală; să fie coerente, înlănțuite logic ca să conducă la esența problemei; la începutul discuției trebuie să prevaleze întrebări de ordin general, care să vizeze problema în întregime, ulterior – cele referitoare la aspecte concrete și detalii; să fie mobilizați toți participanții la discuție, acordându-le suficient timp de reflecție pentru a-și organiza răspunsurile; să se evite monopolizarea discuției de către unii studenți; să fie încurajați cei timizi, pasivi să participe la discuție; să se accentueze răspunsul corect etc. În plus, se recomandă de evitat: monopolizarea discuției de către profesor; criticarea unor puncte de vedere divergente sau atacul la persoană; intervenția după fiecare student; impunerea unui punct de vedere etc.

O altă metodă (inter)activă, eficientă în procesul de formare și dezvoltare a competențelor comunicative în limbi străine este dezbateră. Metoda poate fi folosită cu succes în cazul când subiectul/problema pusă în discuție are un caracter controversat, iar profesorul dorește să influențeze convingerile, atitudinile, comportamentele și conduita discipolilor săi. Conform DER dezbateră este „o analiză minuțioasă, discutare, deliberare; discuție largă asupra unei probleme de interes general”. După cum observăm, între discuție și dezbateră există diferențe, dar și similitudini:

- ambele metode didactice sunt fundamentale pentru învățarea interactivă;
- dezvoltă competența de comunicare orală interogativă, de cercetare și argumentare, modelând mintea și limbajul nonverbal;
- valorifică procedeul întrebărilor care vizează realizarea unui schimb organizat de informații, idei, uneori contradictorii, pentru soluționarea unor probleme;
- dezvoltă gândirea critică, deductivă, inductivă, dialectică, divergentă, creativă;
- sunt folosite în grup, în echipe de lucru, implicând mai multe etape și monitorizare;
- necesită timp pentru acumularea informațiilor noi din diverse surse/domenii, compararea acestora;
- reprezintă democrația (ambele metode au apărut în Grecia antică) – o valoare fundamentală care oferă posibilitatea de a-și exprima ideile, opiniile, dar și de a le asculta pe ale celorlalți;
- sunt esențiale și foarte actuale atât în viața politică, cât și cea socială/profesională pentru analiza problemelor cotidiene, a celor controversate și identificarea soluțiilor.

Virtuțile formative ale dezbaterii se aplică și discuției, căci tehnicile dezbaterii dezvoltă: gândirea critică (analiza unor probleme controversate din multiple perspective; examinarea propriei gândiri și nu doar, pentru a clarifica anumite cunoștințe și a înțelege profund un fenomen/o idee; citirea atentă a textului/documentației; ascultarea și participarea activă; emiterea judecăților pe baza unor criterii obiective, a unor argumente pertinente pro sau contra, însoțite doar de dovezi, referitoare la orice moțiune); toleranța față de opiniile diferite; stilul de prezentare a argumentelor în fața auditoriului (abilități de exprimare orală atât în limba maternă, cât și cea studiată: corectitudine, coerență, concizie, folosirea adecvată a mijloacelor verbale, nonverbale și paraverbale); capacitatea de persuasiune (locutorii trebuie să convingă prin claritatea, structura și validitatea probelor/raționamentului prezentat); abilități de lucru individual și în echipă etc.

Totodată, între discuție și dezbateră există și deosebiri: dezbateră propune abordarea polemică a unei moțiuni (idei/teme) din două perspective opuse; este o activitate bazată pe factorul

competitiv - dorința de a învinge (echipa afirmatoare susține moțiunea, echipa negatoare - o combate/respinge); este un demers didactic de lungă durată (depășește o oră academică); solicită anumite condiții formale, implicând riscuri; este o metodă supra-formalizată, cu reguli prestabilite.

Dezbaterea de tip Karl Popper este o metodă de argumentare specifică, care poate valoriza dialogul/discuția la orele de limbă străină. Pentru o mai bună desfășurare, este necesar ca: participanții să posede limba străină la un nivel avansat, să vorbească fluent, pentru a putea susține o singură poziție (afirmatoare sau negatoare); moțiunea să fie echilibrată, oferind posibilitatea de argumentare ambelor echipe, să fie clară; să existe suficiente surse de documentare pentru a susține ambele poziții; rolurile și responsabilitățile să fie clar definite: un participant prezintă argumente, al doilea – formulează întrebări, al treilea – respinge atacul oponentilor etc. ; intervalul de timp pentru intervenția fiecărui participant să fie stabilit din start; arbitrul, profesorul sau studenții-arbitri să decidă care poziție (afirmatoare sau negatoare) a fost mai convingătoare. Această metodă vizează câteva aspecte decisive: introducerea – formularea întrebărilor sau a întrebărilor-problemă; intervenția participanților; sintetizarea discuțiilor prin sistematizarea argumentelor, delimitarea aprecierilor, definitivarea concluziilor. Dezbaterea de tip Karl Popper cuprinde patru etape:

1. Inițierea dezbaterii

- anunțarea temei/moțiunii cu două - patru săptămâni înainte de data desfășurării; Exemple de moțiuni: Limba străină este un avantaj pentru inserția socio-profesională; Activitatea individuală – oportunitate pentru autoformare, autoinstruire, autodezvoltare, automodelare, automotivare, autoevaluare; Activitatea extracurriculară – calea spre afirmare și sporirea stimei de sine etc.

- recomandarea bibliografiei adecvate temei (sursele bibliografice, care vor oferi studenților dovezile (mărturii, exemple, citate etc.) pentru a alcătui argumentarea, vor fi: variate, relevante, reprezentative, accesibile, disponibile).

2. Pregătirea dezbaterii

- *documentarea*: presupune citirea activă a bibliografiei recomandate de către toți participanții la dezbateri (realizarea unor adnotări pe marginea textului, identificarea unor întrebări pe marginea materialelor citite, elaborarea unor fișe de idei);

- *identificarea posibilităților de interpretare a moțiunii* prin analiza definițiilor și a termenilor cheie (clasificarea, analiza și sistematizarea dovezilor conform argumentelor/contraargumentelor emise).

3. Desfășurarea dezbaterii

Prima oră: împărțirea în echipe (3-5 studenți) care au sarcina de a construi până la finele orei două sisteme de argumentare pentru ambele cazuri (afirmator și negator); informarea reciprocă (5 minute) privind dovezile deținute de fiecare membru al echipei; identificarea prin brainstorming a motivele pro (de exemplu: *De ce este utilă limba străină/activitatea în individuală/activitatea extracurriculară?*) și contra (de exemplu: *De ce nu este utilă limba străină/activitatea individuală/activitatea extracurriculară?*), care vor fi scrise pe tablă și în caiete (motive pro: *nevoia de exprimare clară, coerentă, adecvată, folosirea corectă a limbii în comunicarea cotidiană și profesională* etc.; motive contra: *învățarea gramaticii nu conduce automat la folosirea corectă a regulilor gramaticale* etc.). Profesorul are rolul de moderator, îndrumător, la solicitările echipelor.

A doua oră: alegerea echipelor afirmatoare și negatoare (câte 3 membri fiecare), a echipelor de arbitri/judecători (câte 3-5 membri fiecare din rândul celor prezenți) și desfășurarea dezbaterii propriu-zise (25 de minute). Echipele pot fi alese prin tragere la sorți. Profesorul va aloca timp (maximum 3 minute) pentru discursul fiecărui vorbitor și pentru pauzele de gândire (1 minut). Fiecare intervenție și activitatea în echipe va fi cronometrată. Arbitrii vor analiza și evalua participarea fiecărui membru la dezbateri (în funcție de relevanța argumentelor prezentate, prestația personală – exprimare corectă în limba străină, clară și convingătoare), desemnând echipa câștigătoare conform punctajului obținut. Profesorul își va asuma rolul de moderator, urmărind respectarea algoritmului de formulare și prezentare corectă și logică a argumentelor de către fiecare vorbitor, a timpului alocat pentru discursurile individuale și pauzele de gândire. De asemenea, profesorul va avea grijă ca fiecare student să fie atât participant la dezbateri/vorbitor, cât și arbitru.

4. Analiza/evaluarea dezbaterii

Această etapă include: întrebări suplimentare pentru a clarifica unele aspecte importante ale dezbaterii (5 minute); timp de gândire pentru analiza dezbaterii, tragerea concluziilor și luarea deciziei în favoarea uneia sau alteia dintre cele două echipe (5 minute); discursuri de justificare a deciziei luate (8 minute); feedbackul profesorului.

Următoarele criterii pot servi la evaluarea corectă și obiectivă a dezbaterii: „foarte bine”, „bine”, „(ne)satisfăcător”; vorbește corect, clar, concis; structurează logic discursul; urmărește atent intervențiile colegilor; intervine la momentul potrivit; aduce argumente/contraargumente pertinente; respectă ideile și părerile celorlalți, chiar dacă sunt divergente etc. În scopul autoevaluării se pot folosi următoarele enunțuri: la această dezbatere rolul meu a fost...; am intervenit cu următoarele argumente și/sau contraargumente ...; intervențiile mele au/nu au contribuit la dezvoltarea motiunii...; urmează să...; aş aprecia intervenția mea cu nota...

De regulă, unii profesori renunță la această metodă complexă în cadrul orelor de limbă străină, dat fiind riscurile pe care le prezintă: nivelul eterogen de cunoaștere a limbii străine și lipsa de implicare a unor studenți; subiectivitatea proprie, dificultatea susținerii unei poziții care contravine propriilor convingeri; complexitatea rolurilor, probleme de exprimare, structurare logică a argumentării, identificare a probelor, argumentelor, soluțiilor; respectarea regulilor formale (etape, pași, timp) este uneori prioritară, în comparație cu analiza subiectului/temei/motiunii dezbătute; evaluarea formativă este dificilă din cauza unor instrumente relativ complicate etc.

În concluzie, menționăm că, competențele comunicative (orale și scrise) în limbi străine pot fi formate și dezvoltate cu succes atât în cadrul orelor practice, cât și de studiu individual. Or, discuția și dezbateri, fiind metode didactice eficiente, omniprezente, (inter)active, flexibile, centrate pe student, dispun de numeroase avantaje, solicitând, în același timp, competență și înaltă măiestrie profesională din partea cadrelor didactice. Aplicarea lor sistematică conduce la atingerea obiectivelor educaționale/lingvistice trasate și obținerea rezultatelor scontate – o (inter)comunicare fluentă, corectă, argumentată și la subiect în limbile străine studiate.

Practica pedagogică demonstrează că unele riscuri la care se expun metodele descrise mai sus pot fi minimizezate prin adaptarea/introducerea unor reguli adecvate gradului de pregătire al participanților la discuții și dezbateri, prin dezvoltarea spiritului critic, analitic, a abilităților de argumentare/contraargumentare, persuadare, evaluare/autoevaluare, prin activizarea, stimularea și motivarea studenților. Implicarea în diverse discuții, conversații, convorbiri, dialoguri sau dezbateri, grație competențelor și cunoștințelor profunde dobândite și dezvoltate, inclusiv de limbă străină, se va solda în cele din urmă cu succes, adică cu soluții originale, viabile, constructive pentru rezolvarea multipelelor probleme cu care se confruntă tineretul studios și societatea în întregime.

De ceva timp, cu toții ne-am obișnuit cu spectacolul interminabil al „discuțiilor” și „dezbaterilor” televizate, radiofonice, în aer liber (PMAN), care reprezintă, mai cu seamă, un dialog al surzilor. Probabil, e din cauza formării defectuoase a competențelor de comunicare atât în limba maternă, cât și în limbi străine. În școala tradițională, la orele de limbă maternă și străină s-a pus accent pe studiul limbii, mai puțin pe utilizarea/valorificarea ei, iar celelalte discipline au fost preocupate, în special, de reproducerea informației citite, studiate, fără a acorda atenție aspectelor de producere a unui discurs magistral, a unor eseuri, texte argumentative, mesaje persuasive, discursuri relevante și originale, propuneri concrete, soluții viabile etc. Sau poate e din cauza absenței abilităților de lucru în echipă/în grup, de ascultare activă și empatică, de colaborare și cooperare, ori ignorării virtuților metodelor fundamentale, dialogale/conversative, în care predomină acțiunea de comunicare: discuția/conversația/convorbirea (euristică) și dezbateri/discuția formală???... Așa se face, că asistăm zilnic la acest dialog steril al unor experți ai dezbaterilor, discuțiilor sau al surzilor, întrebându-ne De ce discută toată lumea? Despre ce? Cât va mai discuta? Ce va mai urma?

BIBLIOGRAFIE

1. BOCOȘ, Mușata-Dacia. Instruirea interactivă: repere axiologice și metodologice. – Iași: Polirom, 2013. – 470 p.
2. Cadrul european comun de referință pentru limbi: învățare, predare, evaluare/Comitetul Director pentru Educație „Studierea limbilor și cetățenia europeană”. – Chișinău: Firma editorial-poligrafică „Tipografia centrală”, 2003. – 204 p.
3. CARTALEANU, T., COSOVAN, O., GORAȘ-POSTICĂ, V., LÎSENCO, S., SCLIFOS, L. Formare de competențe prin strategii didactice interactive. – Chișinău: Centrul Educațional PRO DIDACTICA, 2008. – 204 p.
4. Dicționarul explicativ al limbii române (ediția a II-a)/ Academia Română. – București: Editura „Univers enciclopedic”, 2008. – 1192 p.

TEAM BUILDING-UL – FORMĂ DE SPORIRE A MOTIVAȚIEI PERSONALULUI ÎN ORGANIZAȚIILE DIN REPUBLICA MOLDOVA

¹*Drd., Cătălina ILCIUC*, ²*Dr. hab., prof. univ. interim., Alic BÎRCĂ*

^{1,2}*Academia de Studii Economice a Moldovei,
str. Mitropolit G. Bănulescu-Bodoni 61, Chișinău, Republica Moldova
Tel.: +373 22 22 41 28; web site: www.ase.md*

Abstract

In this scientific endeavor, team building is approached as a form of increasing the motivation of the personnel in the organizations of the Republic of Moldova. In this context, it is trying to draw attention to the fact that the increase of staff motivation can be achieved not only through financial advantages. Given that the economic and financial situation of the Moldovan organizations is not favorable, the motivation of staff through non-financial elements such as team building is appropriate, but also beneficial to them. Thus, the importance of team building to increase employee motivation is shown. Also, are presented the benefits that both employees and organizations acquire as a result of the team building sessions. Apart from this, there are presented several ways of developing team building that can take place both inside and outside the organization.

Key words: *motivation, team buiding, employees, team building benefits, team building activities.*

JEL CLASSIFICATION: M12; M14; M52; M53.

Luând în considerație faptul că succesul sau performanța organizațională depinde foarte mult de personalului acesteia, motivația reprezintă o funcție importantă de care sunt preocupați nu doar specialiștii subdiviziunii de resurse umane, ci și managerii subdiviziunilor organizaționale. Cu toate că, motivația financiară are un impact puternic asupra comportamentului angajaților, în vederea direcționării acestuia spre obținerea unor rezultate cât mai înalte, există și alte forme de motivare, care implică mai puține resurse financiare din partea organizației, dar care poate avea efecte pozitive asupra performanței globale. Team building-ul reprezintă una din aceste forme de motivare a angajaților. Pentru organizațiile din Republica Moldova team building-ul reprezintă un element inedit. Prin elaborarea prezentei lucrări ne propunem ca scop să informăm importanța și avantajele acestei tehnici asupra motivației angajaților, precum și a consolidării relațiilor sociale din cadrul organizațiilor din Republica Moldova.

În condițiile actuale, oamenii activează rareori singuri, în izolare unii față de ceilalți, ideea de grup este, astfel, strict legată de toate situațiile sociale și, aproape, fiecare membru al unei organizații este parte a unuia sau mai multor grupuri. Munca în sine reprezintă, de cele mai multe ori, o construcție de grup și, în acest mod, pentru ca organizația să înregistreze performanțe ridicate, este necesară o profundă motivare a angajaților prin apartenența acestora la echipe de lucru consistente și satisfăcătoare pentru fiecare dintre ei [86, p. 192].

Team building-ul este un termen colectiv pentru diferite tipuri de activități folosite pentru a îmbunătăți relațiile sociale și pentru a defini roluri în cadrul echipelor, implicând adesea sarcini de colaborare. Este diferită de formarea echipei, proiectată de manageri și un partener de afaceri pentru a îmbunătăți eficiența, mai degrabă, decât relațiile interpersonale [131].

Definiția generală pentru această noțiune vizează:

- *orientarea spre obiectivele organizației;*
- *construirea unor relații de lucru eficiente;*
- *reducerea ambiguității rolului membrilor echipei;*
- *identificarea de soluții la problemele echipei* [132].

Team building-ul în organizații reprezintă o abordare generală în ceea ce privește îmbunătățirea performanței. Implicarea angajatului este eficientă deoarece angajații se bucură de

activități de rezolvare a problemelor, iar soluționarea problemelor creează beneficii, de asemenea, activitățile competitive încurajează o perspectivă bazată pe rezultate.

Toate echipele au nevoie de motivare, consolidarea relațiilor, colaborare. De aceea, pentru a accelera sau, uneori, determina procesul de consolidare și întregire a echipei majoritatea companiilor organizează *team building-uri*.

Team building-ul este una din cele mai eficiente metode de motivare non-financiară a angajaților. Beneficiile sunt atât ale angajaților, cât și ale companiei, deoarece aceasta își va forma, astfel, o echipă care își cunoaște valorile, potențialul și care e capabilă să ducă la bun sfârșit o sarcină dată.

În cadrul unui *team building* pot fi efectuate activități care includ jocuri în echipă, fiecare având un rol important în consolidarea acesteia. Jocurile sunt foarte importante și fiecare are un rol stabilit în funcție de nevoile de dezvoltare și de perfecționare a angajaților companiei. Cu ajutorul jocurilor se pot găsi punctele forte ale fiecărui membru al echipei, ajutându-l să se integreze, să își descopere punctele comune cu ceilalți colegi, influențând în mod pozitiv moralul echipei și ajutându-l să performeze mai eficient, rezultatele echipei fiind astfel mai bune.

Există mai multe motive pentru care *team building-ul*, ca tehnică de motivare a personalului, este important să fie utilizat în cadrul organizațiilor:

- **facilitează comunicarea**, deoarece activitățile care creează discuții permit comunicarea deschisă în rândul angajaților, precum și cea între angajați și management. Acest lucru poate îmbunătăți relațiile interpersonale, cât și calitatea muncii efectuate;
- **motivează angajații**, având în vedere faptul că echipa de leadership și *team building-ul* merg mână în mână, la fel și angajații, cu cât se simt mai confortabil să-și exprime ideile și opiniile lor, cu atât vor deveni mai încrezători. Acest lucru îi va motiva să-și asume noi provocări;
- **promovează creativitatea**, deoarece prin scoaterea angajaților în afara mediului de muncă și expunerea la noi experiențe, aceștia vor fi forțați să gândească în afara rutinei lor. Muncind împreună cu alți membri ai echipei pot dezvolta creativitatea și ideile proaspete, care sunt calități semnificative pe care să le pună în practică atunci când revin la locul de muncă;
- **dezvoltă abilități de rezolvare a problemelor**, în special când în relațiile publice se poate întâmpla în orice moment o criză. Activitățile de *team building* care necesită lucrul în echipă pentru rezolvarea problemelor, îmbunătățesc capacitatea de a gândi rațional și strategic. Echipele ce sunt în măsură să determine momentul când apare o problemă și știu ce pot face în momentul respectiv, își pot asuma anumite responsabilități atunci când apare o criză reală.
- **ajută la depășirea barierelor**, deoarece *team building-ul* crește factorul de încredere între angajații organizației. De multe ori, în mediul corporativ, există o deconectare între echipa de conducere și angajați pentru că aceștia din urmă simt un decalaj prea mare. Exercițiile de *team building* pot oferi conducerii posibilitatea de a fi văzut ca un coleg, decât ca un șef/superior, fapt care poate contribui la creșterea moralului angajaților.

Beneficiile *team building-ului* sunt evidente atât pentru angajați, cât și pentru organizație (Figura 1).

Fig. 1. Beneficiile team building-ului pentru angajați și organizație

Sursa: Elaborată de autori

Într-o altă abordare, beneficiile obținute de angajați, în urma participării la team building, sunt cu caracter personal și de natură profesională.

Beneficii personale:

- dezvoltarea capacității de rezolvare a problemelor și a conflictelor. Angajații capătă o atitudine pozitivă față de atribuțiile zilnice și depășesc cu mai multă ușurință problemele;
- descoperirea lucrurilor noi în materie de propria personalitate ;
- eficientizarea dialogului între membrii companiei ;
- amplificarea creativității prin plasarea angajaților într-un mediu nou, cu situații noi.

Beneficii pe plan profesional

- creșterea productivității echipei. Angajații învață să lucreze unii cu ceilalți ca un mecanism bine structurat, în care fiecare piesă are rolul bine stabilit și depinde de mersul celorlalte piese;
- îmbunătățirea nivelului de comunicare al angajaților. Angajații înțeleg că ideile lor contează și că sunt bine primite de ceilalți.
- descoperirea unor noi îndeletniciri și aptitudini profesionale. Când sunt scoși din contextul muncii și puși să facă față unor situații noi ies la iveală noi aptitudini;
- îmbunătățirea relațiilor dintre membrii companiei. Toți angajații unei companii se cunosc, socializează și relațiile dintre ei nu mai sunt formale.

Team building-ul oferă beneficii nu doar la nivel individual și organizațional, ci și la nivelul echipei sau grupului de muncă (Tabelul 1).

Tabelul 1. Beneficiile team building-ului la nivel individual, de grup și organizațional

Beneficiile team building-ului		
la nivel individual	la nivel de grup	la nivel organizațional
<ul style="list-style-type: none"> • capacitatea de a putea lua deciziile potrivite; folosirea timpului într-un mod eficient; • dezvoltarea abilităților de a negocia și de a comunica • capacitatea de a rezolva probleme; 	<ul style="list-style-type: none"> • consolidarea echipei; • creșterea încrederii în membrii echipei; • creșterea nivelului de cooperare; • dezvoltarea spiritului de echipă. 	<ul style="list-style-type: none"> • folosirea resurselor în mod eficient; • reducerea conflictelor; • reducerea absenteismului la locul de muncă; • reducerea fluctuației personalului

Sursa: Elaborat de autori

Așadar, creșterea încrederii angajaților; creșterea profitului companiei; oportunitatea de a avea o echipă puternică și eficientă; motivarea non-financiară a angajaților în drumul spre succes sau reducerea timpului de executare a activităților sunt câteva din beneficiile pe care le obțin managerii în urma participării subalternilor la sesiuni constructive de team building.

Team building-ul este o nouă metodă de motivare a angajaților, dar și de îmbunătățire a relației dintre angajați și organizație.

Fiecare organizație va aborda un *team building* în funcție de stilul său propriu, de nevoi și de așteptări sau de felul în care sunt văzute de membrii echipei relațiile cu ceilalți membri ai echipei, însă, e posibil ca tocmai un *team building* să ducă la schimbarea sau dezvoltarea unei alte fațete a unei persoane, mai atractivă decât cea cu care și-a obișnuit colegii. Cu siguranță, acesta poate fi tipul de „eveniment” care va consolida echipa, va apropia colegii și va îmbunătăți relația angajat-angajator.

Team building-ul poate fi realizat sub formă de:

- *program de team building obișnuit*, în care toate activitățile desfășurate vor avea un caracter activ. Toți participanții vor fi implicați în variate activități de fortificare a spiritului de echipă. Activitățile vor avea un caracter distractiv, dar și cu implicații pozitive asupra interacțiunii interpersonale și profesionale la locul de muncă și asupra climatului organizațional, în general;
- *program de team building și elemente de training cu diverse generice*: Modalități de cooperare eficientă în echipă; Dezvoltarea relațiilor armonioase între membrii grupului; Leadership pentru performanțe înalte etc. De asemenea, multe exerciții de team building pot avea ca scop expunerea și abordarea problemelor interpersonale din cadrul grupului.

Activitățile de *team building* pot fi desfășurate atât într-un spațiu închis, în încăperile organizațiilor, cât și în spații deschise.

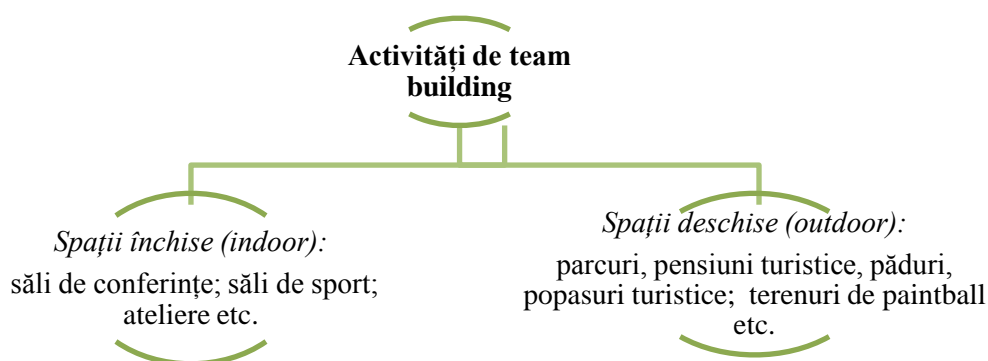

Fig. 2. Cadrul de desfășurare a activităților de team building

Sursa: Elaborată de autori.

În ultimii ani și-au făcut apariția diverse firme care prestează activități de *team building*, inclusiv și pe piața Republicii Moldova. Acestea oferă servicii în funcție de necesitățile și cerințele pe care angajatorii le înaintează.

Team building-ul în interior poate oferi sprijin valoros conferințelor, atelierelor și seminarelor sau ca evenimente de sine stătătoare. Multe dintre aceste activități de team building au fost concepute pentru a avea ca rezultat o varietate de rezultate: îmbunătățirea comunicării; creșterea moralului echipei; îmbunătățirea relațiilor de echipă; dezvoltarea creativității.

Printre activitățile de team building oferite de firmele specializate în prestarea astfel de servicii sunt:

- *crearea unui calendar*, activitate ce presupune formarea unei echipe creative pentru a produce un calendar pentru biroul angajaților, tema fiind orientată spre propria firmă sau orice temă distractivă. Durata sesiunii este de 2-4 ore, iar numărul participanților depășește 10 persoane și poate ajunge la 200 de indivizi;

- *designul ceramicii* este o activitate creativă de creație a echipei care stimulează inovația și încurajează o mai mare muncă în echipă. Poate dura de la 1 oră până la 3 ore, cu un număr de la 10 la 80 participanți;

- *pregătirea ciocolatei*, o activitate educativă și creativă, în același timp. Cu o durată de până la 5 ore, această activitate poate antrena de la 5 până la 200 persoane [125].

Activitățile de team building în aer liber sunt incredibil de populare, în special în lunile de vară. Evenimentele acoperă o serie de formare diferită - de la activitățile tipice legate de teamă, cum ar fi sporturile la țară și vânătoarea de comori, până la activități de team building în aer liber bazate pe teorie, cum ar fi "The Krypton Maze" și "All For One". De cele mai multe ori identificarea locațiilor este inclusă în serviciile firmelor prestatoare de activități de *team building*.

Astfel, site-urile internaționale propun diverse activități și jocuri de *team building* care motivează și antrenează angajații în fortificarea coeziunii de grup, ceea ce, în mod evident, duce la creșterea performanțelor organizațiilor.

Dintre cele mai populare jocuri de *team building*, putem menționa următoarele

- *Colajul* este un joc de "spargere a gheții", o activitate creativă, ideală pentru primii pași în relaționare cu ceilalți colegi. Participanții la joc vor primi 3 reviste, iar responsabilitatea lor este să creeze un colaj folosind literele și imaginile regăsite în reviste, pentru a arăta care este semnificația, scopul sau rolul companiei la care lucrează, în opinia lor. Această activitate are scopul de a ajuta participanții să își descopere talente, calități sau defecte comune, dar și opinii și teorii comune. La fel, ca și în cazul celorlalte activități, *colajul* va trebui să fie prezentat de către o persoană desemnată din fiecare echipă.

- *Turnul Babel* este una dintre cele mai competitive și amuzante activități individuale creative. Scopul jocului este de a construi un turn, cât mai înalt, cu ajutorul unor cuburi sau a unor navete. Membrii fiecărei echipe vor trebui să găsească modalități prin care să adauge cuburi la cele mai mari înălțimi, fără ca turnul să se prăbușească.

- *Terenul minat*, conceput pentru dezvoltarea încrederii angajaților, jocul *terenului minat* este binecunoscut din jocurile pe calculator și poate fi transpus în realitate. În timpul acestuia, se vor forma echipe de câte doi participanți. Unul dintre aceștia nu poate vorbi, iar celălalt nu poate să își atingă partenerul și să intre pe terenul minat. Vor fi distribuite în mod aleatoriu mine formate din bile sau conuri, iar participanții trebuie să le evite pentru a nu exploda.

- *Pătratul*, participanții vor fi împărțiți pe echipe și vor fi legați la ochi. Cu ajutorul unei sfori, aceștia vor trebui să formeze un pătrat, în timp ce se află poziționați cu spatele la ceilalți participanți.

- *Big picture*, și această activitate presupune munca în echipă. Membrii fiecărei echipe vor folosi pensule, vopsele și diferite instrucțiuni pentru a picta o anumită porțiune dintr-un tablou. Participanții trebuie să picteze propria lor parte în așa fel încât liniile și culorile să se potrivească cu părțile celorlalte echipe.

CONCLUZII

Motivarea personalului a fost și rămâne una din problemele importante atât pentru specialiștii de resurse umane, cât și pentru managementul superior al organizațiilor. Cercetările în domeniu au demonstrat că pentru angajați sunt importante nu doar beneficiile financiare, cât și cele non financiare. Team building-ul reprezintă o formă de motivare non financiară pentru angajați, dar care are implicații directe asupra performanței organizaționale și, nu în ultimul rând, asupra coeziunii sociale a angajaților. Îmbunătățirea relațiilor sociale sau de grup în cadrul organizației, prin implementarea team building-ului, contribuie la satisfacerea nevoilor sociale după Maslow sau a celor relaționale prevăzute în teoria lui Alderfer. Or, există multe situații când, organizațiile în încercarea de a satisface nevoile fiziologice sau existențiale evidențiate în teoria lui Maslow și cea a lui Alderfer, omit, voluntar sau involuntar, nevoile sociale ce pot fi satisfăcute prin activitățile de team building.

BIBLIOGRAFIE

1. Armstrong M. Managementul resurselor umane. Manual practic. București: Codecs, 2003. 872 p.
2. Bîrcă A. Implicații motivaționale privind valorificarea potențialului uman în cadrul organizațiilor. În: Analele Academiei de Studii Economice din Moldova. Chișinău, 2001, ediția I, vol. I, p. 214-217
3. Daniels A. C. Managementul performanței: strategii de obținere a rezultatelor maxime de la angajați. Iași: Editura Polirom, 2007. 379 p.
4. Druță F. Motivația economică: dimensiuni psihologice și manageriale. București: Editura Economică, 1999. 320 p.
5. Hobeau T. Motivarea complexă a resurselor umane. București: Editura Economică, 2004.
6. Pânișoară G., Pânișoară I. O. Managementul resurselor umane. Ghid practic. Ediția a II-a, Iași: Editura Polirom, 2005. 358 p.
7. Pell A. R. Managementul resurselor umane, Ediția a II-a, București: Editura Curtea-Veche Publishing, 2008. 428 p.
8. Pitariu H. Managementul resurselor umane: evaluarea performanțelor profesionale. București: Editura All-Beck, 2000.
9. Petrescu I. Managementul personalului organizației. București: Editura Expert, 2003. 630 p.
10. Prodan A. Managementul de succes, motivație și comportament. Iași: Editura Polirom, 1999. 338 p.
11. Ticu C., coordonator. Determinanți ai motivației în muncă – de la teorie la analiza realității organizaționale. Iași: Editura Universității ”A.I. Cuza”, 2009. 450 p.
12. Salas E., Diazgranados, D., Klein, C., Burke, C. S. et. all. Does Team Training Improve Team Performance? A Meta-Analysis. În: *Human Factors: the Journal of the Human Factors and Ergonomics Society*. December, nr. 50 (6), 2008
13. Salas E., Priest H. A., DeRouin, Renee E. Team Building. [Handbook of Human Factors and Ergonomics Methods](#). Stanton, pp. 465–470. [ISBN 9780203489925](#). Retrieved 2015-09-22

POSSIBILITĂȚI DE EVITARE A CONFLICTELOR DE LEGI PRIVIND CONTRACTUL DE COMERȚ INTERNAȚIONAL

¹Dr., conf. univ., *Liliana ROTARU-MASLO*, ²magistru în dr., lector univ., *Natalia CIOBANU*

^{1,2}*Academia de Studii Economice a Moldovei,
str. Mitropolit G. Bănulescu-Bodoni 61, Chișinău, Republica Moldova
Tel.: +373 22 22 41 28; web site: www.ase.md*

Abstract

The reality of the study stems from the fact that, at global level, acts and deeds of commerce are largely driven by international trade agreements. This is the reason why the knowledge of the particularities of the applicable law is of paramount necessity. Lex contractus refers to a set of legal transactions, namely the form, effects, execution and termination of contractual obligations.

One of the method of determining the applicable law is to locate objectively, according to the criterion - the law of the place of the conclusion or the place of performing the contract, which is also the purpose of this article.

Various methods of knowledge, such as: formal-juridical method, analysis, synthesis, logic and comparative analysis, have been used in the development of the article. The research materials are supported in particular by the international and community instruments, as well as the relevant legislation of the Republic of Moldova.

The results of research and analysis of the lex loci solutiones rule show that legal and practical arguments support this principle and, by its nature, the execution of the contract is materialized by elements that make it easier to locate.

Key words: *international commercial contract, law applicable to international contract, the conflicts of laws right*

JEL CLASSIFICATION: K12, K33

Problema specifică contractelor cu element de internaționalitate este aceea a determinării legii aplicabile; în majoritatea sistemelor de drept internațional privat părților le este acordată facultatea desemnării legii aplicabile. Prin existența elementelor de extraneitate se pun „în conflict” mai multe sisteme de drept, care se pretind competente a governa, în totalitate sau în parte, aceste raporturi juridice. Legile cu privire la contractele comerciale internaționale aduc în prim plan problema determinării legii competente să soluționeze litigiul.

Încercând să stabilească dintru început „regulile jocului”, participanții la comerț caută să intuiască, să prognozeze soluția pe care ar găsi-o un eventual judecător sesizat. Concepția părților și pronosticurile lor, asemenea oricărei prognoze, nu coincid întotdeauna cu cele ale judecătorilor/arbitrilor. Iată de ce ideal ar fi ca să poată fi evitate conflictele de legi.

Doctrina a sintetizat următoarele metode de evitare a conflictelor de legi în comerțul internațional [6,p.134]:

Redactarea unor clauze contractuale care să reglementeze în mod minuțios și complet drepturile și obligațiile părților. După părerea Severin A., prima observație pe care o facem în legătură cu această așa-zisă metodă este că ea prezintă dezavantajul de a reclama negocieri prelungite în timp și de a conduce la texte de contract lungi și complicate. Or, cu cât textele sunt mai complicate, cu atât interpretările sunt mai mult posibile, iar necesitatea de interpretare impune recurgerea la o lege aplicabilă - evident, dintre cele în conflict - care să evalueze clauzele contractului. De altfel, practic este imposibil ca un contract să prevadă soluții pentru toate ipotezele ce s-ar putea ivi în executarea sa concretă.

Din cele de mai sus rezultă că, conchidem că, de fapt, nu ne aflăm în fața unei metode de evitare a conflictelor de legi. Aceasta cu atât mai mult cu cât, în orice caz, atunci când se invocă nulitatea anumitor clauze convenite de părți sau caracterul implicit ai unor clauze neconvenite, decizia nu poate fi luată decât numai prin referire la legea aplicabilă contractului (*lex causae* sau *lex contractus*).

În acest sens, T.R.Popescu, subliniază că un contract fără lege („*contrat sans loi*”; „*seif regulatory contract*”), adică situația în care singura „lege” căreia i se impun părțile contractante este însuși contractul lor, detașat de orice lege națională, nu poate exista. O atare soluție care tinde

la evitarea conflictului de legi prin scoaterea din discuție a oricărui sistem național de drept este inacceptabilă din punct de vedere juridic. Într-adevăr, „nu există comerț internațional fără securitate juridică și nu există securitate juridică în afara dreptului. A căuta o soluție juridică în afara dreptului, în non drept, înseamnă a mărturisi *eo ipso* deruta în care se găsește dreptul ca instrument în slujba comerțului internațional”[13,p.147].

Clauze-tip și contracte-tip. În domeniul comerțului exterior s-au format unele uzuri, care se exprimă în clauze-tip. Aceste clauze-tip simplifică mult operațiile comerciale și contribuie la evitarea unor probleme conflictuale, care altfel s-ar ivi între părți. Totuși aceste clauze-tip nu au aceeași interpretare peste tot. De aceea, cercurile interesate în comerțul internațional au căutat să pună capăt diversității de interpretare a clauzelor-tip folosite în contracte, stânenitoare pentru acest comerț. Pe această linie, de exemplu, Camera internațională de Comerț din Paris a editat în 1936 o publicație, denumită Incoterms (*International Commercial Terms*, modificată în 1953, revăzută și completată în 1967 (prin noi reguli uniforme având ca obiect definirea clauzelor *Delivered at frontier* și *Delivered duty paid*), care cuprinde explicarea tuturor clauzelor-tip din contractele mai des utilizate în cadrul comerțului internațional și exprimate prin anumite forme (termeni sau simboluri). Camera de Comerț Internațională a realizat o operă de unificare a uzanțelor internaționale și în domeniul creditului documentar (*The Uniform/Customs and Practice for Documentary Credits*, revizuite în 1962). Aceste uzanțe se completează cu contracte-model (Standard Forms for the Opening of Documentary Credits, 1967) și cu reguli de simplificare a ordinelor de plăți internaționale (Simplification of International Payment Orders, 1959). Când părțile vor să aplice aceste clauze-tip prevăzute în publicația amintită, vor adăuga pe lângă clauza-tip respectivă cuvântul Incoterms, de exemplu CIF sau FOB Incoterms 1953.

Recurgerea la un *pactum de lege utenda*. În dreptul internațional părțile pot să încheie o convenție specială prin care să stabilească legea căreia i se supune raportul lor juridic (*pactum de lege utenda*). Această convenție este, într-adevăr, o modalitate de a evita conflictul de legi și incertitudinile ce derivă din el. Nu mai puțin, însă, trebuie observat că posibilitatea părților de a stabili legea aplicabilă (*lex voluntatis*) se cere ea însăși recunoscută de o normă de drept internațional privat.

Pe de altă parte, părțile vor fi aproape totdeauna îngrădite în capacitatea lor de opțiune. Astfel, unele aspecte ale raportului juridic (ex. capacitatea părților contractante) va scăpa principiului autonomiei de voință. De asemenea alegerea făcută de părți va fi cenzurată prin prisma normelor circumscriind ordinea publică și frauda de lege.

Adoptarea unor norme de drept național destinate în mod special reglementării raporturilor de comerț internațional. Existența unor asemenea norme ca parte componentă a diverselor sisteme naționale de drept, prezintă avantajul de a asigura guvernarea raporturilor comerciale internaționale prin dispoziții inspirate din specificul acestora. Se dă expresie astfel adevărului că raporturile comerciale internaționale nu sunt, pur și simplu, niște raporturi comerciale interne, complicate cu un element de extraneitate, ci raporturi de sine stătătoare, cu un specific cert, care reclamă reglementări particulare.

Aplicarea unor atari reglementari intervine, însă, numai cu condiția ca sistemul național de drept din care ele fac parte să fie desemnat ca lege aplicabilă. Prin urmare adoptarea normelor special destinate comerțului exterior nu constituie o metodă, pentru evitarea conflictelor de legi, ci dimpotrivă, implică rezolvarea prealabilă a unui astfel de conflict.

Uniformizarea dreptului comercial pe calea convențiilor internaționale (multilaterale și bilaterale). Elaborarea unui drept material uniform la nivel mondial se învederează a fi cu adevărat o soluție pentru evitarea dificultăților provocate de conflictualism.

Expansiunea raporturilor comerciale cu elemente de extraneitate a favorizat proliferarea în a doua jumătate a sec. XX a instrumentelor internaționale de unificare. În dreptul comerțului internațional, procesul de uniformizare a înregistrat progrese relativ semnificative prin activitatea desfășurată sub egida unor (*i*) organizații interguvernamentale precum O.N.U. - prin organismele

sale specializate funcționând la nivel mondial - Comisia Națiunilor Unite pentru Dreptul Comercial Internațional (UNCITRAL) sau regional - Comisia Economică a O.N.U. pentru Europa - sau Institutul Internațional pentru Unificarea Dreptului Privat de la Roma (UNIDROIT), respectiv a unor (ii) organisme neguvernamentale, de tip asociativ precum Camera de Comerț Internațională de la Paris (C.C.I.) [15, p.174-185].

În accepțiunea doctrinarului Severin A. dezvoltarea dreptului comercial uniform, înfăptuită prin încheierea unor convenții internaționale sau prin adoptarea concertată în diferite state a unor legi identice, se explică, după cum bine s-a observat, și prin faptul că în societatea modernă, cu mutații atât de profunde și rapide, dreptul nu mai poate aștepta ca practica să găsească soluții în afara domeniului său și ca legea să intervină *a posteriori* spre a conferi cadru juridic unor relații socio-economice deja stabilite.

Privite în ansamblu, aceste instrumente internaționale de unificare induc imaginea unui veritabil mozaic. Diferențierea lor sub aspectul naturii juridice nu este lipsită de semnificații. Astfel, alături de convențiile internaționale reprezentând figuri clasice de unificare a unor reguli de drept material (Convenția Națiunilor Unite asupra contractelor de vânzare internațională de mărfuri încheiată la Viena în aprilie 1980) sau conflictual (Convenția de la Roma din 1980 privind legea aplicabilă obligațiilor contractuale, comunitarizată în prezent, prin voința legiuitorului european, prin Regulamentul Roma I) și având valoarea unor norme juridice supranaționale, coexistă instrumente mai suple (de *soft law*), lipsite de o forță obligatorie proprie, aceasta urmând a fi împrumutată de la voința părților contractante [12, p.2]. Aparținând așa-zisului drept savant, Principiile UNIDROIT aplicabile contractelor comerciale internaționale alcătuiesc un sistem unificat de reguli substanțiale, fiind creația unei elite doctrinare care și-a propus să degajeze soluțiile cele mai adecvate pentru tranzacțiile comerciale internaționale.

În fine, enumerarea metodelor de uniformizare practicate în dreptului comerțului internațional se poate epuiza cu standardizarea uzanțelor comerciale internaționale, cele mai relevante exemple fiind Regulile uniforme adoptate de C.C.I. pentru interpretarea termenilor comerciali utilizați în materie de vânzare, cunoscute sub denumirea de Regulile INCOTERMS sau uzanțele cunoscute sub denumirea RAFTD [7, p. 127].

Utilitatea acestor instrumente juridice internaționale, la redactarea cărora doctrina de drept comparat a jucat un rol determinant în concilierea principalelor tradițiilor juridice (de tip romano-germanic sau *common law*), este astăzi o certitudine. Ele sunt oferite părților contractante și instanțelor arbitrale și nu mai puțin, legiuitorilor naționali și supranaționali. Susceptibile de a fi alese drept lege aplicabilă contractului, instrumentele internaționale de unificare concurează în mod efectiv legislațiile naționale și mai mult au vocația, chiar ambiția de a inspira eventuale instrumente europene.

Obiectivul creării pieței comune și voința de a eficientiza și simplifica schimburile intracomunitare au legitimat dezbaterile privind oportunitatea juridică și economică a unui drept uniform sau, pentru a utiliza o sintagmă terminologică mai agreată în prezent, a unui drept comun european aplicabil în materie contractuală. Este deja un adevăr unanim recunoscut că, în doctrina juridică [16,p.3], dreptul european al contractelor a reprezentat - chiar și pentru cei care afirmă că unificarea va fi imposibil de realizat o provocare majoră, fiind catalizatorul elaborării unor proiecte academice de mare anvergură; ne limităm acum doar la a le enumera, fiind vorba despre Principiile Dreptului European al Contractului redactate de Comisia Lando, Anteproiectul de Cod european al contractelor propus de Academia Privatistilor Europeni de la Pavia (sau Codul Gandolfi), Proiectul Cadrelui Comun de Referință redactat de Grupul de studiu pentru un Cod civil european și Grupul de cercetare privind dreptul privat comunitar în vigoare (Grupul de Acquis), precum și lucrările grupului francez elaborate de Societatea de Legislație Comparată și Asociația Henri Capitant, și anume Terminologia contractuală comună și Principiile contractuale comune [12,p.12].

Proiectele de inspirație doctrinară au fost însoțite de măsurile instituționale întreprinse la nivelul Uniunii: normele de armonizare cuprinse în directivele consumeriste, regulile uniforme de drept internațional privat aplicabile contractelor transfrontaliere consacrate de Regulamentele

Bruxelles I și Roma I, rezoluțiile Parlamentului European, comunicările Comisiei din anii 2001-2004 privind dreptul european al contractelor (D.E.C.) și strategia politică adoptată în scopul sistematizării D.E.C. prin structurarea sa în jurul acquis-ului comunitar în dreptul contractelor și, ulterior, a Cadrului Comun de Referință sunt piesele alcătuind „puzzle-ul” acțiunilor legislative, și politice întreprinse în domeniu.

Uniformizarea dreptului comercial este, însă, o soluție în marș, care, cel puțin în etapa actuală, nu elimină cu desăvârșire conflictul legilor. Lucrurile stau astfel întrucât, pe de o parte, în principiu, convențiile internaționale produc efecte numai între statele contractante, ceea ce face ca regulile lor să nu aibă vocația de a se aplica terților; pe de altă parte, convențiile respective nu soluționează toate problemele legate de obiectul lor principal de reglementare, făcând trimitere, în subsidiar, la sistemele naționale de drept; în fine, pe de a treia parte, uniformitatea este minată de rezervele pe care înseși statele-părți le-au făcut odată cu și în vederea aderării/ratificării.

Edificarea direct de către comercianți a unei legislații transnaționale unice specifică pentru comerț (*lex mercatoria*).

Apariția spontană a unui corpus normativ autonom în sfera afacerilor internaționale a luat forma unei post-moderne legi a comercianților, etichetată de unii autori drept „noua” *lex mercatoria*. Evoluția decisivă a acesteia poate fi evidențiată în strânsă legătură cu emergența și consolidarea unor importante instituții arbitrale, precum ICC Paris [11, p. 593].

După cum se remarcă și în doctrina contemporană, *lex mercatoria* se prezenta ca „o rețea informală și flexibilă de reguli și arbitri ce stabilesc un drept internațional privat al comerțului” [10, p.448]. Așadar, doar prin conjugarea acestui corpus normativ al comercianților cu arbitrajul internațional, noua *lex mercatoria* a putut fi considerată o ordine juridică de sine-stătătoare. Ulterior, în anii '90, extinderea normelor substanțiale ale dreptului comercial internațional, prin norme pozitive de tipul Convenției de la Viena privind vânzarea internațională de mărfuri[5] ori prin instrumente cvasi-normative de tipul Principiilor UNIDROIT[17], și elaborarea unor compilații de norme utilizate universal de către comercianți a dus la o „codificare progresivă” a noii *lex mercatoria*, spontaneitatea ei originară fiind circumscrisă unor structuri formalizate și predictibile[8].

În prezent, *lex mercatoria universalis* exprimă ansamblul de uzanțe comerciale internaționale practicate de comunitatea comercianților; așa fiind ea nu are valoarea unei legi propriu-zise fiind independentă de sistemele de drept naționale.

Potrivit partizanilor existenței lui *lex mercatoria* aceasta ar avea drept componente principiile generale ale dreptului și uzanțele comerciale internaționale, ambele non-naționale și specifice relațiilor economice internaționale[9,p.123].

Referirea la principiile generale ale dreptului este, însă, vaga și cu totul inconsistentă spre a putea constitui un sprijin în determinarea conținutului lui *lex mercatoria*. În fapt aceste principii par a fi un adevărat factor comun al principiilor ce stau la baza diferitelor sisteme naționale de drept și care, au putut fi consacrate și de dreptul uniform în curs de constituire.

În sens larg *lex mercatoria* ar cuprinde toate normele ce nu sunt opera unui legislator statal sau național, de la cele mai simple contract tip, formulare și modele de contract, clauze standard, obișnuințe și practic între părți și până la uzuri convenționale, jurisprudența tribunalelor arbitrai și cutume[14,p.217].

În sens restrâns *lex mercatoria* s-ar compune numai din uzanțele convenționale, excluzând, deci, practicile încă negeneralizate ale părților. Ar fi vorba, așadar, despre simple prezumții de voință ale părților care, în lipsa unei declarații în sens contrar, se aplică de parcă ar fi fost expres stipulate. O asemenea abordare a *lex mercatoria* a fost criticat.

Într-adevăr, în primul rând apariția unei cutume comerciale care să consacre soluții contrare dispozițiilor imperative ale legii - cutumă *contra legem* - nu este, din punct de vedere principal, acceptabilă. De altfel, nu se poate vedea nici eficacitatea sa practică întrucât, solicitate să sprijine executarea faptelor de comerț sau intervenind din proprie inițiativă în disciplinarea acestora, statele

suverane nu vor accepta niciodată să facă aplicare unor reguli create în practica comercială, care vin în coliziune brutală cu propriile dispoziții elaborate în exercitarea prerogativei statale celei m; specifice, aceea de a legifera [13, p.148-149].

În al doilea rând, atâta timp cât nici principiile generale de drept nu pot exista fără consacrarea primită din partea unei entități dotate cu suveranitate și nici cutume nu pot exista împotriva unei asemenea suveranități, orice referire la o *lex mercatoria* rămâne o referire la uzanțele (convenționale) ce-i formează conținutul. Dar recunoașterea unor efecte juridice ale uzanțelor este și ea circumscrisă de dispozițiile sistemului național de drept aplicabil. Cu alte cuvinte uzanțele se vor aplica numai în măsura în care legea națională aplicabilă raportului de comerț internațional dat îngăduie ori nu se opune la aceasta [14, p.218].

Practica arbitrală nu oferă o idee clară asupra naturii juridice și a elementelor constitutive ale *lex mercatoria*, ezitând între formule precum „principiile generale și uzanțele acceptate în comerțul internațional”, „uzanțele conforme necesităților comerțului internațional”, „principiile generale ale comerțului internațional” sau „ansamblul regulilor și principiilor consacrate ca reguli de drept în comerțul internațional”. Pe cale de consecință, arbitrii nu ar avea puterea să aplice *lex mercatoria* decât în condițiile autorizării lor de către părți. Totuși, partenerii contractuali s-ar bucura de libertatea de a alege *lex mercatoria*, cu titlu de *lex causae*, și în mod implicit. Tribunalele arbitrale înlătură însă în unele circumstanțe, pe temeiul invocării ordinii publice internaționale, aplicarea normelor aparținătoare unui sistem de drept național și recurg la *lex mercatoria*. După părerea doctrinarului Deleanu S., dacă părțile raportează contractul dintre ele exclusiv la uzanțele comerciale internaționale sau exclusiv la principiile generale ale dreptului, se poate naște problema aplicării sau nu *in globo* a *lex mercatoria* [7, p.49].

Inserarea în contract a unei clauze exprese, prin care părțile își manifestă intenția de a nu supune contractul încheiat nici unei legi statale, precum și imposibilitatea localizării contractului într-un sistem juridic național, atrag, de asemenea, aplicarea *lex mercatoria*. În schimb, clauza contractuală ce consemnează decizia părților de a recurge, în eventualitatea ivirii unui litigiu, la un arbitraj în echitate, nu determină *ipso facto* competența *lex mercatoria*, deoarece arbitrii sunt îndreptățiți să aprecieze că soluționarea diferendului potrivit regulilor de drept strict, este întru totul conformă cerințelor echității. Pe de altă parte, dacă invocarea echității poate acționa ca un corectiv al unor prevederi legislative, nimic nu impune măsurarea fiecăreia dintre normele juridice care guvernează contractul după un astfel de etalon.

După cum am remarcat mai sus, pentru ca *lex mercatoria* să fie luată în considerare de arbitri ca lege aplicabilă fondului unei dispute, este nevoie ca părțile să își fi manifestat voința în acest sens. O asemenea decizie de alegere a legii aplicabile se poate materializa în două moduri: (a) fie părțile au ales expres *lex mercatoria* ca lege ce guvernează fondul disputei, oferind arbitrului permisiunea explicită de a o aplica în cursul procedurilor, (b) fie părțile nu și-au exprimat deloc dorința cu privire la legea aplicabilă disputei, acceptând tacit și implicit posibilitatea ca arbitrul să opteze pentru *lex mercatoria* în acest scop [8].

a) Opțiunea expresă a părților. În baza principiului „autonomiei de voință”, părților le este recunoscut dreptul de a decide cu privire la legea aplicabilă fondului disputei. Odată exprimată o asemenea opțiune, ea este obligatorie pentru arbitri nu doar ca simplă reflexie procesuală a *lex contractus*, ci și cu privire la toate aspectele substanțiale ale disputei.

Art. 1610 din Codul civil Republicii Moldova reglementează că contractul este guvernat de legea aleasă prin consens de părți. Astfel, norma sus menționată nu conține nici o restricție în alegerea legii aplicabile contractului, chiar și al *lex mercatoria*, sub rezerva respectării ordinii publice și a lipsei fraudei la lege. În acest sens, Bobei Radu-Bogdan menționează regula de interpretare *ubi lex non distinguit, nec nos distinguere debemus* (adică unde legea (norma juridică) nu distinge, nici interpretul nu trebuie să distingă) ar permite o justificare a alegerii de către părți a lui *lex mercatoria*, în temeiul principiului *lex voluntatis* [5, p.232].

Ținem să subliniem că, Regulamentul (CE) nr. 593/2008 al Parlamentului European și al

Consiliului din 17 iunie 2008 privind legea aplicabilă obligațiilor contractuale (Roma I), nu prevede posibilitatea alegerii de către părți a *lex mercatoria*, ca lege aplicabilă contractului dintre ele, probleme validității alegerii *lex mercatoria* este lăsată spre rezolvarea statelor membre.

(b) Lipsa opțiunii părților/opțiunea arbitrilor. În lipsa unei opțiuni exprese a părților pentru a alege legea aplicabilă fondului disputei, *lex mercatoria* poate governa această sferă prin opțiunea arbitrilor. Mai precis, practica arbitrală și doctrina au recunoscut faptul că tăcerea contractanților cu privire la acest subiect îndrituiește tribunalul să aleagă în mod autonom legea pe care o consideră cea mai adecvată pentru a se aplica fondului cauzei, nefiind obligați să utilizeze regulile de soluționare ale conflictului de legi din sistemul național unde se desfășoară arbitrajul. totodată, s-a arătat că arbitrii nu beneficiază doar de un drept în a opta, ci au „responsabilitatea” de a decide în acest sens, bucurându-se de o largă discreție atât în ceea ce privește metoda utilizată, cât și cu privire la obiectul alegerii lor[8].

Lex mercatoria este independentă față de sistemele juridice naționale, deoarece, dacă se poate afirma, în situația aplicării uzanțelor comerciale ca rezultat al voinței exprese sau implicite a părților, că ea își află sprijinul, prin intermediul principiului autonomiei de voință, în sistemele juridice naționale, în absența voinței partenerilor contractuali, temeiul invocării *lex mercatoria* nu este dat decât de principiile dreptului comerțului internațional și de jurisprudență. Prin urmare, normele imperative din legislația statelor nu pot, în general, limita aplicarea *lex mercatoria*.

Analizând cele expuse mai sus, conchidem că în cazul în care părțile desemnează *lex mercatoria* în calitate de *lex contractus*, instanțele de judecată au deschise următoarele opțiuni: să supună *lex mercatoria* condițiilor legii străine, așa cum apar ele reglementate de dreptul internațional privat al forului sau să procedeze la localizarea obiectivă a actului, ca și cum ar lipsi legea care să cârmuiască contractul. În oricare variantă, „gardienii” *lex mercatoria* rămân însă arbitrii, aceștia punând în evidență și interpretând normele dreptului național.

În ceea ce ne privește socotim că, suntem de acord cu părerea expusă de doctrinaru Severin A. [14, p.218], că o *lex mercatoria* în afara dreptului național nu poate exista. Nu este mai puțin adevărat, însă, că sistemele naționale de drept suferă neconținut presiunea unor exigențe economice, izvorâte din legitățile obiective ale comerțului internațional. În fapt, pentru a se dezvolta, comerțul internațional reclamă rapiditate, simplitate, previzibilitate, încredere, rigoare, promptitudine în executarea obligațiilor asumate. Ideal ar fi ca asemenea soluții să fie consacrate de lege înainte ca viața să aibă nevoie de ele sau, în orice caz, la scurt timp după aceasta. În realitate însă, așa cum este, de altfel, firesc, soluțiile au fost găsite mai întâi de comercianții înșiși, adică tocmai de aceia care au nevoie de ele. Iată de ce, rezervându-și dreptul de cenzură, mai ales prin recurgere la excepția de ordine publică și la procedura exequaturul, statele au trebuit să admită distincția între ordinea publică națională și cea internațională, să recunoască un rol tot mai însemnat uzanțelor comerciale și în special să accepte reinterpretarea normelor legale, mai mult ori mai puțin tradiționale, într-o manieră nouă, în *favorem negotii*. O *lex mercatoria* se naște, astfel, nu pentru că s-a născut un nou izvor de legiferare, de natură suprastatală, ci pentru că a apărut un fenomen economic nou - comerțul mondial - care a generat concepții economice noi ce se traduc în plan juridic printr-o armonizare a sistemelor naționale de drept, fie pe calea interpretării fie pe calea valorificării directe a uzanțelor fie pe calea adoptării unor dispoziții normative noi. Dintr-o asemenea perspectivă se poate vorbi despre un *jus mercatorum universalis* care, când împins înainte de practică, când anticipând nevoile ei, conciliază exigențele comerțului internațional cu respectul suveranității de stat, oferind în fiecare caz concret instrumente specifice dreptului, necesare și suficiente unei reglementări adecvate.

CONSIDERAȚII CONCLUZIVE

Față de toate cele prezentate în articolul de față, putem acum să sintetizăm principalele metode pe care un comerciant poate să le ia în considerare în scopul evitării oricăror surprize dezagreabile decurgând din corelarea cadrului juridic cu propriile manifestări săvârșite în

desfășurarea relațiilor economice internaționale.

Astfel, se impune simularea mentală a executării proiectului de contract supus negocierii și identificarea imaginară a tuturor litigiilor ce pot decurge din interpretarea și executarea sa. Identic trebuie simulată executarea oricărui alt act sau fapt de comerț împreună cu litigiile eventual generate de el. Pe această bază se poate trece la identificarea tuturor instanțelor competente a soluționa respectivele litigii (prin analiza statutului organic al acestora). Stabilirea instanțelor competente îngăduie determinarea automată a sistemului de drept conflictual (drept internațional privat) pe care fiecare din ele l-ar folosi, dacă ar fi sesizată, spre a căuta legea aplicabilă operațiunii. Odată identificate sistemele de drept conflictual trebuie căutată, în cadrul lor, norma conflictuală care poate conduce către legea aplicabilă adecvată, ceea ce presupune calificarea problemei litigioase prin conceptualizarea faptelor și clasificarea lor într-una din categoriile de noțiuni juridice aparținând, în principiu, legii forului. Comercianții pot lua în considerare chiar ideea că *lex mercatoria* înșăși reprezintă „o metodă de adjuicare judiciară și arbitrală”, întrucât normele ei pot fi cu adevărat revelate și înțelese doar în cadrul procedurilor de rezolvare a disputelor dintre agenții economici.

Norma conflictuală stabilită va fi utilizată apoi spre a determina sistemul național de drept aplicabil cauzei, sistem care va diferi, probabil, în funcție de instanța competentă de la care s-a plecat. După ce se va verifica în ce măsură fiecare din sistemele de drept respective nu refuză să se aplice - potrivit instituției retrimiterii - ori nu este exclus de la aplicare - ca urmare a excepției de ordine publică sau a fraudării legii - se vor identifica, în cadrul său, actele normative apte a oferi în mod direct soluțiile căutate în speță. Confruntând problemele de fapt cu aceste reguli de drept se va ajunge la ipotetice hotărâri ce vor reglementa ipoteticele litigii.

BIBLIOGRAFIE

1. Convenția Națiunilor Unite asupra contractelor de vânzare internațională de mărfuri de la Viena din 11 aprilie 1980, Aderat prin Hotărârea Parlamentului Republicii Moldova nr.1214-XIII din 25.06.1997// Publicată în ediția oficială „Tratate internaționale”, 1999, volumul 13;
2. Codul Civil al Republica Moldova din 11.06.2002 nr.1107/2002 // Monitorul Oficial nr. 82-86/661 din 22.06.2002;
3. Regulile arbitrale UNCITRAL 2010 [On-line]: <http://www.uncitral.org/pdf/english/texts/arbitration/arb-rules-revised/pre-arb-rules-revised.pdf> Vizitat la: 20.09.2017).
4. Regulamentul (CE) nr. 593/2008 al Parlamentului European și al Consiliului din 17 iunie 2008 privind legea aplicabilă obligațiilor contractuale (Roma I)// Publicat în Jurnalul Oficial al Uniunii Europene, JO L 177, 4.7.2008, p. 6, modificat ulterior // <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/?uri=CELEX%3A32008R0593//> (Vizitat la: 20.09.2017).
5. Bobei Radu-Bogdan, Calificarea și conflictul de calificări în Dreptul Internațional Privat, Editura C.H.Beck, București, 2005;
6. Căpățînă O., Ștefanescu B., *Tratat de drept al comerțului internațional. Partea specială*, vol.II, București: Academia Republicii Socialiste România, 1987;
7. Costin M.N., Deleanu S., *Dreptul comerțului internațional*, vol.II, partea specială, Lumina Lex, București, 1997;
8. Ciuritin Horia, *Aplicații ale noii lex mercatoria în arbitrajul internațional* [On-line]: <http://www.juridice.ro/294987/aplicatii-ale-noii-lex-mercatoria-in-arbitrajul-international.html>
9. David R., *Le droit du commerce international: une nouvelle tâche pour les législateurs, ou une nouvelle lex mercatoria*, in *New Directions in International Trade Law*, New-York, 1977;
10. Michaels R., *The True Lex Mercatoria: Law Beyond the State*, în *Indiana Journal of Global Legal Studies*, Volume 14, Issue 2, 2007;
11. Nottage L., *The Vicissitudes of Transnational Commercial Arbitration and the Lex Mercatoria. A View from the Periphery*, în *Arbitration International*, Volume 16, Issue 1, 2000;
12. Orga-Dumitru G., *Dreptul european al contractelor*, București: C.H.Beck, 2013;
13. Popescu T.R., *L'arbitre, les conflicts de lois et la lex mercatoria*, în *International Commercial Arbitration*, 1987;
14. Severi A., *Elemente fundamentale de drept al comerțului internațional*, București, Lumina Lex, 2004;
15. Sitaru D.-A., *Dreptul comerțului internațional. Tratat - Partea generală*, București, 2004, p. 174-185;
16. Uliescu M., *Un drept privat european, în Dreptul comunitar și dreptul intern. Aspecte privind legislația și practica judiciară. Comunicări prezentate la Sesiunea științifică a Institutului de cercetări juridice*, 17 aprilie 2008, Ed. Hamangiu, București, 2008;
17. UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts. [On-line]: <http://www.org/english/principles/contracts/main.htm>.

ЮРИДИЧЕСКАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ЗА НАРУШЕНИЕ ТАМОЖЕННОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА РЕСПУБЛИКИ МОЛДОВА

¹Доктор, конф. унив., Александру АРМЕАНИК,
²Докторант, Евгения ИЛЬИНСКАЯ

^{1,2}Молдавская Экономическая Академия,
Республика Молдова, Кишинэу, ул. Бэнулеску-Бодони, 61,
Тел. +373 22 22 41 28, www.ase.md

Abstract

The article covers the legal responsibility for the violation of customs legislation, established by the Customs Code of the Republic of Moldova, the Offenses Code of the Republic of Moldova and the Criminal Code of the Republic of Moldova. This topic is very relevant, firstly, because it is not adequately covered in our legal literature, and secondly, because the above codes contain norms that need to be changed.

Legal responsibility for the violation of customs legislation is established by Articles 228, 229, 229¹, 229², 230-239 of the Customs Code of the Republic of Moldova, Articles 287, 287¹, 287² of the Offenses Code of the Republic of Moldova and Articles 248, 249 of the Criminal Code of the Republic of Moldova.

Administrative responsibility for violation of customs legislation is established by Articles 228, 230 of the Customs Code of the Republic of Moldova and Articles 287, 287¹, 287² of the Offenses Code of the Republic of Moldova.

Key-words: *legal responsibility, administrative responsibility, material responsibility, disciplinary responsibility, infringement, protocol of offense (the contravention report), crime, complaint, cassation complaint (appeal).*

JEL CLASSIFICATION: K3, K34

Данная тема является весьма актуальной, во-первых, потому что она недостаточно освещена в нашей юридической литературе, а во-вторых, потому что вышеуказанные кодексы содержат нормы, требующие изменения.

При написании статьи использовались следующие общенаучные методы исследования: диалектический, формально-логический, системный, структурно-функциональный, социологический. Были использованы также частно-научные методы: сравнительное правоведение, технико-юридический анализ, конкретизация, толкование.

Также использовались общелогические методы изучения: анализ, синтез, обобщение, сравнение, абстрагирование, аналогия, моделирование.

Цель исследования - изучить законы, регулирующие юридическую ответственность за нарушение таможенного законодательства и порядок применения санкций за нарушение таможенного законодательства, а также порядок обжалования решений о применении административных наказаний и внести обоснованные предложения по изменению действующего законодательства.

Юридическая ответственность за нарушение таможенного законодательства установлена:

1. Таможенным кодексом [ТК] РМ №1149-XIV от 20.07.2000 года. [2]
2. Кодексом Республики Молдова о правонарушениях [КоПРМ] от 24.10.2008 года. [6]
3. Уголовным кодексом [УК] РМ №985-XV от 18.04.2002 года. [3]
4. Постановлением Правительства РМ №746 от 07.08.1997 года «Об утверждении Дисциплинарного устава должностных лиц органов таможенного контроля Республики Молдова». [7]

Юридическая ответственность-это «предусмотренная нормами права обязанность субъекта правонарушения претерпевать неблагоприятные последствия». [9, с.694-695]

Данное определение характеризует юридическую ответственность как санкцию.

Под санкциями принято понимать «меры, применяемые к правонарушителю и влекущие для него определённые неблагоприятные последствия. В зависимости от характера мер и применяющих их органов санкции делятся на уголовно-правовые, административно-правовые, дисциплинарно-правовые, имущественные». [9, с.541]

Юридическую ответственность можно определить и как институт права.

Институт права-это «обособленная группа юридических норм, регулирующих однородные общественные отношения и входящие в соответствующую отрасль права. В некоторых случаях институт права могут образовывать нормы двух и более отраслей права.» [9, с.231]

По нашему мнению, юридическая ответственность представляет собой межотраслевой институт права, то есть совокупность правовых норм, которые устанавливают основания, условия, порядок и сроки применения установленных законами или договорами санкций за нарушение законодательства, а также порядок обжалования решений компетентных органов и должностных лиц о применении санкций.

В зависимости от отраслевой принадлежности юридических норм, закрепляющих юридическую ответственность, различаются: уголовная ответственность, административная ответственность, гражданская ответственность, дисциплинарная ответственность». [9, с.695]

Кроме вышеуказанных видов юридической ответственности имеется еще один вид юридической ответственности – материальная ответственность работников, установленная статьями 333-347 Трудового кодекса РМ №154-XV от 28.03.2003 года. [4]

Отдельные учёные выделяют такой вид юридической ответственности, как налоговая ответственность, которая «представляет собой обязанность лица, виновного в совершении правонарушения, претерпевать меры государственно-властного принуждения, предусмотренные санкциями НК РФ, состоящие в возложении дополнительных юридических обязанностей имущественного характера и применяемые компетентными органами в установленном процессуальном порядке». [10, с.487]

Данное определение не совсем верно, так как ответственность за нарушение налогового законодательства установлена также Кодексом Российской Федерации об административных правонарушениях от 30.12.2001 года № 195-ФЗ.[8] Эта ответственность установлена статьями 15.3., 15.5., 15.6, 15.7., 15.8., 15.9.

Налоговая ответственность-это юридическая ответственность за нарушение налогового законодательства, которая установлена, как уже было сказано выше Налоговым кодексом РМ, Таможенным кодексом РМ, Уголовным кодексом РМ и Кодексом Республики Молдова о правонарушениях.

Юридическая ответственность за нарушение таможенного законодательства установлена статьями 228, 229, 229¹, 229², 230-239 ТК РМ, статьями 287, 287¹, 287² КоПРМ и статьями 248, 249 УК РМ.

Административная ответственность за нарушение таможенного законодательства установлена статьями 228, 230 ТК РМ и статьями 287, 287¹, 287² КоПРМ.

Согласно статье 228 ТК РМ «нарушением таможенных правил являются таковые действия либо бездействие, влекущие за собой ответственность, установленную Кодексом Республики Молдова о правонарушениях и настоящим кодексом.»

Статья 228 ТК РМ является отсылочной, так как ссылается на КоПРМ.

В соответствии с частью (1) статьи 229 ТК РМ «нарушение таможенных правил влечет за собой ответственность за правонарушения или материальную ответственность, установленную Кодексом Республики Молдова о правонарушениях и настоящим кодексом. При совершении нарушений таможенных правил может применяться дополнительное наказание в виде отзыва либо приостановления действия разрешения.»

Часть (2) статьи 229 ТК РМ предусматривает, что «физические лица могут быть привлечены к ответственности за нарушение таможенных правил, если на момент совершения нарушения им исполнилось 16 лет.»

Частью (3) статьи 229 ТК РМ предусмотрено, что «физические лица и должностные лица несут ответственность за правонарушения в соответствии с положениями Кодекса Республики Молдова о правонарушениях, а юридические лица и физические лица, осуществляющие предпринимательскую деятельность без создания юридического лица, несут материальную ответственность в соответствии с положениями настоящего кодекса.»

Согласно статье 230 ТК РМ «виды нарушений таможенных правил с ответственностью за правонарушение предусматриваются Кодексом Республики Молдова о правонарушениях.»

Срок давности привлечения к административной ответственности установлен статьей 229¹, согласно которой «истечение срока давности привлечения к ответственности за правонарушение предусматривается статьей 30 Кодекса Республики Молдова о правонарушениях.»

Виды материальной ответственности за нарушение таможенного законодательства установлены статьей 231 ТК РМ.

Санкции за нарушения, предусмотренные статьей 231 ТК РМ, установлены статьей 232 ТК РМ.

Срок давности применения материальной ответственности за нарушение таможенного законодательства установлен статьей 229² ТК РМ. Продолжительность данного срока 1 год.

Материальная ответственность, установленная статьями 231 и 232 ТК РМ, по существу ничем не отличается от административной ответственности за нарушение таможенных правил, установленной статьями 287, 287¹, 287² КоПРМ.

Статьями 287, 287¹, 287² КоПРМ установлены санкции, как правило, в виде штрафа.

Другие административные наказания предусмотрены частью (2) статьи 287² КоПРМ, согласно которой «воспрепятствование доступу должностного лица таможенного органа в местонахождение или помещения таможенного плательщика в целях принудительного исполнения таможенного обязательства влечет наложение штрафа на физических лиц в размере от 45 до 60 условных единиц и на должностных лиц в размере от 90 до 150 условных единиц или назначение в обоих случаях наказания в виде ареста за правонарушение на срок 15 дней.»

В соответствии с частью (16) статьи 287 КоПРМ «неповиновение законному распоряжению или требованию должностного лица таможенного органа, оскорбление такого лица влекут наложение штрафа в размере от 30 до 90 условных единиц или назначение наказания в виде неоплачиваемого труда в пользу общества на срок от 30 до 60 часов.»

Статьей 232 ТК РМ предусмотрены санкции за нарушение таможенного законодательства в виде штрафа, а в отдельных случаях в виде штрафа либо в виде конфискации товаров, являющихся объектом правонарушения.

Для применения административных наказаний, за нарушение таможенного законодательства, предусмотренных статьями 287, 287¹, 287² КоПРМ, установлен срок давности продолжительностью 1 год. Такой же продолжительности срок давности установлен и для применения санкций, установленных статьей 232 ТК РМ.

Согласно статье 234 ТК РМ «о каждом случае выявления нарушения таможенных правил соответствующее должностное лицо таможенного органа составляет протокол согласно положениям Кодекса Республики Молдова о правонарушениях.»

Таким образом, санкции, установленные статьями 287, 287¹, 287² КоПРМ и санкции, установленные статьей 232 ТК РМ, применяются в порядке, установленном статьями 374-461 КоПРМ.

Административные наказания за нарушения таможенного законодательства уполномочены налагать должностные лица, указанные в статье 403 КоПРМ.

В соответствии с частью (1) статьи 440 КоПРМ «установление события правонарушения означает осуществляемую констатирующим субъектом деятельность по сбору и представлению доказательств наличия правонарушения, составлению протокола о правонарушении и назначению наказания за правонарушение или направлению при необходимости дела служащему, уполномоченному рассматривать его, в составе органа, к которому относится констатирующий субъект, в судебную инстанцию или иной орган для рассмотрения.»

Обстоятельства, исключющие производство о правонарушении предусмотрены частью (1) статьи 441 КоПРМ, согласно которой «производство о правонарушении не может быть возбуждено, а возбужденное производство не может быть осуществлено и подлежит прекращению в следующих случаях:

- a) отсутствие события правонарушения;
- b) наличие одного из оснований, предусмотренных частью (3) статьи 3, частью (3) статьи 4, статьями 20–31;
- c) смерть лица, подозреваемого в совершении деяния, кроме случая его реабилитации;
- d) наличие по тому же факту и в отношении того же лица окончательного решения/постановления;
- e) начало уголовного преследования по тому же факту;
- f) неустановление лица, совершившего правонарушение, и истечение при этом срока привлечения к ответственности за правонарушение.

g) событие установлено в рамках государственного контроля предпринимательской деятельности и не является серьезным или тяжким правонарушением в смысле Закона о государственном контроле предпринимательской деятельности № 131 от 8 июня 2012 года.»

В соответствии с частью (1) статьи 442 КоПРМ «протокол о правонарушении является актом индивидуализации противоправного деяния и установления лица, его совершившего. Протокол составляется констатирующим субъектом на основе личных констатаций и собранных доказательств в присутствии лица, совершившего деяние, или в его отсутствие.»

Содержание протокола о правонарушении должно соответствовать требованиям статьи 443 КоПРМ.

Неуказание в протоколе о правонарушении сведений и фактов, предусмотренных статьёй 443, согласно статье 445 КоПРМ влечет недействительность протокола.

Протокол о правонарушении не составляется в случаях, предусмотренных статьёй 446 КоПРМ.

Полагаем, что в целях единообразного применения закона следовало бы дополнить КоПРМ приложением-образцом протокола о правонарушении.

Протокол о правонарушении может быть обжалован в порядке, установленном статьёй 448 КоПРМ.

Согласно части (1) статьи 448 КоПРМ «правонарушитель, потерпевший или их представитель, прокурор, если он участвует в деле о правонарушении, в случае своего несогласия с решением констатирующего субъекта или в случае вынесения решения с нарушением установленных настоящим кодексом процессуальных норм вправе обжаловать вынесенное по делу о правонарушении решение. Срок обжалования решения констатирующего субъекта составляет 15 дней со дня вынесения решения или – для сторон, не присутствовавших на заседании по делу о правонарушении, – со дня вручения копии данного решения в соответствии с частью (8) статьи 447¹.»

Полагаем, что часть (1) статьи 448 КоПРМ следует изменить, установив, что срок обжалования, продолжительностью 15 дней исчисляется со дня получения копии протокола о правонарушении. Согласно пункту b) части (2) статьи 384 КоПРМ лицо, в отношении

которого возбуждено производство о правонарушении, имеет право знать вменяемое ему в вину деяние. Это право может быть реализовано только после получения копии протокола о правонарушении.

Кроме того, в соответствии с частью (13) статьи 443 КоПРМ «по просьбе лица, в отношении которого возбуждено производство о правонарушении, и потерпевшего им выдается копия протокола. В случае составления протокола в отсутствие правонарушителя копия протокола вручается в порядке, предусмотренном частью (6) статьи 382.»

Согласно части (6) статьи 382 КоПРМ «процессуальное действие по вызову в ходе производства о правонарушении осуществляется в соответствии со статьями 237–242 Уголовно-процессуального кодекса [УПК] РМ №122-XV от 14.03.2003 года.» [5]

Часть (2) статьи 448 КоПРМ устанавливает, что «в случае пропуска предусмотренного частью (1) срока по уважительным причинам, но не позднее 15 дней после начала исполнения наказания или взыскания материального ущерба, лицу, в отношении которого вынесено решение, по его заявлению срок обжалования может быть восстановлен судебной инстанцией, компетентной рассмотреть жалобу.»

Нередко констатирующие субъекты уклоняются от направления жалоб и материалов дела в судебную инстанцию.

В целях предотвращения нарушения части (2) статьи 448 КоПРМ, что способствует затягиванию рассмотрения жалоб, следовало бы дополнить статью 448 КоПРМ частью (2¹), обязывающей констатирующего субъекта в течение 5 дней уведомлять лицо, подавшее жалобу, о направлении жалобы и материалов дела в судебную инстанцию, и дающей право лицу, подавшему жалобу на протокол о правонарушении, подать жалобу непосредственно в судебную инстанцию, если констатирующий субъект в течение 5 дней со дня регистрации жалобы не уведомит лицо, подавшее жалобу, о направлении жалобы и материалов дела в судебную инстанцию.

Дела о правонарушениях рассматриваются судами первой инстанции в порядке, установленном статьями 452-463 КоПРМ.

Ход судебного заседания отражается в протоколе судебного заседания.

Решение суда первой инстанции должно соответствовать требованиям статьи 482 КоПРМ.

Решение суда первой инстанции по делу правонарушении может быть обжаловано в обычном, или кассационном порядке, установленном статьями 465-474 КоПРМ.

Основания обжалования в кассационном порядке указаны в статье 466 КоПРМ.

Срок подачи кассационной жалобы установлен частью (1) статьи 468 КоПРМ, в соответствии с которой «судебное решение по делу о правонарушении может быть обжаловано в кассационном порядке в 15-дневный срок со дня оглашения судебного решения или – для сторон, не присутствовавших на судебном заседании по делу о правонарушении, – со дня вручения копии судебного решения в соответствии с частью (1) статьи 463.»

Часть (1) статьи 468 КоПРМ не указывает, с какого дня исчисляется срок подачи кассационной жалобы, со дня вынесения решения судом первой инстанции или со дня получения лицом, несогласным с решением суда копии решения.

Этот существенный правовой пробел должен быть восполнен законодателем. Полагаем, что 15-дневный срок должен исчисляться со дня получения кассатором копии решения суда, соответствующего требованиям статьи 462 КоПРМ.

Согласно части (1) статьи 469 КоПРМ «кассационная жалоба, поданная с пропуском предусмотренного законом срока, но не позднее 15 дней после начала исполнения наказания или взыскания материального ущерба, считается поданной в срок, если судебной инстанцией установлено, что пропуск вызван уважительными причинами или отсутствием участника

процесса как при разбирательстве дела, так и при оглашении решения и неизвещением его о вынесении или составлении решения.»

Полагаем, что начало исполнения наказания или взыскания материального ущерба, не должно быть основанием для отказа в восстановлении пропущенного срока. Поэтому из части (1) статьи 469 КоПРМ следует исключить слова: «но не позднее 15 дней после начала исполнения наказания или взыскания материального ущерба».

Уголовная ответственность за нарушения таможенного законодательства установлена частями (1)-(5) статьи 248 УК РМ (контрабанда), частями (1)-(3) статьи 249 УК РМ (уклонение от уплаты таможенных платежей).

В соответствии с частью (1) статьи 248 УК РМ «перемещение через таможенную границу Республики Молдова товаров, предметов и иных ценностей в крупных размерах, совершенное помимо таможенного контроля или с сокрытием от него путем утаивания предметов в специально изготовленных или приспособленных для этого хранилищах, либо с обманным использованием документов или средств таможенной идентификации, либо сопряженное с недекларированием или недостоверным декларированием товаров, предметов и иных ценностей в таможенных или иных документах, необходимых для пересечения границы, наказывается штрафом в размере от 500 до 650 условных единиц, или неоплачиваемым трудом в пользу общества на срок от 180 до 240 часов, или лишением свободы на срок до 2 лет, а в случае юридического лица – штрафом в размере от 2000 до 4000 условных единиц с лишением права заниматься определенной деятельностью.»

Часть (2) статьи 248 УК РМ предусматривает, что «перемещение через таможенную границу Республики Молдова наркотиков, этноботанических средств, сильнодействующих, ядовитых, отравляющих, радиоактивных и взрывчатых веществ, а также вредных отходов и продукции двойного назначения, совершенное помимо таможенного контроля или с сокрытием от него путем утаивания предметов в специально изготовленных или приспособленных для этого хранилищах, либо с обманным использованием документов или средств таможенной идентификации, либо сопряженное с недекларированием или недостоверным декларированием указанных веществ или отходов в таможенных или иных документах, необходимых для пересечения границы, наказывается штрафом в размере от 550 до 950 условных единиц или лишением свободы на срок до 5 лет, а в случае юридического лица – штрафом в размере от 4000 до 6000 условных единиц с лишением права заниматься определенной деятельностью или с ликвидацией юридического лица.»

Согласно части (3) статьи 248 УК РМ «перемещение через таможенную границу Республики Молдова вооружения, оружия, взрывных устройств, боеприпасов, совершенное помимо таможенного контроля или с сокрытием от него путем утаивания предметов в специально изготовленных или приспособленных для этого хранилищах, либо с обманным использованием документов или средств таможенной идентификации, либо сопряженное с недекларированием или недостоверным декларированием указанных вооружения, оружия, устройств, боеприпасов в таможенных или иных документах, необходимых для пересечения границы, наказывается штрафом в размере от 650 до 1150 условных единиц или лишением свободы на срок от 4 до 6 лет, а в случае юридического лица – штрафом в размере от 6000 до 11000 условных единиц с лишением права заниматься определенной деятельностью или с ликвидацией юридического лица.»

Частью (4) статьи 248 УК РМ установлено, что «перемещение через таможенную границу Республики Молдова культурных ценностей, совершенное помимо таможенного контроля или с сокрытием от него путем утаивания в специально изготовленных или приспособленных для этого хранилищах, а равно невозвращение на таможенную территорию Республики Молдова вывезенных из страны культурных ценностей, если их возвращение является обязательным, наказываются лишением свободы на срок от 3 до 8 лет, а в случае

юридического лица – штрафом в размере от 6000 до 11000 условных единиц с лишением права заниматься определенной деятельностью или с ликвидацией юридического лица.»

В соответствии с частью (5) статьи 248 УК РМ «действия, предусмотренные частями (1), (2), (3) или (4), совершенные:

- b) двумя или более лицами;
- c) должностным лицом с использованием служебного положения;
- d) в особо крупных размерах,

наказываются лишением свободы на срок от 3 до 10 лет, а в случае юридического лица – штрафом в размере от 6000 до 11000 условных единиц с лишением права заниматься определенной деятельностью или с ликвидацией юридического лица.»

Согласно части (1) статьи 249 УК РМ «уклонение от уплаты таможенных платежей в крупных размерах наказывается штрафом в размере до 650 условных единиц или неоплачиваемым трудом в пользу общества на срок от 120 до 180 часов, а в случае юридического лица – штрафом в размере от 2000 до 3000 условных единиц.»

Обязанность уплаты таможенных платежей установлена Законом РМ №1380-XIII от 20.11.1997 года «О таможенном тарифе». [1]

В соответствии с частью (2) статьи 249 УК РМ «то же действие, совершенное:

- b) двумя или более лицами,

наказывается штрафом в размере от 650 до 850 условных единиц или неоплачиваемым трудом в пользу общества на срок от 180 до 240 часов, а в случае юридического лица – штрафом в размере от 2500 до 3000 условных единиц.»

Часть (3) статьи 249 УК РМ предусматривает, что «уклонение от уплаты таможенных платежей в особо крупных размерах

наказывается штрафом в размере от 850 до 1350 условных единиц или неоплачиваемым трудом в пользу общества на срок от 180 до 240 часов, а в случае юридического лица – штрафом в размере от 3000 до 6000 условных единиц.»

Дисциплинарная ответственность служащих таможенных органов установлена Постановлением Правительства РМ №746 от 07.08.1997 года «Об утверждении Дисциплинарного устава должностных лиц органов таможенного контроля Республики Молдова». [7]

В соответствии с пунктом 28 Дисциплинарного устава должностных лиц органов таможенного контроля Республики Молдова «за нарушение служебной дисциплины к должностным лицам таможенных органов могут применяться следующие взыскания:

- замечание;
- выговор;
- строгий выговор;
- понижение в звании на одну ступень;
- понижение в должности на срок до шести месяцев;
- задержание присвоения персонального звания;
- увольнение.

Полагаем целесообразным исключить из пункта 28 Дисциплинарного устава такое дисциплинарное взыскание как понижение в должности на срок до 6 месяцев.

БИБЛИОГРАФИЯ

1. Закон РМ №1380-XIII от 20.11.1997 года «О таможенном тарифе» // перепубликован: Мониторул Официал ал Р. Молдова специальный выпуск от 01.01.2007.
2. Таможенный кодекс №1149-XIV от 20.07.2000 // перепубликован: Мониторул Официал ал Р. Молдова специальный выпуск от 01.01.2007, стр.98.
3. Уголовный кодекс РМ №985-XV от 18.04.2002 // перепубликован: Мониторул Официал N 72-74/195 от 14.04.2009.
4. Трудовой кодекс Республики Молдова №154 от 28.03.2003 // Monitorul oficial.- № 159-162/648 от 29.07.2003года.

5. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Молдова №122-ХV от 14.03.2003 // *перепубликован: Мониторул Официал ал Р. Молдова N 248-251/699 от 05.11.2013.*
6. Кодекс Республики Молдова о правонарушениях №218 от 24.10.2008 // *Monitorul oficial.-2009.-№3-6.*
7. Постановление Правительства РМ №746 от 07.08.1997 года «Об утверждении Дисциплинарного устава должностных лиц органов таможенного контроля Республики Молдова» // *Monitorul oficial.- N 24-26/230 от 02.03.2000.*
8. Кодекс Российской Федерации об административных правонарушениях от 30.12.2001 года № 195-ФЗ принят Государственной Думой 20 декабря 2001 года, одобрен Советом Федерации 26 декабря 2001 года. http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_34661/
9. Большой юридический словарь: пособие / под ред. А.Я. Сухарева, В.Е. Крутских.-2-е изд., перераб. и доп.-М.:Инфра-М.-2004.-704с.-
10. Налоговое право России: Учебник для вузов/ Отв. Ред. д.ю.н., проф. Ю. А. Крохина.-2-е изд., перераб.- М.:Норма, 2005.-720с.

POZIȚIONAREA ȘI COMPETENȚA REGULII *LEX LOCI SOLUTIONES* ÎN CADRUL CONTRACTELOR DE COMERȚ INTERNAȚIONAL

Drd., lector univ., Natalia CIOBANU

*Academia de Studii Economice a Moldovei,
str. Mitropolit G. Bănulescu-Bodoni 61, Chișinău, Republica Moldova
Tel.: +373 22 22 41 28; web site: www.ase.md*

Abstract

The reality of the study stems from the fact that, at global level, acts and deeds of commerce are largely driven by international trade agreements. This is the reason why the knowledge of the particularities of the applicable law is of paramount necessity. Lex contract refers to a set of legal transactions, namely the form, effects, execution and termination of contractual obligations.

One of the ways to determine applicable law is to locate objectively, according to the criterion - the law of the place of the conclusion or the place of performing the contract, which is also the purpose of this article.

Various methods of knowledge, such as: formal-juridical method, analysis, synthesis, logic and comparative analysis, have been used in the development of the article. The research materials are supported in particular by the international and community instruments, as well as the relevant legislation of the Republic of Moldova.

The results of research and analysis of the lex loci solutiones rule show that legal and practical arguments support this principle and, by its nature, the execution of the contract is materialized by elements that make it easier to locate.

Key words: *international commercial contract, law applicable to international contract, the objectively applicable law, lex loci contractus, lex loci executionis*

JEL CLASSIFICATION: K12, K33

Epoca modernă se caracterizează prin multiplicarea relațiilor contractuale - ca expresie a liberalizării comerțului. Relațiile marfă-bani implică un acord de voință, concretizat într-un contract, care apare ca fiind procesul în care se înfățișează și se mijlocește contradicția de a fi și a rămâne proprietar, excluzând cealaltă voință, în măsura în care, într-un act de voință identic cu al celuilalt, el încetează a fi proprietar.

Dimensiunile actuale ale fenomenului mondial al globalizării conduc inevitabil la o dezvoltare, fără precedent, a comerțului internațional și, în acest context, la diversificarea și multiplicarea contractelor de comerț internațional, situație care readuce imperios în actualitate problematica complexă a determinării legii aplicabile acestor contracte.

Legea contractului este cea indicată de părți în mod expres, iar în lipsa unei indicații în acest sens, legea care ar putea fi dedusă din împrejurări ca având cele mai strânse și efective legături cu contractul respectiv și care poate să difere de la un contract la altul. În lipsa unor asemenea indicații, judecătorul, spre a determina legea contractului, raționează imaginându-și cum ar fi procedat la momentul încheierii contractului o persoană rezonabilă. Printre circumstanțele pe care le poate lua în considerație pentru a determina legea contractului se află clauzele și natura contractului, sensul cuvintelor utilizate în contract, instanța aleasă de părți pentru soluționarea litigiului ce s-ar ivi, referirea la o anumită lege, împrejurări din care să se poată deduce o intenție comună a părților. În toate cazurile, interpretarea se face pentru a găsi o lege conformă cu realizarea contractului, o interpretare în *favorem contractus*, potrivit regulii *ut res magis valeat quam pereat*. Cu alte cuvinte, *choice of law in favorem negotii*. În cazul în care intenția părților cu privire la legea aplicabilă nu rezultă din contract și nici nu poate fi dedusă din împrejurări, contractul este supus legii cu care are cea mai strânsă și efectivă legătură, iar în cazul în care contractul urmează a fi executat în întregime în țara în care s-a încheiat, se prezumă uneori că el are o legătură strânsă cu legea acelei țări. Forța prezumției este mai mare decât dacă ambele părți se aflau în acea țară la momentul încheierii contractului, în cazul în care contractul s-a încheiat într-o țară, iar executarea lui urmează a se face în întregime în altă țară, se prezumă uneori că el are cea mai strânsă legătură cu dreptul acestei din

urmă țări. Această prezumție se potențializează dacă obligațiile părților se execută toate în aceeași țară (*lex loci executionis* sau *lex loci solutionis*).

Pe planul dreptului internațional privat, în ceea ce privește determinarea legii contractului în cazul în care părțile nu și-au exprimat voința cu privire la această lege, s-au conturat două soluții. Potrivit primei soluții, în lipsa unei alegeri din partea contractanților, se consideră că se aplică legea statului cu care contractul are legături cele mai strânse, (soluție consacrată în dreptul conflictual R.Moldova)[1,p.259]. Potrivit altei soluții, se consideră că, în lipsa lui *lex voluntatis*, contractul este supus, în principal, **legii locului încheierii** și, în subsidiar, **legii locului executării**. De exemplu, în Turcia Legea cu privire la dreptul internațional privat și procesul civil internațional, în art.24 prevede că în lipsa lui *lex voluntatis*, contractul este supus legii locului încheierii sau executării. În dreptul conflictual al R.Moldova legea locului încheierii actului se aplică numai pentru localizarea obiectivă a actelor juridice unilaterale[5, art.1609 alin.(2)].

Majoritatea autorilor (Filipescu I., Jakotă M., Rucăreanu I., Ștefănescu B.) a considerat că, în lipsa lui *lex voluntatis*, contractul este supus în principal legii locului încheierii și, în subsidiar, legii locului executării, iar în cazul anumitor contracte există unele particularități. Normele conflictuale *lex loci contractus* și *lex loci executionis* au caracter subsidiar, în înțelesul că se aplică în lipsa lui *lex voluntatis*. Aceleași norme conflictuale au caracter imperativ în înțelesul că organul de jurisdicție le aplică fără a avea posibilitatea ca în funcție de împrejurările concrete ale cauzei să le înlăture și să aplice o altă lege, cum ar fi legea națională comună a părților, legea sediului vânzătorului ori legea sediului cumpărătorului[9,p.368]. Legea locului încheierii sau cea a locului executării se aplică deoarece se presupune că părțile s-au oprit la acea lege mai degrabă decât la alta și nu ca aplicare a unui principiu conflictual.

În opinia lui Filipescu I. cercetarea voinței prezumate a părților are același efect ca un text de lege care ar prescrie organului de jurisdicție să determine în fiecare caz în parte legea materială care răspunde cel mai bine naturii speciale a raportului juridic respectiv, ținându-se seama de toate circumstanțele de fapt[9,p.369]. Deosebirea între teoria legii cu care contractul are cele mai strânse legături și teoria voinței prezumate a părților constă doar în punctul de vedere teoretic de la care pornesc.

Alături de reglementările legislațiilor naționale *stricto sensu*, interesant de relevat ne apar a fi și normele conflictuale adoptate în dreptul material uniform. În acest sens trebuie observate dispozițiile Convenției de la Roma (art.4 – 6) în prezent înlocuite prin Regulamentul (CE) nr. 593/2008 (Roma I) privind legea aplicabilă obligațiilor contractuale (art.4-8, 12 1(b))[11].

Unul dintre indicii de localizare a contractului îl reprezintă **locul executării lui**. În funcție de acest criteriu practica și doctrina au adoptat principiul *lex loci executionis* sau *lex loci solutionis*. În cazurile în care există alte puncte de legătură mai semnificative decât locul încheierii, instanțele de judecată nu ezită să considere legea contractului ca fiind aceea a locului unde se execută. Criteriul locului executării poate fi folosit fie singur, fie împreună cu alte criterii.

G. Plastara susține că, în tăcerea părților, norma conflictuală *lex loci contractus* nu este susceptibilă de o aplicație riguroasă[3,p.264]. De asemenea, autorul consideră că ar trebui să deosebim după cum contractul a fost încheiat între părți domiciliat în aceeași țară sau între părți domiciliat în țări diferite. În prima situație, legea aplicabilă va fi aceea a domiciliului, iar nu aceea a locului unde a fost încheiat contractul. În cea de-a doua situație, nefiind cu putință să se prefere legea domiciliului uneia dintre părți, legea aplicabilă este legea unde contractul trebuie să se execute (*lex loci solutionis*). Legea domiciliului comun ar trebui să prevaleze chiar legii naționale, cu excepția cazului în care circumstanțele cauzei relevă că părțile au înțeles să se supună legilor naționale. Practica judecătorească a făcut aplicația principiului *lex loci executionis* în anumite cazuri, cum ar fi acela al contractului de mandat, statuându-se că o procură dată în Elveția unui avocat român este cârmuită de legea română referitoare la revocarea mandatului și la efectele pe care le-a putut produce față de terțele persoane [Curtea Apel, Iași, decizia din 22 decembrie 1930][4,p.92-94].

Executarea contractului cade, de regulă, sub incidența legii fondului contractului. Prin excepție, pentru anumite aspecte privind executarea se aplică o altă lege. În acest sens, Regulamentul Roma I, în art. 12 alin. (2), instituie o excepție de la regula aplicării legii fondului contractului în materie de executare, precizând că „în ceea ce privește modalitatea de executare și măsurile care pot fi luate în cazul unei executări defectuoase, se va avea în vedere legea țării în care are loc executarea”. Așadar, în cazurile menționate, reglementarea europeană prevede aplicarea legii locului de executare (*lex loci executionis*). În cazul în care executarea ia forma plăți (unei sume de bani, mai ales), expresia folosită, cu conținut identic, poate fi aceea de *lex loci solutionis*.

În ceea ce privește Codul civil al Republicii Moldova nu are o reglementare în acest sens, doar este consfințit o normă juridică la art. 1612 privind legea aplicabilă contractului, de unde putem deduce că aspectele ce țin de executarea contractului sunt guvernate de *lex contractus*.

Locul executării contractului a fost considerat ca unul dintre criteriile principale de localizare obiectivă a contractului, fiind aplicat mai ales în cazul în care criteriul primordial al locului încheierii contractului) nu putea fi determinat, dar, în unele cazuri, chiar și în locul criteriului primordial, atunci când locul executării era coroborat, de către organul de jurisdicție, cu anumite indicii de localizare a contractului[2,p.231].

Argumente juridice și practice susțin acest principiu - *lex loci executionis sau lex loci solutionis* -, iar dintre ele amintim faptul că, prin natura sa, executarea contractului este materializată prin elemente ce permit o mai ușoară localizare. Pe de altă parte executarea contractului constituie chiar scopul urmărit de părți, întrucât actul juridic s-a încheiat în vederea rezultatelor ce se vor putea obține ca urmare a executării obligațiilor asumate.

În acest sens, invocăm Hotărârea Tribunalului federal German, 1 decembrie 2005, cauza nr. III ZR 191/03[13]: (1) Pentru o creanță provenită dintr-o promisiune a unui premiu [potrivit art. 661 CC german], care nu a condus la efectuarea unei comenzi de bunuri, instanța competentă va fi instanța cu competență internațională potrivit contractului. (2) Locul în care a fost executată obligația sau unde obligația ar fi trebuit executată [art. 5 alin. (1) parag. (1) Convenția de la Bruxelles]) se va stabili prin legea aleasă potrivit dreptului internațional privat al statului instanței unde se desfășoară procedura [*lex fori*]. (3) În conformitatea cu dispozițiile art. 34 CC german, deciziile referitoare la dreptul de a publica câștiguri (dreptul la informații privind premiile - *Gewinnmitteilungen*) trebuie supuse legii germane [art. art. 661 CC (D)]. (4) Locul unde a fost executată obligația sau unde trebuia executată obligația [art. 5 alin. (1) parag. (1) din Convenția (de la Bruxelles)] stabilit, potrivit legii germane, este - în cazul unor promisiuni de plată a câștigurilor reședința destinatarului promisiunii de plată a câștigurilor [art. 661a BGB (D)].

Sunt supuse, în principiu, legii locului de executare, următoarele elemente[12,p.396]:

- a) modurile și formalitățile concrete de executare a contractului;
- b) măsurile pe care creditorul trebuie să le îndeplinească pentru punerea în întârziere a debitorului;
- c) măsurile luate de creditor pentru preîntâmpinarea neexecutării ca, de exemplu: acordarea unui termen de grație sau unui moratoriu pentru debitor, examinarea prealabilă a mărfurilor care fac obiectul contractului, aplicarea măsurilor de conservare a mărfurilor etc.;
- d) recepția cantitativă și calitativă a mărfurilor și alte modalități de constatare a executării necorespunzătoare a contractului (ca de exemplu, cele privind constatarea și denunțarea viciilor mărfii);
- e) măsurile pentru remedierea neexecutării sau restrângerea efectelor prejudiciabile ale acesteia ca, de exemplu, condițiile de reparare a mărfii care face obiectul contractului, de livrare a unor mărfuri de înlocuire etc.

Pluralitatea locului de executare și caracterul determinabil al locului de executare constituie obiectul obiecțiilor formulate împotriva acestui criteriu de localizare. În ce privește contractele sinalagmatice, în special contractul de vânzare-cumpărare comercială, executarea celor două

obligații reciproce și interdependente poate avea loc în țări diferite, fiecare obligație urmând a fi cârmuită de legea locului executării ei [12, p.397].

În privința contractelor comerciale, soluția *lex loci executionis* corespunde finalităților și aspectelor economice, întrucât aici va opera livrarea mărfurilor, aici se vor executa actele de verificare a mărfii. Pe de altă parte, natura juridică a unor contracte cum ar fi contractul de muncă, de depozit, de mandat, de împrumut, de reprezentare, de concesiune par a fi în mod mai propice cârmuite de legea locului de executare, decât cea a locului de încheiere.

Visa-vi de prima ipoteză invocăm și analizăm următoarea speța a, *Corte di Cassazione, Sezioni Unite*, caz nr. 448 din 19 iunie 2014 [reclamantul din Italia versus pârâtul din Malaiezia] [12]: (1) Dacă jurisdicția (jurisdicția internațională) este dependentă de locul de executare, locul de executare va fi determinat conform dreptului material aplicabil. (2) Dacă Convenția de la Viena 1955 stipulează ... legea aplicabilă este legea țării beneficiarului ordinului și că această țară este un stat membru al Convenției de la Viena, locul de executare va fi determinat conform Convenției de la Viena. (3) Dacă obiectul contractului este livrarea părților pentru o facilitatea industrială și asamblarea acestora, inclusiv o participare activă a vânzătorului - (furnizorului) la locul asamblării, locul furnizării este locul în care facilitatea industrială (de producție) este sau ar trebui localizată. Acesta se aplică indiferent de locul în care este plătită datoria sau indiferent dacă contractul stipulează statul vânzătorului - (furnizorului), drept locul executare.

[Din circumstanțele juridice și de fapt:] Reclamantul, o companie italiană (vânzătorul), a încheiat un contract cu pârâtul : companie malaieziană (cumpărătorul), cu privire la achiziționarea, instalarea și furnizarea de diferite părți a unei uzine pentru prelucrarea fierului, în scopuri industriale. Contractul a fost încheiat cu o clauză FOB [portul în Italia] și instalarea a fost îndeplinită în Malaiezia sub supravegherea angajaților vânzătorului. Vânzătorul italian a dat cumpărătorului malaiezian în judecată la Tribunalul de primă instanță din Turin (Italia pretinzând prima plată pentru uzina convenită și apoi declarația de conformitate a uzine furnizate, după cum a fost comandată de cumpărător. Cumpărătorul a contestat jurisprudența instanței și a argumentat că instalarea și furnizarea trebuiau executate, conform contractului, în Malaiezia. Vânzătorul a argumentat că prețul de achiziționare trebuia plătit în Italia, loc în care vânzătorul era stabilit. Vânzătorul a menținut că Italia era locul de executare.

Decizie adoptată de Curtea Supremă italiană: Normele de proceduri civile italiene stipulează că contestarea jurisdicției va fi hotărâtă de Curtea Supremă italiană. Curtea Supremă italiană (*Corte di cassazione*) a hotărât contestarea jurisdicției (jurisdicției internaționale) a instanței italiene (...) Din motivarea Curții Suprem, italiene: Dreptul internațional privat italian se referă la aplicarea articolului 5 (1) a Convenția de la Bruxelles din 27 septembrie 1968 privind competența judiciară și executarea hotărârilor în materie civilă și comercială. Convenția de la Bruxelles stipulează că „instanța locului, în care obligația a fost sau trebuie executată, are jurisdicție”. Locul de executare trebuie prin urmare, determinat conform dreptului material aplicabil disputei, conform dreptului internațional privat național.

Legile și regulamentele italiene stipulează că determinarea legii aplicabile achiziționării internaționale de bunuri imobile face obiectul Convenției din 15 iunie 1955 privind legea aplicabilă vânzării internaționale de bunuri. În absența unei legi declarate aplicabile de către părți, vânzările sunt reglementate de către dreptul intern al țării în care își avea reședința de bază vânzătorul în momentul în care a primit dispoziția (articolul 3). În acest caz, vânzătorul avea reședința obișnuită în Italia; dreptul material italian este, prin urmare, legea aplicabilă. În același timp, Italia este semnatară a Convenției de la Viena; articolul 6 al Convenției de la Viena prevede posibilitatea părților de a se deroga de la dispozițiile acesteia. Prin urmare, era necesară stabilirea conținutului contractului încheiat și intenția reală a părților reflectată în acesta.

Instanța a examinat conținutul termenilor contractului (în special instalarea transportului de mărfuri, termenii privind garanția, termenii care stipulează obligația vânzătorului de a participa la asamblare etc.) și a concluzionat că, chiar dacă Italia era locul de executare, principala obligație în

temeiul contractului, în sensul art. 57 al Convenției de la Viena, era instalarea și livrarea de părți pentru o facilitate de producție industrială. Facilitatea de producție trebuia instalată în Malaesia. Malaesia este locul de executare, instanțele italiene neavând jurisdicție (jurisdicție internațională)[2,p.1714].

Dacă locul de executare a contractului comercial este determinabil, în ce privește contractele de transport maritim, trebuie să se localizeze contractul în țara în care s-a încheiat. În aceste condiții, se aplică *lex loci actus*. Locul de executare a contractului comercial este determinabil în următoarele ipoteze: fie nu s-a stipulat nimic în contract în această privință, fie s-a convenit să se decidă ulterior, fie determinarea locului executării contractului a fost lăsată la opțiunea uneia dintre părțile contractante, fie este vorba despre o obligație de non facere care, prin natura sa, nu poate fi localizată[10,p.232].

În cazul în care se încearcă a se da contractului un regim unitar, aplicarea legii locului executării este inevitabilă. De regulă, interesele terților, exigențele creditului și securitatea juridică, sunt mai bine apărute prin legea locului de executare. Această lege se va aplica și în cazul executării silite, deseori el fiind și locul judecării cauzei. În această situație legea aplicabilă este legea prevăzută de for să guverneze condițiile de fond și efectele contractului, soluția aplicării ei simplificând mult problema rezolvării conflictului de legi prin determinarea legii competente în cauză.

CONSIDERAȚII CONCLUZIVE

Practica judecătorească a imaginat uneori un sistem de localizare a contractului în patru etape: 1) voința expresă a părților; 2) în lipsa acesteia, se caută voința implicită; 3) dacă aceasta nu poate fi aflată, voința ipotetică; 4) dacă nici o astfel de voință nu poate fi descoperită, atunci se iau în considerare, cu o valoare decisivă, acele puncte de legătură cum sunt locul de executare sau locul de încheiere a contractului. În fața acestei diversități și ținând seama de certitudinea juridică pe care o reclamă relațiile comerciale internaționale, soluția ce se impune constă în a permite părților să aleagă oricare din legile cu care contractul lor are vreo legătură, iar în lipsa unei asemenea reglementări exprese, instanța să caute care este legea cu care contractul are legătura cea mai importantă sau mai caracteristică.

Generalizând cele expuse mai sus, putem conchide că unul dintre cei mai importanți indicii de localizare a contractului îl reprezintă locul executării lui. În funcție de acest criteriu practica și doctrina au adoptat principiul *lex loci execution* sau *lex loci solutionis*. Argumente juridice și practice susțin acest principiu, iar dintre ele amintim faptul că, prin natura sa, executarea contractului este materializată prin elemente ce permit o mai ușoară localizare. Pe de altă parte executarea contractului constituie chiar scopul urmărit de părți, întrucât actul juridic s-a încheiat în vederea rezultatelor ce se vor putea obține ca urmare a executării obligațiilor asumate.

În privința contractelor comerciale, soluția *lex loci executionis* corespunde finalităților și aspectelor economice, întrucât aici va opera livrarea mărfurilor, aici se vor executa actele de verificare a mărfii. Pe de altă parte, natura juridică a unor contracte cum ar fi contractul de de depozit, de mandat, de împrumut, de reprezentare, de concesiune par a fi în mod mai propice cârmuite de legea locului de executare, decât cea a locului de încheiere.

BIBLIIONGRAFIE

1. Babără V., Drept internațional privat, Chișinău: ELAN POLIGRAF, 2013, p. 418.
2. Bělohávek Alexander J., Convenția de la Roma Regulamentul Roma I (vol II), București: C.H.Beck, Vol., II, 2012, p.2871.
3. Bobei Radu –Bogdan, Calificarea și conflictul de calificări, în dreptul internațional privat, București: C.H.Beck, 2005, p.514.
4. Brândusa Stefanescu, Rucareanu I., Dreptul comerțului internațional, București: Didactica și Pedagogica, 1983, p.372.
5. Codul Civil al Republicii Moldova, publicat: 22.06.2002. În: Monitorul Oficial Nr. 82- 86, art. nr: 661.

6. Convenția Organizației Națiunilor Unite asupra contractelor de vânzare internațională de mărfuri de la Viena din 11 aprilie 1980. Republica Moldova a aderat la aceasta prin Hotărârea Parlamentului nr. 115-XIII din 20 mai 1994. Intrată în vigoare pentru Republica Moldova: 1.11.1995. în: *Tratate Internaționale*. Voi. 8. 1999, p. 52.

7. Convenția cu privire la legea aplicabilă vânzării internaționale de obiecte mobile corporale, Haga 15.06.1955// text în limba engleza <https://www.hcch.net/en/instruments/conventions/full-text/?cid=31> (vizitat 20.09.2017).

8. Convenția de la Bruxelles din 27 septembrie 1968 privind competența judiciară și executarea hotărârilor în materie civilă și comercială// <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/> (vizitat 20.09.2017).

9. Filipescu Ion P., *Drept Internațional Privat*, București: ACTAMI, 1999, p.575.

10. Popescu T.R., *Drept internațional privat*, București: Romfel, 1994, 1365 p.

Regulamentul (CE) nr. 593/2008 al Parlamentului European și al Consiliului din 17 iunie 2008 privind legea aplicabilă obligațiilor contractuale (Roma I) (în continuare – Regulamentul (CE) nr. 593/2008) // Publicat în Jurnalul Oficial al Uniunii Europene, JO L 177, 4.7.2008, p. 6, modificat ulterior // <http://eur-lex.europa.eu> (vizitat 20.09.2017).

11. Sitaru Dragoș-Alexandru, *Drept Internațional Privat*, București: C.H.Beck, 2014, p.730.

12. Speța - Hotărârea Tribunalului federal German nr. III ZR 191/03// <http://lexetius.com/2003/582>. (vizitat 20.08. 2017).

13. Speța *Corte di Cassazione, Sezioni Unite*, caz nr. 448 din 19 iunie 204 //

14. <http://cisgw3.law.pace.edu/cases/000619i3.html>: (vizitat 20.08. 2017).

REVIZUIREA CONSTITUȚIEI PRIN REFERENDUM ÎN TRANZIȚIA DEMOCRATICĂ

Drd., Dragoș CRIGAN

Universitatea de Stat din Moldova

Adresa: Str. Alexei Mateevici, 60, Chișinău, Republica Moldova

Telefon: + 373 22 22 577401; web site: www.usm.md

Abstract

The actuality: This study is dedicated to the mechanism of constitution review through referendum in the comparative law and methods through which this process can be applied, and the intensity of citizens' participation in this democratic exercise.

Objective: While analyzing the constitutional referendum in the European boarder as well as in the other states in the world, we realized that this mechanism had a different evolution and application depending on the degree of state democratization and the actual abolition of totalitarian regimes. Thus, this theme aims at highlighting all the defining features of the referendum on constitutional review during this period.

Research methods: discussed are focused on appearance of intensive research, aimed at deepening an in-depth study on the referendum essence as well, as on a systemic investigation, highlighting the legal nature and importance of constitution alreview within a rule of law.

The results: obtained being systematized consist in the existence of a legal order applicable to this democratic exercise which must be exercised within certain constitutional limits and correspond to the internationally recognized international principles.

Key words: constitution, revision, referendum, democracy, people, compulsory referendum, optional referendum.

JEL CLASSIFICATION: K10, K33

În secolul al XXI-lea, procesul de revizuire constituțională prin intermediul referendumului reprezintă un veritabil exercițiu democratic, prin consultarea, implicarea și posibilitatea cetățenilor de a se implica direct în deciziile de ordin politic și administrativ ale statului. În același timp, este un instrument de lucru între politicieni și societatea civilă, dincolo de participarea efectivă la alegeri, or majoritatea statelor dau o valoare substanțială democrației reprezentative. Astfel, dacă ne referim la democrația reprezentativă, aceasta transferă dreptul decizional către aleșii poporului, reprezentanți în parlamentele statelor, implicarea cetățenilor în procesul de revizuire constituțională are drept scop creșterea legitimității democratice în procesul decizional.

Democrația directă poate fi percepută ca o formă a democrației care încetinește progresul social. Pe de o parte referendumurile sunt un instrument de alegere în scopul adoptării sau legitimizării noilor constituții. Pe de altă parte, pe parcursul istoriei universale, democrația directă și-a arătat limitele, atunci când a fost utilizată de anumite partide politice pentru a introduce, spre exemplu, măsuri xenofobe sub pretextul protejării suveranității naționale și identității culturale.

Chiar și legiuitorul nostru acordă prioritate democrației reprezentative, or prevederile art. 2 alin.(1) ale Constituției stabilesc că, suveranitatea națională aparține poporului Republicii Moldova, care o exercită în mod direct și prin organele sale reprezentative, în formele stabilite de Constituție.¹⁰

De asemenea, referendumurile pot să nu ducă la rezultatul prestabilit de către politicieni. Drept exemplu putem oferi respingerea Tratatului de la Lisabona privind chestiunile de integrare europeană a Irlandei în anul 2008 sau referendumul privind alegerea directă de către cetățeni a președintelui Republicii Moldova din 5 septembrie 2010.

¹⁰Constituția Republicii Moldova adoptată la 29 iulie 1994. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr.1, 12.08.1994

Totuși, democrația directă reprezintă un mecanism, care, prin încurajarea participării cetățenilor și susținerea libertății exprimării, contribuie la evitarea conflictelor sociale și lansarea dezbaterilor publice asupra chestiunilor de importanță majoră. Nu în zădar, în preambulul Codului electoral al Republicii Moldova se menționează „Voința poporului constituie baza puterii de stat.”

Doctrinarul Tudor Drăganu menționează că în „sistemul constituțiilor moderne, care consacră principiul suveranității poporului, această suveranitate exercitându-se prin organele reprezentative ale acestuia și prin referendum, libertatea poporului de a-și hotărî în viitor propriul destin și statutul politic nu poate fi mărginită pe nici o cale și, deci, nici prin declararea ca nerevizuibile a unor dispoziții ale Constituției adoptată la un moment dat.”¹¹

Noțiunea de referendum vine de la latinescul *referendum* – ceea ce trebuie comunicat și semnifică scrutinul prin intermediul căruia se adoptă decizii statale sau locale.¹²

În opinia altora, termenul *referendum* își are originea în dreptul roman. În limba latină, gerunziul verbului *refere* desemna o procedură prin care întreg corpul electoral era consultat în mod direct cu privire la o temă precisă, conferind astfel legitimitate deciziei adoptate.¹³

Referendumul este adesea văzut ca un exemplu de democrație directă pură și ca fiind în detrimentul guvernului reprezentativ. Cu toate acestea, în prezent, unele voci recunosc referendumul drept un element al democrației semidirecte, calificativul *semi* desemnând faptul că poporul nu poate interveni (exercita suveranitatea) direct în toate problemele, ci numai în unele dintre ele și prin metode specifice (inițiativa legislativă, veto, referendum etc.).¹⁴ În acest sens, legislația constituțională a diferitor țări, inclusiv celor din Uniunea Europeană, prevede posibilitatea organizării referendumului, dar face anumite restricții în inițierea și desfășurarea lui, precum și asupra problemelor ce pot fi supuse referendumului pe plan național. În plus, raporturile conexe cu referendumul sunt, în totalitate, controlate de stat, deoarece anume organele acestuia inițiază referendumul sau îl monitorizează.

Dincolo de aceste subtilități, unii doctrinari accentuează faptul că instituția referendumului, deși în prezent constituie o formă importantă a democrației directe, este și poate fi utilizată destul de restrâns, cu multă precauție și cu caracter excepțional, constituind o excepție de la regula principiului reprezentativității, a democrației indirecte, reprezentative.¹⁵

Pentru alții, referendumul este mai bine privit ca o completare a democrației indirecte, un addendum nu o instituție care a contestat principiul guvernului reprezentativ.

Într-o altă opinie, „referendumul nu este considerat ca o formă de respingere a democrației reprezentative, care își păstrează neștirbită importanța pentru formarea și funcționarea sistemului constituțional al unui stat”. Dimpotrivă, „referendumul este considerat, alături de inițiativa legislativă cetățenească sau de dreptul cetățenilor de revocare directă a mandatului unor aleși ai lor, o formă directă de exercitare a puterii politice”.¹⁶

În dreptul constituțional, referendumul reprezintă scrutinul prin intermediul căruia se adoptă decizii statale sau locale și, de fapt, se consideră procedeul prin care conducerea unei țări se adresează poporului, fără intermediari, pentru a-l consulta în probleme majore, precum adoptarea sau modificarea textului Constituției, alegerea formei de guvernământ, integrarea statului în organizații internaționale și ieșirea din ele, modificarea granițelor statului, schimbarea regimului de guvernare. Deci, referendumului sunt supuse probleme ce țin de competența întregii societăți.¹⁷

¹¹Tudor Drăganu, *Drept constituțional și instituții politice*, Tratat elementar, vol I., Editura Lumina Lex, București, 2000, p. 55

¹²Munteanu I., *Problemele supuse referendumului (studiu în dreptul comparat)*. Teză de doctor. Chișinău, 2009, p.156.

¹³ *Constituția Republicii Moldova: Comentariu*, Chișinău, Arc, 2012, p.288.

¹⁴ *Ibidem*, p. 288.

¹⁵ Varga A. Referendumul consultativ în probleme de interes național. Unele aspecte de interpretare și jurisprudență constituțională. În: *Revista Transilvană de Științe Administrative* nr. 2 (37)/2015, p.217.

¹⁶ Ionescu C., *Raporturile Parlamentului cu Guvernul și Președintele României- Comentarii Constituționale*. București, Universul juridic, 2013, p.36.

¹⁷ Munteanu I., *Problemele supuse referendumului (studiu în dreptul comparat)*. Teză de doctor. Chișinău, 2009, p.3.

Ideea că poporul ar trebui să aibă ultimul cuvânt de spus cu privire la cele mai importante lucruri este aproape la fel de veche ca și civilizația occidentală. Istoricul roman Tacitus a observat că „în chestiuni de importanță minoră, numai șefii decid; pe probleme majore, întreaga comunitate decide”¹⁸. Ideea că ultimul are ultimul cuvânt a fost, de asemenea, o poziție axiomatică a celor mai vechi filosofi politici.

În literatura de specialitate este discutată problema asimilării noțiunii de referendum cu cea de plebiscit. Astfel unii autori identifică aceste două noțiuni drept sinonime, pe când alții le disting după conținutul problemei supuse poporului spre soluționare. În opinia Curții Constituționale, aceste noțiuni sunt identice și legislatorul poate utiliza, uneori, în loc de referendum, noțiunea de plebiscit sau vot al întregului popor.¹⁹

Codul electoral al Republicii Moldova, definește referendumul drept „scrutin prin care poporul își exprimă opțiunea în cele mai importante probleme ale statului și societății în ansamblu, având drept scop soluționarea acestora, precum și consultarea cetățenilor în probleme locale de interes deosebit.”²⁰

O definiție asemănătoare o regăsim în Legea României privind organizarea și desfășurarea referendumului, conform căreia „referendumul național constituie o formă și mijlocul de consultare directă și de exprimare a voinței suverane a poporului român cu privire la: a) revizuirea Constituției, b) demiterea Președintelui României, c) probleme de interes național”.²¹

Legea Constituțională Federală cu privire la referendum a Federației Ruse, reglementează referendumul drept „scrutin electoral prin care cetățenii Federației Ruse își exprimă opțiunea în privința legilor, proiectelor de legi și problemelor de importanță majoră a statului”.²²

În doctrina contemporană există mai multe clasificări ale referendumului după diverse criterii. Totuși, de regulă, referendumul este cunoscut în cele 4 tipuri de bază:

-consultativ, care se realizează în scopul elucidării opiniei poporului într-o anumită problemă,

-decisiv, atunci când documentul este supus votării pentru a fi aprobat sau respins,

-constituțional, atunci când se aprobă constituția sau unele legi de revizuire,

-legislativ, când o lege ordinară este supusă votării de către alegători prin referendum, la inițiativa Parlamentului, șefului statului sau a autorităților publice locale.

Referendumul obligatoriu *de jure*, îl întâlnim în Elveția, unde legiuitorul constituant prevede expres în cadrul art.121 din Constituție, obligativitatea referendumului în materie de revizuire constituțională. Pe de altă parte, în alte țări precum Austria de exemplu, referendumul este obligatoriu doar în cazul unei revizuirii totale și absolute a constituției. Alți legiuitori constituanți instituie obligativitatea referendumului doar în raport de anumite dispoziții și valori supreme, prin prisma garanțiilor stabilității acestora.

Referendumul facultativ, este demarat la solicitarea unor organe de stat prevăzute de legiuitor, precum ar fi șeful statului, un număr de parlamentari, un număr prestabilit de cetățeni cu drept de vot, organe administrative centrale sau locale. Un exemplu este în cazul Turciei, unde președintele poate supune referendumului legea de revizuire constituțională adoptată de parlament/adunarea națională. Legiuitorul austriac prevede organizarea referendumului la solicitarea unei treimi din membrii Consiliului federal sau național. Legiuitorul italian, prevede o

¹⁸Tacitus, P.C. (1970) *The Agricola and Germania*, Penguin, London, p.110. Apud https://consoc.org.uk/wp-content/uploads/2015/09/COSJ3706_Referendum_report_COMPLETE_18.09.15.pdf

¹⁹Cârnaț T., *Drept constituțional*, Editura Print-Caro, Chișinău, 2010, p.333.

²⁰Codul electoral al Republicii Moldova nr. 1381 din 21.11.1997, art. 1. În Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 81 din 08.12.1997, cu modificări și completări până în 18.03.2016.

²¹Legea nr. 3 din 22 februarie 2000 privind organizarea și desfășurarea referendumului în România, art. 2, în Monitorul Oficial al României nr. 84/24 din februarie 2000

²²Федеральный конституционный закон от 28.06.2004 N 5-ФКЗ (ред. от 18.06.2017) “О референдуме Российской Федерации”, art. 4.

marjă largă în acest sens fiind atribuită inițiativa de referendum unei cincimi din membrii uneia dintre camere, unui număr de 5 Consilii regionale, precum și a 500 000 mii de alegători.

În continuare ne propunem o abordare mai detaliată a referendumului constituțional, care formează obiectul cercetării în cauză.

Din punct de vedere cronologic, referendumul republican a apărut în anii postbelici, în perioada adoptării constituțiilor noilor generații.

În ultimele două sute de ani, referendumurile constituționale se practică intensiv, mai ales în Franța, unde Constituția a fost modificată de cel puțin 11 ori. În dreptul comparat, această formă de referendum este cea mai des întâlnită, fiind un referendum de tip obligatoriu, decizional, normativ și la nivel constituțional.²³

Referendumul constituțional diferă de la un stat la altul. Comisia Europeană pentru Democrație prin Drept (Comisia de la Veneția), este organismul care face lumină și dă o claritate mai mare referendumului constituțional. În Codul bunelor practici privind referendumurile constituționale la nivel național (CDL-INF (2001)10 din 6-7 iulie 2001), Comisia de la Venețiamenționează următoarele: „Referendumul constituțional se referă la votul popular privind problema revizuirii parțiale sau integrale a Constituției unui stat (și nu a entităților sale federale), indiferent dacă votanții urmează să-și exprime opinia cu privire la un proiect specific de modificare a Constituției sau cu privire la o chestiune de principiu. [...]. Prin definiție, un referendum constituțional se referă la o revizuire parțială sau totală a Constituției.

Recursul la un referendum trebuie să respecte sistemul juridic în ansamblul său și, în special, normele care reglementează revizuirea Constituției. [...] Textele supuse referendumului constituțional trebuie să respecte limitele de fond (intrinseci și extrinseci) ale reformei constituționale. Ele nu trebuie să contravină dreptului internațional sau principiilor statutare ale Consiliului Europei (democrație, drepturile omului și statul de drept).Textele care contravin cerințelor menționate [...] nu pot fi supuse votului popular.”²⁴

În cadrul Ghidului sus-menționat, Comisia identifică trei forme ale referendumuri constituțional și anume:

- votul cu privire la propunerea de amendament, redactată în termeni specifici, sau propunerea de abrogare, redactată în termeni specifici, a dispozițiilor existente ale Constituției;
- votul privind o chestiune de principiu;
- propunere concretă care nu este redactată sub forma unor dispoziții specifice, cunoscută sub denumirea de „propunere formulată generic”.

În context precizăm că, pentru validitatea în sens formal a textelor supuse referendumului, Codul bunelor practici privind referendumurile constituționale la nivel național, cât și Codul bunelor practici în materie de referendum stabilesc două condiții necesare a fi respectate și anume:

- unitatea de formă: aceeași întrebare nu trebuie să combine o propunere de amendament, redactată în termeni specifici, cu o propunere formulată generic sau cu o chestiune de principiu;
- unitatea de conținut: exceptând revizuirea totală a unui text (Constituție, lege), trebuie să existe un raport intrinsec între diferitele părți ale fiecărei chestiuni supuse la vot, astfel încât să se garanteze libertatea de vot a alegătorului, care nu trebuie chemat să accepte sau să respingă în bloc dispoziții fără legătură între ele; revizuirea simultană a mai multor capitole dintr-un text este echivalentă cu o revizuire totală.

Cu toate că Codul bunelor practici privind referendumurile constituționale la nivel național nu are caracter obligatoriu pentru statele membre, ne exprimăm convingerea că ansamblul recomandărilor făcute sunt de o importanță majoră, or la elaborarea acestora participă un grup de experți din domeniul dreptului constituțional, al ansamblului statelor membre care își aduce aportul prin prisma propriei experiențe naționale.

²³ Muraru I., Tănăsescu E. S. „Drept constituțional și instituții politice” Ediția a XII-a, Vol.II. București: C.H.Beck, 2006, p.142.

²⁴ [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-INF\(2001\)010-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-INF(2001)010-e)

Folosirea referendumului a luat amploare doar după începutul anilor '90 și de atunci a existat o creștere relativ constantă a numărului de referendumuri la nivel național. Plebiscitele au devenit mai frecvent utilizate, deși creșterea nu a fost liniară. Astfel, a existat o creștere constantă până la marcajul ridicat din anii 1990, când au fost organizate mai multe referendumuri independente și constituționale în fostele țări comuniste. După aceea, numărul mediu de referendumuri a scăzut, deși la un nivel mai ridicat decât înainte de anii 1990. În anul 1990 au existat 596 de referendumuri la nivel național, în următorul deceniu numărul a scăzut la 440. În ciuda acestei scăderi, numărul de referendumuri este încă mai mare decât cele 317 de referendumuri organizate în anii 1980.

Republica Azerbaidjan se numără în rândul țărilor unde au avut loc referendumuri pentru introducerea unor modificări în constituție. Primele modificări și completări în Constituția Azerbaidjanului au fost realizate prin referendumul din 24 aprilie 2002, urmând în 18 martie 2009.

Întrucât modificarea sistemului electoral este o temă de actualitate la moment, menționăm că, în Azerbaidjan, drept urmare a referendumului din 2002 a fost anulată utilizarea concomitentă a sistemelor electorale majoritar și proporțional și a fost adoptat sistemul majoritar general. Mai mult de atât, modificările constituționale au vizat transferul dreptului de anulare a partidelor politice de la Curtea Constituțională la judecătoriile de jurisdicție generală, acordarea dreptului de lansare a inițiativelor legislative Procuraturii și Medjilisului Suprem (parlamentul), transferul unor prerogative ale președintelui către primul ministru, calcularea totalurilor alegerilor prezidențiale conform principiului majorității simple, constituirea formei alternative a serviciului militar, constituirea dreptului cetățenilor de a sesiza direct Curtea Constituțională (recursul individual).

În perioada independenței, în Republica Armenia au fost organizate 3 referendumuri de modificare a constituției. Primul referendum a avut loc în anul 2003, dar atunci modificările n-au fost adoptate. Ulterior în data de 27 noiembrie 2005, a avut loc un referendum de modificare a constituției, prin care au fost adoptate un șir de modificări.

Ultimele modificări în Constituția Armeniei prin intermediul referendumului au fost realizate la 6 decembrie 2015, acestea urmând a schimba sistemul de guvernare a țării din republică semiprezidențială în parlamentară, trecerea urmând să se producă în perioada anilor 2017-2018.

Republica Belarus cunoaște un șir de modificări constituționale operante prin intermediul referendumului organizat la inițiativa controversatului președinte Alexandru Lukașenko. Astfel, referendumul constituțional a fost organizat în data de 14 mai 1995, fiind propuse 4 chestiuni și anume: privind acordarea limbii ruse a statutului de limbă de stat, privind modificarea simbolurilor statale, privind susținerea acțiunilor președintelui îndreptate către integrarea economică cu Federația Rusă, suspendarea înainte de termen a împuternicirilor Sovietului Suprem de către Președinte în cazul încălcării sistematice sau grave a constituției. Cel de-al doilea referendum în istoria Belarus a fost organizat în data de 24 noiembrie 1996, patru propuneri fiind inițiate de către președinte și trei de către parlament. Conform rezultatelor, au fost susținute două propuneri ale președintelui și respinse toate propunerile parvenite din partea legislativului.

În Tadjikistan primul referendum constituțional a avut loc în data de 26 septembrie 1999. Modificările vizau legalizarea partidelor politice religioase, introducerea parlamentului bicameral, majorarea termenului aflării persoanei în fruntea statului (mandatul președintelui) de la 5 la 7 ani, fără dreptul de a fi ales repetat. Din totalul participanților la vot, majoritatea au pledat în favoarea modificărilor constituționale sus-menționate.

În data de 22 mai 2016, în constituția Tadjikistanului au fost operate 40 de modificări și completări, inclusiv a fost abrogată prevederea care limita numărul termenelor aflării la președinție a actualului șef al statului Emomali Rahmon. De asemenea, modificările includ interdicția de a crea partide și mișcări cu caracter național și religios și reducerea vârstei minime pentru candidații la președinție de la 35 la 30 de ani.

La 16 aprilie 2000 a fost organizat cel de-al doilea referendum național din Ucraina privind reformarea sistemului administrării de stat prin intermediul modificărilor constituționale. Astfel,

referendumul a vizat patru chestiuni: privind sistarea anticipată de către președinte a împuternicirilor Radei Supreme a Ucrainei, privind limitarea imunității parlamentare, privind reducerea numărului deputaților de la 450 la 300 și constituirea parlamentului bicameral. Chiar dacă majoritatea cetățenilor au răspuns pozitiv la cele patru întrebări supuse referendumului, Rada Supremă a refuzat să confirme rezultatele votului popular. Ca urmare a precedentului cu nerecunoașterea de către Rada Supremă a rezultatelor referendumului, în 2008 Curtea Constituțională a obligat parlamentul să aprobe rezultatele referendumurilor.

Dacă la început doar materia revizuirii Constituției, datorită importanței ei, cunoștea procedura referendumului, despre care noi am tratat deja, din ce în ce mai mult ea este folosită în cazul legilor ordinare. Constituția franceză din 1958 prevede această posibilitate, dar restrânge aplicarea referendumului doar la textele purtând asupra organizării puterilor publice (art. 11); totuși practica tinde să lărgască sfera de aplicare a procedurii. În Elveția procedeul este extins în materia legilor ordinare din 1874, dar el este facultativ în ce privește legislația federală. În Statele Unite el nu există decât la nivelul statelor federate. În România referendumul poate fi declanșat de Președintele României, după consultarea Parlamentului „cu privire la problemele de interes național” (art. 90).²⁵

Revizuirea Constituției rezultată din adoptarea prin referendum a proiectului de lege prezidențial a fost apreciată în literatura de specialitate franceză ca o abatere de la spiritul și legea Constituției. Faptul că revizuirea a fost aprobată de electorat, care și-a manifestat, astfel, voința suverană, nu schimbă, în opinia unor autori, „esențianconstituțională” a reformei. Obiectivul urmărit în speță ar fi trebuit să fie realizat prin metode constituționale.

Referendumul este procedeul prin care poporul este asociat la puterea de decizie. Inițial termenul avea un sens mai restrâns decât astăzi. În vechile diete ale Confederațiilor germanice și elvețiene reprezentanții statelor confederate nu statuau decât *ad referendum*, adică sub rezerva confirmării deciziilor de către guvernământul statului lor. Astăzi suntem în prezența referendumului ori de câte ori un act este supus deciziei populare.²⁶

Modelul clasic al referendumului se prezintă ca o participare directă a corpului electoral la legiferare. El poate interveni fie înainte de adoptarea legii de către Adunarea legiuitoare, fie ulterior acestei adoptări. În primul caz, Ansamblul legiuitor consultă corpul electoral asupra principiilor legii, pentru a le pune în aplicare atunci când va legifera. În cazul consultării ulterioare a corpului electoral, procedeul este mult mai energic. De data aceasta, valoarea juridică a legii este legată de acceptarea populară, legea neintrând în vigoare decât după referendum. Votul popular nu suspendă doar punerea în aplicare a legii, ca în cazul veto-ului popular, ci blochează formarea însăși a legii.

Dar acest procedeu prezintă mai multe modalități. El poate fi obligatoriu; aceasta este situația României în cazul revizuirii Constituției din 1991 sau al Elveției, când revizuirea nu are valoare juridică decât după aprobarea ei după referendum. Referendumul poate fi facultativ, în sensul că Ansamblul legiuitor decide dacă este necesară intervenția populară. Există însă sisteme în care declanșarea procedurii referendumului poate fi făcută, pe lângă Parlament, de către Șeful statului sau de către un număr de alegători. Pe de altă parte, rezultatul referendumului poate avea caracter obligatoriu sau facultativ.²⁷

BIBLIOGRAFIE

1. Codul electoral al Republicii Moldova nr. 1381 din 21.11.1997, art. 1. În Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 81 din 08.12.1997, cu modificări și completări până în 18.03.2016.
2. Constituția Republicii Moldova adoptată la 29 iulie 1994. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr.1, 12.08.1994
3. Constituția Republicii Moldova: Comentariu, Chișinău, Arc, 2012.

²⁵ Dan Claudiu Dănișor, *Drept constituțional și instituții politice*, Vol. II, Ed. Sitech, Craiova, 1996, p. 78.

²⁶ Ibidem, p.79.

²⁷ Dan Claudiu Dănișor, *Drept constituțional și instituții politice*, Vol. II, Ed. Sitech, Craiova, 1996, P. 78.

4. Dan Caudiu Dănișor, Drept constituțional și instituții politice, Vol. II, Ed. Sitech, Craiova, 1996, P. 78.
5. [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-INF\(2001\)010-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-INF(2001)010-e)
6. Ionescu C., Raporturile Parlamentului cu Guvernul și Președintele României- Comentarii Constituționale. București, Universul juridic, 2013.
7. Legea nr. 3 din 22 februarie 2000 privind organizarea și desfășurarea referendumului în România, art. 2, în Monitorul Oficial al României nr. 84/24 din februarie 2000
8. Munteanu I., Problemele supuse referendumului (studiu în dreptul comparat). Teză de doctor. Chișinău, 2009.
9. Muraru I., Tănăsescu E. S. „Drept constituțional și instituții politice” Ediția a XII-a, Vol.II. București: C.H.Beck, 2006.
10. T.Cârnaț, Drept constituțional, Editura Print-Caro, Chișinău, 2010, p.333.
11. Tacitus, P.C. (1970) The Agricola and Germania, Penguin, London, p.110. Apud https://consoc.org.uk/wp-content/uploads/2015/09/COSJ3706_Referendum_report_COMPLETE_18.09.15.pdf
12. Tudor Drăganu, Drept constituțional și instituții politice, Tratat elementar, vol I., Editura Lumina Lex, București, 2000.
13. Varga A. Referendumul consultativ în probleme de interes național. Unele aspecte de interpretare și jurisprudență constituțională. În: Revista Transilvană de Științe Administrative nr. 2 (37)/2015.
14. Федеральный конституционный закон от 28.06.2004 N 5-ФКЗ (ред. от 18.06.2017) “О референдуме Российской Федерации”.

ASPECTE PRACTICE PRIVIND RĂSPUNDEREA ÎN DREPTUL ELECTORAL DIN REPUBLICA MOLDOVA

Drd., lector univ., Maria GRĂU-PANȚUREAC

*Academia de Studii Economice a Moldovei,
str. Mitropolit G. Bănulescu-Bodoni 61, Chișinău, Republica Moldova
Tel.: +373 22 22 41 28; web site: www.ase.md*

Abstract

*The legality of the electoral ballot is a fundamental guarantee of the people's sovereignty under the conditions of the law, of expressing its will on the constitution of its representative authorities, which are meant to achieve its interests and aspirations. [1, p.39]. Any form of electoral litigation affects the citizens electoral rights. Normative regulation, the examination of issues and liability in electoral law is of undeniable importance. Electoral campaigns implies the inevitable appearance of some issues related to the legality of the electoral ballot. **The purpose of this research** is to achieve a clear picture of the current situation in normative law construction, electoral accountability and conditions in the system of legal liability. The research aims at the full analysis of electoral accountability through the practical aspects that took place in the Republic of Moldova in the elections of 2014, 2015, 2016. It is particularly important to investigate the place and role of electoral responsibility, as well as the form of liability for violation of electoral law.*

Research methods. *The basic method used to find the sources needed for the study, as well as for the interpretation and systematization of the latest concepts and ideas was the bibliographic method. At the same time, analysis and synthesis, induction and deduction, generalization were used in the research, which created objective, true visions about the principles of legal responsibility and its functional structure. At the same time, analysis and synthesis, induction and deduction, generalization etc. used in the research created objective, true visions about the principles of legal responsibility and its functional structure.*

Research results. *The theoretical study reflected in this piece of work will facilitate the emergence and development of new studies or researches on electoral accountability. It is meant to develop or to supplement the institution of responsibility specific for electoral law, and also to deal with practical aspects, so that some beneficial aspects can also be taken in reforming Moldavian legislation.*

Key words: *election liability, the electoral law, the election dispute, restoring violated rights, electoral practice.*

JEL CLASSIFICATION: K19, K41

Desfășurarea campaniilor electorale presupun și apariția inevitabilă a unor probleme ce țin de problema legalității desfășurării scrutinului electoral.

Legalitatea scrutinului electoral constituie o garanție fundamentală a exercitării în condițiile legii a suveranității poporului, a exprimării voinței acestuia pe marginea constituirii autorităților sale reprezentative, care urmează să-i realizeze interesele și aspirațiile.

Legalitatea procesului electoral presupune în primul rând constituționalitatea legislației electorale, asigurată de unica jurisdicție constituțională în stat – Curtea Constituțională, precum și legalitatea procesului de aplicare a legislației electorale în cadrul scrutinului electoral – asigurată atât de către Curtea Constituțională, instanțele judecătorești, organele electorale, cât și de alte autorități [2].

În scopul asigurării alegerilor libere și corecte, legislația în vigoare, în special, Codul electoral, reglementează mecanismul de control al procesului electoral, de apărare a drepturilor electorale ale alegătorilor și ale concurenților electorali. Prin urmare, controlul legalității actelor electorale constituie o parte indispensabilă a procesului electoral [1, p.40].

Legalitatea actelor administrative electorale emise de către organele electorale este verificată atât de autoritățile publice, cât și de către autoritatea judecătorească în vederea asigurării respectării drepturilor constituționale ale cetățenilor la alegeri libere și corecte. Așadar, instanțele de judecată reprezintă un mecanism legal de supraveghere a procesului electoral, fiind un garant al asigurării alegerilor libere, democratice, echitabile și transparente. Competența instanțelor judecătorești cu

privire la asigurarea legalității scrutinului electoral se rezumă la: examinarea materialelor privind confirmarea legalității alegerilor; validarea mandatelor candidaților; examinarea litigiilor în timpul campaniei electorale etc.

Astfel, instanțele judecătorești, pot dispune: afirmarea sau infirmarea legalității alegerilor; validarea mandatelor aleșilor locali; confirmarea listelor candidaților; examinarea litigiilor, a contestațiilor electorale și post-electorale etc. [3, p. 40-45].

Ținem să menționăm importanța instanțelor judecătorești în examinarea și soluționarea litigiilor electorale, care reprezintă unul dintre mijloacele principale de protecție a drepturilor constituționale exclusiv-politice ale cetățeanului - de a alege și de a fi ales.

Vorbind despre rolul organelor judiciare în examinarea și soluționarea litigiilor electorale, este inevitabil necesar de a ne referi la un șir de norme ale dreptului internațional și Constituția Republicii Moldova.

Astfel, în conformitate cu art. 8 al Declarației Universale a Drepturilor Omului din 10 decembrie 1948, „orice persoană are dreptul să se adreseze în mod efectiv instanțelor judiciare competente împotriva actelor care violează drepturile fundamentale ce îi sunt recunoscute prin constituție sau prin lege” [4].

În art. 4 al Constituției RM [5] este stipulat, că apărarea de către stat a drepturilor și libertăților omului și cetățeanului în Republica Moldova este garantată. O specificare a garanției numite, poate servi, probabil, norma prevăzută în art. 20 al Constituției RM, conform căreia fiecare are dreptul la apărare judiciară.

În conformitate cu Constituția, Legea privind organizarea judecătorească, Legea cu privire la statutul judecătorului și alte acte legislative, justiția în Republica Moldova se desfășoară prin intermediul Curții Supreme de Justiție, curților de apel și judecătoriilor. Conform art. 67 alin. (5) al Codului Electoral, contestațiile depuse la instanțele de judecată se examinează în conformitate cu prevederile Codului de procedură civilă și Legii contenciosului administrativ nr. 793 din 10.02.2000.

Art. 7 alin. (3) al Legii contenciosului administrativ din 10.02.2000, judecătoriile examinează, conform legislației electorale, contestațiile în materie electorală, cu excepția celor date prin lege în competența altor instanțe judecătorești [6].

La art. 7 al Legii contenciosului administrativ este reglementat că, în baza legislației electorale, judecătoriile soluționează contestațiile în materie electorală, în excepția celor date prin lege în competența altor instanțe judecătorești. Iar conform art. 66 (2) al Codului electoral [7], în cazul alegerilor locale, hotărârile comisiilor electorale asupra contestațiilor ce vizează acțiunile/inacțiunile concurenților electorali pot fi atacate în instanța de judecată în a cărei rază teritorială se află consiliul respectiv.

Astfel, examinarea și soluționarea litigiilor electorale ține de competența judecătoriilor și este înfăptuită de către acestea conform procedurii civile.

Litigiile în procesul electoral sunt lucruri firești și nu înseamnă că ceva nu ar merge bine, ci, dimpotrivă, acest lucru denotă existența transparenței, libertății de exprimare și că soluționarea corectă și la timp a acestora va contribui la desfășurarea unor alegeri democratice și la realizarea actului justiției în general.

Așadar, în cazul în care o persoană se consideră lezată în drepturile sale, ea poate contesta în condițiile legii faptele pe care le presupune a fi ilegale [8, p. 46-54]. Apariția anumitor situații de conflict între participanții la relațiile de drept electoral sunt inevitabile în cursul oricărei campanii electorale. Motivele apariției litigiilor electorale pot fi diverse: de exemplu, comiterea unor încălcări cu caracter electoral sau interpretarea neunivocă a legii electorale de către diferiți subiecți de drept [9, p. 41].

Ca și obiect al litigiilor electorale pot fi actele electorale, acțiunile și inacțiunile, precum și orice procedeu și operație electorală realizate de organele electorale, concurenții electorali sau alți subiecți ai procesului electoral. În calitate de subiecți ai raporturilor juridice menționate pot fi:

organele electorale, concurenții electorali și reprezentanții acestora, observatorii, mijloacele de informare în masă, autoritățile publice centrale și electorale, precum și cetățenii [1, p. 41].

Codul Electoral asigură în acest sens cadrul general pentru apărarea drepturilor electorale încălcate în perioada electorală. Astfel, în capitolul 12, intitulat „Procedurile judiciare”, sunt stipulate cerințele pentru depunerea contestațiilor cu privire la încălcarea prevederilor ce țin de organizarea și desfășurarea alegerilor.

Apărarea judiciară a drepturilor electorale ale cetățenilor asigură funcționarea corespunzătoare a instituțiilor care se ocupă de procesul electoral, reprezentând un mecanism legal de realizare a drepturilor electorale. Un important aspect al activității judiciare la examinarea și soluționarea litigiilor electorale constă în faptul că puterea judecătorească, de fapt, se află în afara luptei electorale a concurenților politici, aceasta fiind un garant al legalității desfășurării scrutinelor electorale.

Din cele expuse mai sus, putem susține că rolul autorităților judecătorești în asigurarea legalității scrutinelor electorale este unul substanțial și determinant.

În ceea ce urmează vom face trimitere la careva aspecte practice privind răspunderea electorală, pe baza analizei desfășurării Alegerilor Parlamentare din 30 noiembrie 2014 și Alegerile Locale Generale din 14/28 iunie 2015.

La data de 26 noiembrie 2014, CEC a adresat Curții de Apel Chișinău o cerere prin care a solicitat anularea hotărârii CEC nr. 2749 din 13 octombrie 2014 „Cu privire la înregistrarea candidaților la funcția de deputat în Parlamentul RM din partea PP Patria, a simbolului electoral și confirmarea reprezentantului cu drept de vot consultativ în CEC și a persoanei responsabile de finanțe (trezorerul)”. Cererea înaintată de CEC a fost admisă integral de Curtea de Apel Chișinău și menținută prin decizia Curții Supreme de Justiție. Anularea înregistrării unui candidat electoral fiind o sancțiune prevăzută de Codul electoral al RM, la art. 69 alin.4.

Potrivit site-ului CEC, în perioada electorală pentru alegerile parlamentare au fost înregistrate 78 de contestații [10].

Toate aceste contestații depuse la CEC au venit din partea concurenților electorali, nefiind identificate careva contestații din partea altor actori implicați în procesul electoral. Așadar, din cei 25 de concurenți electorali 9 și-au exercitat dreptul de a depune contestații la CEC.

În conformitate cu datele raportului cu privire la rezultatele alegerilor Parlamentului Republicii Moldova din 30 noiembrie 2014, elaborat de CEC [10], în marea majoritate a cazurilor Comisia Electorală Centrală a fost sesizată în legătură cu încălcarea legislației electorale în ceea ce privește efectuarea agitației electorale de către concurenții electorali, efectuarea agitației electorale în ziua alegerilor și ziua precedentă zilei alegerilor, nereflectarea în rapoartele financiare a cheltuielilor legate de difuzarea și plasarea publicității electorale sau reflectarea unor informații neveridice, utilizarea resurselor administrative, nesuspendarea din funcție a unor candidați ai concurenților electorali. Toate acestea fiind temeiuri pentru invocarea răspunderii pentru încălcarea legislației electorale.

Astfel, la o mare parte din contestații autorii au invocat faptul că alți concurenți electorali folosesc resurse administrative sau fonduri nedeclarate, cota acestor contestații constituind circa 32%. Folosirea resurselor sau fondurilor nedeclarate, este reglementat de art.69 (alin.4) Codul electoral al Republicii Moldova și servește drept temei pentru anularea înregistrării candidatului.

În majoritatea cazurilor concurenții vizați în contestații au depus referințe, prin care și-au exprimat dezacordul și au putut prezenta probe în acest sens. În linii generale, au fost respectate principiile unui proces contradictoriu, fiecare parte având posibilitatea să prezinte și să reclame probe. De cele mai dese ori, au fost respinse contestațiile depuse de către contestatari. Potrivit hotărârilor emise, cel mai frecvent motivul respingerii l-a constituit lipsa de probe suficiente cu privire la acuzațiile aduse [11, p. 30].

În total, CEC a emis 36 de hotărâri, întrucât într-o hotărâre au fost vizate 3 contestații, care au fost conexe într-o procedură, iar în alte două hotărâri au fost conexe alte 2 contestații. Astfel,

s-a constatat că în timpul perioadei electorale, nici o judecătorie nu a înregistrat careva contestații, cu excepția Judecătoriei sect. Buiucani, mun. Chișinău și Curții de Apel Chișinău [11, p.31], precum și careva contestări la Curtea de Apel Chișinău.

Judecătoria sect. Buiucani, mun. Chișinău a fost sesezată pe marginea unui litigiu inițiat împotriva Ministerului Justiției – cu privire la contestarea înregistrării unui partid politic; 1 contestație împotriva Parlamentului cu privire la Campania electorală nedeclarată și 1 contestație împotriva altui partid politic, cu privire la finanțarea ilegală a campaniei electorale.

Așadar, toate trei litigiile au fost inițiate de către concurenți electorali – partide politice. Litigiile au fost inițiate împotriva Ministerului Justiției, un alt litigiu - împotriva Parlamentului RM și al treilea litigiu a fost pornit împotriva unui alt concurent politic.

În toate cazurile examinate de Judecătorie au fost respinse contestațiile ca fiind neîntemeiate [11, p. 32].

Doar într-un singur caz contestatarul a depus o cerere de recurs, care a fost respinsă de instanța ierarhic superioară [11, p. 36].

Toate litigiile examinate de către Curtea de Apel Chișinău au avut drept obiect de examinare legalitatea Hotărârilor cu caracter individual, precum și general regulatoriu a alegerilor parlamentare din 2014.

Peste 86% din contestații aveau un conținut neclar, autorii nu au putut identifica care a fost obiectul litigiului, dreptul încălcat al alegătorului, modul în care alegătorul vede soluționarea problemei sale, solicitările concrete ale acestuia. Potrivit datelor furnizate de către CEC, cel mai frecvent au fost supuse dezbatelor contestațiile partidelor politice cu privire la încălcarea modului de desfășurare a agitației electorale. Referindu-ne concret la litigiile examinate în anul 2014, constatăm că din cele 183 de litigii pornite de alegători, 178 de litigii au fost pornite de aceeași persoană. După cum s-a menționat mai sus, doar în câteva contestații a fost indicat clar care a fost dreptul încălcat al contestatarului și modul în care acesta a văzut soluționarea cauzei sale. În calitate de pârât în cauzele respective a fost Comisia Electorală Centrală, acțiunile căreia au ost contestate.

Din totalul de 212 de cazuri studiate doar în 14 cazuri recursurile depuse au fost admise, în restul 198 de cazuri recursurile au fost respinse [11, p. 33-35].

De menționat că în anul 2014 instanțele de judecată pentru prima dată au admis o acțiune prin care a exclus din cursa electorală un concurent electoral. Ceea ce reprezintă o sancțiune caracteristică răspunderii electorale.

În concluzie, putem constata o rată foarte ridicată a contestațiilor neîntemeiate, depuse de către aceleași persoane, cu rea-credință, fără a avea drept scop în sine apărarea drepturilor sale.

În perioada preelectorală și electorală din anul 2015, Parlamentul a operat modificări la Codul Electoral. Astfel, la 9 aprilie 2015, în Monitorul Oficial a fost publicată Legea nr.3644, care a adus modificări în mai multe acte normative ce reglementează procesul electoral.

Astfel, în Codul Electoral, pe lângă modificările legate de finanțarea campaniilor electorale, au fost operate următoarele modificări: s-a interzis utilizarea în scop de publicitate electorală a imaginilor ce reprezintă instituții de stat sau autorități publice atât din Republica Moldova, cât și de peste hotare, precum și organizații internaționale; s-a interzis combinarea de culori și/sau sunete care invocă simboluri naționale ale Republicii Moldova ori ale altui stat, utilizarea materialelor în care apar personalități istorice ale Republicii Moldova sau de peste hotare, simbolistica unor state străine sau organizații internaționale, sau imaginea unor persoane oficiale străine; concurenților electorali li s-a interzis să implice sub orice formă în acțiunile de agitație electorală persoane care nu sunt cetățeni ai Republicii Moldova; s-a inclus în calitate de temei de solicitare a anulării înregistrării concurentului electoral implicarea sub orice formă în acțiunile de agitație electorală a persoanelor care nu sunt cetățeni ai Republicii Moldova.

Spre deosebire de contestațiile depuse în cadrul alegerilor parlamentare, în cazul alegerilor locale generale, CEC, în calitate de organ ierarhic superior, a fost organul care a examinat majoritatea cauzelor.

Pentru campania electorală din anul 2015 în total CEC a înregistrat 70 de contestații. Majoritatea acestor contestații au fost depuse de către concurenții electorali – partide politice. Astfel, 75% din contestații au fost depuse anume de către acești actori politici [11, p.37-38]. Cel mai mare număr de contestații se referea la agitația electorală ilegală, inclusiv la desfășurarea întrunirilor electorale cu încălcarea procedurii de stabilire, neindicarea datelor cu privire la tiraj, tipografie, sursa de plata a materialelor promoționale.

Spre deosebire de alegerile parlamentare, unde validarea rezultatelor alegerilor ține de competența Curții Constituționale, în cazul alegerilor generale locale competența de validare le revine instanțelor de judecată raionale și de sector.

Astfel, s-a constatat că cel mai frecvent obiect al contestațiilor l-au constituit iregularitățile la numărarea voturilor. În cele 62 de contestații, ceea ce reprezintă aproape 33% din numărul total, contestatarii au invocat că nu sunt de acord cu modalitatea de numărare și totalizare a voturilor. În circa 53 de cazuri, ceea ce reprezintă 28% din numărul total a fost solicitată nulitatea generală a alegerilor, contestații ce au fost depuse atât înainte de data alegerilor cât și după totalizarea rezultatelor alegerilor. Observăm că de cele mai puține ori contestatarii au invocat limitarea drepturilor alegătorilor, problema cu privire la folosirea ilicită a fondurilor, precum și contestații în privința includerii sau excluderii anumitor concurenți electorali [11, p. 43-44].

În ceea ce privește părțile litigiilor, din numărul total de 188 de contestații, aproape jumătate de reclamanți au fost candidați independenți, aproximativ la aceeași cotă procentuală au depus contestații reprezentanții partidelor politice. La o diferență mare sunt alegătorii, care au reprezentat doar circa 4% din numărul total de contestatari.

Analizând acțiunile contestate, ajungem la concluzia că în majoritatea absolută a cazurilor au fost contestate acțiunile organelor electorale. Doar într-un singur caz au fost contestate acțiunile unui concurent electoral, acesta fiind un partid politic, în celelalte 8 cazuri au fost contestate acțiunile concurenților electorali, în circa de 95% din cazuri au fost contestate acțiunile organelor electorale.

În ceea ce privește litigiile examinate de Curtea de Apel Chișinău, în perioada electorală din anul 2015, în calitate de instanță de fond aceasta a examinat mai cu seamă litigiile pornite împotriva CEC.

În majoritatea cazurilor, contestatarii invocau careva abateri în textul contestației, dar fără a prezenta alte tipuri de probe, cum ar fi poze, explicații, copii de pe pliante sau alt gen de acte în care se invoca încălcarea anumitor proceduri de către concurenții electorali [11, p. 30].

Revenind la contestațiile împotriva actelor emise de către organele electorale, putem concluziona că de cele mai dese ori se depun contestații la finele campaniei sau la etapa totalizării voturilor. Deci, se constată o apatie și o lipsă de activism la etapa campaniei electorale. Cu toate acestea, din conținutul contestațiilor depuse în ultimul moment contestatarii indică inclusiv circumstanțe care au avut loc anterior datei depunerii contestațiilor. De cele mai multe ori, contestațiile avea un caracter declarativ. La contestații nu erau anexate careva probe și dovezi ale încălcării anumitor drepturi sau abuzuri din partea concurenților sau a organelor electorale.

În ceea ce privește alegerile prezidențiale din 30 octombrie 2016, putem prezenta următoarele date privind contestațiile depuse și urmările acestora. La CEC au fost depuse 43 de reclamații. Din totalul de 43 reclamații recepționate de CEC în cadrul ambelor tururi, 18 au fost considerate ca fiind în afara competenței sale, ceea ce a stârnit nemulțumiri din partea persoanelor interesate în ceea ce privește procesul de soluționare a litigiilor electorale [12].

Majoritatea reclamațiilor au fost legate de presupusele nereguli privind finanțarea campaniei electorale, cheltuieli de fonduri nedeclarate, răspândirea de informații false și obstrucționarea drepturilor de vot. CEC a respins majoritatea plângerilor, considerându-le nefondate, sau le-a transmis poliției sau instanțelor de judecată.

În perioada alegerilor, Curtea de Apel Chișinău a primit în jur de 30 recursuri împotriva deciziilor CEC, inclusiv cu privire la două refuzuri de a înregistra candidații, lipsa de transparență în procesul de înregistrare a candidaților și eșecul de a furniza informații publice. Majoritatea

plângerilor au fost respinse pe motiv că erau nefondate. Într-un caz, Curtea a decis în favoarea unui alegător care a declarat că CEC nu a furnizat informații publice.

Majoritatea deciziilor instanței au fost confirmate de Curtea Supremă în cadrul recursului. Potrivit informației primite de Inspectoratul General al Poliției, conform situației la 22 noiembrie, organele de drept au recepționat 167 cazuri de pretinse încălcări în legătură cu alegerile și au deschis 52 dosare, în principal referindu-se la împiedicarea activității administrației electorale, încălcarea perioadei de tăcere electorală și distrugerea materialelor de campanie. Legea nu prevede termene urgente de investigare și rezolvare a încălcărilor în timpul perioadei electorale, ceea ce a subminat dreptul la un remediu eficient, în contradicție cu punctul 5.10 al Documentului OSCE din 1990 de la Copenhaga. Pentru a asigura un proces echitabil și pentru a spori încrederea în sistemul de reclamații și contestații, poliția și procurorii trebuie să efectueze investigarea infracțiunilor electorale în timp util [13, p. 24].

La scurt timp după ziua alegerilor din al doilea tur, dna Sandu a declarat că mii de alegători din străinătate au fost privați de dreptul de vot și că alegerile au fost fraudate. În zilele de după turul doi, au fost organizate mai multe proteste împotriva rezultatelor la Chișinău, fără piedici din partea autorităților.

În deciziile sale din 16 și 17 noiembrie, Consiliul Electoral de Circumscripție Chișinău a considerat că nu ține de competența sa și a decis să transmită Curții Constituționale cele 4,031 contestații privind încălcări ale dreptului la vot primite de BESV de peste hotare.

Aceste decizii au fost contestate de avocații care reprezintă 133 de cetățeni care locuiesc în străinătate, în prima instanță din Chișinău la 21 noiembrie, care au cerut, de asemenea, recunoașterea încălcării dreptului la vot de către CEC, MAEIE și Guvern, și recunoașterea discriminării bazate pe reședință.

Judecătoria sectorului Centru, Chișinău a respins plângerea ca nefondată după șase zile de audieri. Decizia a fost la dispoziția părților, dar nu a fost publicată pe site-ul instanței, limitând transparența procesului [14].

Curtea de Apel Chișinău și Curtea Supremă au confirmat această decizie cu privire la recurs. Maia Sandu și reprezentantul ei oficial au depus două reclamații la Curtea de Apel Chișinău contestând trei decizii ale CEC în perioada postelectorală. Dna Sandu a contestat deciziile CEC privind aprobarea rezultatelor finale ale alegerilor și a raportului cu privire la alegeri, care a fost apoi prezentat Curții Constituționale și a solicitat anularea acestora.

Curtea de Apel Chișinău a finalizat examinarea cazului stabilind că rezultatele finale ale alegerilor pot fi analizate numai de către Curtea Constituțională, care, totuși, nu acceptă reclamații și validează numai legalitatea alegerilor pe baza raportului prezentat de CEC și a deciziilor instanțelor.

La 21 noiembrie CEC a prezentat raportul final privind alegerile Curții Constituționale. Codul Electoral prevede că, Curtea Constituțională trebuie să decidă dacă validează sau invalidează rezultatele alegerilor în termen de zece zile, dar nu înainte de soluționarea tuturor plângerilor legate de alegeri.

La 13 decembrie, Curtea Constituțională a validat legalitatea alegerilor după examinarea raportului final CEC privind alegerile, rapoartelor observatorilor și a contestației depuse de către dna Sandu în ziua ședinței.

Dna Sandu a afirmat că o serie de încălcări au avut loc în timpul procesului, inclusiv încălcări ale dreptului la vot ale cetățenilor domiciliați în străinătate, dreptul de vot multiplu, lipsa libertății de exprimare și mass-media partinitoare, răspândirea de informații false, și abuzul de resurse administrative. În timp ce decizia instanței a subliniat necesitatea de a reexamina legislația electorală și a recunoscut faptul că o serie de încălcări au avut loc în timpul alegerilor, instanța a constatat că astfel de încălcări nu ar fi putut influența rezultatul final al alegerilor.

Curtea a audiat argumentele orale ale reprezentanților candidaților precum și a reprezentanților CEC. Curtea a decis că nu are competența de a examina fondul acestor plângeri, și a declarat că examinarea plângerilor în ziua alegerilor și în perioada de după alegeri de către organele electorale și instanțele de judecată a relevat înțelegerea deficitară a reclamațiilor și procedurilor de recurs și a lipsit reclamanții de remediu juridic eficient.

Curtea Constituțională s-a adresat Parlamentului cu privire la necesitatea reexaminării legislației pentru a elimina o serie de probleme ridicate în timpul validării rezultatelor. Acestea includ lipsa unui proces clar de soluționare a disputelor electorale, mecanisme insuficiente pentru votarea în afara țării și a criteriilor clare pentru numărul de secții de votare și cantitatea buletinelor de vot, lipsa unui cadru de reglementare pentru cumpărarea voturilor în timpul alegerilor prezidențiale. Curtea a condamnat implicarea organismelor religioase în procesul electoral, a menționat că neutralitatea religioasă este principiul fundamental al țării, și a recomandat introducerea unor mecanisme eficiente de sancționare pentru implicarea Bisericii în acest proces. În plus, Curtea a reiterat principiile mass-media echilibrate și imparțiale și a sugerat introducerea unor sancțiuni oportune și proporționale radiodifuzorilor în perioada electorală [13, p. 29-30].

Deci, procesul de depundere a reclamațiilor este reglementat de Codul Electoral și hotărârilor CEC, precum și de Codul de Procedură Civilă și Legea Contenciosului Administrativ.

Alegătorul are dreptul la o evaluare corectă a rezultatelor scrutinului. Statul este obligat să penalizeze orice fraudă electorală.

Plângerea mai întâi este examinată de către un organ electoral mai superior, înainte de a fi depus în instanța de judecată, cu excepția plângerilor referitoare la exercitarea dreptului de vot. Toate reclamațiile trebuie să fie examinate înainte de ziua alegerilor. Hotărârile CEC pot fi atacate în Curtea de Apel Chișinău, ale cărei decizii sunt contestate în ultimă instanță în Curtea Supremă de Justiție. Particularitățile unui litigiu electoral și etapele soluționării acestuia au fost elucidate în prezenta lucrare reieșind din prevederile legislației în vigoare și a practicii judiciare în domeniul electoral.

După studierea multilaterală a problemelor electorale sub aspect juridico-practic putem constata faptul că acest studiu reprezintă nimic altceva decât o încercare de a analiza și a evidenția importanța instanțelor judecătorești în soluționarea litigiilor electorale, evidențiind aspecte practice ce țin de soluționarea litigiilor electorale la alegerile din 2014, 2015, 2016.

BIBLIOGRAFIE

1. Railean P. Rolul jurisprudenței în asigurarea legalității scrutinelor electorale. În: Alegerile și dreptul electoral în Republica Moldova. Chișinău, 2014, p.39 (74 pag.) <http://iimdd.md/wp-content/uploads/2015/01/Alegerile-si-dreptul-electoral-%C3%AEn-RM.pdf>
2. Codul jurisdicției constituționale, nr. 502 din 16.06.1995. În: Monitorul Oficial nr. 53-54 din 28.09.1995
3. Urîtu Șt. Locul și rolul concurenților electorali, al organelor electorale și al instanțelor judecătorești în asigurarea alegerilor libere și corecte în Republica Moldova. În: Rolul instanțelor judecătorești în procesul electoral din Republica Moldova, Materialele Conferinței internaționale științifico-practice, 29 octombrie 2013, Chișinău. Chișinău: s. n., 2013 (Î.S. F.E.-P. “Tipografi a Centrală”), p. 40-45
4. Declarația Uiversală a Drepturilor Omului, adoptată în 1948. <http://www.mfa.gov.md/tratate-intern-md/>
5. Constituția Republicii Moldova, din 29.07.1994. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 08.12.1997, nr.81.
6. Legea cu privire la Contenciosul Administrativ a Republicii Moldova. Nr. 793 din 10.02.2000. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 18.05.2000, nr.57-58
7. Codul Electoral al Republicii Moldova. Nr. 1381 din 21.11.1997. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 08.12.1997, nr.81.
8. Novac S. Examinarea litigiilor electorale de către instanțele judecătorești. În: Rolul instanțelor judecătorești în procesul electoral din Republica Moldova, Materialele Conferinței internaționale științifico-practice, 29 octombrie 2013, Chișinău. Chișinău: s. n., 2013 (Î.S. F.E.-P. “Tipografi a Centrală”), p. 46-54.
9. Волков В.П. Проблемы обеспечения конституционной законности избирательного процесса в интересах укрепления российской государственности / В. П. Волков, О. В. Дамаскин. М.: РЦОИТ: Крона, 2009. 262 с.
10. Comisia Electorală Centrală. <http://cec.md/index.php?page=page&id=1531&l=r>
11. Comisia Electorală Centrală http://cec.md/files/files/raporttotalizarealegeri2014din5decemredactat_5373809.pdf
12. Postica A. Tănase V. ș.a. Practica contenciosului electoral în Republica Moldova. Alegerile parlamentare din 30 noiembrie 2014 și Alegerile locale generale din 14/28 iunie 2015. Promo-Lex, Chișinău, 2016, p.30 (56 p.) https://promolex.md/wp-content/uploads/2016/08/Promo_Lex_RO_corect.pdf
13. Codul bunelor practici în materie electorală. Secțiunea II.3.3.c recomandă ca procedura de apel și, în special împuternicirile și responsabilitățile diferitor organe să fie clar reglementate de legislație. [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2002\)023rev-rom](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2002)023rev-rom)
14. Raport final privind Alegerile Prezidențiale 30 octombrie și 13 noiembrie 2016. Misiunea de Observare a Alegerilor OSCE / ODIHR Varșovia, 15 februarie 2017, 45. p.
15. Articolul 14.1 din ICCPR stipulează că „orice hotărâre pronunțată într-un proces în justiție trebuie să fie făcută public” <http://www.ohchr.org/Documents/ProfessionalInterest/ccpr.pdf>

CONCEPTUL DREPTULUI LA UN PROCES ECHITABIL PRIN PRISMA DOCTRINEI INTERNAȚIONALE

¹*Dr. în drept, conf. univ., Veaceslav ZAPOROJAN*

²*Drd., Igor BĂCU*

¹*Curtea Constituțională a Republicii Moldova, Str. Alexandru Lăpușneanu 28,
mun. Chișinău, Republica Moldova, tel. (+373) 22 253 708, www.constcourt.md*

²*Școala Doctorală în Drept, Științe Politice și Administrative a Consorțiului instituțiilor
de învățământ ASEM și USPEE, or. Chișinău, Republica Moldova*

Abstract

The actuality of research is determined by the reality lived now by the Moldovan society which identifies fundamental problems before autochthonous judicial science for finding those solutions which would increase the efficiency of constitutional guarantees designed to ensure the observance of fundamental human rights and freedoms and the right to a fair trial, in particular. But the successful implementation of the principle of right to a fair trial also needs among others the formulation of the concept of fair trial through the light of approaches reflected in the contemporary doctrine, objective we strive to realize in this work. In the achievement of the objective mentioned above there were used several methods of research which are specific for the juridical research and they are the method of documentation, bibliographic research, logical method and comparative method.

Results achieved. Despite the difficulties identified by the doctrine for defining the concept of the right to a fair trial, which are the result of the confluence of two different judicial systems – the continental system and the Anglo-Saxon system, the situation of justice seekers from the practical point of view is not affected, but on the contrary it is favored and this fact is due to the principle – constantly applied by ECHR in its jurisprudence – for ensuring rights in an “effective and concrete” manner and no-way “illusory and pure theoretical”. All the findings specified in the research determine us to come with our own formulation of fair trial which in our opinion represents a basic principle of public order designed to ensure the procedural balance of parties and the legality of procedure by the observance of some guarantees which suppose the free access to justice, public character of discussions held in the limits of the reasonable term by an independent and impartial court legally instituted, providing the right to a defender and pronouncing a motivated decision.

Key words: *equity, the law of fair trial, fair trial guarantees, access to justice, independence and impartiality of the court, protection of human rights*

JEL CLASSIFICATION: K4, K41

După cum judicios s-a remarcat în literatura de specialitate în materie, noțiunea de „proces echitabil” este una aproape imposibil de definit din cauza „condițiilor speciale în care a apărut între constantele drepturilor și libertăților fundamentale în sistemele juridice contemporane” [10, p.251].

Înțelesurile date acestui principiu al echității, fundamentat ca atare din cele mai vechi timpuri, sunt în general corespunzătoare ideii de dreptate, corectitudine, respectare a drepturilor celorlalți, egalitate a tuturor în fața justiției și soluționare fără părtinire a problemelor deferite unui judecător.

Apreciem astfel că din punct de vedere juridic putem vorbi despre două fațete ale principiului, unul de fond, care ține efectiv de susținerea părților și de dreptul adus în discuție și unul procedural, care ține de modalitatea în care instanța soluționează un diferend.

După cum menționează, doctrinarul român, I. Deleanu, [7, p.487] prin exigențele pe care le implică un proces echitabil, echitatea reunește într-o unitate organică toate componentele unei bune administrări a justiției, guvernând toate fazele procesului, începând cu declanșarea acestuia și terminând cu executarea efectivă a hotărârii judecătorești obținute, indiferent de natura sau de gradul jurisdicției ori de natura litigiului dedus judecății. Astfel evaluată, echitatea deși echipolentă „echilibrului”, semnifică mai mult decât „justă proporție” între părțile din proces. Ea semnifică, de

asemenea, corectitudine, imparțialitate, obiectivitate, loialitate, activism judiciar, cumpătat și nepărtinitor, cultivarea încrederii în justiție sau, altfel spus, o democrație procedurală autentică.

Întrucât noțiunea de proces echitabil nu este definită în cuprinsul nici unui act internațional din cele identificate mai sus, i-a revenit doctrinei și jurisprudenței obligația capitală de a formula o definiție în acest sens și de a identifica regulile minime ale unui proces echitabil.

Din analiza sistematică a doctrinei de specialitate studiate, am constatat că opiniile asupra acestui subiect nu sunt unitare, motiv pentru care ne-am propus să reflectăm cât mai multe păreri, pentru a identifica o formulare cât mai reușită în cele din urmă.

Astfel, autorul francez, Frederic Sudre, citând mai multe hotărâri ale Curții Europene, încearcă să definească esența dreptului consacrat de articolul 6 din Convenție astfel: “Dreptul la un proces echitabil consacră principiul fundamental al preeminenței dreptului într-o societate democratică. Recunoscând dreptului la un proces echitabil un loc “eminent” într-o societate democratică, judecătorul european îl consacră ca unul dintre principiile care constituie structura de bază a ordinii publice europene a drepturilor omului.” [12, p.249] În continuare, autorul menționează că, în sistemul Convenției europene [5, art.6] dreptul la un proces echitabil poate fi privit în două sensuri și anume, într-un sens larg (*lato sensu*) și într-unul restrâns (*stricto sensu*).

Lato sensu, el cuprinde toate garanțiile pe care le instituie art. 6, mai exact dreptul oricărei persoane de a fi judecată de un tribunal instituit de lege, independent și imparțial, în mod public, echitabil și într-un termen rezonabil, cu privire la drepturile și obligațiile sale civile sau privitor la orice acuzație în materie penală (paragraful 1); dreptul oricărei persoane acuzate de săvârșirea unei infracțiuni de a fi prezumată nevinovată, până când vinovăția sa va fi legal stabilită (printr-o hotărâre judecătorească rămasă definitivă, paragraful al 2-lea); dreptul oricărui acuzat de a fi informat cu privire la natura și cauza acuzației ce i se aduce (lit. A), dreptul de a dispune de timpul necesar formulării apărărilor sale (lit.b), dreptul la un apărător ales, sau dacă nu are mijloace materiale suficiente, dreptul de a i se asigura apărarea în mod gratuit de un apărător din oficiu (lit. C), dreptul de a interoga martorii acuzării și pe cei ai apărării în aceleași condiții, ca expresie a egalității armelor (lit. D), dreptul de a fi asistat de un interpret, dacă nu înțelege și nu vorbește limba în care se desfășoară ședința de judecată (lit. E), paragraful al 3-lea”.

Stricto sensu, conținutul art. 6 este format în primul rând din garanțiile generale înscrise în paragraful 1, care dau substanță dreptului general la un proces echitabil în materie civilă și penală. Aceste garanții sunt de două feluri: explicite, cele vizând legalitatea, independența și imparțialitatea tribunalului, respectiv cerința ca judecata să fie întreprinsă în cadrul unui termen rezonabil, să fie publică și echitabilă, și implicite cele legate de buna desfășurare a procesului pe baza procedurii judiciare, cum ar fi dreptul la o audiere echitabilă (*fair hearing*) cu aspectele sale – prezența la audiere și contradictorialitatea procedurii; accesul la un tribunal; egalitatea armelor; motivarea hotărârilor judecătorești; controlul de plină jurisdicție; dreptul de a nu se autoacuză; dreptul la securitate juridică.

Un al cercetător francez, însă – J. L. Charrier [3, p. 84-137] – la care se alătură și unii reprezentanți ai doctrinei române, cum ar fi C. Bârsan [p.397-399], preferă o abordare distinctă a acestor garanții, și anume, pe de o parte, cele înscrise în art. 6 parag. 1 – ca dând substanță dreptului general la un proces echitabil în materie civilă și penală și, pe de altă parte, cele înscrise în art. 6 parag. 2 și în art. 6 parag. 3 – ca reprezentând garanții specifice dreptului la un proces echitabil în materie penală. În acest sens, se menționează că, exigențele unui proces echitabil privesc, mai întâi, „drepturile și obligațiile cu caracter civil” și „orice acuzație în materie penală”. În al doilea rând, pentru apărarea drepturilor sale civile și împotriva oricărei acuzații penale, orice persoană are dreptul la un tribunal, adică trebuie să i se recunoască posibilitatea de a se adresa unui tribunal care îndeplinește anumite calități, și anume: este independent și imparțial; substanța acestei garanții este dată de dreptul la un tribunal. În al treilea rând, însuși procesul în care se discută „un drept sau o obligație cu caracter civil” ori o „acuzație în materie penală” presupune existența altor garanții, și

anume: caracterul echitabil al procedurii, în sensul Convenției, dezbateră publică a cauzei și desfășurarea procesului „într-un termen rezonabil” [1, p.399].

Cercetătorul britanic J. McBride, [16, p.9] de asemenea nu vine cu o definiție a noțiunii de proces echitabil, ci face trimitere la exigențele care formează conținutul acestui concept, menționând că aceste exigențe necesită a fi separate în două categorii, și anume cele care sunt reglementate expres în art.6 al CEDO (accesul liber la justiție, independența și imparțialitatea instanței, publicitatea dezbaterilor) și cele care au fost consacrate în jurisprudența Curții Europene ca fiind cerințe derivate din art.6 al CEDO (egalitatea armelor, obligativitatea motivării hotărârii etc.).

Totuși, într-o amplă lucrare consacrată dreptului la un proces echitabil, (*Droit processuel. Droit commun et droit compare du proces equitable*) elaborată de un colectiv de autori, reprezentanți ai doctrinei europene (S. Guinchard, C. Chainail, C. Delicostopoulos, F. Ferrand etc.) [9, p.73] s-a formulat o definiție a conceptului analizat, care în viziunea noastră reușește să dezvăluie chintesenta acestuia, și anume: „Procesul echitabil este un proces echilibrat între toate părțile, având în echitate un ideal al justiției, posibil de realizat prin respectarea unor garanții.” Echilibrul între părțile procesului nu face altceva decât să trimită la imaginea tradițională a justiției, simbolizată de o balanță cu două platane echilibrate. Autorii citați au avut în vedere în primul rând, considerații de ordin terminologic – echitate, care presupune echilibru și egalitate – reținând astfel ideea de echilibru pentru a explica ceea ce reprezintă astăzi un proces echitabil. S-a spus astfel, că dorința de a-i asigura fiecărui justițiabil un asemenea proces se racordează la noțiunea generală și generică de „garanții fundamentale ale unei bune justiții”, ale căror ilustrări sunt vizibile în caracterul public al dezbaterilor, exigența unui tribunal independent și imparțial, cerința unui termen rezonabil etc.

În literatura de specialitate din România, numeroși autori s-au expus asupra tematicii procesului echitabil și garanțiilor realizării acestuia. Astfel, constituționalistul și procesualistul I. Deleanu menționează că, [7, p.487-488] dreptul la un proces echitabil este un drept procesual sinteză, cuprinzând și articulând toate garanțiile procedurale oferite de art.6 din Convenția Europeană, un drept substanțial fundamental, cu semnificații și implicații proprii. Totodată, autorul subliniază că, dreptul la un proces echitabil se află sub protecția unui virtual control de constituționalitate, cât și a unui posibil control de convenționalitate. Elementele componente *grosso modo* ale procesului echitabil, în viziunea prof. I Deleanu se rezumă la: accesul la justiție, ca unul dintre aspectele dreptului la un tribunal; organizarea și alcătuirea instanței și desfășurarea judecății, pe scurt, buna administrare a justiției; executarea efectivă a hotărârii judecătorești [7, p.488].

Două observații, totuși, ține să facă autorul: prima – dreptul la un proces echitabil interferează cu celelalte drepturi prevăzute de art.6 din Convenție, în raport cu unele dintre acestea echitatea relevându-le semnificația, fiind, să zicem așa, premisa lor explicativă și, totodată, fundamentul lor; sau invers, celelalte drepturi prevăzute de art.6 au a fi valorizate în raport cu echitatea ca „drepturi-condiție” ale acesteia; a doua – ca fenomen specific recurent sistemului convențional, aprecierea echității implică adeseori nu doar verificarea ingerințelor active sau pasive ale statului în spațiul normelor procedurale, dar și în domeniul reglementărilor substanțiale, mai ales prin punerea în balanță a intereselor urmărite de statul în cauză [7, p.488].

Din cele menționate rezultă că cercetătorul român I. Deleanu percepe dreptul la un proces echitabil ca un concept, care concentrează totalitatea garanțiilor procedurale oferite justițiabililor de art.6 din Convenția Europeană și, corespunzător acestora, de reglementările naționale, primordiale fiind dispozițiile constituționale, și anume: accesul liber la justiție, înfăptuirea justiției doar de către instanțele de judecată, dreptul la apărare, publicitatea dezbaterilor.

Prof. Radu Chiriță, [4, p.234] tratează procesul echitabil prin analiza garanțiilor procedurale generale, fără departajări ale acestora, avându-se în vedere următoarele paliere importante: accesul la justiție, neutralitatea tribunalului, celeritatea procedurii, publicitatea procedurii, egalitatea armelor și garanțiile în materie penală.

Nu în ultimul rând, analizând contribuțiile doctrinarilor M. Udroi și O. Predescu, [13, p.535] se observă, de asemenea, o abordare a procesului echitabil, prin tratarea exigențelor Convenției în materia echității procedurii, fără o clasificare a garanțiilor rezultate din textele acestui act internațional.

În viziunea cercetătoarei în domeniul drepturilor fundamentale ale omului, Raluca Miga-Beșteliu, [2, p.146] dreptul la un proces echitabil este dreptul care prin afirmarea sa asigură legătura între drepturile omului și statul de drept, caracterizat prin eliminarea arbitrariului și domnia legii, putând fi definit ca ansamblul garanțiilor procedurale care permit punerea în valoare a majorității drepturilor protejate prin instrumentele internaționale.

Doctrinarul român M. Damaschin, [6, p.30] în una din lucrările sale consacrate dreptului la un proces echitabil în materie penală, definește procesul echitabil ca fiind un principiu de aplicare atât în ceea ce privește organizarea justiției (mai ales în considerarea exigenței independenței judecătorilor), cât și cu privire la funcționarea justiției (prin asigurarea liberului acces, a publicității, contradictorialității și dublului grad jurisdicțional. Autorul subliniază că, principiile generale ale organizării și funcționării justiției sunt un set de reguli esențiale, prevăzute în Constituție și în anumite legi organice, care formează fundamentul organizării justiției, în scopul asigurării funcției acesteia – soluționarea litigiilor apărute între subiectele de drept sau rezolvarea cererilor acestora în condițiile legii – pentru protecția persoanelor față de manifestările abuzive ale autorităților publice și salvagardarea, prin mijloace specifice, a ordinii de drept. Consacrarea și respectarea acestor reguli determină cristalizarea și fundamentarea unei activități jurisdicționale care, prin vocație și finalitate, trebuie să culmineze cu rostirea dreptului.

În lumina acestor considerații nu putem să trecem cu vederea opinia unor notorietăți a constituționalismului românesc – I. Muraru și E. S. Tănăsescu – care consideră că, dreptul la un proces echitabil este un principiu fundamental de realizare a justiției, alături de principiile legalității, bunei administrări a justiției, liberului acces la justiție, publicitatea procesului, imparțialitatea judecătorului, respectiv proporționalitatea în aplicarea sancțiunilor [11, p.588].

Pe aceeași linie de gândire, dar într-un aspect generalizator, constituționalistul T. Drăganu [8, p.290] analizând conceptul statului de drept ne atrage atenția asupra unui element component al acestuia – organele de jurisdicție a căror activitatea trebuie să fie îndreptată spre respectarea drepturilor și libertăților inerente naturii umane. Drept urmare, dreptul la un proces echitabil reprezintă un element structural esențial al statului de drept, prin necesitatea aplicării de către autorități a principiului preeminenței dreptului. În acest sens, conceptul de stat de drept implică, în mod inevitabil, luarea în discuție a cerinței respectării drepturilor fundamentale și, implicit, a caracterului echitabil al procedurilor judiciare.

În literatura de specialitate din Federația Rusă, de asemenea, au fost exprimate multiple opinii vis-a-vis de conceptul și exigențele procesului echitabil. În acest sens, doctrinarul M. L. Antin, în una din lucrările sale consacrate garanțiilor drepturilor omului, menționa: „Convenția Europeană a Drepturilor Omului edifică dreptul la un proces echitabil ca o construcție ce cuprinde trei blocuri separate de drepturi, recunoscute tuturor persoanelor – accesul la justiție, din care derivă cerințe legate de independența și imparțialitatea instanței, publicitatea dezbaterilor, termenul rezonabil de examinare a cauzelor; prezumția de nevinovăție; și drepturi procesuale recunoscute persoanelor ce sunt învinuite de săvârșirea unor infracțiuni.” [19, p.169]

Malâșeva Iu. V. prin noțiunea de proces echitabil înțelege ansamblul condițiilor consacrate de legislație, respectarea fără abateri a cărora asigură protecția drepturilor omului, garantate prin legislația națională și internațională, în cadrul examinării și soluționării unui proces în fond, precum și pronunțării unei hotărâri legale și întemeiate [17, p.60].

Goncearov P., judecător ad-hoc la CtEDO, menționează, [15] că verificând respectarea dreptului la un proces echitabil este indispensabil de a delimita garanțiile expres stabilite în art.6 al Convenției și garanțiile care nu sunt reglementate, dar recunoscute de jurisprudența Curții, cum ar fi: respectarea principiului contradictorialității dezbaterilor judiciare, egalitatea părților în proces,

dreptul la prezentarea și administrarea echitabilă a probelor, dreptul la o hotărâre judecătorească motivată și altele. Autorul menționează, de asemenea, că garanțiile neincluse în art.6 pot fi limitate, fapt care nu va duce la încălcarea art.6 a Convenției, Curtea urmând să determine dacă, a fost sau nu a fost respectat caracterul echitabil al procesului. De asemenea, apreciind interesele diferite și valorile protejate, Curtea decide, dacă restricționarea acestor drepturi a fost proporțională cu obiectivele urmărite de legiuitor prin legea adoptată. În unele cazuri, violarea garanțiilor nereglementate expres prin art.6 al Convenției, poate fi recunoscută drept încălcare a dreptului la un proces echitabil. În acest fel, conceptul de proces echitabil are un conținut mult mai cuprinzător, decât dispune art.6 al CEDO.

În doctrina procesuală rusă, dreptul la un proces echitabil a fost analizat în profunzime și de către cercetătorul S. F. Afanasiev, care menționează în teza sa de doctorat consacrată acestei tematici [14, p.152] că, acest drept îmbină două aspecte: instituțional (independența, imparțialitatea, competența instanței, termenul de acordare a împuternicirilor necesare) și procesual (publicitatea dezbaterilor, contradictorialitatea și egalitatea părților, termenul rezonabil de examinare a pricinii etc.). Totodată, în contextul jurisprudenței CtEDO, autorul evidențiază nu două, ci patru aspecte, care formează conținutul conceptului de proces echitabil printre care se numără aspectul organic, instituțional, procesual și un grup de elemente cu caracter special (caracteristice doar procesului penal) [14, p.155]. Aspectele organice și instituționale se referă la organizarea și funcționarea sistemului judecătoresc, celelalte două categorii privesc însă garanțiile procesuale ale părților în proces.

Necesită a fi prezentată și opinia doctrinei Camila Suleimanova, [18, p.118] care menționează că relațiile sociale evoluează, făcându-și apariția noi categorii de raporturi între subiecții de drept, raporturi care ajung în cele din urmă să fie reglementate de state părți la CEDO. Apariția unor noi instituții juridice de drept material sau modificarea celor deja existente influențează și asupra procesului de realizare a justiției. Ordinea de examinare a dosarelor, procedura de judecată se modernizează în corespundere cu noile realități, respectiv și conținutul conceptului de proces echitabil în jurisprudența CtEDO se extinde, suferind transformări constante. Autoarea, prezintă ca exemplu pătrunderea tot mai pregnantă a tehnologiilor IT în procesul de judecată, chiar de la etapa depunerii cererii de chemare în judecată, prognozând că în curând Curtea va fi solicitată să se pronunțe, cu privire la respectarea principiului accesului liber la justiție pe asemenea dosare sau egalitatea părților în proces. Prin aceste argumente, C. Suleimanova tinde să convingă că nu putem aborda conceptul de proces echitabil ca un conglomerat de garanții strict determinate prin art.6 al Convenției, precum și prin hotărârile Curții. Valoarea inestimabilă a dreptului la un proces echitabil pentru oricare justițiabil se exprimă anume prin faptul că acesta are un caracter flexibil fiind în pas cu noile tendințe și abordări consacrate de legislația contemporană.

CONCLUZII

În pofida dificultăților constate de către doctrină în vederea definirii conceptului de *drept la un proces echitabil*, rezultate din confluența a două sisteme juridice destul de diferite – sistemul continental și cel anglo-saxon –, situația justițiabililor, din punct de vedere practic, nu este afectată, ci dimpotrivă favorizată, iar acest lucru se datorează principiului - constant aplicat de CtEDO în jurisprudența sa - asigurării drepturilor de-o manieră „efectivă și concretă”, și nicidecum „iluzorie și pur teoretică”.

Toate constatările evidențiate în cadrul cercetării, ne determină să venim cu propria formulare a conceptului de proces echitabil, care în viziunea noastră reprezintă *un principiu fundamental, de ordine publică, menit să asigure echilibrul procesual al părților și legalitatea procedurii prin respectarea unor garanții care presupun accesul liber la justiție, caracterul public al dezbaterilor, derulate în limitele termenului rezonabil, de către o instanță independentă și imparțială, instituită prin lege, cu asigurarea dreptului la apărător și pronunțarea unei hotărâri motivate.*

BIBLIOGRAFIE

1. Bîrsan C. Convenția europeană a drepturilor omului. Comentariu pe articole. Vol. I. Drepturi și libertăți. București: All Beck, 2005. 1273 p.
2. Brumar C., Mîga-Beșteliu R. Protecția internațională a drepturilor omului. Note de curs, ediția a IV-a revizuită. București: Universul Juridic, 2009. 456 p.
3. Charrier J. Code de la Convention européenne des droits de l'homme. Paris: Litec, 2000. 438 p.
4. Chiriță R. Dreptul la un proces echitabil. București: Universul Juridic, 2008. 472 p.
5. Convenția pentru Apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților Fundamentale, încheiată la Roma la 4.XI.1950, semnată de RM la 13.07.1995. În: Tratatate internaționale, Chișinău, 1998.
6. Damaschin M. Dreptul la un proces echitabil în materie penală. București: Universul Juridic, 2009. 323 p.
7. Deleanu I. Tratat de procedură civilă. Vol.I. Ediție revăzută, completată și actualizată. București: Universul Juridic, 2013. 1115 p.
8. Drăganu T. Drept constituțional și instituții politice. Tratat elementar. Vol.I. București: Lumina Lex, 1998. 479 p.
9. Guinchard S., Constantin-S Delicostopoulos etc. Droit processuel: Droit commun et droit comparé du procès équitable Parsi: Dalloz-Sirey, 4e édition, 2006. 1195 p.
10. Lazăr I., Mateș A.-M. Dreptul la un proces echitabil. Aspecte doctrinare și jurisprudențiale. Materialele Conferinței *Declarația Universală a Drepturilor Omului- pilon în protecția juridică a drepturilor și libertăților fundamentale în decurs de 60 de ani*. Bălți, 10-11 iunie 2008. Chișinău: Pontos, 2009. P.251-261
11. Muraru I., Tănăsescu E. S. Drept constituțional și instituții politice. Ediția a IX-a. București: Lumina Lex, 2001. 703 p.
12. Sudre Fr. Drept european și internațional al drepturilor omului. Traducere de Raluca Bercea. Iași: Polirom, 2006. 568 p.
13. Udroiu M., Predescu O. Protecția europeană a drepturilor omului și procesul penal român. Tratat. București: C.H. Beck, 2008. 1043 p.
14. Афанасьев С. Ф. Право на справедливое судебное разбирательство: теоретико-практическое исследование влияния Европейской Конвенции о защите прав человека и основных свобод на российское гражданское судопроизводство. Диссертация на соискание степени доктора юридических наук. Саратов, 2010. 593 p.
15. Гончаров П. П. Право на справедливое судебное разбирательство по уголовным делам в стадии общего процесса. Disponibil: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31586786#pos=1;-163 (vizitat 31.08.2017)
16. Мак-Брайд Дж. Понятие справедливого судебного разбирательства и его основные элементы. В: Европейские стандарты права на справедливое судебное разбирательство и российская практика. Под общей редакции А.В. Деменевой. Екатеринбург, 2004. 240 p.
17. Малышева Ю.В. Право на справедливое судебное разбирательство в практике Европейского суда по правам человека. В: Российский судья. 2016. N 8. С. 55 - 60
18. Сулейманова К. Право на судебную защиту и право на справедливое судебное разбирательство. Юридическая наука, 2017, №1. P.114-119
19. Энтин М.Л. Международные гарантии прав человека (практика Совета Европы). Москва, 1992. 240 с.

CALITATEA POPULAȚIEI REPUBLICII MOLDOVA – IMPERATIV AL DEZVOLTĂRII ECONOMICE A STATULUI

Drd., Silvia GODONOAGĂ

*Academia de Studii Economice a Moldovei,
str. Mitropolit G. Bănulescu-Bodoni 61, Chișinău, Republica Moldova
Tel.: +373 22 22 41 28; web site: www.ase.md*

Abstract

Population quality is a new subject in the frame of demographic and economic researches. So, the aim of this research consists in the elaboration of the methodological and theoretical base of this concept and its structure. In this way, it could be determined and evaluated the main characteristics of the Republic of Moldova population quality. The used methods for this study are: the analytical method, the comparative method, the historical method etc. Especially for this study, it was used the statistical method. Using this method it was determined the main population quality indexes. The results of this study emphasize the changes in evolution of the health, education, cultural and demographic indexes values. The tendencies in evolution show us the increasing or decreasing of the Republic of Moldova population quality, the factors that determine these processes and there consequences. In this way, it could be elaborated different politics, for example: demographic politics, economical politics etc., which will have the aim to increase the level of population quality. The politics will be a way to improve the demographic and economic situation in the country.

Key words: *population quality, economy, health, education, demography.*

JEL CLASSIFICATION: J 11

Introducere

Odată cu evoluția omenirii din mai multe puncte de vedere: demografic, social, dar și economic, preocupările populației au început să se schimbe. Sub aspect demografic, populația înregistrează două tendințe generale: cea de creștere rapidă a numărului populației unor state, și cea de a doua de îmbătrânire demografică. Sub aspect economic, procesul de industrializare și de urbanizare a evoluat, crizele economice sunt destul de frecvente, care duc la creșterea diferențierilor social-economice. În contextul globalizării, ultima perioadă s-au schimbat și prioritățile demografice ale omenirii. Acum oamenii nu mai au nevoie de un număr mare de oameni ca să realizeze un anumit lucru, dar de un număr mult mai mic de muncitori calificați, care vor realiza aceeași muncă mult mai rapid și mai calitativ. De aici rezidă și schimbarea orientării studiilor despre cantitatea populației asupra calității acesteia. Conceptul de calitate a populației este unul destul de nou în multitudinea de concepte demografice cunoscute. Calitatea populației s-a întărit ca noțiune științifică abia la începutul anilor '90 ai secolului al XX-lea. În ultima perioadă, acest concept capătă o popularitate tot mai mare, un interes sporit din partea oamenilor de știință din domeniu. Importanța cercetărilor acestui concept au crescut datorită modernizării societății, scăderea potențialului numeric al populației și scăderea calității acestuia. Este necesară o evaluare obiectivă atât numerică cât și calitativă a resurselor umane, care reprezintă unul dintre cei mai importanți factori ai dezvoltării social-economice.

Metode și metodologii

Studiile asupra calității populației impun utilizarea unui număr mare de metode, deoarece acest subiect este destul de vast. Importanța orientării studiului spre anumite metode rezidă din scopul studiului. Calitatea populației este privită de diferiți cercetători în mod diferit, în dependență de domeniul lor de cercetare și punctul de vedere pe care îl susțin. Acest concept este definit de economistul rus A.A.Sagrado în felul următor: „...calitatea populației caracterizează starea proceselor de reproducere a populației într-un moment istoric concret, când există legătură interdependentă între populație și mediul înconjurător,, [1, p.17]. Păreră autorului este una

orientată spre aspectele demografice ale conceptului, pe când alți autori privesc calitatea populației și din punct de vedere economic, și anume ca calitate a forței de muncă. Economistul american Carl Mosk, definește conceptul de calitate a populației ca fiind mediul cuprins de potențialul populației de a fi capabili și a avea capacitatea de a face un lucru. Acești doi indicatori fiind înțeleși atât sub aspect mintal cât și fizic [2, p.4]. Acest punct de vedere scoate în evidență aspectele economice ale calității populației, și anume importanța capacităților oamenilor în vederea realizării unei munci. Luând în considerație părerile diferitor oameni de știință, una dintre definițiile relevante ale calității populației pentru acest studiu ar fi: „calitatea populației reprezintă totalitatea caracteristicilor, abilităților și capacităților unei populații (demografice, de sănătate, educație, cultură) și legăturile dintre acestea, care condiționează o evoluție a nivelului calitativ social și, respectiv, economic al unui stat. Respectiv, această definiție înglobează ambele aspecte ale calității populației, atât socială, cât și economică.

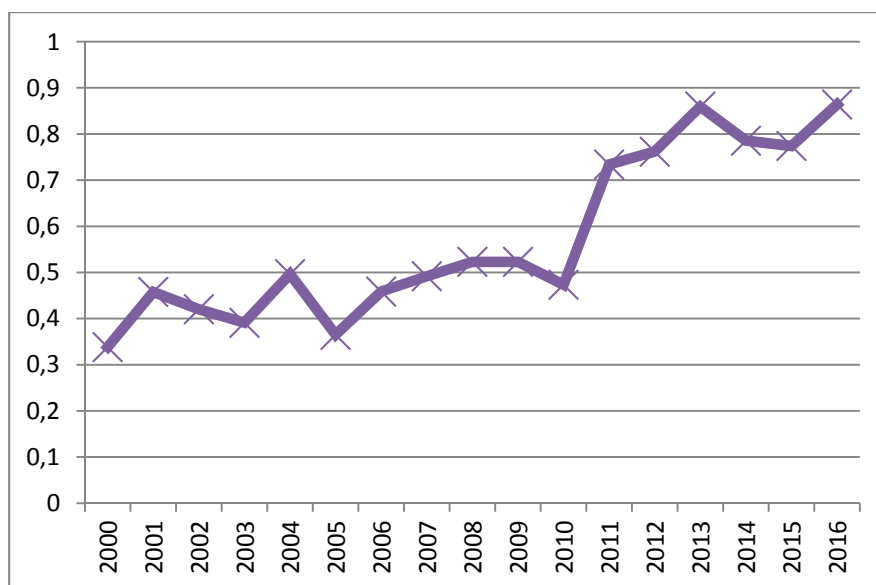
Determinarea unor indici ai diferitor aspecte ale calității populației, vor ajuta la evaluarea generală a populației. Acești indici sunt determinați utilizând metoda statistică în principal, dar și cea istorică, deoarece indicii sunt determinați pentru o anumită perioadă de timp. Metoda statistică este utilizată pentru a determina indicii structurali ai fiecărui indicator demografic luat în calcul în evaluarea calității populației Republicii Moldova, dar și a celor generali, care luați împreună arată evoluția nivelului calitativ al populației statului, în special din punct de vedere demografic și social. Acestea însă, reprezintă în mare măsură baza securității economice a oricărui stat, cu atât mai mult a Republicii Moldova. După cum menționează geograful rus M.A.Julina, calitatea populației – este o resursă, o garanție a unei evoluții stabile, baza securității naționale a unui stat [3, pag. 288-289].

Rezultate și discuții

Structura calității populației cuprinde patru categorii de indicatori demografici: sănătate, educație și calificare, cultură și demografie. În cadrul categoriei de indicatori demografici de sănătate, pentru evaluarea nivelului calitativ al populației, pot fi luați în calcul mai mulți indicatori. Nemijlocit pentru acest studiu sunt analizați: rata mortalității, rata mortalității infantile și speranța de viață la naștere. Toți acești trei indicatori ne demonstrează diferite aspecte calitative ale populației, care cumulați într-un singur indicator ne arată o imagine generalizată asupra sănătății populației Republicii Moldova ca unul dintre principalele caracteristici calitative ale populației. Astfel, pentru relevarea corectă a stării generale de sănătate a populației ca una dintre părțile componente ale calității populației se va calcula *indicele de sănătate*, care va reflecta modificările care s-au produs în timp, dar și cauzele și consecințele provocate de aceste modificări. Indicatorii de sănătate la rândul lor influențează direct alte aspecte calitative ale populației, ca de exemplu nivelul de educație și ocuparea forței de muncă, care reprezintă baza dezvoltării durabile a țării, dar și bunăstarea populației.

Evoluția indicelui sănătății populației Republicii Moldova arată că starea de sănătate a populației statului înregistrează un trend general de ascensiune pentru perioada anilor 2000-2013, când acesta a crescut cu 0,53 unități, ceea ce reprezintă o creștere procentuală de aproximativ 61%. Acest fapt se datorează îmbunătățirii sistemului de asistență medicală, care a dus la creșterea speranței de viață la naștere, dar și la micșorarea ratelor mortalității și mortalității infantile. Asistența medicală și-a largit spectrul de servicii acordate populației, cât și calitatea acestora, care este determinată atât de suportul financiar pentru achiziționarea tehnicii necesare, cât și investiției în calificarea medicilor și condiții mai bune pentru perfecționarea acestora. De aici reiese un alt aspect calitativ al populației, și anume „educația și calificarea”. Analizând datele asupra indicelui sănătății se observă și alte tendințe importante de a fi remarcate în evoluția sănătății populației. Și anume, se observă decalaje mici de la an la an, în perioada de timp menționată mai sus. De exemplu anii 2004-2005, indicele înregistrează o descreștere cu 0,13 unități sau cu 74% mai puțin pentru anul 2005 față de anul 2004. Aceste situații se repetă pentru anul 2010, când indicele înregistrează o descreștere cu 0,05 unități sau cu 9,39 % (fig.1). Acest fapt ne vorbește despre o instabilitate în sistemul de

asistență medicală. Începând cu anul 2011 până în anul 2013, indicele sănătății populației înregistrează o creștere continuă și rapidă, de la 0,482 unități pentru anul 2010 la 0,875 unități pentru anul 2013. Numărul practic se dublează într-o perioadă destul de scurtă de timp. Acest fapt se datorează, în principal, scăderii rapide a ratei mortalității infantile, datorită implementării mai multor programe naționale în această perioadă: de perinatologie, de genetică, de alimentație, de combatere a bolilor respiratorii și diareice acute, ceea ce a și contribuit la descreșterea numărului deceselor copiilor de până la un an. De asemenea, creșterea valorii indicelui sănătății se bazează și pe creșterea continuă a speranței de viață la naștere (2011-70,88 ani, 2013- 71,85 ani), dar și descreșterea ratei mortalității generale. Anul 2013 se remarcă prin valori mai bune a celor trei indicatori luați în calcul, și anume –indicele speranței de viață la naștere – 0,949, indicele mortalității generale – 0,629, indicele mortalității infantile, astfel înregistrând valoarea maximă a indicelui sănătății pentru perioada de timp analizată – 0,876 unități. Din anul 2013 până în anul 2015, valoarea indicelui este în scădere, cu 0,125 unități sau cu aproximativ 14% mai puțin pentru anul 2015 față de anul 2013.

Sursa: calculat de autor, în baza datelor BNS

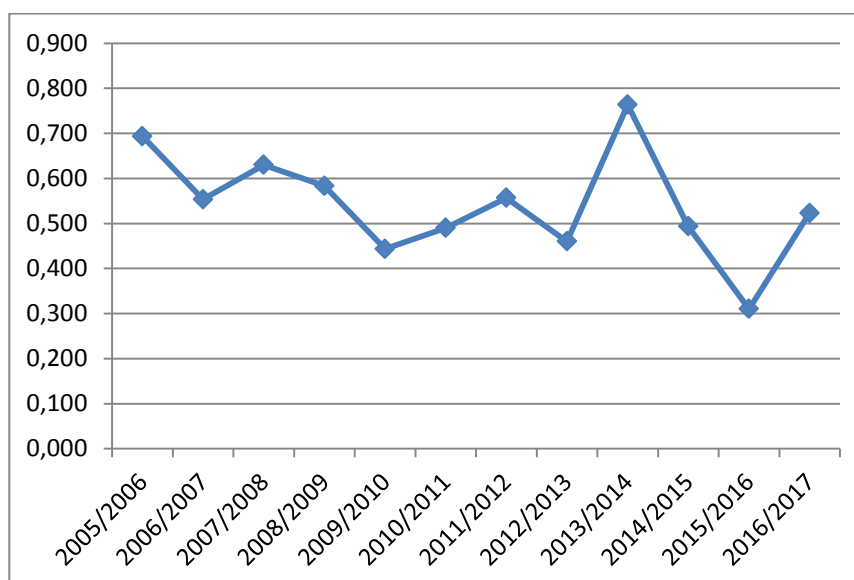
Fig.1 Evoluția indicelui sănătății populației Republicii Moldova, 2000-2015

Acest fapt se datorează ușoarei descreșteri a speranței de viață la naștere, creșterii valorilor mortalității generale, dar și a mortalității infantile. Ultima perioadă, și anume, perioada anilor 2015-2016 înregistrează o îmbunătățire vizibilă a indicelui, înregistrând o creștere 0,113 unități sau cu 14 % mai mult pentru o perioadă destul de scurtă de timp. Îmbunătățirea stării de sănătate a populației se datorează creșterii rapide a celor trei indici, și anume: indicele speranței de viață la naștere a atins valoarea maximă de 1, indicele mortalității generale a crescut cu 0,148 unități față de anul anterior și indicele mortalității infantile a atins, la fel, valoarea maximă- 1.

O altă categorie de bază în formarea calității populației este *educația și calificarea*. Această categorie este foarte importantă pentru determinarea nivelului calitativ al populației, reeșind din faptul că numai nivelul intelectual al unei persoane și chiar societății în întregime poate determina prosperarea unui stat, atât în plan economic, cât și social. Pe lângă faptul că educația este un factor important în evoluția economică a unui stat, alături de nivelul cultural, care este, într-o mare măsură, influențat de cel educațional, duc la creșterea sau descreșterea nivelului calitativ al populației. După părerea lui B.I.Butov „...calitatea populației cuprinde alfabetizarea generală și tehnică, calificarea personalului, structura ocupării forței de muncă, puterea forței de muncă a societății, în care intră numărul și rata muncitorilor cu studii medii, generale, speciale (medii și superioare), oameni de știință, ingineri, tehnicieni și muncitori ai altor profesii noi” [4, p.419].

Autorul atrage atenția, în special, asupra aspectelor economice ale calității populației, dar vorbește clar despre importanța nivelului de studii și educație a populației în formarea calității acestora.

În vederea evaluării nivelului educației populației au fost analizați trei indicatori demografici: speranța de viață școlară, rata de cuprindere în învățământ și rata de alfabetizare. La fel, ca și în cazul sănătății, a fost determinat indicele educației, care ne permite o analiză evolutivă a educației populației statului, care reprezintă o altă categorie importantă de calitate a populației Republicii Moldova. Pentru perioada anilor 2005-2016, se observă că valorile indicelui educației variază de la an la an, dar înregistrează un trend general de scădere (fig.2), de la 0,693 unități (2005) la 0,523 unități (2016). Astfel indicatorul înregistrează scădere de 0,17 unități sau cu 36,5% mai puțin pentru anul 2016 față de anul 2005. Excepție face anul 2013, când valoarea indicelui educației crește până la 0,763 unități, în principal datorită valorii mai mari a ratei de cuprindere școlare (87,97%) și a ratei de alfabetizare (99,6%). Pentru ultimul an indicele educației începe să crească, datorită creșterii ratei de cuprindere școlare, care a înregistrat un maxim pentru perioada analizată, și anume 88,07%. Restul indicatorilor înregistrează creșteri nesemnificative, speranța de viață școlară cu 0,05 unități și rata de alfabetizare cu 0,5 unități pentru anul 2016 față de anul 2015 (fig. 2).

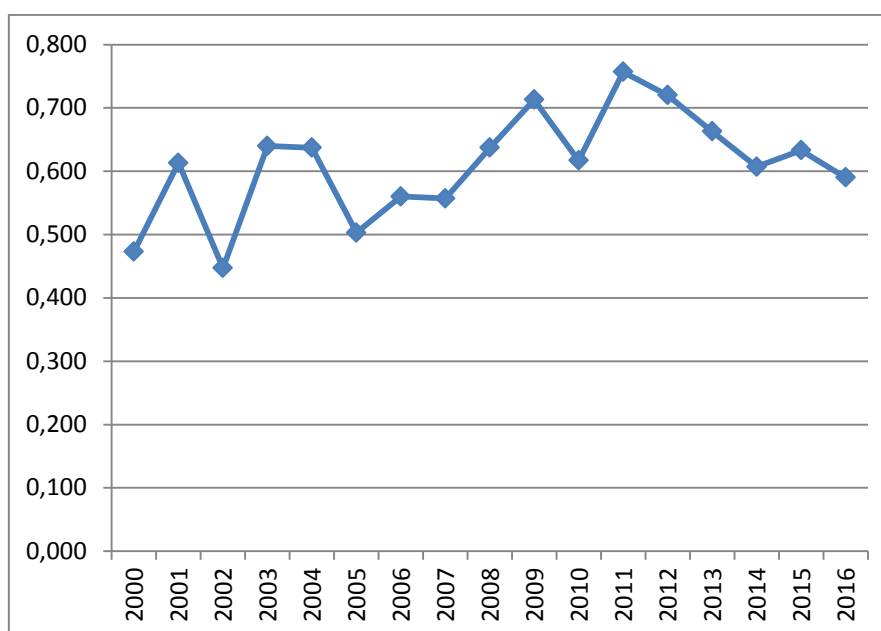
Sursa: calculat de autor, în baza datelor BNS

Fig.2 Evoluția indicelui educației în Republica Moldova, 2005-2016

O altă categorie de indicatori analizați sunt cei demografici. Mișcarea naturală, cât și cea migratorie sunt două componente de bază, care condiționează evoluția numerică a populației. Numărul populației evident că este important în analiza proceselor demografice, dar totodată aspectele calitative sunt la fel de importante ca și cele cantitative. Pe lângă faptul că Republica Moldova se confruntă cu problema scăderii numărului populației, se mai confruntă și cu creșterea sarcinii demografice, dar și scăderea bilanțului natural, care este negativ deja de câteva decenii. În analiza aspectelor calitative demografice, au fost luate în calcul trei indicatori demografici de calitate, și anume bilanțul natural, sarcina demografică și raportul de dependență tineri/vârstnici. Bilanțul natural reprezintă un aspect de calitate al populației, deoarece înglobează atât aspectele natalității, cât și mortalității, respectiv creșterea sau descreșterea populației ce duce la înlocuirea generațiilor și la creșterea forței de muncă. Raportul dintre populația activă și inactivă economic reprezintă un alt aspect calitativ demografic al populației, din cauza faptului că sarcina demografică arată posibilitatea populației active economic de a susține populația tânără și vârstnică, în vederea asigurării unei educații de calitate populației tinere și a condițiilor de viață necesare pentru populația vârstnică. Raportul de dependență demografică dintre populația vârstnică și tânără este un indicator, care reprezintă posibilitatea populației tinere de a înlocui populația vârstnică. Acest raport determină

indicele regresivității sau progresivității populației, ceea ce reprezintă o caracteristică de calitate a populației.

Valorile indicelui stabilității dezvoltării demografice arată că acest indicator înregistrează ritmuri generale de creștere pentru perioada anilor 2000 – 2011, când valoarea acestuia a crescut cu 0,284 unități sau cu 37,5% pentru anul 2011 față de anul 2000. Această tendință se datorează creșterii bilanțului natural, care înregistrează valori nule pentru anul 2011 și 2012, de fapt cea mai bună cifră pentru perioada de 16 ani luată în calcul. La fel, la îmbunătățirea indicelui dat a contribuit și descreșterea indicelui sarcinii demografice (2000 – 0 un., 2011-0,91 un.) Ulterior, pentru ultimii 5 ani indicele dezvoltării demografice durabile sau calitatea demografică a populației Republicii Moldova se înrăutățește, cu precădere, datorită creșterii raportului de dependență tineri/vârstnici (2011 – 56,08%, 2016 – 104,6%), dar și descreșterii bilanțului natural (2000 – 0, 2016 - -0,3). Astfel, în contextul înregistrării schimbărilor negative pe plan demografic din țară, evident, că și indicele calitativ demografic, adică indicele stabilității dezvoltării demografice înregistrează tendințe de scădere. Pentru ameliorarea situației create sunt strict necesare diferite politici demografice, care ar îmbunătăți aspectele calitative demografice ale populației statului.

Sursa: calculat de autor, în baza datelor BNS

Fig.3 Evoluția indicelui stabilității dezvoltării demografice

CONCLUZII

În baza studiului realizat, pot fi deduse câteva concluzii generale:

- Aspectele calitative ale populației Republicii Moldova se îmbunătățesc numai pe aspectul sănătății;
- Categoria educație înregistrează ritmuri generale de scădere, cu excepția anului 2013, și ultimului an – 2016;
- Indicele demografic de calitate înregistrează ritmuri de creștere până în anul 2011, după care scade continuu;
- Comparând toți cei trei indici calitativi ai populației: de sănătate, educație și cel demografic, se observă că indicele sănătății înregistrează cele mai bune date pentru ultimii 6 ani, după care urmează indicele demografic și cele mai joase date indicele educației.

Reeșind din toate cele analizate este evidentă necesitatea continuării studiului, în vederea analizei datelor demografice din categoria cultură, în așa fel în care, să se ajungă la determinarea indicelui calității populației Republicii Moldova, care ne va oferi o imagine clară asupra evoluției

aspectelor de calitate a populației, problemelor înregistrate pe diferite perioade, astfel încât îmbunătățirea calității populației statului să devină o prioritate de viitor. Aceast viitor fiind înțeles sub toate aspectele, și anume, o creștere a sănătății, educației, culturii și aspectului demografic, care vor contribui direct asupra evoluției ascendente economice a țării noastre.

BIBLIOGRAFIE

1. Саградов, А.А. Теория и методы изучения качества населения. Москва, 1995 – 439 ст.
2. Mosk, Carl. Making health work: Human Growth in Modern Japan. Berkeley, Calif: University of California Press, 1996 – 156 p.
3. Логинова, Н.Н., Жулина М.А. Качество населения: опыт социально демографического – исследования// Регионология, 2001 №4, 2002 – 296 – 299 ст.
4. 17. Бутов, Б.И. Демография. Издательский центр Март, Москва – Ростов на Дону, 2003 - 593 ст.
5. <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=355494>

COMPORTAMENTUL RESURSELOR UMANE PE PIAȚA MUNCII DIN REPUBLICA MOLDOVA

Drd., Olga BUICLI

*Academia de Studii Economice a Moldovei,
str. Mitropolit G. Bănulescu-Bodoni 61, Chișinău, Republica Moldova
Tel.: +373 22 22 41 28; web site: www.ase.md*

Abstract

In the scientific article we conducted our research activity towards the present situation of the human resources on the labor market in the Republic of Moldova at the present time, generalizing and completing the conceptual-methodological concepts of the human resources behavior on the labor market. The theme chosen is an up to date topic, because the labor market is one of the most important resources, namely the labor force. Most of the profit is produced by human resources, which is neglected, often confused with other resources. This problem is faced by the Republic of Moldova, where it is often forgotten that the staff must always be trained and perfected.

As a result of the research, we observe a profound lack of professional development programs, a lack of interest on the part of the state, as well as an enhancement of the emigration process, all of which have negative effects on the number of labor force and on the structure of the labor market, especially among the qualified staff.

Key words: *human resources, labor market, workforce, behavior, qualified staff.*

JEL CLASSIFICATION: M10; M12; M53; M54.

Introducere

Astăzi, resursele umane au căpătat o importanță deosebită, atât pe plan național cât și pe plan internațional, fiind apreciate ca cel mai util activ utilizat în procesul muncii. Resursele umane au rolul decisiv în realizarea oricărei activități de pe piața muncii, deoarece, succesul personalului angajat, reprezintă succesul întregii companii. Cu toate acestea, în Republica Moldova, politicile de personal nu sunt adaptate conform condițiilor de pe piața muncii, iar acest fapt este confirmat de prezența unui număr mare de candidați la posturile vacante. Fiind o parte componentă a sistemului economic, piața muncii este influențată de transformările socioeconomice prin care trece actualmente Republica Moldova. În aceste condiții, perfecționarea managementului resurselor umane pe piața muncii capătă importanță deosebită.

Obiectivul propus în acest demers științific este de a face o prezentare clară a situației resurselor umane de pe piața muncii din Republica Moldova, precum și de a determina tendințele de evoluție și trăsăturile specifice pieței muncii naționale. Un alt obiectiv constă în analiza cantitativă a pieței muncii la nivelul țării, pentru a vedea principalii indicatori ce o definesc.

Scopul constă în evidențierea situației actuale a comportamentului resurselor umane pe piața muncii din Republica Moldova, eliminând obstacolele din calea funcționării reușite a acesteia.

Republica Moldova este învăluită de schimbări socioeconomice pe care le întâmpină, iar cum piața muncii face parte din structura sistemului economic, un șir de factori ai mediului economic extern și intern au influențat-o negativ. Doar în condițiile funcționării eficiente a pieței muncii are loc o întrebuințare rațională a resurselor umane. În aceste condiții, perfecționarea managementului pieței muncii capătă importanță deosebită.

Metode de cercetare

În acest demers științific, comportamentul resurselor umane de pe piața muncii din Republica Moldova a fost analizată prin intermediul mai multor metode de cercetare: metoda științifică ce presupune depistarea problemei, concepte create pînă în zilele noastre de autori consacrați în domeniul teoriei resurselor umane și a pieței muncii; metoda de analiză și sinteză, traînd diverse puncte de vedere ale cercetătorilor din domeniu; metoda istorică, prezentată la

începutul lucrării prin discursul cronologic al termenilor de “resursă umană” și “piața muncii”; inducția și deducția, inclusiv analiza comparativă și prezentarea tabelară a materialelor cercetării.

Rezultatele cercetării

Resursa umană reprezintă o investiție pretențioasă, dificilă și chiar lentă uneori, unde cifrele sunt mari iar rezultatele vin mai târziu dar cu mult spor. Cu această problemă se confruntă și țara noastră unde persistă lipsa fondurilor pentru dezvoltarea capitalului uman, și chiar o nepăsare pentru resursele umane. Acestea au rolul principal în procesul muncii, fapt pentru care, managementul resurselor umane a căpătat o importanță deosebită atât pe plan național cât și pe plan internațional.

Japonia, Germania sau S.U.A sunt țări care au căpătat reușite mari, iar acest lucru s-a datorat în mare parte faptului că, s-a pus accent pe valorificarea și dezvoltarea potențialului uman și prin îndreptarea atenției către managementului resurselor umane [5; p. 36-37].

În Republica Moldova sintagma "resurse umane" este relativ nouă, vechiul "compartiment de personal" persistă încă și are conotații nu tocmai plăcute. Moldova ultimilor ani pare a se confrunta cu o bulversare în direcția resurselor umane: profesioniștii din institute de cercetare s-au apucat de comerț, o parte din licențiații Facultăților de Medicină optează pentru o carieră în vânzări, iar unii absolvenți ajung să constate că au probleme cu găsirea unui loc de muncă. Orice analiză a resurselor umane nu poate fi completă dacă face abstracție de caracteristicile pieței forței de muncă și de principalele tendințe care se manifestă în economia unei țări [1].

În prezent, nici o persoană care este capabilă să muncească, cu aptitudinea, puterea și autonomia sa, nu mai dorește să fie privită ca un simplu produs în procesul schimbului de pe piața forței de muncă. Cu toate acestea, în Republica Moldova, există o slabă legătură între dezvoltarea profesională și cerințele pieței muncii. În general, piața muncii reprezintă sistemul de relații care se stabilesc între deținătorii de capital, în calitate de cumpărător, și posesorii forței de muncă, în calitate de vânzători, prin intermediul pieței muncii (salariul), al concurenței libere și a altor mecanisme specifice care ajustează cererea și oferta de muncă [8; p. 8].

În literatura de specialitate, se folosește, fie denumirea de piață a muncii, fie cea de piață a forței de muncă. Indiferent de denumire, conținutul economic al conceptului de "piață a muncii" sau "piață a forței de muncă", exprimă aceeași realitate obiectivă și anume, că factorul de producție, munca, în economia de piață, se asigură prin intermediul pieței [8; p. 9].

Legea Republicii Moldova privind "Ocuparea forței de muncă și protecția socială a persoanelor aflate în căutarea unui loc de muncă", definește "piața forței de muncă" ca: "spațiul economic unde se întâlnesc, se confruntă și se negociază liber cererea de forță de muncă exprimată de către deținătorii de capital, în calitate de cumpărători și oferta de forță de muncă reprezentată de posesorii de forță de muncă, în calitate de ofertanți., [10; p. 187]. Potrivit Dicționarului de Politici Sociale, "piața muncii" este spațiul virtual în care se organizează și se desfășoară relațiile de muncă, adică acelea dintre deținătorii și cumpărătorii de forță de muncă [8; p. 9].

Autorii Keynes și Beveridge au susținut că bazele statului în economiile capitaliste se regăsesc în piața muncii, de felul în care au fost reglementate, intrările, ieșirile de și pe piața muncii și ocuparea forței de muncă [4; p. 170].

În opinia altor autori, "piața muncii", reprezintă "un ansamblu de mijloace de comunicare prin intermediul cărora vânzătorii și cumpărătorii se informează reciproc asupra a ceea ce posedă, asupra nevoilor pe care le au și a prețurilor pe care le cer sau le propun în scopul încheierii unei tranzacții" [8; p. 31]. Conținutul complex al pieței muncii este evidențiat de funcțiile pe care ea le îndeplinește. Aceste funcții sînt de diferită natură: economică, socială, demografică, educativă etc., avînd influențe directe sau indirecte asupra dezvoltării sistemului economic de ansamblu. *Funcțiile pieței muncii constau în:* alocarea resurselor de muncă pe sectoare, ramuri, profesii, arie geografică, dictată de necesitatea utilizării lor eficiente, corelarea cererii și a ofertei de muncă în timp și spațiu; formarea și distribuția veniturilor în societate; furnizarea informațiilor privind retribuirea muncii și criteriile de apreciere și măsurare a efortului uman; furnizarea informațiilor privind necesitățile în

profesii, calificări și aptitudini necesare, indicând direcțiile de recalificare profesională; influență asupra elaborării mecanismului de protecție socială, furnizând date care contribuie la stabilirea nivelului optim al ajutorului de șomaj și al salariului minim [6; p. 15-16].

Tranziția de la sistemul economiei centralizate la economia de piață a impus serioase transformări. Consecințele acestor schimbări au fost reducerea numărului populației, dezechilibrele între cererea și oferta de muncă, înrăutățirea condițiilor de muncă, redistribuirea forței de muncă. În legătură cu modificările survenite s-a inversat raportul între populația activă și inactivă [6; p. 64]. Situația de pe piețele muncii din țările europene determină autoritățile acestor state să atragă forța de muncă din Europa de Est. Pe plan intern, aceasta determină ca profesioniștii calificați, în special cei tineri, să-și găsească un job în instituții internaționale sau în companii din străinătate [12]. Statistica pentru Republica Moldova nu este mai îmbucurătoare în acest sens. Conform informației oferite de Biroul Național de Statistică pentru anul 2013-2017 sem. II, este vizibil faptul că, ultimul an nu a fost cel mai reușit. Astfel că, analizând *Tabelul 1*, observăm că, în trimestru II al anului 2017, populația economic activă a Republicii Moldova a constituit 1316,0 mii persoane, fiind în descreștere cu 3,4% (46,9 mii) față de trimestrul II din anul 2016. De asemenea, conform datelor furnizate, observăm că și rata de activitate a populației este în descreștere (44,1%), cu 1,6 p. p. față de nivelul trimestrului II din anul 2016 (45,7%), iar tendința de diminuare a populației economice active se păstrează și în prezent.

Tabelul 1. Principalii indicatori ce caracterizează piața muncii din Republica Moldova în perioada 2013-2017 sem.- II.

N. o.	Indicatorii	2013	2014	2015	2016	2017
1.	Populația activă cu vârsta de 15 ani și mai mult, mii persoane	1235,8	1232,4	1265,6	1362,9	1316,0
2.	Rata de activitate, %	41,4	41,2	42,4	45,7	44,1
3.	Populația ocupată, mii persoane	1172,8	1184,9	1203,6	1273,2	1270,3
4.	Rata de ocupare, %	39,3	39,6	40,3	43,8	42,6
5.	Numărul șomerilor conform BIM, mii persoane	63,1	47,5	62,1	55,0	45,7
6.	Rata șomajului, %	5,1	3,9	4,9	4,0	3,5

Sursa: Elaborat de autor în baza informațiilor BNS [11]

Deși pe piața moldovenească este evidentă lipsa unor programe de pregătire profesională, sunt căutați specialiști în diverse domenii, mai ales în rîndul tinerilor. Astfel că, se observă o necesitate acută din partea autorităților autohtone să-și schimbe atitudinea și modelul de management al proceselor de asigurare și menținere a forței de muncă. Bill Gates, președintele fondator al cunoscutei firme “Microsoft”, declară în 1992: ”Dacă 20 dintre cei mai buni oameni cu care lucrez mă părăsesc, în câteva luni nu veți mai auzi de «Microsoft»”.

În ceea ce privește șomajul și rata șomajului, vedem o ameliorare continuă în decursul anilor, acestea ajungînd de la 63,1 la 45,7 șomeri, și respectiv, rata șomajului, de la 5,1 la 3,5. Așadar, observăm că reducerea ratei șomajului are loc în urma reducerii ratei de activitate și nu datorită ameliorării situației ocupaționale, cum ar fi trebuit. De asemenea, această scădere a numărului de șomeri se datorează și creșterii migranților la lucru peste hotare. Ponderea populației ocupate pe niveluri de instruire relevă rata înaltă a persoanelor cu studii superioare, care, însă, înregistrează o scădere continuă de-a lungul ultimilor ani (de la 229,8% anul 2013, la 226,1% în anul 2015, la ambele sexe din mediul urban, și cu 3,3% mai puțin în mediul rural din aceeași perioadă), lucru observat în *Tabelul 2*. Pondere înaltă în rîndul populației ocupate o posedă și persoanele cu studii medii de specialitate (88,5% în mediul urban și 75,3% în mediul rural), în creștere fiind la categoria studiilor secundar profesionale, cu cel mai înalt nivel (92,9 în mediul

urban și respective, 148,0% în cel rural). Egalitatea de șanse în domeniul ocupațional prezintă actualitate pentru piața muncii din Republica Moldova.

Tabelul 2. Evoluția nivelului de instruire a populației (în vîrstă de 15 ani și peste), mii persoane

			2013		2014		2015		2016	
			Ambele sexe		Ambele sexe		Ambele sexe		Ambele sexe	
			Urban	Rural	Urban	Rural	Urban	Rural	Urban	Rural
Ocupații- total	Superior	Grupe de vârsta- Total	229,8	68,0	220,1	68,6	221,6	72,4	226,1	71,3
	Mediu de specialitate		94,5	77,7	86,8	77,0	92,6	78,0	88,5	75,3
	Liceal, mediu general		93,7	131,8	94,0	133,4	95,9	143,2	92,9	148,0

Sursa: Elaborat de autor după BNS [11]

Modificările structurale ale ocupării forței de muncă din ultimii ani sînt legate și de procesul de depopulare a localităților rurale. Lipsa oportunităților de angajare, precum și atractivitatea practic nulă a locurilor de muncă disponibile din localitățile rurale impune populația economic activă din mediul rural să emigreze fie în orașe, fie peste hotare în vederea găsirii unui loc de muncă mai bine plătit, care le-ar asigura un venit necesar pentru întreținerea proprie și a familiei sale.

În concluzie, putem constata că rata de ocupare variază în funcție de vîrstă, în funcție de sex, mediu de reședință, nivel de instruire etc. , fiind în diminuare față de anul trecut. Menținerea în cîmpul muncii a populației active reprezintă o prioritate pentru orice stat. De aceea fiecare țară elaborează și aplică propriile politici, în vederea facilitării angajării persoanelor care, la un moment dat, se află în afara pieței muncii. Acțiunile și măsurile pe care le întreprind instituțiile guvernamentale pentru inserția și reinsertația persoanelor apte de muncă variază de la o țară la alta. Acordarea unui venit pe durata absenței unui loc de muncă reprezintă acțiunea pe care o aplică cel mai mult majoritatea țărilor membre UE [2; p. 142].

Necesitatea organizării acestei piețe are puternice incidente în creșterea calității pregătirii și educației individului ce vizează unele modificări ale comportamentului factorului uman în activitatea economică. „Nu este nimic mai adevărat și fericire mai durabilă decît să știi că cineva este liber să facă, în fiecare zi, cea mai bună muncă pe care o poate face, în felul în care îi place cel mai mult și că această muncă este absorbită de o piață stabilă și că, astfel, îi oferă cele necesare traiului., - Robin George Collinwood [7; p. 9].

Din aceste considerente, trebuie menționat importanța funcției de asigurare și de menținere a resurselor umane pe piața muncii. Prin asigurare, înțelegem, un ansamblul de activități desfășurate în cadrul departamentului de resurse umane în scopul asigurării cu resurse umane necesare, atât cantitativ cât și calitativ, pentru buna desfășurare a activității organizației și realizării obiectivelor propuse, iar menținerea resurselor umane pe piața muncii reprezintă acele activități care au ca scop asigurarea unor condiții în vederea menținerii angajaților la locurile lor de muncă pentru realizarea obiectivelor organizaționale [9; p. 85]. Prin aceste activități se obțin date pertinente despre candidați, cu scopul unei selecții cît mai exacte, lucru văzut în *Tabelul 3*.

Tabelul 3. Etape în procesul de selecție.

Denumirea etapei:	Caracteristici de urmărit:
1. Contactul preliminar;	- Comportamentul, prezența;
2. Obținerea informațiilor biografice (Curriculum Vitae);	- Pregătire și performanțe adecvate;
3. Administrarea de teste: - de inteligență; - de aptitudini; - profesionale; - de personalitate.	- Standardul minim; - Capacitatea de asimilare de noi cunoștințe și aptitudini; - Capacitatea de a face munca respectivă; - Vocație în specialitate.
4. Interviu de profunzime;	- Caracteristicile personale cerute de post; - Calitățile înnăscute necesare;
5. Verificarea datelor biografice;	- Absența elementelor negative în trecut;
6. Examinarea stării de sănătate;	- Potrivirea cu postul;
7. Judecata personală.	- Competența și abilitatea generală, potrivirea cu firma.

Sursa: Elaborat de Autor

Comportamentul resurselor umane din ultimii ani, de pe piața moldovenească, este legat și de fenomenul de emigrare a populației peste hotare, care reprezintă și una dintre cauzele dezechilibrului de pe piața muncii din Republica Moldova. Vizibil este emigrarea resurselor tinere, personal cu salarii bune, cu familii și copii, deranjați fiind de ignoranța statului dar mai ales de instabilitatea socio-economică. Astfel că lipsa resurselor umane de pe piața muncii din țară se resimte din ce în ce mai mult, iar cruntul adevăr este că, aceste persoane nu se vor mai întoarce înapoi în sub denumirea de “exod al creierilor” (“brain drain”), care generează pierderi de capital intelectual. țară.

Conform metodologiei naționale, migranții sunt calculați ca pondere a populației inactive, cu toate că aceștia reprezintă un segment important al populației active, care însă, de facto, este implicată în activități economice din alte țări” [3; p. 103]. Conform autorilor N. Fillip și N. Branașco „migrația internațională a forței de muncă apare ca o reacție la „nefuncționarea” pieței muncii, din cauza neconcordanței intereselor participanților la piața națională a muncii” [3; p. 101].

Concluzionând, putem spune că fenomenul migrației la muncă peste granițele țării, continuă să prezinte importanță pentru analiză, deoarece are o influență esențială asupra comportamentului resurselor umane și a pieței muncii în Republica Moldova.

CONCLUZII

Cercetările autorului relevă că situația actuală a resurselor umane și tendințele de evoluție pe piața muncii se caracterizează prin diminuarea numărului populației active în ultimul an. Situația de față, necesită îmbunătățirea managementului fluxurilor migraționiste ale forței de muncă, inclusiv reîntoarcerea migranților în țară și integrarea lor pe piața muncii moldovenești. Una din principalele obstacole în dezvoltarea societății moldovenești, o reprezintă lipsa fondurilor pentru dezvoltarea capitalului uman, și lipsa de interes pentru resursele umane.

În prezent, în Republica Moldova, scopurile politicii de ocupare promovate, trebuie să se orienteze pe susținerea și dezvoltarea nivelului ocupării a persoanelor capabile de muncă, care să poată garanta angajaților un trai norabil. Ca și recomandări referitoare la problematica atinsă în lucrarea științifică, autorul amintește faptul că este nevoie de diversificarea structurii ocupaționale, identificarea și înregistrarea de noi locuri de muncă atractive pentru reducerea exodului forței de muncă.

BIBLIOGRAFIE

1. Anghel, N. Manifestări discriminatorii în procesul de angajare, Revista Raporturi de Muncă. București: Editura Tribuna Economică, 2003.
2. Dumbravă, V. , Zahi, L. Managementul resurselor umane în agricultură. București: Editura ASE, 2005. 142 p.
3. Filip N., Branașco N. Estimarea implicației migrației internaționale a forței de muncă în evoluția pieței muncii din Republica Moldova. În: Economica, nr. 2 (88), 2014. p. 101-103.
4. Keynes, J. , M. Teoria generală a folosirii mâinii de lucru, a dobânzii și banilor. București: Editura Științifică, 1970. 170 p.
5. Manolescu, A. Managementul resurselor umane. București: Editura Tribuna Economică, 2001. 36-37 p.
6. Pantea, L. Managementul pieței muncii a Republicii Moldova în contextul integrării în Uniunea Europeană. Teză de doctor. Chișinău, 2017. 15-16 p.
7. Sburlescu, I. Prima zi de serviciu. București: Editura BIC ALL, 2005. 9 p.
8. Scutaru, A. , Postolachi, V. Piața muncii (suport de curs). Chișinău: Editura CEP USM. 2008. 3-9-31 p.
9. Stanciu, Ș. Managementul resurselor umane. București: Editura Economica. 2001. 85 p.
10. Trofimov, V. , Livițchi, O. , Tcaciuc, C. Teorie economică. Microeconomie. Chișinău: Editura UCCM. 2013. 187 p.
11. [http://www.statistica.md/accesat pe 08.08.2017.](http://www.statistica.md/accesat%20pe%2008.08.2017)
12. [http://hr-club.md/accesat pe 10.08.2017.](http://hr-club.md/accesat%20pe%2010.08.2017)

DEVELOPMENTS IN ESP TESTING PRACTICE: TEST DESIGN

Alla MĂMĂLIĞĂ

*Academy of Economic Studies of Moldova,
Republic of Moldova, Chisinau, 61 Banulescu-Bodoni str.,
Phone: +373 22 22 41 28, web site: www.ase.md*

Abstract

Until the introduction of the Common European Framework of Reference for Languages, the assessment methods, and namely, the summative/achievement tests developed by the language teachers at the Academy of Economic Studies of Moldova and other universities, were not always designed according to certain common regulations/norms or were totally different from each other. Having the restrictions imposed by CEFRL, the content of the tests has improved significantly due to the application of new approaches not only to teaching, but also to language testing based on real-life tasks. Therefore, the tests for summative/achievement assessment, along with the teaching-learning methods have to be based on real-life situations, and close to current and, more important, students' future activities.

Key words: *task-based language testing, traditional tests, assessment, test design, teaching methods.*

JEL CLASSIFICATION: A:23

Introduction

This article aims to present some developments in testing English for Specific Purposes (ESP), that is Business English, in the Republic of Moldova within higher education institutions and namely Academy of Economic Studies of Moldova after the implementation of the Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment (CEFR) in our country, using data which were collected by sharing the skills and knowledge of my colleagues and requirements imposed by the CEFR and the latest approach to teaching: task-based language teaching (TBLT) and, likewise, task-based language testing. The latter one has seemingly become a buzzword in our classrooms as it provides meaning to what should happen in a classroom and relates language use to some real-life settings. Similarly TBL testing is becoming a need and requirement imposed by the changes in language teaching methods and more demanding language learners.

As a result of all these our language instructors have become more aware of the different aspects involved in test design and administration, and have changed their ways of assessing students' performance. In what follows I will present the main findings of the study concerning the changes in ESP testing practice, which are supporting and complementing the general upgrading of ESP. I shall, therefore, focus on the data provided by the comparison of **task-based language testing** and **traditional language testing**, which illustrates most clearly the developments that have occurred in this area of ESP teaching due to the task-based language teaching approach.

With a view to offering a clear picture of the starting point, namely the kind of ESP tests which used to be administered to students in the early 2000s and before, I have outlined a traditional language test profile, based on a number of sample tests as well as on focus group discussions and interviews carried out in several higher education institutions and high schools within various workshops and seminars. The main characteristics I have identified are the following:

The traditional tests were mainly concerned with the testing of grammar and vocabulary either through specific test items or via writing essays on purposeless topics. The range of test methods used was rather limited, the most popular being translation both for grammar and vocabulary, defining terms, fill in the gaps, match and the like.

The testing of skills was neglected as a direct consequence of the absence of communicative methodology and materials from the English class. Particular interest could be noticed in the testing of specialist knowledge, rather than in the students' ability to use that knowledge when communicating in English in lifelike situations. Consequently, the texts and tasks were, with very

few exceptions, non- authentic and non-contextualised. In spite of the fact that essay writing and translation were widely used, the test authors showed no concern for developing marking criteria that might increase objectivity in these complex areas.

Test authors were not aware of the different kinds of tests, the only type being achievement, administered as end-of-year or/and end-of-term test. Usually, there was no common testing policy or co-operation in test design between teachers in the institutions considered.

The results of the study so far are that the developments in ESP testing have to be considered within the broader view of innovation and change in language teaching in the Republic of Moldova, where both training and new materials (i.e. textbooks) have had a strong impact on the teaching methodology and have affected testing substantially. The shift in focus on meaning and the communicative function of language used as a tool of TBLT, have turned the classroom into a springboard for real-life activities, enabling students to improve their language performance through realistic language tasks.

As mentioned above the TBLT outlines the importance of text and task authenticity, text and task relevance to learners' future activities. Thus, the following paragraph looks at the major changes that have occurred in testing ESP. ESP tests reflect this shift by using predominantly authentic texts from a wide range of sources such as articles in magazines and newspapers, business documents, interviews from the radio, lectures, etc. It is also important to note that the tasks give the students a real-life purpose by using the language in realistic situations and/or situations of professional relevance. This is achieved through contextualised tasks, which provide a context for using the language and a clear task environment, through more elaborate and explicit rubrics which describe the situation, the participants in communication, the roles, and the purpose. For example, *Leave a message on your English friend's answering machine that you would not be able to come to his/her party the following day.*

Thus, as far as the task type is concerned, the difference between the two kinds of tests, traditional and TBL tests is even more relevant, showing a dramatic change, in the sense that while traditional tests had practically no contextualized tasks and extremely few authentic ones, TBL tests have a large number of both authentic and contextualized tasks. To be noted, however, that non-authentic texts are still being used by some teachers.

As a consequence of the use of communicative/task-based tasks and of a change in teaching focus from grammar structures to skills, TBL tests show a move towards skill testing, with concern for all four skills. This represents the crucial difference from traditional tests, which mainly tested grammar and vocabulary (speaking, in particular, was very rarely, if ever, tested). This does not mean that TBL tests have abandoned grammar and vocabulary altogether, but they rather focus on all four skills, as well as on grammar and vocabulary.

Grammar is still assessed in TBL tests, but it is integrated into or combined with other skills such as reading, listening or speaking, compared with traditional tests, where each and every test included in the data set tested grammar. As a result of comparing more sample tests once used by me and my colleagues, I have found that, likewise, *vocabulary* testing occupies the second or the same, place in frequency in traditional tests, after grammar. With TBL tests, in my opinion, reading and writing come first, while grammar and vocabulary rank third and fourth, having a smaller importance. This development emphasises the trend towards the **testing of skills**. A significant change refers to the testing of *speaking* and *listening* which were absent altogether from the tests belonging to the traditional category. Giving the students the task *You are talking on the phone to a customer from France about a wrong delivery of goods. Some parts of the dialogues are missing. Compete it with the missing information.* assesses several skills at once: communicative based on TBL, writing, grammar, vocabulary and somewhere speaking, the crucial thing being the relevance of the task to real-life situations.

Another criterion used when analysing the two categories of tests, i.e. traditional and TBL-based, is the testing method. Thus, I have determined the fact that the range of testing methods is

much wider in the case of TBL-based tests. A variety of methods are used in such tests for testing different skills (*multiple matching, cloze, note taking, summarising, letter and essay writing, role play, e-mail/memo-writing* etc.). With traditional tests the testing methods are ‘overwhelmingly’ *translation, fill in the gaps with the correct form, sentence transformation*, which assess disembodied language elements, this being due to the fact that emphasis was laid on language usage rather than on language use, on accuracy rather than on fluency.

In order to illustrate this conclusion, let us take a closer look at the situation in the case of reading tests. The only testing methods used for traditional tests were multiple choice and comprehension questions, while for TBL tests there is a variety of testing methods, of which the most frequent are *true/false, matching elements, cloze, chart/table completion*.

The methods for assessing students’ **reading** skills show a focus on testing meaning comprehension, not memory. Methods like *paragraph reconstruction from jumbled sentences, structuring text into paragraphs, completing table/chart with relevant information* show that tests focus on processing and selecting information. *Matching* includes a variety of elements: *sentence to picture, heading to paragraph, multiple matching* but not *matching words with their definitions*. The presence of the *cloze* in reading tests indicates that integrated language is tested in TBL tests. The relatively big number of testing methods indicates the fact that TBL teachers are willing to innovate and try out a variety of methods.

As far as the testing of **writing** is concerned, I could say that this is the skill most frequently assessed by both categories of tests. Although the testing of this skill is widely present in the sample tests analysed, the range of methods used for testing writing is much wider in the case of TBL tests and there are considerable differences between traditional and TBL-based tests.

TBL-based tests involve writing **whole** texts with focus on discourse and register elements. These methods give a context and a purpose for writing and are relevant for professional purposes (*process description, project work, diagram interpretation in a full paragraph*), with less emphasis on specialist content and more on both communication and task completion. In the set of sample tests belonging to TOEFL, FCE, BEC or other international tests, the range of methods is fairly similar, with *essay and letter/memo/article/paragraph writing* in top positions, which means focus on testing writing of whole texts where organising information and message is the main marking criterion, as shown in the discussion of marking criteria below.

The traditional samples include tests which assess knowledge of specialist content (*definitions of specialist terminology, information transfer, answering questions on content*). There is also extensive testing of grammar through *translation, sentence completion, sentence formation from jumbled words, sentence completion, sentence writing based on a diagram* etc. A traditional test does not involve writing a professional document; whenever whole texts are produced it is through essay writing with no real purpose (e.g. “What are a manager’s functions”).

A great variety of methods is also used by TBL teachers in testing **listening**, a novelty in our tests at our university, as listening skills were not tested in hardly any of the old tests analysed. From now on testing listening becomes a requirement as it has been in all international language tests. The test methods used require students to concentrate on gist or specific information, rather than to understand every word. The most frequent method is *table completion*, which requires processing and selecting relevant information, but all other methods used such as *note-taking, matching pictures, matching elements*, focus on the message sometimes can integrate the testing of listening with that of grammar like in *reporting a conversation*.

As I have found from the sample traditional tests analysed, they do not offer examples of **speaking** tasks: nevertheless, the teachers who took part in group discussions on this topic over the seminars we have attended, mentioned that this skill used to be tested through monologue, by asking the students to speak on a given topic as it was customary at our university. The latest approaches to testing speaking, besides being a new development which is characteristic of TBL tests, also uses a great variety of methods. Although in our sample tests speaking is the least

frequently tested skill, the methodology of testing it is interesting and complex. The range of speaking skills tested is quite wide including *oral presentation skills on a real-life topic, debating, asking for and giving information, dialogue construction on a given topic, for and against discussion, etc.* Notable is student-student interaction (through *role play, conversation, debate* where the teacher assesses as an observer, without interrupting the students).

As far as the testing of **grammar** is concerned, TBL-based tests show a tendency to test it in corner, and in an integrative way, through the use of more elaborate techniques: *cloze, project work, completion of a dialogue, etc.* Unlike traditional tests, when: *translation, gap filling, multiple choice* are used mainly for testing grammar structures, TBL tests provide a **professional** context, which is both realistic and relevant for the learner as, for example, translating various office documents can be a task which the students will do in their future professional life. Thus, traditional tests focused on grammatical accuracy and metalanguage. Students were asked to explain/provide grammar rules, identify categories and/or to use them in non-authentic, non-contextualised tasks, having no real-life purpose, the rubrics being short and mechanical.

The tasks used to test **vocabulary** in TBL tests should be integrated with listening, reading, speaking, as simply writing such tasks as *word and phrase explanations, word families, word derivation* is similar to the ones used in traditional tests, and assessing vocabulary in isolation. It should be noted, though, that there is a strong element of vocabulary in context, focusing on language use *cloze, gap filling, labelling diagrams*, and identifying the meaning of words in context.

Discourse elements are tested implicitly in TBL-based tests. This can be seen from the marking criteria for writing (which include *coherence and cohesion, organisation and sequencing of ideas*), as well as from the methods testing other skills: listening (*note-taking, reporting conversation*), speaking (*oral presentation, for and against discussions, response to a given situation*) and reading (*text cohesion through sentence insertion in text, text reconstruction from jumbled paragraphs, joining sentences with cohesive elements etc.*). The tests focusing on discourse elements confirm the general trend towards testing integrative language. There was no such concern on the part of traditional tests, which tested discrete point items, especially through grammar and vocabulary.

CONCLUSIONS

A TBL-based test profile comes to conclude the results of the analysis which have confirmed the fact that in-depth developments have taken place in the field of ESP testing of the Republic of Moldova since the implementation of the Common European Framework of Reference for Languages, which can be summarized as follows:

TBL-based tests reflect a concern for assessing the four skills through a variety of methods. Even though listening and, particularly, speaking are less frequently tested, they include a wide range of test methods and a variety of authentic texts from many different sources. These are new developments which were virtually non-existent in traditional tests.

TBL-based tests show a move towards assessing the students through authentic and contextualised tasks. Students are not only required to make full use of their language competence, they are given a real-life purpose as well, as the test items focus on meaning and the communicative function of language with a task-fulfilment outcome.

However, old testing strategies and methods can be still identified in TBL tests in varying degrees. The analysis of sample tests language instructor uses has revealed that, along with the four skills, vocabulary and grammar are still tested, due to requests from students, and to the fact that grammar and vocabulary tests provide a clear track record of progress for both teachers and learners.

BIBLIOGRAPHY

1. BURGER, N. C., *Focus on form in task-based instruction: an exploratory study*. København. 2001. ISBN: 9789462599215
2. NUNAN D., *Task-based language teaching*. Cambridge University Press, 2004, ISBN-13: 978-0521549479
3. ROD E., *Task-based language learning and teaching*. Oxford: Oxford University Press, 2003, ISBN: 0194421597
4. LONG, M. H., & DOROUGHTY, C., *The Handbook of language teaching*. Malden, MA: Wiley-Blackwell, 2009, ISBN: 978-1-4051-5489-5.
5. WILLIS, J., *A framework for task-based learning*. Harlow: Longman. (1996). ISBN-10: 0582259738;
6. WILLS, J. *A Framework for Task-Based Learning*. Longman OUP 2007

COMPATIBILITATEA DREPTURILOR CONSUMATORULUI CU DREPTURILE PACIENȚILOR ÎN DOMENIUL SERVICIILOR MEDICALE

Magistru în drept, Silvia STICI

*Agenția Națională pentru Reglementare în Energetică a Republicii Moldova,
mun. Chisinau, str. Columna 90, MD-2012, Tel.: (+373) 22 85 2 955, anre@anre.md*

Abstract

Patient rights are compatible and indispensably linked to consumer rights, as the patient is also a consumer, although more specifically but also are provided certain services, namely medical. The aim of the paper is to highlight the role and importance of the problems faced by patients in the delivery of medical services. The methods of systemic and analytical research have been applied to the subject. The work will have a positive impact on the regulation of relationships related to correct diagnosis of patients, administration of correct medication, and the application of necessary medical procedures.

Key words: *consumer rights, certain services, administration*

JEL CLASSIFICATION: K 31

Problematika compatibilității drepturilor consumatorului cu drepturile pacienților în domeniul serviciilor medicale este destul de complexă. Într-o concepție considerată tradițională, drepturile pacientului în domeniul serviciilor medicale este definită ca un ansamblu de măsuri, organizate și finanțate în totalitate sau în cea mai mare parte de stat, prin care se asigură asistența medicală a unor persoane, ținându-se seama de starea lor materială, de vârstă ori de starea sănătății lor (unele categorii de minori, persoane handicapate, bătrâni, persoane inapte de muncă și lipsite de mijloace materiale, etc.).

Pacientul apare ca un nou actor în procesul de prestarea a serviciilor medicale, apare ca un consumator de servicii. Raportul dintre pacient și medic se transformă în raport de prestare a serviciilor.

Drepturile pacientului sunt compatibile și indispensabil legate cu drepturile consumatorilor, deoarece pacientul de asemenea este un consumator, cu toate că mai special, dar căruia, de asemenea îi sunt prestate anumite servicii, și anume medicale.

În cazul în care statul și-a asumat obligația în prestarea serviciilor medicale cetățenilor, adică pacienților, consumatori ai serviciilor medicale, rezultă că răspunderea în prestarea serviciilor medicale neadecvate de asemenea survine. Serviciile medicale sunt prestate în baza asistenței medicale obligatorii, care tacit este un contract de prestare a serviciilor medicale, în care client este pacientul, iar prestator este statul.

În situația în care pacientului i-a fost cauzat un prejudiciu în rezultatul stabilirii unei diagnoze eronate, administrării greșite a unor medicamente, precum și efectuării unor proceduri medicale care au dus la destabilizarea stării sănătății, pacientul este în drept să solicite repararea prejudiciului moral și material.

De asemenea, pacientul în acest caz are dreptul să fie reabilitat. Reabilitarea pacientului va avea loc doar în cazul existenței legăturii cauzale, adică existența daunei cauzate în rezultatul stabilirii unei diagnoze incorecte, care presupune administrarea medicației greșite și aplicarea unor proceduri medicale care nu au fost necesare.

În acest sens este necesară revizuirea cadrului legal existent în materie de compatibilitate a drepturilor consumatorului cu drepturile pacienților în domeniul serviciilor medicale. Scopul este în garantarea drepturilor consumatorilor în relația cu unitățile sanitare și, în plus, să ofere protecție suplimentară pentru consumatorii vulnerabili.

Obiectivele generale reies din art. 8 din Legea cu privire la drepturile și responsabilitățile pacientului nr. 263-XVI din 27.10.2005 și ele constau în:

- îmbunătățirea capacității autorității publice centrale de elaborare și implementare a politicilor de sănătate și de planificare strategică;
- fortificarea capacității autorităților sanitare de monitorizare și evaluare a sistemului de sănătate;
- perfecționarea mecanismelor de comunicare;
- consolidarea parteneriatului intersectorial în luarea deciziilor de sănătate;
- implicarea efectivă a populației, a societății civile și profesionale în luarea deciziilor de sănătate;
- alinierea legislației naționale în domeniul sănătății la standardele europene.[1]

După o altă opinie, asistența medicală desemnează o serie de instituții, programe, măsuri, activități profesionalizate, servicii specializate de protejare a persoanelor, grupurilor, comunităților cu probleme speciale.

Mijloacele și metodele abordării, în această perspectivă, a asistenței medicale sunt multiple. Investigarea asistenței medicale prin metoda abordării sistemice, presupune evidențierea, în primul rând, a condițiilor din mediul social, într-un tot unitar, analizate sub aspect compozițional, structural și funcțional. Mediul în care se manifestă intervenția procesului de acordare a îngrijirilor medicale, în înțeles de componentă a politicii de stat, este societatea, alcătuită din sisteme și subsisteme interdependente. “Teritoriul social” pe care se manifestă asistența medicală este sistemul de repartiție, format dintr-o rețea de subsisteme. Ca să definim cât mai exact sensul noțiunii de asistență medicală trebuie să-i precizăm conținutul, să-i evidențiem particularitățile specifice, separând-o de alte sisteme de repartiție. Trebuie, de asemenea, cercetate relațiile asistenței medicale cu alte sisteme de repartiție și, în special, cu asigurările sociale. Într-o astfel de abordare, se constată că asistența medicală este o formațiune relativ independentă, adică un sistem.

În structura sistemului de asistență medicală se includ relațiile dintre componentele ei de bază - subsistemele: de finanțare, administrare, respectiv de asistență medicală. Fiecare din aceste subsisteme, reprezintă la rândul său, un sistem relativ autonom, cu o structură interioară proprie. Astfel, subsistemul de administrare include subsisteme relativ independente, cum sunt cele ale organelor centrale ale administrației de stat în domeniul asistenței medicale și ale organelor teritoriale locale.

Subsistemul propriu-zis al asistenței medicale reprezintă chintesența tipurilor de asistență medicală aflate în stare de funcționare: alocațiile bănești și serviciile acordate cetățenilor, etc. care pot fi abordate și ca sisteme relativ autonome.

Analiza structurală a asistenței medicale presupune și determină analiza ei funcțională. Conform metodologiei abordării sistemice, principiul de funcționare a fiecărui sistem are un caracter bivalent, exprimat în corelația cu mediul: mediul influențează sistemul generat de el, iar sistemul acționează activ asupra mediului.

Identificarea, analiza și clasificarea funcțiilor asistenței medicale în baza studierii relațiilor cu societatea și componentele ei, se evidențiază următoarele funcții: economică, demografică, politică, etică și social-psihologică. O astfel de clasificare a funcțiilor este în mare parte condiționată, deoarece în realitatea propriu-zisă, plățile și serviciile de asistență medicală influențează concomitent câțiva componenți ai sistemului propriu-zis. Fiecare din funcțiile asistenței medicale are și propria sa structură. Spre exemplu, funcția economică include subfuncțiile de stimulare, readaptare și de compensare.

În aceasta rezidă, în linii generale, aplicarea metodologiei abordării sistemice în analiza asistenței medicale ca obiect de cercetare.

Principiile enunțate sunt valabile și în cazul materializării unor drepturi legale a pacienților în domeniul serviciilor medicale. Aceste drepturi se realizează în baza unor principii fundamentale prevăzute atât de Constituția Republicii Moldova, cât și de alte legi organice, inclusiv Legea cu

privire la drepturile și responsabilitățile pacientului nr. 263-XVI din 27.10.2005. Printre aceste principii prevăzute la art. 2 din Legea nominalizată regăsim astfel de principii cum ar fi:

- respectarea drepturilor fundamentale ale omului și a demnității ființei umane în domeniul ocrotirii sănătății;

- recunoașterea vieții umane, a sănătății omului ca valoare supremă;

- orientarea spre menținerea vieții, a sănătății fizice și psihice a pacientului în procesul prestării serviciilor de sănătate;

- respectarea valorilor morale și culturale ale pacientului, a convingerilor lui religioase și filozofice;

- recunoașterea pacientului, iar în cazurile prevăzute de legislație, a reprezentantului său legal (a rudei apropiate), în calitate de participant principal la luarea deciziei privind intervenția medicală;

- reglementarea drepturilor, responsabilităților și a condițiilor de limitare a drepturilor pacientului în scopul protecției sănătății acestuia și respectării drepturilor altor persoane;

- încrederea reciprocă dintre pacient și lucrătorul medical.[2]

Reieșind din conținutul acestor principii, drepturile pacienților ar putea fi clasificate în drepturi ce țin de:

a) Informare:

- dreptul de a fi informat cu privire la serviciile medicale disponibile, precum și la modul de a le utiliza;

- dreptul de a fi informat asupra regulilor pe care trebuie să le cunoască și să le respecte pe durata spitalizării;

- dreptul de a fi informat asupra stării sale de sănătate, a intervențiilor medicale propuse, a riscurilor potențiale ale fiecărei proceduri, a alternativelor existente la procedurile propuse, inclusiv asupra neefectuării tratamentului și nerespectării recomandărilor medicale, precum și cu privire la date despre diagnostic și prognostic;

- dreptul de a cere în mod expres să nu mai fie informat de către medic și de a alege o altă persoană care să fie informată în locul său. Rudele și prietenii pacientului pot fi informați despre evoluția investigațiilor, diagnostic și tratament, cu acordul pacientului;

- dreptul de a cere și de a obține o altă opinie medicală;

- dreptul de a primi, la externare, un rezumat scris al investigațiilor, diagnosticului și tratamentului acordate pe perioada spitalizării, sub forma biletului de externare și a scrisorii medicale.

b) Drepturile pacientului la tratament și îngrijiri medicale:

- dreptul de a fi supus intervențiilor medicale numai în situația dacă există condițiile de dotare necesare și personal acreditat (cu excepția cazurilor de urgență apărute în situații extreme);

- dreptul pacientului de a beneficia de sprijinul familiei, prietenilor, de suport spiritual și de sfaturi pe tot parcursul îngrijirilor medicale;

- dreptul pacientului internat de a beneficia de o consultație medicală specifică patologiei sale acordate de către un medic acreditat din afara clinicii;

- dreptul pacientului la îngrijiri medicale continue până la ameliorarea stării sale de sănătate.

Totodată, potențialul tehnologic al dispozitivelor medicale din cadrul instituțiilor medico-sanitare publice este depășit moral și fizic, cauzând deficiențe majore în procesul curativ-diagnostic și calitate joasă a rezultatelor obținute, care în consecință generează probleme legate de evoluția maladiilor în faza cronică și invalidizarea populației. În aceste condiții cel mai mult de suferit au părțile vulnerabile ale populației, care de obicei au nevoie de mai multe servicii medicale, dar dețin un acces financiar limitat. Având în vedere, că cheltuielile publice și private pentru utilizarea dispozitivelor medicale continua să fie în creștere, iar calitatea acestora nu este monitorizată din lipsa unui sistem de vigență și management adecvat, povara financiară indirectă asupra persoanelor din categoriile vulnerabile rămâne a fi destul de înaltă.

Experiența internațională demonstrează, că managementul tehnologiilor medicale a devenit prioritar în politica sănătății publice a multor state. Studiile efectuate dovedesc, că prin politici coerente în aceste domenii se poate îmbunătăți raportul cost-eficienței utilizării dispozitivelor medicale, inclusiv a celor performante, creșterea siguranței pacienților și, nu în ultimul rând, sporirea durabilă a calității actului medical, cât și cost-eficiența utilizării mijloacelor financiare publice. Potrivit datelor estimative ale Organizației Mondiale a Sănătății, peste 95% din dispozitivele medicale din țările în curs de dezvoltare sunt importate, o bună parte din acestea nerăspunzând adevăratelor nevoi ale sistemului național de sănătate. Totodată, aproximativ 50% din echipamentele medicale nu funcționează, nu sunt utilizate corect și invariabil întreținute - situație cu consecințe serioase pentru îngrijirea pacienților.

c) Dreptul la confidențialitatea informațiilor și viața privată a pacientului

- Toate informațiile privind starea pacientului, rezultatele investigațiilor, diagnosticul, prognosticul, tratamentul, datele personale sunt confidențiale chiar și după decesul acestuia;

- Informațiile cu caracter confidențial pot fi furnizate numai în cazul în care pacientul își dă consimțământul explicit sau dacă legea o cere în mod expres;

- În cazul în care informațiile sunt necesare altor furnizori de servicii medicale acreditați, implicați în tratamentul pacientului, acordarea consimțământului nu mai este obligatorie;

- Pacientul are acces la datele medicale personale.

Drepturile invocate trebuie armonizate cu standardele europene, fiind necesare măsuri de modificare și completare a legislației în vigoare.

Spre exemplu, la data de 5 decembrie 2013, a fost adoptată Directiva 2013/59/Euroatom a Consiliului din 5 decembrie 2013 de stabilire a normelor de securitate de bază privind protecția împotriva pericolelor prezentate de expunerea la radiațiile ionizante și de abrogare a Directivelor 89/618/Euroatom, 90/641/Euroatom, 96/29/Euroatom, 97/43/Euroatom și 2003/122/Euroatom.[3] În conformitate cu dispozițiile art. 106 alin. (1) din Directiva menționată, termenul limită până la care statele membre au obligația de a adopta actele normative cu putere de lege și actele administrative necesare pentru transpunerea directivei în legislația națională este de 6 februarie 2018. În urma analizării cadrului legislativ național se constată faptul că o parte dintre prevederile Directivei se regăsesc deja în legislația națională, existând totuși o serie de articole necesar a fi transpuse în legislația Republicii Moldova. În acest context, a se avea în vedere că obiectivele specifice ale Directivei constau în:

- alinierea normelor privind protecția sănătății lucrătorilor, a populației și a pacienților la cele mai recente date științifice și la experiența operațională;

- simplificarea legislației în domeniul protecției împotriva radiațiilor ionizante;

- asigurarea coerenței cu normele și recomandările internaționale;

- reglementarea situațiilor de expunere la radiații, respectiv situațiile de expunere existentă, situațiile de expunere planificată și situațiile de expunere de urgență;

- integrarea protecției împotriva surselor naturale de radiații în cadrul cerințelor generale de protecție la radiații;

- asigurarea informării populației cu privire la măsurile de protecție a sănătății care trebuie aplicate și la procedurile care se impun în caz de urgență.

Directiva se aplică tuturor situațiilor de expunere planificată, existentă sau de urgență, care implică un risc cauzat de expunerea la radiații ionizante ce nu poate fi neglijat din punctul de vedere al protecției radiologice sau în ceea ce privește mediul, în vederea protecției pe termen lung a sănătății umane. Domeniul de aplicare este extins pentru a include expunerea personalului navelor spațiale la radiațiile cosmice, expunerea la radonul prezent în aerul din locuințe, clădiri cu acces public și la locurile de muncă, expunerea externă la radiațiile gamma emise de materialele de construcții și amplasamente contaminate.

Un alt exemplu ține de vaccinare. Activitatea de vaccinare este o componentă principală, prioritară a sistemului de sănătate publică, iar scopul principal al acesteia este asigurarea dreptului

la sănătate individuală, dar și colectivă prin eliminarea sau reducerea morbidității, invalidității și mortalității prin boli transmisibile. Conform Constituției Republicii Moldova, statul este obligat să ia măsuri pentru asigurarea igienei și a sănătății publice. Statul are astfel obligația de a asigura toate măsurile posibile prin care să prevină îmbolnăvirea prin boli infecțioase inclusiv prin măsuri care să ducă la izolarea surselor de îmbolnăvire dar și prin aplicarea tuturor măsurilor preventive disponibile pentru a împiedica apariția acestora. Republica Moldova este obligată prin Convenția ONU cu privire la Drepturile Copilului care a fost adoptată de Adunarea Generală a Națiunilor Unite la 20 noiembrie 1989 să respecte “interesul superior al copilului”. Prin ratificarea acestei Convenții de Republica Moldova, statul conform art. 4 din Convenția citată s-a angajat să ia toate măsurile legislative, administrative și de orice altă natură necesare în vederea punerii în aplicare a drepturilor recunoscute de Convenție. Interesul superior al copilului reprezintă unul din principiile fundamentale ale Convenției. În acest sens, Organizația Mondială a Sănătății, în vederea salvării a milioane de vieți recomandă vaccinarea în toate statele membre.

Totodată, protecția sănătății publice constituie o obligație a autorităților administrației publice centrale și locale, precum și a tuturor persoanelor fizice și juridice.

Pentru îndeplinirea acestor obligații statul român prin Ministerul de resort asigură produse vaccinale eficiente și sigure, corespunzătoare standardelor internaționale. Republica Moldova se confruntă în ultimii ani cu scăderea constantă a acoperirii vaccinale pentru toate tipurile de vaccinuri utilizate. Cauzele sunt multiple, de la neprezentarea la vaccinare, refuzul vaccinării, până la lipsa de informare corectă a părinților, campaniile antivaccinare promovate de diverse grupuri, insistându-se pe reacțiile adverse rare ale vaccinurilor și nu pe beneficiile acestora. În plus, în ultimii ani se realizează cu dificultate aprovizionarea constantă cu vaccinuri, datorită numărului mic de producători și a problemelor de producție care apar frecvent și care afectează și alte state europene.

La nivel european toate statele membre au o tradiție lungă în implementarea programelor de vaccinare, inclusiv Republica Moldova. Totuși, strategia de vaccinare adoptată de fiecare stat membru diferă, astfel încât tipurile de vaccinare, tipurile de vaccinuri utilizate în programe, numărul de doze sau vârstele eligibile pentru fiecare tip de vaccin, modalitatea de finanțare (gratuit/compensat) sunt stabilite la nivelul fiecărui stat, pe baza recomandărilor specialiștilor naționali în domeniu, dar și pe baza dovezilor științifice și recomandărilor Organizației Mondiale a Sănătății.

Spre exemplu, în 11 din cele 28 state membre UE (Belgia, Bulgaria, Ungaria, Cehia, Franța, Grecia, Polonia, Letonia, Slovacia, Slovenia, Malta) vaccinările sunt obligatorii și admiterea într-o unitate de învățământ sau colectivitate se realizează numai pe baza dovezii de vaccinare completă conform schemelor naționale. Sunt exceptate cazurile de contraindicații medicale dovedite.

În vederea asigurării continuității procesului de vaccinare indiferent de discontinuitățile procesului de aprovizionare al producătorului / furnizorului de vaccinuri, e necesar să se asigure în depozitul național un stoc de rezervă de vaccinuri și consumabilele aferente cel puțin egal cu necesarul anual cu termen de valabilitate de minim 18 luni, astfel că în situații epidemiologice speciale vaccinurile să fie folosite din stocul de rezervă constituit în acest sens.

Pentru vaccinările obligatorii, furnizorul de servicii are obligația de a informa reprezentantul legal cu privire la calendarul național de vaccinare iar consimțământul este prezumat cu excepția situației în care reprezentantul legal refuză în scris.

În vederea asigurării dreptului la sănătate și la educație a tuturor copiilor și tinerilor, garantate de stat, înscrierea acestora într-o colectivitate de învățământ se va face numai după prezentarea documentelor care atestă efectuarea vaccinărilor obligatorii sau a unei scheme de recuperare pe care să o realizeze în termen de un an.

În concluzie, la determinarea rolului instituției drepturilor pacienților, e necesar de a avea în vedere că problema cea mai importantă ale unei persoane o constituie sănătatea proprie. Din acest motiv, este logic că fiecare dintre noi este interesat în mod deosebit să afle care îi sunt drepturile de care se bucură în calitate de pacient. Acest principiu se regăsește în Declarația Universală a

Drepturilor Omului - 1948, Convenția Internațională asupra Drepturilor Civile și Politice -1966, Convenția Internațională asupra Drepturilor Economice, Sociale și Culturale - 1966, Convenția Europeană asupra Drepturilor Umane și Libertăților Fundamentale - 1950, Carta Socială Europeană revizuită și alte tratate internațional. Problema respective s-a concretizat spre sfârșitul secolului trecut în ”Declarația promovării drepturilor pacienților în Europa”, declarație care a fost făcută publică cu ocazia consultării europene a Organizației Mondiale a Sănătății ce s-a desfășurat între 28 și 30 martie 1994 la Amsterdam.

Pe scurt putem **REZUMA** că drepturile fundamentale ale pacienților sunt:

1. Dreptul la îngrijirea sănătății la cel mai înalt standard, indiferent de statutul social, vârstă, sex, etnie, religie sau convingeri politice;
2. Dreptul la adresabilitate liberă la asistența medicală, conform prevederilor legale;
3. Dreptul de a cunoaște identitatea, statutul profesional și calificarea celor care asigură serviciul de sănătate;
4. Dreptul de a fi informați în legătură cu starea sănătății lor, cu procedurile terapeutice propuse, cu diagnosticul și prognoza afecțiunii;
5. Dreptul pacientului de a fi informat într-o manieră adecvată capacității lor de înțelegere. Dacă pacientul nu vorbește limba oficială, trebuie să existe mijloace de traducere;
6. Dreptul de a fi informat și de a lua o decizie referitoare la efectuarea unor activități de cercetare/învățământ care implică persoana sa;
7. Dreptul pacientului de a accepta sau refuza după ce a fost informat, tratamentul propus.

BIBLIOGRAFIE

1. Legea cu privire la drepturile și responsabilitățile pacientului nr. 263 din 27.10.2005. Publicat în Monitorul Oficial nr. 176-181 din 30.12.2005;
2. Art. 2 din Legea cu privire la drepturile și responsabilitățile pacientului nr. 263 din 27.10.2005. Publicat în Monitorul Oficial nr. 176-181 din 30.12.2005;
3. Directiva 2013/59/Euroatom a Consiliului din 5 decembrie 2013 de stabilire a normelor de securitate de bază privind protecția împotriva pericolelor prezentate de expunerea la radiațiile ionizate și de abrogare a Directivei 89/618/Euroatom, 90/641/Euroatom, 96/29 Euroatom și 2003/122/Euroatom. Publicat: în jurnalul oficial al uniunii Europenei, L 13/1;
4. Legea ocrotirii sănătății nr.411/28.03.1995. Publicat în Monitorul Oficial nr. 373 din 22.06.1995;
5. Legea cu privire la asigurarea obligatorie de asistență medicală nr. 1585 din 27.02.1998Publicat în Monitorul Oficial nr. 38-39 din 30.04.1998;
6. Legea privind protecția consumatorilor nr. 105 din 13.03.2003. Publicat în Monitorul Oficial nr. 126-131 din 27.06.2003.

SUGESTIA - TEHNICĂ DE SCHIMBARE A COMPORTAMENTULUI

¹Dr., conf. univ., Raisa BORCOMAN, ²Dr., conf. univ., Elvira JOROVLEA

^{1,2}Academia de Studii Economice a Moldovei,
str. Mitropolit G. Bănulescu-Bodoni 61, Chișinău, Republica Moldova
Tel.: +373 22 22 41 28; web site: www.ase.md

Abstract

The suggestive phenomenon plays a significant role in changing the individual's attitude, constituting a trigger stimulus to change an activity; the suggestion may or may not lead to certain changes in the behavior of the individual, regardless of his reason, working mostly at the subconscious level. We must not confuse the suggestion with the persuasion: suggestions are considered an element of the process of persuasive communication in interpersonal and group relationships, or mass communication (advertisements, propaganda). However, in the process of persuading the individual, the sender may use the suggestion as an element of influence, alongside other arguments that support his persuasion process. For a suggestion to be made, both the transmitter and the receiver must have certain qualities: credibility, sincerity, attractiveness, empathy, the ability to properly structure the suggestive message. If the transmitter uses suggestive manipulation, he will appeal to receiver's emotions, his/her social expectations, his/her feelings of guilt for certain things and his/her intimate desires. Knowing all this, it is easy for the manipulator to infiltrate his suggestive message, the person concerned not realizing this. To avoid such unpleasant situations, which sometimes can be fatal to the individual's conduct in general, there are effective ways to resist to negative suggestions, which strongly suggestive people should know.

Key words: suggestion, suggestive, manipulation, behavior, suggestive message, persuasion, autosuggestion.

JEL CLASSIFICATION: M12

Abordările conceptuale ale termenului *sugestie* au îmbrăcat sensuri diverse în limbajele psihologic, social, filozofic, uzual etc., în funcție de domeniul de cercetare al fiecărui savant în parte.

„Dicționarul ilustrat al limbii române” definește *sugestia* drept „Influență exercitată asupra voinței, asupra psihicului cuiva, prin transmiterea unor idei, unor sentimente, unor atitudini comportamentale etc.; dirijare a voinței cuiva; acțiune exterioară, senzorială sau verbală, care provoacă acest proces.” [2, p. 1435]

Sugestia poate fi *verbală*, *vizuală* sau *auditivă*. De exemplu, o persoană alergică la mușcătura albinei, poate să facă un atac astmatic doar auzind zumzetul insectei, altă persoană poate să aibă fobie de spațiu închis auzind cuvântul „lift”

Fenomenului sugestiv joacă un rol semnificativ atât în comportamentul individual, cât și în cel organizațional, constituind un stimul declanșator al schimbării unei activități.

În „Dicționarul de Psihologie Socială”, Ana Bogdan-Tucicov definește *sugestia* drept „o provocare a unor acțiuni sau comportamente ale subiectului în afara voinței sale, ca urmare a unor modificări exclusive ale atenției ce se desfășoară fără vreun efort absolut” [1, p. 236].

Profesorul Irina Holdevici, în „Psihologia succesului”, definește *sugestia* drept o *modalitate de influență a gândurilor sau acțiunilor unei persoane la nivel de subconștient*. [6]

Așadar, *sugestia* poate *determina* sau *nu* anumite schimbări în comportamentul individului sugestionat, *neapelând la rațiunea* lui și acționând preponderent la nivel de subconștient.

Nu trebuie să confundăm *sugestia* cu *persuasiunea*: *sugestia* este considerată de către psihologi un element de *influență* indispensabil comunicării eficiente, ea *nefiind o tehnică de convingere* a persoanei. Această misiune o îndeplinește *persuasiunea*, care, conform DEXI-ului, constituie „acțiunea de a convinge pe cineva, de a determina, prin insistențe, argumente, dovezi să gândească, să creadă sau să vrea să facă un anumit lucru.” [1, p.1435]

Or, deosebirile dintre *sugestie* și *persuasiune* sunt următoarele: (Tab. 1)

Tabelul 1. Caracteristicile principale ale masajului sugestiv și ale celui persuasiv

	Mesajul sugestiv	Mesajul persuasiv
1	Mesaj sugestiv care face apel la simțuri, trăiri, emoții.	Se realizează prin argumente logice, raționali, prin legături între evenimente cognitive
2	Sugestia poate să rămână în stare latentă, în subconștientul persoanei;	Persuasiunea are o finalitate bine definită, constând în schimbarea comportamentului subiectului;
3	Sugestia este un stimul lipsit de analiza atentă și rațională din partea individului sugestionat;	Mesajul persuasiv este analizat, pus în comparație, controlat de către persuadat.
4	Sugestia poate fi un mesaj simplu.	Persuasiunea este un mesaj complex, bine gândit, și structurat, invocând fapte, argumente, dovezi.

De fapt, sugestiile pot fi considerate *un element* al procesului *persuasiv* sau de convingere din cadrul relațiilor interpersonale, de grup sau în comunicarea de masă (reclame, propaganda). Or, în procesul persuadării, emițătorul poate folosi *sugestia* drept element de influență pe lângă alte argumente ce sprijină *persuasiunea*.

Fenomenul sugestiv persistă pe tot parcursul vieții individului, cuprinzând diverse tipuri de mesaje, în funcție de emițător, de receptor și de situația în care se realizează mesajul. Pornind de la această afirmație, am putea enumera, în baza anumitor criterii, mai multe clasificări ale sugestiilor:

1.D.p.d.v. al conținutului, sugestiile se divizează în:

1.1. *Sugestii ideatice*: mesajul redă o idee, fiind structurat într-o formă verbală care poate fi explicită sau implicită, adică este de la sine înțeles; De exemplu, internetul este arhiplin de sugestii, sfaturi de felul: *Cadouri pentru bărbați/pentru femei*;

1.2. *Sugestii afective*: mesajul sugestiv este transmis prin intermediul unei stări dominante, cum ar fi: tristețea, exuberanța (expansivitate), disperarea, bucuria;

1.3. *Sugestii comportamentale*, care cuprind atitudini, obiceiuri, comportamente: *Este prietenos, de aceea este acceptat de către toți!* ;

1.4. *Sugestii soluționare*, ce conțin un mesaj provocator, încorporat în diferite evenimente apărute în urma confruntării individului cu societatea sau cu el însuși: *Vezi, dacă ai insistat, ai câștigat!*.

2. Conform gradului de elaborare a sugestiilor:

2.1. *Sugestii spontane*: cu ajutorul autorității sau a carismei sale, un manager poate sugestiona fără să-și pună, în mod special, acest scop. Or, ideea expusă de manager poate fi considerată pertinentă pentru angajat, acesta acționând ca atare;

2.2. *Sugestii elaborate*: emițătorul își pune scopul de a oferi sugestii, cu scopul de a influența (cum sunt reclamele): (O imagine fericită) *Am luat Strepsils!*

3. Conform criteriului efectelor incitației sugestive, sugestiile se divizează în:

4.1. *Protectoare, pozitive*, care contribuie la optimizarea activității, cum ar fi, de exemplu, speranțe înalte, care-i cresc interesul individului față de o problemă;

4.2. *Traumatizante, negative*, care împing individul să gândească într-un mod pesimist, care ridică suspiciuni, îndoieli;

4.3. *Sugestii indiferente, neutre*, care nu au nici un fel de repercusiuni asupra individului.

5. Conform tonalității vocii, sugestiile se clasifică în:

5.1. *Sugestii blânde*;

5.2. *Sugestii dure*.

7. După *mijloacele de întărire a mesajului*, sugestiile se clasifică în:

7.1. *Relevante*: au scopul de pune ceva în evidență, de a impresiona în mod deosebit sau de a provoca o reacție anumită a interlocutorului;

7.2. *Discrete*: conțin un mesaj sobru, lipsit de emfază, care nu are scopul să atragă atenția;

7.3. *Conflictuale*: conține un mesaj care poate conduce la un dezacord între persoane;

7.4. *Moderate*: care conține un mesaj stăpânit, convenabil interlocutorului.

8. Din punctul de vedere *al criteriului sursei*, sugestiile se împart în:

8.1. *Heterosugestii (exterioare)*, care sunt îndreptate de o persoană asupra altei persoane;

8.2. *Autosugestii*, care vin din interiorul individului și sunt îndreptate asupra acestuia.

De fapt, *autosugestia* constituie o formă specială a sugestiei. O persoană bine antrenată, cu dorință de autodepășire, reușește foarte ușor să se autosugestioneze prin ședințe de autorelaxare sau, pur și simplu, în timpul zilei sau într-o perioadă în care este nevoie să realizeze ceva. *Autosugestia* este definită ca „sugestie involuntară sau intenționată, exercitată asupra propriei persoane; influențare insistentă a propriei conduite, care conține anumite reprezentări, idei, dorințe, și care capătă caracter predominant.” [2, p. 170]

Așadar, în raport cu persuasiunea, care are un scop bine determinat - de a acționa nemijlocit asupra interlocutorului și a convinge la diverse nivele sociale (publice, mass-media, relații interpersonale, inter și intra grup), sugestia reprezintă o formă subtilă de comunicare, cu nelimitate și aleatorii posibilități de schimbare atitudinală, un mijloc optim de schimbare comportamentală, deoarece ea poate modifica, în primul rând, latura afectivă a sugestionatului.

Iată o listă de sugestii folosite în publicitate, față de care creierul omului nu are nici o reacție, nu le analizează, la moment, dar într-o anumită situație, când este vorba să aleagă, va face apel la sugestia respectivă:

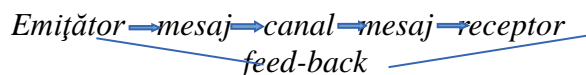
- „*Testat clinic*” – (Nu se cunoaște rezultatul testului, pentru ca acesta nu se face transparent, ci doar se lasă să se presupună în subconstient că a fost un rezultat pozitiv);
- „*Premiat ca produs al anului*” – (De către cine? Pentru care motiv? După ce criterii? Mesajul apare într-un moment de relaxare, așa că rațiunea nu face niciun efort să-l analizeze);
- „*Băutură cu gust de ciocolată*” – (Poate să conțină orice, dar nu și ciocolată);
- „*Cel mai bun produs!*” – (În comparație cu ce anume? Se omite să se spună care este produsul de comparație și doar se sugerează că ar exista un asemenea produs);
- „*Nu conține conservanți chimici și nici E-242* - (Conține însă alte 10 E-uri la fel de gustoase și periculoase.)

Spre deosebire de persuasiune, sugestia ar putea să nu declanșeze nici o modificare în gândirea și comportamentul individului. Or, valoarea, forța sugestiei depinde și de felul de a fi al individului sugestionat. De exemplu, dacă un angajat este obișnuit cu dezordinea atât acasă, cât și la locul său de muncă, ceea ce-i fură din timpul său pentru a găsi rapid un document, și noi încercăm să-i dăm câteva sugestii (încercări de soluționare a problemei), atunci trebuie să anticipăm reacția acestuia, în funcție de starea lui de spirit, de situație; or, la un anumit moment, vom selecta un tip de sugestie potrivit situației de comunicare.

În interiorul unui grup social, al unei culturi, comportamentul omului se realizează într-un sens „normat”, este definit de gradul de apropiere fizică admis în diferite tipuri de relații interpersonale (prietenie, dragoste, simple cunoștințe). Probabil că, în exemplul nostru de mai sus, gestul de strângere a mâinii, luarea de braț, tandrețea va forma o scală de proximitate fizică, având semnificații bine stabilite: cele de sinceritate, de oferire a unui ajutor dezinteresat. Astfel, acest limbaj nonverbal va întări sugestia noastră și va avea o influență puternică chiar și asupra persoanei pentru care dezordinea a devenit un principiu de viață.

În mod obișnuit, sensul comunicării interpersonale nu se reduce doar la aspectul ei funcțional, formal, adică la schimbul de mesaje datorat unei sarcini comune de rezolvat. Dialogul sistematic între două persoane, A și B, se poate iniția și susține pe baza unei motivații mai profunde, pentru a înlesni sau păstra apropierea sau convergența lor reciprocă.

Procesul sugestiv este un proces de comunicare, de aceea el se realizează în baza schemei generale de comunicare:

Ca și în procesul general de comunicare, eficiența conținutului mesajului sugestiv depinde, în primul rând, de *emițător*, de *modalitatea exprimării* și de *canalele* folosite, dar și de tipul *receptorului*, ceea ce se exprimă prin: *cine spune? ce spune? cum spune? cui spune?*

Pentru ca o sugestie să se realizeze, atât emițătorul, cât și receptorul trebuie să dispună de anumite calități.

De obicei, persoanele nu acceptă orice sugestii de la oricine, ci de la persoane carismatice ori cu experiență, cu autoritate în anumite domenii sau în societate (managerul, liderul, medicul, psihologul, avocatul) ori de la persoane apropiate (familie, rude, prieteni).

Deci relațiile dintre *persoana sugestionată* și *emițător* se rezumă la modul în care prima gândește despre emițător, îl simte, îl percepe.

De fapt, sugestionatul va reacționa după cum crede că gândește emițătorul, dacă acesta va urma caracteristicile:

1. **Credibilitate.** Nivelul de *credibilitate* al comunicatorului se raportează la nivelul de competență și încredere acordată de către receptor. Or, emițătorul este perceput ca având *date adevărate, pertinente* și ca fiind doritor să le transmită fără a le denatura. Impactul sugestiei, din acest punct de vedere, este cu atât mai mare, mai eficace, cu cât nivelurile de educație, de inteligență și competență profesională ale emițătorului sunt mai înalte.

2. **Sinceritate.** Pentru ca impactul sugestiei să fie mai puternic, comunicatorul, perceput drept persoană competentă, mai trebuie să fie judecat și prin prisma *sincerității* sale. *Sinceritatea* constă în a comunica ceea ce știe, în dezinteresul real sau aparent real față de rezultatele demersului său. Emițătorul e perceput cu atât mai sincer, cu cât susține o idee opusă propriului său interes. O sugestie sincer spusă poate să devină plauzibilă și să producă schimbări la nivel comportamental.

3. **Atractivitatea.** *Atractivitatea* este definită ca o calitate care place publicului. Un comunicator plăcut (adesea un individ similar calităților auditoriului) este mult mai persuasiv din punctul de vedere al preferințelor subiective. Receptorul acceptă sugestia emițătorului în baza sentimentelor pe care le încearcă pentru el. Stereotipul atractivității fizice constă în: *Cine e frumos, puternic este și inteligent.*

Poate să existe și situația în care suntem atrași de o persoană care nu seamănă cu noi, dar ale cărei calități ni le dorim, aspirăm la ele. Considerăm astfel că, ascultându-i sugestiile, dorim să fim ca aceasta sau măcar să ne apropiem de ea. Nevoia de complementaritate poate produce în ultimă instanță atractivitatea.

Unii savanți percep *sugestibilitatea* și ca “slăbiciune a individului”, după cum apare definită și în DEXI: ca dispoziție a individului de a se lăsa sugestionat fie din cauza unei «slăbiciuni a spiritului», fie din cauza hiperreceptivității sau hipersensibilității la sugestii. [DEXI, p.1926]

Nu trebuie să neglijăm faptul că oamenii sunt foarte diferiți, fiind influențați de o serie de factori *externi* (sociali: demografici, culturali) și *interni* (psihici: dispoziția, motivația, atenția, așteptările, deziluziile), care le determină personalitatea și comportamentul. Toate aceste caracteristici personale influențează nivelul de sugestibilitate al receptorului.

Astfel, unele persoane sunt ușor sugestionate prin *captarea atenției* subiectului, apoi prin *înțelegerea* lui pentru a-l interioriza; altor persoane însă le displace *excesivitatea* emițătorului spre influență și vor nega orice afirmație, alegând să învețe din propriile-i greșeli; sunt și persoane care

vor accepta sugestia, fiind influențați de *modul* în care a fost reproducă tema subiectului.

4. **Empatia.** *Mesajul empatic* are, în cele mai dese cazuri, un rol decisiv în influențarea receptorului, facilitând identificarea emotivă cu acesta, înțelegerea și anticiparea comportamentului lui. Sugestia empatică reprezintă realizarea unei relații între parteneri, care acceptă, reciproc, gândurile și sentimentele și care are drept efect adaptarea eficientă la ceea ce este celălalt. Prin intermediul empatiei, putem să înțelegem mai bine partenerul, să-i intuim gândurile și stările afective, să-i anticipăm comportamentul și să selectăm tipul de sugestii pertinente acestuia. Or, emițătorul, pentru a-și realiza sugestia, trebuie să-și cunoască profund, psihologic, receptorul, să-i cunoască comportamentul obișnuit, cauza acestui comportament, modul în care interlocutorul interpretează lumea.

Calitatea *mesajului empatic* depinde foarte mult de stările de spirit dominante ale receptorului. Empatia ocupă un rol important în comportamentul interpersonal, dar și în abilitatea de precizie a comportamentului social. Abilitatea persoanei de a relaționa în mod empatic cu partenerul de comunicare este o însușire dobândită, prin studii și experiență, emițătorul găsindu-și comunicarea cu persoane la fel de empatică. Într-o comunicare eficientă, mai ales când este vorba de influență, *empatia* obține locul de mijlocitor, fiind absolut necesară în realizarea sugestiei drept modalitate reușită de schimbare comportamentală.

În contextul relațiilor de grup variază și gradul de empatie al indivizilor. Un tip puternic empatic este deosebit de înțelegător față de ceilalți și reușește cu succes, de obicei, să se facă înțeles de ei și viceversa. Individul puternic empatic îi înțelege pe ceilalți și astfel partenerii lui devin la rândul lor mai empatici.

5. **Abilitatea de structurare corectă a mesajului sugestiv** este foarte importantă și trebuie să urmărească foarte clar ținta răspunsului sugerat, urmând apoi schimbarea comportamentală.

Pentru ca mesajul sugestiv să fie eficient, el trebuie să conțină o structură corectă, ordonată, având la bază un sistem de semne bine cunoscut de către emițător și receptor. Acestea sunt limbajele *verbal* sau *nonverbal*, *intonajia*, *tonalitatea/intensitatea vocii*.

- *Limbajul* este considerat un sistem de simboluri care reprezintă o situație sau o activitate la care acestea se referă. Uneori, un simplu cuvânt spus cu o anumită intonație este de ajuns pentru a sugera o persoană.

- *Tonalitatea* are un impact extraordinar asupra comunicării; nu în zadar se spune că „tonul face muzica”. Dacă ne amintim povestea vulpii și a corbului, putem spune că inflexiunea vocii mieroase a vulpii l-a înduioșat de fapt pe corb, alături, desigur, de vorbele lingușitoare, și false despre calitățile reale ale păsării.

- *Limbajul nonverbal* poate fi un element de influență foarte important pentru realizarea sugestiei. Deseori, atenția pe care o acordă interlocutorul comportamentului nonverbal este preponderentă față de limbajul verbal. Comportamentele nonverbale accentuează conținutul limbajului verbal, uneori substituindu-l, adică funcționând independent (aprobând, negând ceva sau relevând indiferență), îndeplinesc funcții de expresie pentru stări emoționale specifice, cele mai importante, în acest sens, fiind expresiile faciale însoțite de schimbarea vocii.

Efectele sugestive ale limbajului nonverbal sunt multiple. De exemplu, se crede că cei care poartă ochelari sunt mai inteligenți decât ceilalți. Este un stereotip, dar care influențează diverse persoane.

Contextul social constituie o altă latură de realizare eficientă a sugestiei, or, locul în care are loc comunicarea, setul regulilor nescrise și al obiceiurilor, gradul de apropiere sau proximitate spațială între partenerii, stilul cald sau autoritar etc. accentuează sau diminuează influența mesajului oferit.

Stereotipia. Influența sugestivă este facilitată și de faptul că oamenii, majoritatea considerându-se raționali, nu s-au eliberat pe deplin de reprezentări mitice și conduite magice, ei fiind în multe cazuri „victimele” unor prejudecăți sau clișee comportamentale. Credința în astfel de influențe nu presupune neapărat pierderea controlului rațional, dar implică, de multe ori, elemente

iraționale, de natură sugestivă.

După cum am afirmat mai sus, mesajul sugestiv folosește foarte puține argumente logice, pe când cel persuasiv e bazat în mare parte pe acestea. Mesajul sugestiv se realizează prin simplitatea informațională, prin repetarea acestuia, prin intonația folosită la exprimarea lui, prin modalități nonverbale, prin contextul în care el este spus. Sugestibilitatea depinde de nivelul de influență a credințelor, simțurilor, percepțiilor și acțiunilor personale.

Sugestia este considerată și ca un mod de manipulare sau, cu alte cuvinte, un mod special de inducere a influenței. În acest context, nu trebuie să considerăm că persoanele ușor *sugestionate* se caracterizează prin absența instanțelor raționale. Ele, pur și simplu, sunt motivate de anumiți factori pentru a accepta sugestia.

În cadrul grupului indivizii reacționează în funcție de normele grupului și de modul în care fiecare individ se percepe pe sine și pe ceilalți.

Un individ înalt sugestiv este ușor influențabil de către ceilalți, insuflându-le astfel celorlalți că nu e capabil de opinii și atitudini proprii. Foarte important pentru astfel de indivizi este nivelul de rezistență la sugestie, care poate fi modelată prin *tehnici sugestive*

Se spune că sugestibilitatea reprezintă o trăsătură de personalitate. În pofida acestui fapt, ea poate fi modelată, individul devenind în timp, dintr-un tip înalt sugestiv, în unul cu o sugestibilitate medie sau joasă.

Pe de altă parte, o persoană puțin sugestivă poate fi considerată greu abordabilă, cu o personalitate introvertă și cu slabe capacități de relaționare în interiorul grupului, despre el spunându-se că nu este sociabil. Împrumutând unele tehnici din domeniul persuasiunii și adaptându-le procesului de comunicare sugestivă, putem influența, cu succes, anume acest tip de persoane, respectiv:

1. Tehnica repetării mesajului sugestiv

Să ne reamintim povestea vulpii și a corbului, în care vulpea, cu o tonalitate mieroasă și servilă, îl face pe corb să creadă că într-adevăr este rege al păsărilor, că acesta are o voce superbă și un penaj deosebit. Vulpea reia mesajul sugestiv, până când își atinge scopul. La fel se întâmplă și în cazul grupurilor umane: când un lider este ascultat, pentru că ceea ce spune „sună frumos” și electrizează publicul. Dacă o persoană dorește să cucerească pe alta, motivația intrinsecă fiind foarte puternică, folosind o tehnică sugestivă, repetitivă, va avea șanse de reușită. Reclamele scurte constituie tipul de sugestii (un cuvânt de ex.), care, repetate de mai multe ori, la un moment, ne influențează viața cotidiană. Exemplu: „Doar pentru tine!” sau „Vei reuși!”.

La nivel interpersonal, datorită relaționării nemijlocite dintre indivizi, cu ajutorul mesajului repetitiv interlocutorul poate fi influențat mult mai ușor, datorită tocmai consecvenței celui care folosește o astfel de tehnică, de regulă, aceasta fiind o calitate deosebit de apreciată. Sună la fel cu: „Bate și ți se va deschide!”

Repetarea mesajului sugestiv are următoarele avantaje:

- facilitează percepția stimulilor de către persoanele care nu i-au perceput în prezentarea precedentă;

- *întreține/consolidează* mesajul perceput deja drept stimulul;

- dacă mesajul e prea frecvent, creează o *stare obsesivă*;

- creează sentimentul receptorului că cel care repetă este *puternic, inteligent*.

Dar, vom evidenția faptul că aceste mesaje au și un *dezavantaj*: dacă sunt exagerate și necorespunzătoare situației, pot deveni ineficiente, din cauza apariției sentimentului de iritare, enervare sau plictiseală.

2. Tehnica distragerii atenției în timpul sugestionării

Sugestionarea verbală poate fi mai eficientă folosind ceva care distrage atenția ascultătorilor de la mesajul expus, cu scopul ca aceștia să nu aibă timp suficient pentru contraargumentare. Cu cât nivelul de distragere a atenției este mai înalt, cu atât mai slab reacționează candidații gestionați la conținutul mesajului. În practică este foarte adesea folosită această tehnică când cuvintele susțin, de

exemplu, un candidat: imaginea vizuală a candidatului va inhiba analiza atentă a mesajului. Distragerea este necesară și eficientă mai ales când emițătorul utilizează un mesaj simplu, care este ușor de infirmat. Mesajele complexe necesită o reflecție, mult mai atentă a gândirii, deci distragerea aici va fi opțional folosită.

Distragerea se realizează prin folosirea vestimentației deosebite, prin retorica elevată a oratorului, prin tempoul vorbirii etc. Or, cei care vorbesc mult și repede par mai convingători decât cei care vorbesc mai lent și mai puțin, pentru a nu le oferi timp ascultătorilor să analizeze ideile și să contraargumenteze.

Rezistența la mesajele sugestive

Oamenii zilnic se ciocnesc de felurite probleme care apar datorită diverselor forme de influențare, cum ar fi *manipularea*. Știința comunicării oferă, în cele mai dese cazuri, metode, tehnici sfaturi cu privire la realizarea unei comunicări manipulative, dar mai puțin cum întâlnim sfaturi cu privire la modul de rezistență la orice modalitate de influență.

Atâta timp cât această lipsa de influență are loc la nivel cognitiv, vor fi găsite soluții bazate pe argumente logice sau, mai bine spus, contraargumente; adică găsirea alternativelor în defavoarea celor prezentate de un anumit emițător, ceea ce înseamnă delimitarea conștientă de modul de gândire al acestuia.

Zilnic suntem bombardați cu sugestii negative care ne pot dezorganiza, ne pot schimba comportamentul corect în unul incorect și chiar traumatiza. Cum ar trebui să reacționăm la astfel de fenomene sau situații?

Asemenea probleme apar la nivelul subconștientului. Deși dispune de libertate de decizie, omul este condiționat de sistemul de dependență în care se găsește față de alte persoane, instituții sau față de propriile prejudecăți, modele, acționând în conformitate cu sugestiile ce-i sunt transmise. Aceasta se numește *subordonare*, ceea ce se realizează în supunerea necritică față de incitațiile din afară, incitații ce-i dirijează comportamentul, mai ales dacă acestea provin de la subiecți cu autoritate. Subordonarea apare și din necesitatea de apărare a eu-lui, cu scopul de a evita situații problematice.

Când emițătorul folosește manipularea *prin sugestii*, el face apel la emoțiile sugestionatului, la expectanțele lui sociale, la sentimentele de vinovăție față de anumite lucruri, la dorințele lui intime. Cunosând toate acestea, manipulatorului îi vine foarte ușor să-și infiltreze mesajul sugestiv, fără ca cel în cauză să conștientizeze acest lucru. Pentru a evita astfel de situații neplăcute, care uneori pot fi fatale pentru conduita individuală în general, există câteva modalități, considerate eficiente, de rezistență la sugestii negative:

- Evitați să vă deschideți sufletul în fața oricui, nu vorbiți despre treburile dumneavoastră unor persoane străine;

- Nu vă exprimați dorințele interne, trăirile, punctele vulnerabile unor cunoștințe întâmplătoare și chiar apropiaților;

- Reconstruiți-vă și întăriți-vă ego-ul prin autosugestii de tipul: „Eu pot aceasta! Sunt mai inteligent decât ...”; „Voi reuși singur să rezolv problema!”. Acesta se numește *autoantrenament* - o modalitate reală de desensibilizare a anxietății și reacțiilor fobice.

- O altă modalitate de rezistență față de manipulare o constituie *exersarea în păstrarea calmului* în confruntările manipulatorul. Discuția ascultătorului cu manipulatorul, schimbul de idei, analiza la rece a opiniilor sau concepțiilor ce nu coincid între ei este cea mai bună cale de înțelegere a scopului emițătorului de sugestii .

- Este foarte important să ne amintim că există cuvântul „Nu!”. De cele mai multe ori este greu să refuzi pe cineva dar, adesea, aceasta este singura cale de a trage o concluzie corectă: face să-ți schimbi atitudinea sau nu.

- Cel mai ușor manipulați sunt persoanele stresate, obosite, suprasolicitate, supraîncărcate cu problemele vieții – toate acestea pot conduce chiar și la boli psihosomatice.

Trebuie să învățăm să evităm acest stil de viață stresant și să fim realiști în planificarea

propriilor activități, supraestimând timpul de care avem nevoie pentru a le realiza și nu subestimându-l.

BIBLIOGRAFIE

1. BOGDAN TUCICOVA, ANA, ș.a., *Dicționar de psihologie socială*. București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1981;
2. *Dicționar explicativ ilustrat al limbii române*. Chișinău: Ediția ARC, 2007;
3. MIHAI, DINU, *Comunicarea*. București: Ed. BCU, Cluj-Napoca, 1997;
4. DUCK, STEVE, *Relațiile interpersonale: a gândi, a simți, a interacționa*. Iași: Editura Polirom, 2000;
5. FICEAC, BOGDAN, *Tehnici de manipulare*. București: Editura Nemira, 1998;
6. GHEORGHIU, V. ȘI CIOFU, I., *Sugestie și sugestibilitate*. Aspecte psihologice și psihofiziologice. București: Editura Academiei R. S. R., , 1982;
7. HOLDEVICI, IRINA, *Psihologia succesului*. Editura Ceres, București, 1993;
8. SOUNI, HASSAN, *Manipularea în negocieri*. București: Editura Antet, 1998.

CAPITALUL UMAN - GENERATOR DE VALORI SOCIALE ȘI CREATOR DE BUNĂSTARE ECONOMICĂ

Dr., conf. univ., Maria MANCAȘ

*Academia de Studii Economice a Moldovei,
str. Mitropolit G. Bănulescu-Bodoni 61, Chișinău, Republica Moldova
Tel.: +373 22 22 41 28; web site: www.ase.md*

Abstract

The actuality of the communication consists in motivating and appreciating the human capital within the higher education institutions of the Republic of Moldova in the process of promoting and implementing the Agenda of the European Higher Education Area. The purpose of the communication is to identify the causes of migration of human capital, intellectual capital (of high school / faculty graduates, teachers, academic staff). Or, among the main reasons of migration are: the precarious level of education, the educational offers without perspective, the lack of security (lack of „freedom of movement within the labor market” in the Republic of Moldova, unfair, unsustainable, unjust wage system), and motivational stagnation and so on. From the perspective of the Pyramid of Emotional Fundamental Needs (after Anthony ROBBINS) and the Pyramid of Neurological Levels (after Robert DILTS), the essential message resulting from the pyramids mentioned above is that the mission of the state and higher education in the Republic of Moldova consists in the „reconceptualization”, „hierarchy” needs according to geographic environment, physical environment, behavioral motivation, specific skills, metaprograms that guide a teacher or a high school / faculty graduate, their personality related to the contexts or the group / team / community / society in which they intend to manifest their professional and personal identity. And social values must be the ones to help establish the ways of creating an economic well-being, where all dimensions and sectors of social, political, cultural and economic life find a point and a balance. The economic welfare originates in the journey of mind and soul through respect, common sense, culture, mutual understanding, aptitude, knowledge, wisdom, learning, calm, balance.

Key words: *human capital, the European Higher Education Area Agenda, the Fundamental Emotional Pyramid, the Pyramid of Neurological Levels, the „reconceptualization” of the pyramid of needs, social values, economic welfare.*

JEL CLASSIFICATION: M12

Motto: Schimbând convingeri, vom schimba emoții.

Actualmente, învățământul superior din Republica Moldova se află „între ciocan și nicovală”. Pe de o parte, *reforma curriculară* solicită promovarea *Agendei Spațiului European de Învățământ Superior*²⁸, pe de altă parte, tot mai multe cadre didactice părăsesc sistemul de învățământ superior și aceasta, în mare parte, din cauza unui *sistem de salarii inechitabil, nesustenabil*, având în vedere prestația muncii depuse și contribuția didactică/științifică adusă în domeniu, din cauza „optimizării” numărului de ore/ a unităților de cadre didactice, iar absolvenții de liceu/ de facultate pleacă în străinătate din cauza *ofertelor educaționale fără perspectivă, a lipsei de securitate, a lipsei de „libertate de mișcare în cadrul pieței muncii”* din Republica Moldova.

Europa știe cum să-și motiveze capitalul intelectual! Ce întreprinde în acest sens Republica Moldova? Or, se pare că procesul de migrație nu este diminuat așa cum a preconizat Guvernul moldovean în *Strategia Națională în Domeniul Migrației și Azilului (2011-2020)*, aprobată prin Hotărârea Guvernului nr. 655 din 8 septembrie 2011.

Există și *alte motive pentru migrația intelectuală:*

- 1. Nivelului precar al educației:** unii angajatori sunt dezamăgiți de nivelul de pregătire a studenților. În acest sens, nu trebuie să trecem cu vederea că, în afară de promovarea *Agendei Spațiului European de Învățământ Superior*, este de o importanță strategică și promovarea *Agendei Spațiului Național de Învățământ Superior* (n.n.), ceea ce ar conduce și la o *angajabilitate mai aptă de a ridica nivelul economiei și care, la un moment dat, ar contribui la*

²⁸ Spațiului European de Învățământ Superior (EHEA) – spațiu virtual al învățământului superior, creat de către statele participante la Procesul Bologna.

progresul mult așteptat (din „Piramida Nevoilor” după A.Maslow, „Piramida Nevoilor Emoționale Fundamentale” după A. Robbins și „Piramida Nivelurilor Neurologice” după R. Dilts). Astfel, Moldova nu ar fi nevoită să „importe” capital intelectual dacă nivelul educației din Republica Moldova ar fi sustenabil din punct de vedere social, cultural, politic și, desigur, economic. Vom menționa aici și obținerea unei reflectări pozitive în *mass-media*, în condițiile în care angajatorii ar aprecia prestația instituțiilor de învățământ superior drept una sustenabilă economic. În plus, *educația bazată pe competențe*, pe promovarea și utilizarea sustenabilă a valorilor sociale și culturale este *premișa competitivității economice*, deci a bunăstării economice²⁹.

2. **Stagnarea motivațională:** absolvenții de licee/ de facultate, cadrele didactice au nevoie să știe că sunt sprijiniți nu numai în formarea profesională, ci și că sunt motivați să avanseze profesional, să aspire la ceva nou. În caz contrar, se vor reorienta la alte instituții de învățământ superior, posturi, funcții, roluri și, inevitabil, la altă țară.
3. **Profitul a devenit prioritate, iar oamenii – un instrument de dobândire a profitului!** În lumea afacerilor, se respectă o regulă: „Clientul este regele!” În mediul universitar din Republica Moldova, cadrul didactic va fi suveran atunci când statul, beneficiarii de servicii educaționale vor aprecia corespunzător performanța acestuia și se va recunoaște importanța implicării sale în procesul de formare a personalității și de promovare a imaginii instituționale.

Managementul de vârf trebuie să promoveze suficient și corect diversitatea ofertelor de angajabilitate, diversitatea ofertelor de formare și dezvoltare profesională, diversitatea remunerării financiare. Or, **beneficiile** acestor acțiuni ar viza toate părțile implicate:

- ✓ Companiile și instituțiile de învățământ superior își vor îmbunătăți/ menține reputația, crescând astfel nivelul de motivație și eficiență al angajaților și, respectiv, al personalului academic.
- ✓ Angajații care vor dispune de competențe diferite vor aduce perspective și informații diverse privind segmentul de piață al organizației, noi categorii de consumatori, vânzări și profit sporite, soluții mai bune, iar personalul academic care va deține un portofoliu profesional diferit (contribuții didactice/ științifice diferite) va genera plus valoare în ceea ce privește creativitatea, inovarea în procesul de predare, formare profesională.

Deși practica demonstrează că „pentru oameni diferiți, în contexte diferite, unele *nevoi superioare*, din vârful piramidei, pot fi mai importante decât unele *nevoi inferioare*, de la baza piramidei, totuși aceasta a condus la o penurie de capital uman atât în sfera angajărilor, cât și în cea a studiilor.

²⁹ O problematică similară a fost abordată și la Seminarul organizat în cadrul proiectului PBLMD, prestat de echipa KTH (Anna-Karin Högföfeldt, Kristina Edström ș.a.). În cadrul acestui *Atelier de lucru* au fost puse în discuție: *Feedback and feed up session - wat are the visions and how de we meet them so far?* *Interactive lecture: The teaching trick - how to improve student learning without spending more time teaching*; *Reflective workshop: Strategies for change I*; *Feed forward: Strategies for change II*.

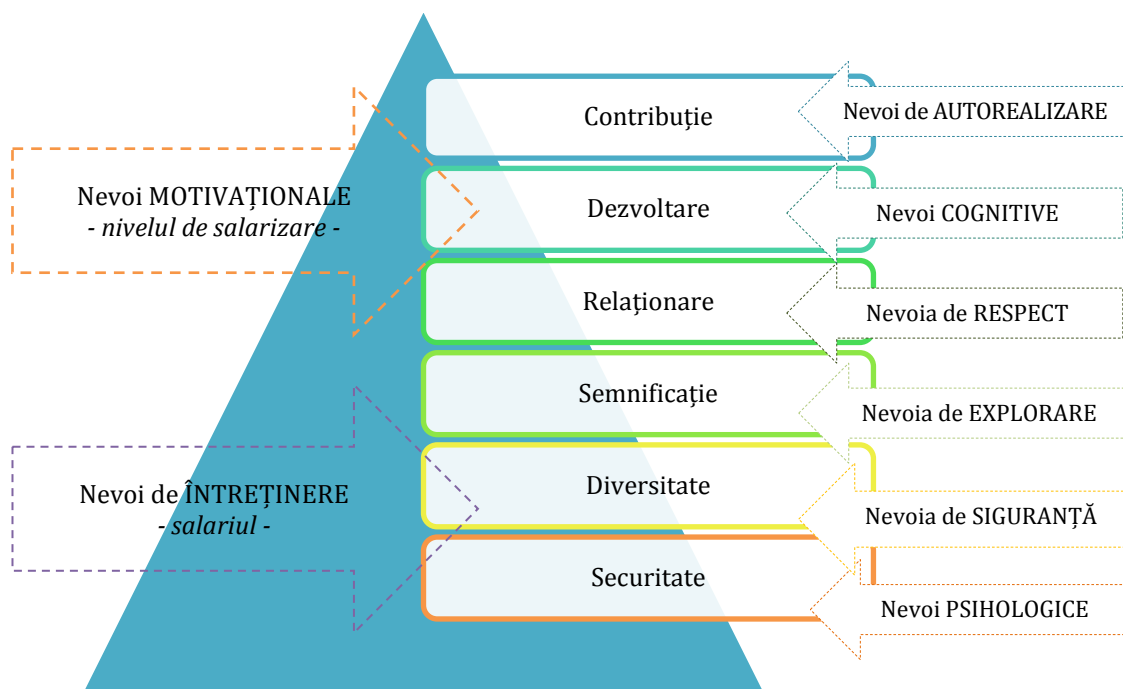

Figura 1: Piramida Nevoilor Emoționale Fundamentale (după Anthony ROBBINS).

Sursa: Preluată, completată și adaptată după sursa 5.

Bazându-ne pe *Piramida Nevoilor Emoționale Fundamentale* de Anthony ROBBINS (Fig.1) și pe cea a *Nivelurilor Neurologice* de Robert DILTS (Fig.2), ne întrebăm: *Ce mesaje ne transmit ambele piramide dacă ne referim la securitate în carieră (baza piramidei) și autorealizare sau contribuție (vârful piramidei)? Ce mesaje ne transmit acestea la nivel de valori, abilități, apartenență, spiritualitate?*

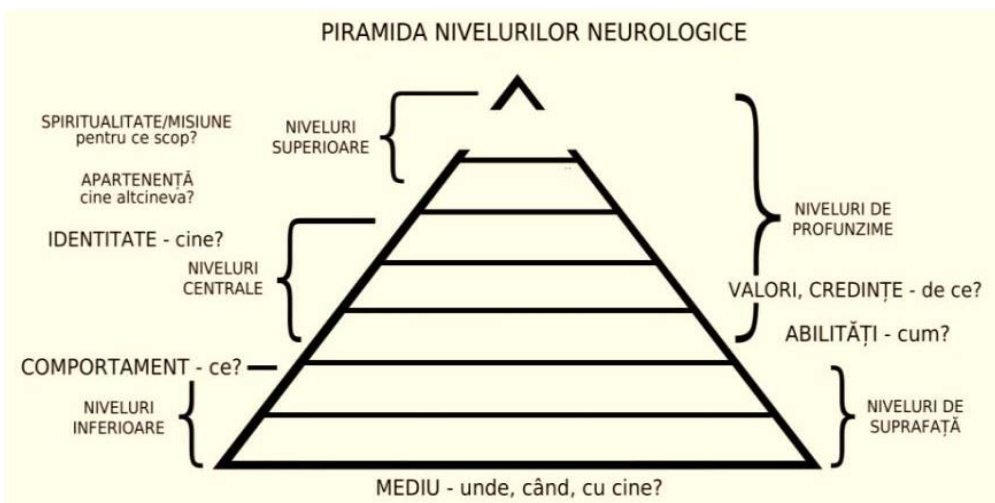

Figura 2: Piramida Nivelurilor Neurologice (după Robert DILTS).

Sursa: Preluată și adaptată după sursa 6.

Având în vedere că nivelul PSIHOLOGIC – nivelul *mediului* – este cel al *realității fizice* (precum: ASEM, USM, UTM, ULIM etc.), al *mediului geografic* (mediul Republicii Moldova cu resursele sale, protejarea, explorarea și valorificarea potențialului acestui mediu), al mediului socio-politico-economic în care existăm, ne întrebăm și la *nivel de COMPORTAMENT*: *Ce întreprind ai noștri demnitari de stat și angajatori pentru a sista procesul de migrație a capitalului uman (intelectual)? Cu cine relaționează demnitarii de stat și angajatorii pentru a descoperi prin ce anume*

Îi atrage străinătatea pe tinerii absolvenți și cadrele didactice și ce sau cine îi face să părăsească mediul fizic/geografic din care fac parte?

La nivel de ABILITĂȚI - nivelul *competențelor, al capacităților, al talentului* – mai curând ne întrebăm: **Cum să generăm valori sociale și să creăm bunăstare economică în societate, în mediul academic, în carieră, în familie atunci când nivelul de ATITUDINE – al ideilor, al valorilor, al convingerilor, al credințelor, al principiilor și regulilor, al motivațiilor, al mecanismelor de apărare și al filtrelor de percepție inconștientă a realității – este, de multe ori, subminat, neapreciat, ignorat, respins de sistem, instituție, angajatori și, altelei, de membrii familiei?**

Cine altcineva – ca nivel de APARTENENȚĂ – dacă nu responsabilii de sistemul educațional (la nivel de societate) și angajatorii (la nivel de mediu fizic) – au obligația civică, morală, politică de a determina căile de motivație a capitalului uman (intelectual)?

La nivel de SPIRITUALITATE – ca nivel *transcendental* – misiunea supremă a statului, a instituțiilor de învățământ superior constă în „reconceptualizarea”, „ierarhizarea” *piramidei nevoilor în funcție de mediul geografic, de mediul fizic, de motivarea comportamentală, de aptitudinile specifice, de metaprogramele de care se ghidează un cadru didactic sau absolvent de liceu/student, de personalitatea lor raportată la contextele sau grupa/ echipa/ comunitatea/ societatea în care își propun să-și manifeste identitatea profesională și cea personală.*

Părțile implicate în parteneriatul educațional își doresc să-și creeze propria piramidă, să se autorealizeze și, astfel, să contribuie la dezvoltarea bunăstării economice prin *valorile sociale*³⁰ comune:

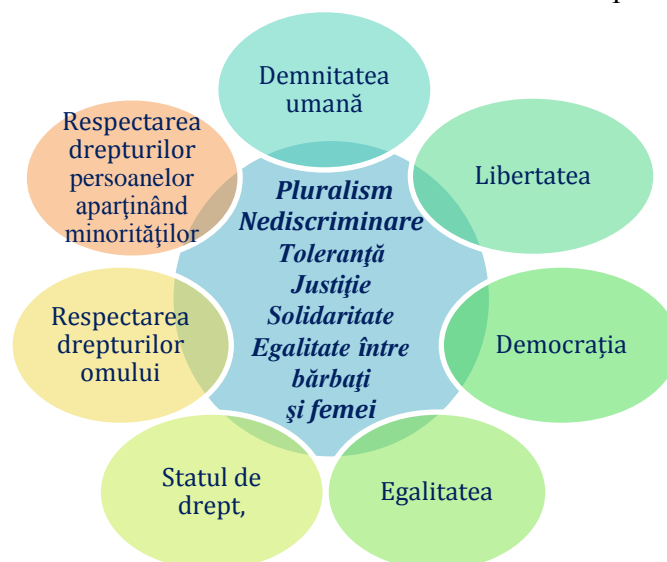

Figura 3: Valori stipulate în proiectul de Constituție Europeană

Sursa: Preluată și adaptată după sursa 9

Astfel, *mesajele principale* ce rezultă din piramidele menționate sunt:

- ☑ *Mediul universitar există.* Deci, existăm și noi în calitate de cadre didactice universitare, suntem văzuți, percepuți după cum suntem.
- ☑ *Educația reprezintă condiția sine qua non în formarea personalității.* Deci, suntem prețioși prin ceea ce putem oferi în învățământul superior și, în special, „să înzestrăm studenții cu cunoștințele, abilitățile și competențele de care ei au nevoie la locul de muncă sau pe care angajatorii le solicită, să le oferim mai multe oportunități pentru a-și menține sau reînnoi aceste abilități și calități de-a lungul vieții profesionale”. [8, p, 103]

³⁰ Valorile reprezintă „concepții explicite sau implicite cu privire la ceea ce este dezirabil. Ele nu sunt direct observabile, implică elemente cognitive, evaluative și afective, sunt relativ stabile în timp, determină comportamente și atitudini, determină și sunt determinate de alte valori, sunt determinate și determină caracteristicile mediului social”. [9, p. 12] Valorile sociale, odată generate și cultivate la nivel de mediu fizic, geografic, sunt menite pentru a menține echilibrul social, cultural, economic, politic.

- ☑ *Suntem importanți (și prin schimbarea pe care o putem face).* Deci, este nevoie să anihilăm discrepanțele între performanțele educaționale ale absolventului (dezvoltate în perioada studiilor) și cerințele educaționale ale locului său de muncă. [8, p, 121]
- ☑ *Profesia pe care o exercităm este ceea ce ne place să facem* (este vocația noastră). Deci, suntem responsabili de propria dezvoltare, iar sentimentul autoîmplinirii ar trebui să fie suficient pentru a motiva, dacă motivația noastră este una intrinsecă.
- ☑ *Suntem capabili de a realiza ceva, suntem capabili de a schimba ceva, suntem capabili de a contribui cu ceva (la crearea bunăstării economice).*

O nouă piramidă a nevoilor (psihologice, de siguranță, de explorare, de respect, cognitive și de autorealizare) trebuie să ofere tuturor părților implicate în procesul de creare a bunăstării economice șanse echitabile de autoactualizare și integrare de succes prin:

1. **Mobilitate academică**³¹:

- a) *diversitate de programe de studiu*, în funcție de: abilitățile și experiența acumulată a participanților, a nevoilor profesionale;
- b) *diversitate de programe de predare, cercetare, formare continuă* în funcție de pertinenta profilului și a expertizei cadrelor academice eminente;
- c) *diversitate de activități, resurse educaționale* pe măsura exigențelor progresului tehnologic;
- d) *sprijin financiar/ mecanisme de recompensare* pentru implementarea proiectelor de mobilitate academică (de exemplu, prin intermediul ministerului de educație, a oamenilor de afaceri, a agențiilor/consiliilor/ fundațiilor cu activitate în domeniul cercetării/ formării; compensații financiare și reglementări privind asigurările sociale³²) / pentru participarea la programe de mobilitate educațională (prin: beneficii financiare sau reducerea volumului de muncă/ reducerea gradului de implicare în anumite activități³³, „puncte în procesul de promovare”³⁴).

În contextul mobilității academice, trebuie să clarificăm:

- ⊙ *Cât de obiective și transparente sunt criteriile de eligibilitate privind participarea în acțiunile de mobilitate a studenților și a personalului academic?*
- ⊙ *Se diversifică tipurile de mobilitate și aria lor de acțiune?*
- ⊙ *Au fost stabilite obiective cantitative cu privire la mobilitatea personalului?*
- ⊙ *În ce măsură mobilitatea de primire afectează efectivele de personal didactic?*³⁵

³¹ *Mobilitate academică* (în conformitate cu *Regulamentul-Cadru cu privire la mobilitatea academică în învățământul superior*, aprobat prin Hotărârea Guvernului nr. 56 din 27 ianuarie 2014) – proces de realizare a unor cicluri/perioade de studii sau stagii de către studenți sau cadrele didactice într-o instituție de învățământ din țară sau de peste hotare.

³² În *Italia*, de exemplu, autonomia instituțională se aplică și managementului resurselor umane (într-un cadru stabilit la nivel național). În consecință, salariul, compensațiile financiare și reglementările privind asigurările sociale se negociază la nivel instituțional.

În *Finlanda* cade în sarcina instituțiilor de învățământ superior să aloce resursele necesare din fondurile de finanțare de care dispun.

Suedia raportează că, pe parcursul perioadei de mobilitate, personalul din instituțiile de învățământ superior continuă să își primească salariul și i se acoperă drepturile care decurg din participarea la schemele de pensii, împreună cu asigurările sociale, acestea fiind acoperite de respectivele instituții de învățământ superior. Mai mult decât atât, beneficiarilor li se acoperă cheltuielile legate de mobilitate, inclusiv cheltuielile de transport și cazare, și primesc o alocație pentru hrană. Participanții la programul „Linnaeus-Palme” pot primi o finanțare suplimentară pentru un curs de pregătire lingvistică de două săptămâni, înainte de începerea efectivă a programului.

În *Norvegia*, se disting trei tipuri de finanțare: (a) *se acordă un salariu integral, cu condiția ca beneficiarul să participe la mobilitate și să petreacă în străinătate toată perioada alocată;* (b) *finanțare pentru acoperirea cheltuielilor direct legate de mobilitate, la care se adaugă salariul integral;* (c) *finanțare pentru acoperirea cheltuielilor direct legate de mobilitate, fără să se adauge și sprijinul salarial.* Toate tipurile de finanțare care acoperă cheltuielile direct legate de mobilitate se dublează de la 2.000 la 4.000 de euro pe lună, dacă cercetătorul beneficiar al mobilității este însoțit de familie. Niciuna dintre schemele de finanțare nu include și asigurările de sănătate și contribuția la sistemul de pensii.

³³ Aceste *mecanisme de recompensare* rămân la latitudinea fiecărei instituții de învățământ superior (în acest caz ne referim la recompensa practică de *Italia*).

³⁴ Tendință practică în instituțiile de învățământ superior din *Slovenia*. [5]

³⁵ Fenomenul *mobilității academice* – ofertant de speranțe, într-o oarecare măsură, cu privire la autoactualizare, la autorealizare, la prestigiu și „motivational speakers” – necesită a fi gestionat corect, ca să nu conducă (la nivel piramidal) la comoditate indusă de sistem, mândrie personală, demoralizare și escapism.

2. **Oportunități de angajabilitate pentru absolvenți:**

- a) *oferirea calificărilor academice* – sub aspectul cunoștințelor, abilităților, valorilor și atitudinilor – relevante pentru angajatori în procesul de recrutare a candidatului;
- b) *oferirea oportunității de a evolua/ de a-și îmbunătăți calificările inițiale* prin „Programe de comunicare”: [7, 28]
 - elaborarea unui plan de comunicare internă/ externă în domeniul diversității;
 - publicarea și promovarea culegerilor de bune practici, studii de caz, legislații comunitare, newsletter, pliante, documente etc.;
 - organizarea sesiunilor de informare și ateliere de lucru în domeniu, sesiuni de formare în vederea sensibilizării managerilor, angajaților în legătură cu discriminarea și managementul diversității;
 - aplicarea sondajelor de opinie, pentru a măsura constant situația organizației din perspectiva diversității și modul în care sunt percepute inițiativele privind diversitatea.

3. *Integrarea constantă a informației și a tehnologiilor de comunicare în procesul de predare, învățare și cercetare prin prisma facilitării condițiilor de învățare gratuită și folosire a limbii engleze/germană/franceză, aceasta presupunând anumite implicații pentru patrimoniul cultural, lingvistic, precum și diminuarea efectului de multilingvism, multiculturalitate*³⁶.

Trebuie să recunoaștem că, pentru a-și satisface nevoia de SECURITATE, respectiv, pentru a preveni „exportul” capitalului intelectual (migrația tinerilor absolvenți, a cadrelor didactice de o constituție morală și intelectuală de toată mândria), este necesar ca *valorile sociale și motivația economică* să se poziționeze la loc de cinste în învățământ.

Or, *motivația extrinsecă* are o putere motivatoare destul de mare, chiar dacă, la nivel de sistem și la nivel instituțional, *motivația socială, culturală*³⁷ „câștigă” din treptele „piramidei nevoilor” în cadrul strategiilor de internaționalizare și de organizare instituțională” (ca în Marea Britanie).

³⁶ În conformitate cu documentul „Spațiul European al Învățământului Superior în 2012: Procesul Bologna. Raport de implementare”, „competențele lingvistice constituie o condiție decisivă pentru cei care urmează să studieze în străinătate și, de aceea, frecvent, unul dintre cele mai importante obstacole. În consecință, aproximativ o treime dintre țări subliniază furnizarea de *cursuri de limbi străine* pentru studenții care vin sau care pleacă la studii într-o altă țară și dezvoltarea de programe de studiu în engleză sau în alte limbi străine, inclusiv programe dezvoltate în parteneriat, finalizate cu obținerea unei diplome.

În pofida unei oferte crescânde, situația pentru *mobilitățile finalizate cu obținerea de credite și cele finalizate cu obținerea unei diplome* diferă într-o oarecare măsură.

Predarea într-o limbă străină de largă circulație poate fi suficientă pentru o perioadă de mobilitate finalizată cu obținerea de credite, dar, de multe ori, poate fi necesară *cunoașterea limbii de predare din instituția gazdă* și utilizarea acesteia pe toată durata mobilității, pentru mobilitățile finalizate cu obținerea unei diplome academice. Iar aici se pune problema limbii de predare pentru programul finalizat cu obținerea unei diplome și a gradului în care studenții dispun de cunoștințe adecvate de utilizare a acestei limbi.

În acest sens, *exemplul norvegian* arată că o țară poate sprijini *dezvoltarea competențelor lingvistice* prin implementarea unor *măsuri financiare*, sub formă de împrumuturi de la stat, pentru ca studenții să poată alocă un semestru suplimentar studiului limbii și culturii țării în care urmează să studieze, înainte de a pleca la studii în străinătate.

Pentru *personalul universitar*, obstacolul comun identificat îl reprezintă, de asemenea, *bariera de limbă*, atât pentru *mobilitățile de primire*, cât și pentru *mobilitățile de trimitere*. [7, p.170]

³⁷ *Motivațiile culturale și sociale* se concentrează asupra rolului și locului culturii și limbii țării și asupra importanței înțelegerii limbilor și culturilor străine. Studenții care vor lucra în organizații/companii cu dimensiuni internaționale trebuie să fie pregătiți să lucreze cu diverse culturi și diverși oameni. Experiențele internaționale îmbunătățesc abilitățile studenților în ceea ce privește gândirea critică, colectarea informației, rezolvarea de probleme, luarea deciziilor, capacitatea de a face față schimbării etc.

Motivațiile politice sunt legate de poziția și rolul țării în problemele internaționale precum securitatea, stabilitatea și pacea, influențele ideologice etc.

Motivațiile economice se referă la obiective legate de efectele economice pe termen lung, în legătură cu care internaționalizarea învățământului universitar este văzută ca o contribuție la crearea de resurse calificate necesare pentru asigurarea competitivității economice, sau la beneficiile economice pe termen scurt, precum veniturile instituțiilor de învățământ superior care găzduiesc studenții străini și efectul economic net determinat de prezența studenților străini într-o anumită localitate.

Motivațiile academice includ obiective legate de scopurile și funcțiile învățământului universitar. Presupunerea de bază care se face, din acest punct de vedere, este că dimensiunea internațională a predării și cercetării adaugă valoare sistemului de învățământ superior. Activitățile internaționale sunt catalizatori ai exercițiilor majore de revizuire și planificare instituțională sau ajută construcția instituțională prin întărirea componentelor umane, tehnice sau a infrastructurii. [7, p.10]

În Republica Moldova, singura motivație pentru a merge la locul de muncă este, în mare parte, „salariul următor”, chiar dacă banii par să nu fie suficienți niciodată. Cu toate acestea, *reforma curriculară* va reuși să promoveze *Agenda Spațiului European de Învățământ Superior* în condiția în care va fi satisfăcută, nu în ultimul rând, *stabilitatea financiară*.

Universitățile trebuie să-și construiască/ dezvolte *imaginea pozitivă* prin intermediul brandului educațional, a relaționării cu presa, prin distribuirea de material documentar/ pliante în limbi de circulație internațională privind condițiile de studiu/ de trai în universități, ofertele educaționale, promovabilitate, participarea la târguri și expoziții internaționale tematice, evenimente de lansare a asociației absolvenților (cum ar fi: evenimentul de lansare a Asociației Absolvenților ASEM „Hai să construim o comunitate!”), care au menirea să identifice grupurile-țintă de studenți/absolvenți și să evalueze relevanța acestora, valoarea adusă pentru universitate/comunitate.

În contextul de mai sus, își păstrează actualitatea întrebările:

- ⊙ *Instituțiile de învățământ superior din Republica Moldova sunt suficiente de competitive pentru a promova o carieră academică sustenabilă?*
- ⊙ *Care sunt perspectivele procedurilor de promovare a carierei personalului didactic și cea a absolvenților?*
- ⊙ *În ce măsură sunt sustenabile programele educaționale pe piața muncii din Republica Moldova și cât de creative, inovative sunt acestea?*
- ⊙ *Programele de învățământ superior prevăd formarea și dezvoltarea competențelor-cheie care trebuie să se regăsească în nomenclatorul actual al profesiilor?*
- ⊙ *Programele educaționale sunt elaborate în conformitate cu acele competențe pe care le așteaptă studenții și angajatorii (mai ales că angajatorii sunt interesați să recruteze absolvenți buni, competenți, capabili să contribuie la dezvoltarea organizației)?*

Indubitabil, *valorile sociale* trebuie să fie acelea care să ajute la stabilirea căilor de creare a *bunăstării economice*, unde toate dimensiunile și sectoarele vieții sociale, politice, culturale și economice își găsesc un rost și un echilibru: cultura comunicării să fie un „indicator reprezentativ al culturii profesionale și un semn al culturii sociale pe ansamblu”, comunicarea interactivă între studenți-profesori-agenți economici-demnitari de stat să „îmbogățească” comunitatea academică, iar *valorile de consum* să nu mai ocupe locul de frunte în piramida nevoilor, ci *valorile umaniste* (unde banii nu vor mai fi necesari și tuturor angajaților le vor fi oferite cele mai bune condiții pentru a-și explora la maximum potențialul profesional). Or, *bunăstarea economică* își are originea în capacitățile minții și a sufletului *homo economicus* prin *respect, bunul-simț, înțelegere reciprocă, calm, aptitudine, cunoaștere, învățare, înțelepciune*.

BIBLIOGRAFIE

1. Abordarea noastră educațională a cetățeniei europene. Cum credem noi că ar trebui făcută. Disponibil [http://pjp-eu.coe.int/documents/1017981/1668065/Chapter5.pdf/6e7e7dbe-0662-420b-84a8-8ab0f5bbda13];
2. Analiza Diagnostic „Universitățile în contextul europeanizării și globalizării”, p. 10. Disponibil [http://www.edu2025.ro/UserFiles/File/LivrabileR1/diagnostic_panel5.pdf];
3. Imperative socioprofesionale privind comunicarea socială a studenților. Disponibil [https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/Imperative%20socioprofesionale%20privind%20comunicarea%20sociala%20a%20studentilor.pdf];
4. Mobilitatea personalului din învățământul superior. Politici și programe naționale. Disponibil [http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/focus-on/156RO.pdf];
5. Piramida Nevoilor Emoționale Fundamentale după Anthony Robbins. Disponibil [https://discerne.wordpress.com/2012/04/16/2481/];
6. Piramida Nivelurilor Neurologice după Robert DILTS. Disponibil [https://discerne.wordpress.com/2012/02/27/piramida-nivelurilor-neurologice-dupa-robert-dilts/];
7. Promovarea egalității de șanse și managementul diversității, p.28. Disponibil [http://www.prois-nv.ro/docs/Pomovarea_egalitatii_de_sanse.pdf];
8. Spațiul European al Învățământului Superior în 2012: Procesul Bologna. Raport de implementare, pp. 103, 121. Disponibil [http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/thematic_reports/138RO.pdf];
9. Voicu, B. Valorile și sociologia valorilor, pp.12, 30. Disponibil [http://www.iccv.ro/valori/texte/valori-cvb,%20v4.pdf].

EFICIENTIZAREA COMUNICĂRII PRIN APLICAREA CORECTĂ A ATITUDINILOR

Dr., conf. univ., Liliana VICOL

*Academia de Studii Economice a Moldovei,
str. Mitropolit G. Bănulescu-Bodoni 61, Chișinău, Republica Moldova
Tel.: +373 22 22 41 28; web site: www.ase.md*

Abstract

The actuality of this paper is generated through the specifics of the formative education promoted by the education system of Republic of Moldova: How important is the attitude in our lives and how it can help us communicate more efficiently.

The purpose of the article is to provide useful information from the field of attitude for everyone of the participants of the communication to become aware of the value and to use correctly and creatively in their own activity.

Research methods used in this work: observation, method of comparison, sampling, data analysis, data presentation, testing hypotheses. Experimental application of the concept of rationalization of communication through the right application of attitudes contributes to the practice value of the work.

Key words: *attitude; questionnaires; comprehension; linguistic functions; evaluation; interpretation.*

JEL CLASSIFICATION: A2

Noțiunea de atitudine se definește ca o „stare mentală și neurofiziologică determinată de experiență și care exercită o influență dinamică asupra individului, pregătindu-l să acționeze într-un mod specific unui număr de obiecte și evenimente” [1, p.65]. Atitudinile sunt luări de poziție ale unui individ în raport cu un obiect, cu o persoană. Ele se exprimă prin diferiți indicatori: vorbire, tonul vocii, gesturi, acțiuni, absența gesturilor sau a acțiunilor. Atitudinea este constituită din ceea ce se crede că se află în spatele comportamentului, fiind predispoziții acționale, dar și o cauză a comportamentelor.

Formarea unei atitudini se bazează pe experiența deținută despre obiect, în mod normal pe experiența directă a interlocutorului. Acesta își construiește o imagine sau percepție a obiectului și își va forma o anumită atitudine. Cercetătoarea T. Callo [3, p.75] menționează faptul că achiziționarea atitudinii se realizează prin contactul direct cu obiectul sau persoana. Formarea atitudinii are loc, inclusiv, prin experiența socială asimilată în grupurile formale și informale, prin dezvoltarea cognitivă.

De asemenea, primele impresii sunt importante, deoarece influențează modul ulterior de comunicare. Astfel, dacă oamenii de la primul contact social se comportă firesc, ei determină formarea unor atitudini favorabile din partea interlocutorilor. Experiența poate fi indirectă. Comunicarea experiențelor din partea grupurilor de referință, grupurilor mici sau a familiei, sunt importante atunci când interlocutorul are o experiență directă despre obiect sau persoană. Acestea pot determina însă formarea ideilor preconceptuate ce pot declanșa prejucii din cauza naturii sintetice a percepției. Dacă majoritatea persoanelor afirmă că un anumit produs este de o calitate inferioară, se menține aceeași atitudine, chiar și în cazul în care produsul nu a fost testat. Acesta este modul de formare a atitudinilor negative. Ele pot fi modificate prin intermediul spoturilor publicitare, prin furnizarea surselor de informații suplimentare. În acest sens, constituirea relațiilor de comunicare cu publicul deține un rol important, pentru că este destinat de a forma și a modifica atitudini.

Atitudinea identifică și o componentă perceptivă. Modul în care este perceput obiectul sau persoana este influențat de către factorii stabili ai interlocutorului, ce vizează personalitatea, inteligența, cultura, valorile, starea psihologică și fiziologică a acestuia.

În teoria comunicării este foarte importantă distincția între atitudine și comportament, cu precizarea că o comunicare armonioasă exclude orice conflict între atitudine și comportament.

Respectiv, un individ poate avea o atitudine binevoitoare sau de neutralitate față de interlocutor și, astfel, va adopta un comportament care să exprime atitudinea pe care o are sau pe care o va disimula. Atitudinile sunt mai complexe, mai profunde, pe când comportamentele sunt oricând observabile. Tipologia comportamentelor conversaționale, elaborată de Peretti, Legrand și Boniface, este realizată în raport cu atitudinile interioare ale interlocutorului față de el însuși și în raport cu atitudinile acestuia față de interlocutor.

Acești specialiști vorbesc despre următoarele comportamente [1, p.73] : comportamente directive – de decizie, de sprijin, de evaluare; comportamente nondirective; comportamente intermediare – de anchetă, de interpretare, de diversiune.

În acest sens, atitudinile joacă un rol esențial în conturarea comportamentelor interlocutorilor. Pentru a înțelege mai bine importanța acestora, este necesară să precizăm funcțiile [7, p.91] pe care atitudinile le îndeplinesc în comunicare.

Funcția cognitivă se referă la faptul că atitudinile organizează percepțiile. În cazul în care persoanelor li se prezintă cuvinte cu sens ambiguu, se percep nu acelea de utilizare frecventă în limbaj, dar cuvintele cunoscute, percepute și care corespund valorilor dominante ale oamenilor. Cu alte cuvinte, se percep acele cuvinte, care corespund atitudinilor lor.

Funcția energetică înseamnă că atitudinea determină natura și intensitatea motivațiilor.

Funcția reglatoare se referă la atitudinile care integrează punctul de vedere al unui individ și consecvența comportamentală a individului. Aici putem vorbi despre comportamentul fundamental uman, ce ține de angajament și consecvență [4, p.97]. Doar că în ultimii ani se atestă o diminuare a acestei funcții din cauza flexibilității comportamentale și a insecurității angajamentului luat de indivizi și a inconsecvenței ulterioare a acestora.

Atitudinile constituie un aspect determinant al climatului relațional, influențează decisiv relația care se stabilește între actorii comunicării. Perceperea unor atitudini similare este un element puternic al atracției interpersonale. Atitudinea adoptată de interlocutori influențează în mod direct tipul relației sociale care se stabilește, intervenind în definirea statutului fiecărui individ în cadrul procesului comunicațional și determinând calitatea și natura elementelor ce urmează a fi exprimate.

Într-o situație de comunicare, orice individ poate să dezvolte cinci tipuri de atitudini. Orice tip de atitudine contribuie la succesul sau insuccesul în comunicare.

Atitudinea de interpretare [2, pp.38-39] constă în a-i comunica interlocutorului rațiunile ascunse care se află la originea spuselor sau faptelor sale. Această atitudine creează sau accentuează o diferență de statut între interlocutori. Cu cât interpretezi mai mult, cu atât crește dependența interpretatului față de interpretant. Această dependență se bazează pe relația față de cunoaștere: interpretantul se prezintă ca deținător al unei presupuse cunoașteri.

Acest tip de atitudine poate provoca refuzul interlocutorului de a accepta această dependență. Astfel, apare reacția de contradependență, printre ale cărei forme este și agresivitatea.

Folosind atitudinea de interpretare, ne asumăm un risc de a declanșa un blocaj. Poate juca și un rol pozitiv, cu condiția să fie formulată în așa mod ca interlocutorul să o poată înțelege, să o accepte și să și-o asume. Atitudinea de interpretare trebuie utilizată cu atenție.

Consecințele posibile ale atitudinii de interpretare (contradependența, deteriorarea climatului de comunicare, blocajul în comunicare, întreruperea exprimării, canalizarea discursului celuilalt) demonstrează că aceasta poate fi o metodă performantă de manipulare. [6, p.223]

Acest tip de atitudine poate induce, la începutul conversației, un sentiment de neînțelegere, însoțit de încercări de rectificare a interpretării, apoi de dezinteres și de evitare a comunicării. La polul opus al acestei reacții, aceeași atitudine poate determina apariția unei reacții de supunere și de dependență.

În cadrul modulului de „Psihologie a comunicării” am testat această *atitudine de interpretare* la un eșantion de 28 de masteranzi. A fost efectuat experimentul (citad de Moscovici) și adaptat la contextul nostru. [5, pp.226-227]

Am prezentat respondenților noștri niște triunghiuri care aveau câte un unghi între 90° și 85°. Sarcina lor consta în a evalua măsura acestui unghi al triunghiurilor. În acest experiment 14 subiecți făceau parte fie dintr-o condiție, fie din alta:

- În prima condiție, subiecților li se arăta unghiul de 85°, spunându-li-se: „Ca să vă ajutăm, trebuie să știți că 90% dintre oameni percep acest unghi ca având 50°”.

- În a doua condiție, subiecților li se spunea referitor la același unghi: „Pentru a vă veni în ajutor, trebuie să știți că 10% dintre oameni percep acest unghi ca având 50°”.

La final, s-a observat că:

- ✓ din 14 subiecți, care au fost supuși unei atitudini de interpretare majoritare, 9 subiecți (sau 64% din eșantion) au urmat opinia majorității;
- ✓ ceilalți 14 subiecți, care au fost supuși unei atitudini de interpretare minoritare nu au estimat niciunul (sau 100% din eșantion) unghiul de 85° ca fiind mai mic. Faptul că li s-a spus că 10% dintre oameni l-au văzut mai mic nu le-a influențat percepția.

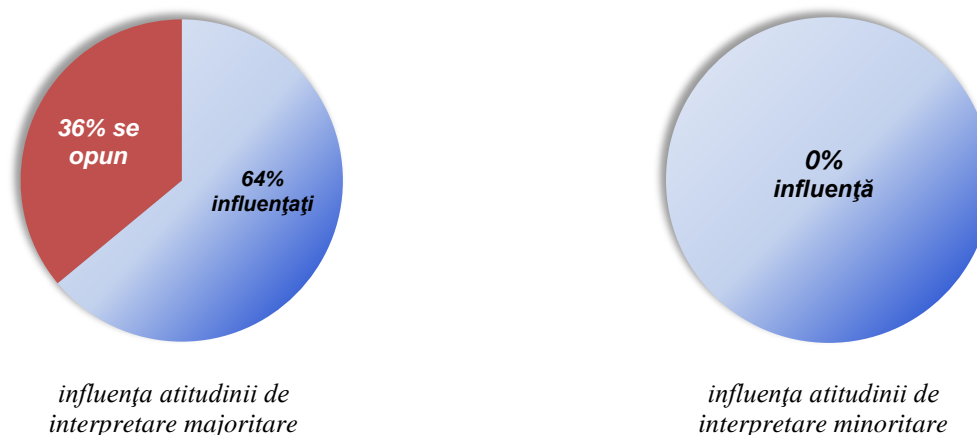

Fig.1. Rezultatele experimentului „Influența atitudinii de interpretare”

Astfel, experimentul în cauză ne determină să credem că întotdeauna este util să ne exprimăm punctul de vedere cu privire la atitudinea de interpretare a interlocutorului, pentru că astfel vom exercita de multe ori o influență latentă. Contrar, aceeași atitudine poate determina apariția unei reacții de supunere și de dependență.

Un alt tip de atitudine în comunicare îl constituie cel *de evaluare* [2, pp.40-41], care constă în formularea unei judecăți pozitive sau negative în raport cu ce afirmă sau ce face celălalt. Evaluarea presupune existența unui evaluator și a unui evaluat.

În urma acestui tip de atitudine poate apărea blocarea comunicării din cauza unei judecăți negative. Pentru interlocutorul care dorește să se exprime, evaluarea negativă creează un climat relațional nefavorabil, îi reduce motivația de a comunica, pentru că riscă să fie judecat negativ.

Respectiv, o judecată negativă perturbă comunicarea și o poate bloca complet.

Pentru a demonstra influența evaluării negative asupra climatului relațional în comunicare, am efectuat, în cadrul modulului de „Psihologie în comunicare”, experimentul lui Dipboye (1977) [4, pp.162-163], adaptat contextului nostru. Au fost invitați acei 28 de masteranzi din cadrul modulului să preia rolul de „recrutatori” și să examineze patru dosare ale candidaților în vederea unei angajări. Documentele erau aceleași (CV identic, competențe egale), cu excepția fotografiilor atașate. În unele cazuri, era vorba de o persoană cu un fizic agreabil, în altele, nu. În urma examinării dosarelor, acei 28 de „recrutatori” preferau candidații atractivi din punct de vedere fizic în detrimentul celor mai puțin frumoși, în condițiile în care toate celelalte elemente erau identice.

Deci, *atitudinea de evaluare*, pe de o parte ne permite să formulăm judecăți, iar, pe de altă parte, emiterea sistematică a judecăților evaluative în cadrul unei conversații sporește spiritul critic manifestat de evaluator la adresa altora și va declanșa frica interlocutorului, care la rândul său, va adopta o atitudine puțin favorabilă unei comunicări sincere.

Atitudinea de ajutor sau consilierea [2, pp.41-44] se referă la situația în care un individ propune altuia soluții, fiind o manifestare a interesului pentru interlocutor. Această atitudine implică existența unui consilier și a unui consiliat și se construiește pe o diferență de statut, care, dacă nu există, se creează. Cu cât consiliesc mai mult pe cineva, cu atât îl ajut mai mult și cu atât dependența lui față de mine crește.

Această atitudine vizează luarea celui alt sub tutelă. Într-o situație de comunicare, această atitudine implică o centrare a exprimării de soluții în detrimentul centrării pe analiza problemei în sine. Transformarea atitudinii de consiliere într-o atitudine liniștitoare de genul: „Hai să nu dramatizăm. Te vei descurca”. Este cea mai nerecomandabilă atitudine de ajutor. Ea este expresia unei neglijări a experienței trăite de celălalt. Atitudinea liniștitoare, de obicei, evoluează, fie spre agresivitate, fie spre blocajul comunicării.

Acest tip de atitudine poate induce acceptarea-supunere și dependența față de soluția propusă.

În loc să-i „oferim pe tavă” o consiliere interlocutorului nostru, ar fi bine ca acesta să aplice *formula SARS*, care implică o modalitate de soluționare a blocajelor de comunicare. Această formulă oferă posibilitatea interlocutorului de a se exprima și expune în mod optim problemele:

S – sarcinile interlocutorului

A – acțiunile interlocutorului

R – rezultatul obținut

S – soluția propusă de interlocutor.

Acest ajutor trebuie să fie perceput nu ca o propunere de soluții, ci ca o asigurare a condițiilor pentru dezvoltarea internă și externă a reflecției și expresiei solicitantului. Toate acestea vor determina asumarea de către subiect a problemelor sale.

Atitudinea de chestionare sau de anchetă [2, pp.45.48] se rezumă la adresarea de întrebări cu scopul de a-i permite celui alt să se exprime. Această atitudine are ca obiectiv să îl ajute pe interlocutor să comunice. Doar că această atitudine cauzează o dependență a celui chestionat față de cel care chestionează.

Manipularea deliberată a interlocutorului prin intermediul chestionării este un instrument utilizat deseori.

Inducția prin selectarea întrebărilor – formularea unei întrebări rezultă întotdeauna din alegerea efectuată dintr-un ansamblu de itemi posibili.

Alegerea întrebărilor permite anchetatorului să orienteze discursul celui alt într-o anumită direcție sau să evite abordarea unei teme.

Cu privire la *inducția prin selectarea întrebărilor*, a fost efectuat un experiment în cadrul modulului „Arta comunicării și Etica profesională”, fiind invitați 32 de studenți, care au fost împărțiți în două grupuri pentru a răspunde la întrebarea: „Câte ore pe zi stau în fața computerului”. Primul grup a fost nevoit să aleagă din itemii: • 1 oră; • 2 ore; • peste 2 ore. Al doilea grup trebuia să selecteze alți itemi propuși: • 3 ore; • 4 ore; • peste 4 ore.

Astfel, am stabilit că 24 de studenți (sau 75%) s-au regăsit în itemii • *peste 2 ore* și • *peste 4 ore*. Respectiv, acest experiment ne oferă o dovadă în plus că răspunsul interlocutorului la întrebarea pusă poate fi restricționat de includerea itemilor propuși.

Inducția prin formularea întrebării presupune ca aceeași întrebare, construită diferit, să aibă ca rezultat răspunsuri semnificativ diferite.

Referitor la *inducția prin formularea întrebărilor*, s-a efectuat un experiment în cadrul disciplinei „Arta comunicării și Etica profesională”, invitându-se 26 de subiecți să răspundă prin „Da” sau „Nu” la două întrebări închise:

(1) Trebuie guvernul să acorde o atenție sporită păturilor vulnerabile?

(2) Trebuie guvernul să abolească discriminarea pozitivă?

La prima întrebare, 26 de studenți (sau 100%) au răspuns unanim „da”, iar la a doua întrebare 22 de studenți (sau 84%), la fel, au răspuns cu „da”. De fapt, a doua întrebare este

construită diferit, dar semnifică următoarele: „Trebuie guvernul să anuleze acordarea sprijinului celor defavorizați?”. Astfel, dacă la prima întrebare subiecții, în unanimitate, au fost de acord cu sprijinul păturilor vulnerabile, atunci la a doua întrebare s-au atestat 84% din respondenți, care erau împotriva acestui sprijin. Acest fapt este cauzat de utilizarea cuvintelor susceptibile în propoziție.

Experimentul în cauză ne permite să presupunem că aceeași întrebare construită diferit să aibă răspunsuri diferite.

O comunicare eficientă necesită limitarea chestionării, deoarece poate provoca blocaj în situația de comunicare.

Atitudinea de comprehensiune [2, pp.48-49] se referă la situația în care un individ arată celuilalt că îl interesează ceea ce spune și că ascultă pentru a încerca să îl înțeleagă, nu pentru a-l judeca. Se manifestă prin reformulare, intervenție care presupune retransmiterea către interlocutor a ceea ce acesta tocmai a exprimat, dintr-o preocupare pentru exprimare și aprofundare.

Crearea unui climat relațional care facilitează exprimarea, acesta fiind semnul care dovedește existența unui interes real pentru interlocutor.

Adoptarea unei asemenea atitudini de comprehensiune poate avea două tipuri de reacții posibile [5, p.224]: acceptarea sprijinului, ceea ce contribuie la crearea unei dependențe (așteptarea unei consolări) sau iritarea, ceea ce determină o stare de contra-dependență și o opoziție față de afirmațiile și relația cu cel care a oferit acest tip de atitudine.

Cel care dorește să faciliteze exprimarea celuilalt trebuie să manifeste o atitudine comprehensivă și să-și controleze reacțiile spontane.

În analiza situației optime de comunicare, se pot distinge câteva principii care stau la baza definirii acestei structuri:

✓ *Principiul non-interpretării* [2, p.40] se poate deduce din examinarea atitudinii de interpretare și presupune că, dacă un individ dorește să îi permită interlocutorului său să se exprime în mod autentic, el trebuie să evite interpretarea.

✓ *Principiul non-evaluării* [2, p.41] corespunde atitudinii de evaluare și afirmă că, cu cât o persoană evaluează mai mult o altă persoană, indiferent dacă este o evaluare pozitivă sau negativă, cu atât îi micșorează posibilitatea de exprimare.

✓ *Principiul non-consilierii* [2, p.44], care menționează că o consiliere oferită cuiva diminuează șansa acestuia de a se exprima în mod real. Această consiliere trebuie percepută nu ca o propunere de soluții, ci ca o asigurare a condițiilor pentru dezvoltarea internă și externă a expresiei solicitantului. Toate acestea vor determina asumarea de către interlocutor a problemelor sale.

✓ *Principiul non-chestionării sistematice* [2, p.48], care presupune utilizarea minimală a întrebărilor. Adresarea multor întrebări determină micșorarea șansei interlocutorului de a se exprima într-un mod liber.

În vederea dezvoltării unei structuri optime de comunicare este esențial să se creeze un climat, care are la bază patru componente [2, pp.51-53]:

- *Acceptarea necondiționată a celuilalt* presupune refuzul oricărei judecăți cu privire la ceea ce exprimă celălalt și consimțirea la o eventuală tăcere din partea acestuia, acceptarea spuselor lui, a manierei în care le-a exprimat sau a faptului că nu dorește să exteriorizeze un anumit sentiment.

- *Neutralitatea binevoitoare* nu reprezintă o atitudine pasivă și nu se poate construi pe refuzul anchetatorului de a se implica. Acesta trebuie să se angajeze în comunicare, fără a judeca, iar angajarea lui trebuie să fie pozitivă și bazată pe atenția acordată celuilalt, fiind un interes dezinteresat.

- *Autenticitatea* este o condiție pentru dezvoltarea unui climat optim: pe intervievator trebuie să îl intereseze cu adevărat ceea ce exprimă vorbitorul. Autenticitatea interesului acordat celuilalt ne face disponibili pentru acesta, pentru ceea ce spune.

- *Empatia* are un rol important în „deschiderea sau blocarea comunicării”. [8, p.112] Aceasta poate fi blocată de manifestările de dominare, tendința de manipulare, de subminare a comunicării.

Plasarea mentală pe poziția interlocutorului ne permite să îi înțelegem mai bine obiectivele și să reacționăm în cunoștință de cauză.

La formarea și schimbarea atitudinilor este implicat, inclusiv, mecanismul persuasiunii, care implică credibilitatea, competența, atracția, prestigiul, asemănarea cu interlocutorul, conținutul, forma mesajului, ordinea prezentării informațiilor, forța argumentului, reacțiile emoționale declanșate de mesaj. Pentru ca un mesaj persuasiv să contribuie la o influențare reală, este necesar ca toți receptorii mesajului să-i înțeleagă conținutul și să fie motivați să-l accepte. Interlocutorii pot fi influențați să-și schimbe atitudinea numai de către un argument pe care îl urmăresc cu atenție, îl înțeleg și îl rețin pentru a-l utiliza ulterior în comunicare. Indiferent cu ajutorul cărui canal de difuzare este transmis mesajul, aceste cerințe de bază rămân aceleași. Argumentele persuasive reușesc, mai mult sau mai puțin, să schimbe atitudinea celor care recepționează mesajul. Interlocutorii sunt influențați să-și schimbe atitudinea și din cauza sursei comunicării.

Pentru a avea forța de a schimba atitudinea interlocutorului, este necesar să fim credibili și atractivi. Pentru ca un comunicator să fie considerat credibil, trebuie să fie competent și demn de încredere. Competența se referă la priceperea și capacitatea celui care emite mesajul. Iar capacitatea de a cuceri interlocutorul prin simpatie constă în similitudine și atractivitate. Similitudinea presupune existența a două mesaje similare din două surse diferite, care au credibilitatea cea mai bine argumentată în opinia interlocutorului care a reușit să transmită un mesaj puternic. Atractivitatea presupune faptul că uneori aspectul celui care se adresează contează mai mult decât calitatea argumentelor sale.

Teoria comunicării ce vizează axiomele comunicării ia în discuție noțiunea de stimul-răspuns, conform căreia atitudinea este o reacție provocată de un stimul. Schimbarea atitudinii se produce atunci când stimulul pentru un nou răspuns este mai puternic decât stimulul pentru vechiul răspuns și, totuși, se va ține cont de factorul personalitate. Respectiv, pentru a contribui la formarea unei noi atitudini este necesar să acordăm atenție ascultării, captării mesajului, înțelegerii, acceptării, memorării, acțiunii, atractivității și credibilității.

CONCLUZIE

Prezentarea și demonstrarea importanței atitudinilor în procesul de comunicare ocupă un rol central în acest proces susceptibil schimbării și deteriorării relațiilor care se construiesc între oameni prin intermediul comunicării. Cu excepția atitudinii de comprehensiune, toate celelalte tipuri de atitudine pot cauza blocarea comunicării. De aceea, această atitudine trebuie utilizată în comunicare, deoarece contribuie la recunoașterea și aprecierea interlocutorului. Este un element care facilitează comunicarea. Atitudinea comprehensivă presupune adoptarea empatiei, care implică o comunicare eficientă.

Cunoașterea acestor tipuri de atitudine și modalitatea în care acestea pot modifica situația de comunicare interpersonală este o condiție pentru dezvoltarea personalității și afirmarea statutului acestora. Iar respectarea principiilor care favorizează o comunicare eficientă reprezintă cheia succesului personal și profesional.

BIBLIOGRAFIE

1. ARĂDĂVOAICE, Gh. *Comunicarea interumană*. București: Editura Antet. - 2009. - 224 p.
2. ABRIC, Jean-Claude. *Psihologia comunicării*. Iași: Editura Polirom. - 2002. - 208 p.
3. CALLO, T. *Pedagogia practică a atitudinilor*. Chișinău: Editura Litera-2014. - 240p.
4. CIALDINI, R. *Psihologia persuasiunii*. București: Editura BusinessTech. - 2008. - 247 p.
5. CICCOTTI, S. *150 de experimente în psihologie pentru cunoașterea celuilalt*. Iași: Editura Polirom. - 2007. - 355 p.
6. MUCCIELLI, A. *Arta de a comunica*. Iași: Editura Polirom. - 2015. - 255 p.
7. O'SULLIVAN, T. *Concepte fundamentale din Științele comunicării și studiile culturale*. Iași: Editura Polirom. - 2001. - 389 p.
8. PAUȘ, V. *Comunicare și resurse umane*. Iași: Editura Polirom. - 2006. - 312 p.

VARIATII PEDAGOGICE ALE MICROSOCIOLOGIEI COMUNICARII

Dr., conf. univ., Nina CARUNTU

*Academia de Studii Economice a Moldovei,
str. Mitropolit G. Bănulescu-Bodoni 61, Chișinău, Republica Moldova
Tel.: +373 22 22 41 28; web site: www.ase.md*

Abstract

Communication is inrooted in human existence. It is a form of universality.

It means the effort to establish a community with others, to pool together information, ideas, attitudes, to associate them, to correlate and to set links between them. Communication is so much influential, that it can suggest the person the way to think, how to behave, what to do and what to say. By communicating they spread knowledge and culture in a way unforeseen before. Modern people are indeed knowledgable, possessing due to communication a vast volume of professional and cultural knowledge, unachieved before. Thus, communication, loosely interpreted, becomes essential and fundamental for both their personal and social lives of individuals.

Key words: *communication, transaction act, message, communication skills, communicative skills, informational skills.*

JEL CLASSIFICATION: I2

Este cunoscut faptul că prin anii 1960-1970 ai secolului trecut, R.Jakobson a recomandat crearea unei științe integrate a comunicării, care să cuprindă antropologia socială, sociologia și economia. Această idee se dezvoltă în continuare și ia amploare. Prezentul articol are ca scop stabilirea caracteristicilor comunicării și semnificațiile lor în procesul de interferență comunicativă a vorbitorilor.

După cum afirmă A.Crețu și E.Peptan, în limbajul curent utilizarea cuvântului **comunicare** nu generează probleme speciale, deoarece majoritatea vorbitorilor se gândesc la „**a aduce la cunoștință**” sau la „**a informa**”. Faptul este evidențiat și de dicționarele explicative unde, în general, sînt menționate trei semnificații, parțial suprapuse, ale cuvîntului comunicare: înștiințare, aducere la cunoștință; contacte verbale în interiorul unui grup sau colectiv; prezentare sau ocazie care furnizează schimbul de idei sau relații spirituale [6, p.9-11]. Comunicarea este inerentă existenței, ea este o formă a universalității. Ea semnifică încercarea de a stabili o comunitate cu cineva, de a pune în comun informații, idei, atitudini, de a le asocia, raporta sau de a stabili legături între ele. Comunicarea directă „**este dinamizată de nevoia crescîndă a oamenilor de a depăși prezentul prin tatonarea absentului**”, de a adăuga naturii ceea ce-i lipsește, de a cunoaște ceea ce este încă necunoscut. *Oamenii comunică nu numai datorită plusului de informație al unora, ci și minusului de informații al altora.* Interesele sociale, culturale și morale întrețin vitalitatea și omniprezența comunicării interpersonale. „Comunicarea reprezintă o forță absolută și omniprezentă. Ea s-a impus în lumea ultimelor decenii ca un sistem de putere de influență. Influențînd toate clasele sociale, comunicarea devine un factor esențial al stabilității societății. Comunicarea înseamnă mai mult decît schimbul de informații și transmiterea de informații; comunicarea creează și menține societatea, construiește, pune în circulație, propagă o identitate comună” [6, p. 173]. Comunicarea comportă o influență atît de mare încît are capacitatea de a sugera persoanei ce anume trebuie să gîndească, cum trebuie să se comporte, ce să facă și ce să spună. Majoritatea specialiștilor consideră că anume comunicarea acționează ca un factor cumulativ pe o lungă perioadă de timp. Prin comunicare se produce difuzarea în proporții fără precedent a cunoașterii și culturii și, pe această cale, transformarea și îmbunătățirea continuă a cunoștințelor. Omul modern este într-adevăr informat, posedînd, grație comunicării, un volum de cunoștințe profesionale, culturale de neatîns altădată.

În această ordine de idei, menționăm că educația constituie un instrument indispensabil în

efortul de a învăța studenții să comunice cât mai bine și să facă din comunicare o activitate utilă. Rolul educativ ce revine comunicării presupune ca aceasta să răspundă în cât mai mare măsură nevoilor de dezvoltare a societății. Actualmente, apare un om nou, modern, care poate fi modelat prin intermediul mediului ambiant în ceea ce privește deprinderile sale de gândire, atitudinile sale critice, abilitățile tehnice [6, p.182].

Orice comunicare, afirmă A.de Peretti și coautorii, se realizează printr-o serie întreagă de relaționări între memoriile, vocabularele, imaginațiile și percepțiile aflate în joc. Ea se stabilește prin crearea de sens, grație unei suite de verigi care permit instituirea unor raporturi de contrast sau de opoziție între obiectivele, rolurile, atitudinile și cenzurile proprii fiecăruia și care fac legătura cu mediul, în funcție de diversitatea proiectelor. De asemenea, precizează cercetătorul, comunicarea presupune reversibilitatea mesajelor în cadrul relației care reunește două entități. Ea implică crearea sensului în funcție de facultățile de percepere a semnalelor, de bogăția vocabularului, pentru a le decodifica, de imaginație, pentru a le interpreta [19, p. 87].

Comunicarea are o funcție formativă, modelatoare, aceea de a exprima și a cristaliza opinii, comportamente, mentalități, de a influența în sens pozitiv sau negativ, de a contribui la ridicarea nivelului general de cunoaștere și de educație în domeniile esențiale ale culturii și civilizației [6, p. 34]. Societatea umană nu poate exista fără comunicare, însă nici comunicarea nu poate avea loc, în sensul larg al cuvântului, decât în societate. Omul are nevoie de comunicare pentru a-și satisface condiția de a fi om [18, p. 9]. Deși nu toate modurile de comunicare sunt lingvistice, mijlocul de comunicare cel mai puternic și mai multilateral este limba. Sistemul verbal, prin rafinamentul subtil al structurii sale gramaticale și semantice, poate să se refere la o mare varietate de obiecte și concepte. În același timp, interacțiunea verbală este un proces social, în care enunțurile sînt selectate în concordanță cu normele și cerințele recunoscute din punct de vedere social [10, p.103].

Analizînd limba din diverse perspective, E.Coșeriu afirmă că aceasta este o știință de a vorbi, adică de a ști cum se vorbește într-o anumită comunitate și potrivit unei anumite tradiții [4, p. 52], iar în calitatea ei de știință comună unui anumit număr de vorbitori, știința lingvistică este și interindividuală, și socială, deoarece nu poate exista limbă nevorbită cu altul. Prin comunicare, afirmă savantul, „*ceva se convertește în ceva comun*”, sau mai exact spus, comunicarea există pentru că cei care vorbesc au ceva deja în comun, care se manifestă în vorbirea unuia cu celălalt. Altfel spus, vorbirea înseamnă întotdeauna a vorbi o limbă, tocmai pentru că este vorbire, pentru că constă în a vorbi și a înțelege, în a te exprima pentru ca celălalt să te înțeleagă [5, p. 63]. Necesitățile comunicării, în accepția savantului, vizează circumstanțele vorbirii și auditorul. Limba vorbitorului nu este niciodată perfect identică cu cea a auditorului, iar cuvîntul este întotdeauna, sau trebuie să fie, jumătate al vorbitorului și jumătate al auditorului. De aici reiese efortul constant ca cele două jumătăți să fie pe cât posibil mai egale, să existe *tendința de a vorbi ca celălalt* [5, p. 68]. În scopul acestei adaptări, vorbitorul renunță chiar la o parte din „știința sa”, așa cum se întîmplă cînd vorbește altă limbă, decât cea maternă, și modifică într-o anumită măsură realizarea *modelelor sale* ca să ușureze înțelegerea, pentru ca celălalt să înțeleagă. Vorbitorul, prin urmare, se solidarizează cu tradiția și cu interlocutorul. Auditorul acceptă, adoptă ceea ce nu știe, dar îl satisface estetic, îi convine din punct de vedere social sau îi servește funcțional. Adoptarea este un act de cultură, de gust și de inteligență practică.

Comunicarea devine cu adevărat originală atunci cînd se realizează prin intermediul limbajului. Comunicarea constituie, în accepția cercetătoarei R.Rășcanu, o **precondiție bazală** pentru toate corespondențele și legăturile sociale. Numai participînd la activitățile de comunicare, omul poate deveni ființă socială [20, p.17]. Comunicarea, înțeleasă în sensul său mai larg, ca act tranzacțional, devine esențială și fundamentală atît pentru viața personală cît și pentru viața socială a individului. Comunicarea ca *act, sistem, cod, mijloc* stă la baza organizării și dezvoltării sociale. Numai participînd la activitățile de comunicare omul poate deveni ființă socială.

Se poate vorbi despre două sensuri ale comunicării, constată I.Haineș. Unul este restrîns, prin care se înțelege transmiterea de informații prin intermediul unor mesaje, proces specific uman

care a condus la constituirea limbajului și altul este larg, de contract și colaborare [12, p. 14]. Actul de comunicare se constituie ca un proces de transmitere a informațiilor, ideilor și sentimentelor, atitudinilor, opiniilor de la un individ la altul, de la un individ către un grup social și de la acesta la altul. Comunicarea este procesul prin care se face *un schimb de semnificații* între persoane [12, p.8]. Pentru Robert Escarpit a comunica mai înseamnă și a participa, la toate nivelurile, la o infinitate de schimburi diferite care se încrucișează și se interferează unele cu altele [9, p.128]. Comunicarea este înțeleasă ca un proces al transmiterii expresiilor semnificative între oameni, ca un concept care include procese prin care oamenii se influențează unii pe alții. Când comunică, oamenii încearcă să stabilească o comuniune cu cineva.

A.Mucchielli, într-o lucrare în care abordează comunicarea din punct de vedere psihologic și social, vorbește despre comunicare ca despre o interacțiune socială a unor actori, prezenți într-o situație pe care și-o reprezintă în același fel [16, p. 79].

În comunicare se operează cu *mesaje*, care sînt realitatea infinită în timp și spațiu, dar întotdeauna foarte concrete, nuanțate, determinate de loc și timp, de starea psihologică a locutorului. Mesajul, în opinia lui Gh.Dumitru, este unitatea fundamentală a procesului de comunicare alcătuit din cuvinte, semne, sunete, imagini, date etc., ce conțin informații care trebuie decodificate și înțelese. Mesajul se formează și se elaborează printr-un set de operații de selecție și combinare a elementelor informaționale. El are ca purtător material un ansamblu de semne și semnale ale unui cod specific ce trebuie decodat de către receptor [8, p.91]. Codul, dimpotrivă, este abstract, avînd un număr redus de semne. Codul lingvistic, de exemplu, conține 29 de semne cu ajutorul cărora se formează cuvintele. Mesajul este mai bogat decît codul verbal (sau scris): vorbirea, gestul, mimica, privirea etc. De aceea, angajarea pentru adecvarea codului la mesaj este una dintre trăsăturile și tendințele esențiale ale comunicării. Înțelegerea mesajului, a cantității și calității informației comunicate depinde de utilizarea adecvată și exactă a elementelor codului, a limbii în special, de capacitatea cognitivă și interpretativă a receptorului și destinatarului.

Comunicarea, în accepția lui A.de Peretti, presupune verbalizarea mesajelor în cadrul relației care unește două entități, chiar dacă mesajele nu sînt de același ordin. Ea implică crearea unui sens, în funcție de facultățile de percepție a semnalelor, de bogăția vocabularului, de imaginație, de memorie [19, p. 8]. Lumea exterioară, indivizii, noi înșine emitem semnale, cărora le dăm valoare de semne. Transformarea semnalelor captate în semne, care ne fac atenție la unele lucruri, presupune interpretarea lor, prin apelul la *cod*. O informație dirijată în mod intenționat devine mesaj, fapt care implică un destinatar ca instanță de *decodare* și un emițător în calitate de *codificator*. În mod natural, un mesaj, deși constituie în sine o pluralitate, este incomplet.

Măsura mesajului este informația cu o semnificație proprie, care poate fi analizată sub aspect statistic, semantic și pragmatic, ce are în atenție valoarea informației pentru subiecții comunicării, și nu cantitatea de informație din mesaj [8, p.91].

Mesajul, în accepția lui A.Palii, este un produs al gândirii în expresie materială, deoarece realitatea înconjurătoare este organizată în clase și subclase diferite și gândirea umană, care reflectă realitatea, nu poate să nu fie organizată în structuri corespunzătoare realității [17, p. 84].

Comunicarea, de cele mai multe ori, se face fără a conștientiza importanța acțiunii și nici punîndu-se problema analizei. Cei mai mulți analiști, constată P.Anghel, consideră că omul comunică pentru:

(a) **A informa.** În acest caz individul însuși crede că este în posesia unei informații și simte nevoia să o spună și altora. Comunicarea nu are sens fără informație;

(b) **A convinge.** Există anumite situații cînd opiniile, expuse simplu și limpede, nu par și interlocutorului la fel de demne de reținut. Și vine momentul de a convinge, argumentînd. Comunicarea, din acest punct de vedere, este manipulantă, deoarece dorim, cu ajutorul cuvintelor și al argumentelor, ca alții să fie după chipul și asemănarea noastră;

(c) **A impresiona.** Experiențele noastre personale ne demonstrează că ne hotărîm destul de greu atunci cînd trebuie să luăm o decizie importantă, dar și mai grea este sarcina de a determina pe

alții să ia o hotărâre riscantă. În acest caz apelăm la argumente logice, iar când ne dăm seama că logica nu ajută, aducem argumente sentimentale, povestim ceva care să impresioneze interlocutorul;

(d) **A provoca o reacție.** În fond, atunci când comunicăm, noi urmărim ca să schimbăm ceva în viața interlocutorului, să facă ceva, să se motiveze la acțiune. Pentru aceasta transmitem intențiile noastre, argumentele, afecțiunea;

(e) **A amuza.** Amuzamentul este forma cea mai pregnantă a detașării, iar detașarea este semnul seninătății, seninătatea – semnul superiorității. Oamenii simt nevoie să se amuze și să-i amuze pe alții. Astfel își transmit sentimentele de simpatie;

(f) **A ne face înțeleși.** Rostul comunicării este tocmai să ne facem înțeleși, să credem că argumentele noastre pot penetra, pot transforma oamenii, le pot modifica convingerile și sentimentele. Dilema este în faptul că marea majoritate de oameni acuză marea majoritate de oameni că nu înțeleg. Este bine să știm că nu trebuie să-i înțelegem pe toți oamenii, ci pe cei care se află lângă noi și care așteaptă să-i înțelegem;

(g) **A exprima punctul de vedere.** Capacitatea de a exprima punctul de vedere original în legătură cu o situație este semnul adevăratei personalități. Este important să ne definim pe noi, să spunem ce credem și ce simțim noi, să privim realitatea prin ochii noștri [1, p.15].

Teoreticianul francez B.Voyenne afirmă că schimbul de informații, de idei, comprehensiunea sînt pentru societate tot atît de importante ca și respirația pentru organism, deoarece a trăi în societate înseamnă a comunica. *Competența informațională* presupune abilitatea de a comunica atît a locutorului cît și a interlocutorului. Valabilitatea informației e dată de *verosimilitatea* ei (dacă e plauzibilă sau absurdă) și de *autoritatea* sursei, care trebuie să se bazeze pe argumente, dovezi, judecăți. Există mai multe tipuri de informație: actuală /potențială; originală /reprodusă; utilă /inutilă; nouă /veche; directă / indirectă; durabilă /trecătoare; profundă / superficială, explicată /comentată etc.[1, p.19].

În opinia lui A.Mucchielli, specialist în științele comunicării, trebuie să concepem comunicarea interumană ca o tranzacție socială a unor actori în cadrul unei situații, care sînt confrunțați cu un șir de probleme pe care le pot rezolva prin comunicare [16, p.79-81]. Comunicarea de informare, susține cercetătorul, a fost prima modalitate recunoscută, dar ea este doar în parte transmitere de informație, deoarece nu poate fi doar o modalitate de informare. Dacă privim ce se întîmplă într-o comunicare, constatăm că prin această activitate se asumă, în primul rînd, o identitate, deoarece faptul de a comunica are ca finalitate generală *exprimarea identității*, crearea identității pentru celălalt printr-un act relațional. Într-adevăr, în orice situație de comunicare interumană fiecare interlocutor interpretează un rol care este menit să-i asigure controlul situației prin capacitatea de a se face recunoscut în rolul său. Prin urmare, poți comunica chiar și numai pentru a te poziționa și a fi recunoscut în această poziție. Anume această modalitate de intervenție este legată de existența socială, iar situațiile limită reprezentate de interrelaționarea socială subliniază importanța poziționării interlocutorilor într-o interacțiune. Actul de comunicare este destinat să producă efecte, urmărind să-l determine pe celălalt să creadă, să gîndească sau să acționeze. Ne comunicăm gîndurile pentru a obține anumite reacții din partea celorlalți, influențîndu-i. Influența este o resursă umană cu scopul de a-l mobiliza pe celălalt, adică de a-l face să gîndească sau să acționeze în sensul voit. Problema mobilizării celuilalt este o problemă generală și importantă în viața relațională. Prin urmare, comunicarea este fundamentul existențial al relației umane însă nu poți comunica dacă nu există și un sistem minim de reguli împărtășite de vorbitorii comunității respective. Ea integrează comportamentele, vorbele, atitudinile și paralimbajele, ea încearcă să influențeze, în grade diferite, informația semenilor, poziționarea lor individuală, mobilizarea celuilalt, calificarea relației.

În felul acesta, în cadrul conceptual al sociolingvisticii se conține noțiunea de **competență comunicativă** ca element esențial, fiind elaborată de D. Hymes. Cercetătorul lărgeste sfera de cuprindere a acestui concept de la simpla cunoaștere a regulilor unei limbi de către locutor și stăpînirea normelor comunicării la cercetarea eficientă a limbii într-un context *sociocultural real*.

Aplicînd termenul *competență* mai degrabă comunicării, decît limbii, J. Gumperz, specialist în etnografia comunicării, recunoaște că în cadrul interacțiunii sociale există anumite regularități, care, asemenea regulilor gramaticale, țin de o abilitate a participanților la comunicare, iar formarea acestora este una din condițiile unei comunicări eficiente [11, p.21].

Competența de comunicare, în opinia lui J.A.van Ek, se constituie din:

(1) **competența lingvistică** (cunoașterea elementelor de vocabular, capacitatea de a formula și interpreta fraze corecte din punct de vedere gramatical, compuse din elemente de vocabular luate în sensul lor direct);

(2) **competența sociolingvistică** (conștientizarea situației de comunicare, în ce mod situația de comunicare condiționează alegerea formelor și elementelor lingvistice; altfel spus: cine cu cine comunică, în ce scop, în ce condiții etc);

(3) **competența discursivă** (capacitatea de a percepe și asigura coerența enunțurilor distincte în procesul schimburilor comunicative, capacitatea de a recurge la strategiile corespunzătoare pentru a produce și a interpreta un text, ca o înlănțuire de fraze);

(4) **competența strategică** (capacitatea de a recurge la așa-numitele strategii de comunicare verbală sau nonverbală, care vizează să compenseze o cunoaștere imperfectă a codului lingvistic sau orice altă cauză de interpretare a comunicării);

(5) **competența socioculturală** (conștientizarea contextului sociocultural în care se vorbește limba dată, cît și a incidenței contextului numit asupra alegerii formelor particulare de limbă);

(6) **competența socială** (capacitatea de a adopta strategii sociale capabile să realizeze scopurile personale ale comunicării) [16, p.30-31].

Astfel competența comunicativă în *sociolingvistică* este abordată în legătură cu cel de *normă sociolingvistică* ca un ansamblu de reguli care reglementează comunicarea la nivel social și cultural într-o comunitate lingvistică reală. Cunoașterea sau interiorizarea acestor constrîngeri normative și respectarea lor de către cei care comunică presupun o competență comunicativă. De asemenea, prin competență comunicativă se înțelege și ansamblul aptitudinilor care permit locutorului să comunice eficient în situații culturale specifice. Cercetătoarea M.Ciolac vorbește, la nivel teoretic, despre o competență comunicativă ca un *diaconcept*, care reunește o componentă de bază, strict sociolingvistică, și patru componente adiacente: competența cultural sociolingvistică, logico-sociolingvistică, socio-pragmatică și psiho-sociolingvistică, care, la nivel practic, sînt foarte greu de separat. Numai dezvoltarea unei competențe comunicative globale, afirmă cercetătoarea, poate constitui garanția unui comportament comunicativ adecvat și eficient în cadrul diverselor comunități etnolingvistice [3, p.22].

În *antropologia comunicării*, *competența de comunicare* este cunoașterea de care au nevoie participanții la o interacțiune și pe care o pun în acțiune pentru a comunica cu succes unul cu altul într-un anumit context social, deoarece nu vorbim cu toți interlocutorii la fel, ci diferit, în împrejurări diferite sau în funcție de diversele intenții pe care le avem. Competența comunicativă arată cînd să vorbești, cînd să nu vorbești și, de asemenea, despre ce să vorbești, cu cine, în ce moment, unde, în ce mod, afirmă J.Lohisse [14, p.161-162].

În *pragmatică*, care este considerată drept studiu al ansamblului complex de aspecte sociale implicate în sisteme de semne, în general, și în limbă în particular, *competența de comunicare* a membrilor unei comunități, indiferent de mărimea variațiilor din sistemul lingvistic al unei comunități, se exprimă prin norme din clasa denumită obiceiuri și presupune o relație strict reglementată între datele situației de comunicare și modul de efectuare a selecției materialului lingvistic actualizat, cu menținerea distinctă a subcodurilor recunoscute [12, p. 25]. Pragmatica este un studiu al limbii din exterior, adică al felului în care ea este utilizată și oferă un cadru cuprinzător pentru studierea comunicării umane în general.

În *abordarea funcțională* a comunicării, dezvoltată de Ch.Baylon și X.Mignot, se vorbește de *competența de comunicare* în legătură cu capacitatea de a administra eficient schimburi orale în situația *face a face*. Sînt, de asemenea, separate clar cele două tipuri de competență: lingvistică și

comunicativă, „de parcă ar fi vorba de două entități complementare aflate într-un raport de adăugare” [2, p. 335]. Se consideră că mai întâi trebuie dobândită o competență lingvistică, iar apoi vizată o competență de comunicare. Poate ar fi mai bine să se accepte că aceste două achiziții trebuie privite ca și simultane, că nu este nevoie să fie deprinsă gramatica pentru a începe facilitare formării competenței comunicative, care variază în funcție de subiecte și de timp, se construiește prin exersare și diversificare, dinamizând în felul acesta procesul de achiziționare lingvistică. Competența de comunicare pare să cuprindă competența lingvistică sau, cel puțin, să controleze utilizarea acesteia, știindu-se că gramatica are legile sale proprii, iar competența de comunicare nu poate să le aplice și să le reia cu scopuri pragmatice decât ținând cont de latitudini și toleranțe [2, p.335]. Problemele sistemului de învățare construit în jurul unei competențe de comunicare pot fi rezolvate pe deplin prin eforturile mediului socio-cultural. Însă este clar că accesul la o capacitate comunicativă superioară ține mai mult de voința individuală a celui care învață decât de sistemul funcțional pus la dispoziția sa.

În modelul comunicativ funcțional, structurarea conceptului de *competență de comunicare* își are punctul de plecare, după cum afirmă A.Pamfil, în studiile sociolingvistului D.Hymes, care o definește ca pe un construct dinamic și interpersonal, evidențiind regulile sociale și funcționale ale limbajului și prezentând ca atare o capacitate ce ne permite producerea și interpretarea mesajelor, negocierea sensului în contexte diferite [18, p.62].

Important este că s-a încercat o depășire a reprezentărilor dihotomice limbă /comunicare; cunoștințe despre limbă /capacități de utilizare a limbii. Competența de comunicare devine, astfel, o categorie supraordonată cunoștințelor și capacităților ca un *modus operandi*. Competența de comunicare nu rezidă, așadar, în resursele care trebuie mobilizate (cunoștințele și capacitățile), ci în mobilizarea însăși a acestor resurse și ține de „a ști să mobilizezi” [18, p. 63].

În felul acesta, urmărind analiza faptelor expuse mai sus, putem stabili că pentru realizarea eficientă a procesului educațional la nivelul achiziționării limbii, este important a cunoaște *caracteristicile comunicării* ca interacțiune socială, acestea indicând că comunicarea este: o ideologie la scară mondială, sistem de putere și influență, proces de îmbunătățire a cunoștințelor, satisfacere a condiției de a fi om, precondiție de bază pentru legăturile sociale, proces al schimbului de semnificații între persoane, exprimarea identității. *Scopul* unei comunicări este de a informa, a convinge, a impresiona, a provoca o reacție, a ne face înțeleși, a amuza, a exprima punctul de vedere, a mobiliza pe celălalt. *Competența comunicativă* poate fi definită în baza cercetărilor din sociologie, antropologia comunicării, abordarea funcțională, pragmatică ca o totalitate sau ca o competență comunicativă globală, care însumează *competența informativă* și care presupune cunoașterea regulilor limbii și utilizarea efectivă a limbii într-un context sociocultural real prin competența *lingvistică, sociolingvistică, discursivă, strategică, socioculturală, socială*. Competența comunicativă este o *cunoaștere* pentru a comunica cu succes într-un context social, este o *relație* strict reglementată în baza codurilor recunoscute, o *capacitate* ce permite producerea și interpretarea mesajelor și negocierea sensului în contexte diferite.

BIBLIOGRAFIE

1. Anghel. P., Stiluri și metode de comunicare. București: Editura Aramis, 2003, 208 p.;
2. Baylon. Ch., Mignot. X., Comunicarea. Iași: Editura Universității „Al.I.Cuza”, 2000, 420 p.;
3. Ciolac. M., Competența comunicativă în perspectivă sociolingvistică. În Fonetica și dialectologie, București, 1998;
4. Coșeriu. E., Sincronie, diacronie și istorie. Problema schimbării lingvistice. București: Editura Enciclopedică, 1997, 253 p.;
5. Coșeriu. E., Socio- și etnolingvistica. Bazele și sarcinile lor. În Lingvistica din perspectivă spațială și antropologică. Chișinău: Editura Știința, 1998, p. 9-29;
6. Crețu. A., Peptan. E., Comunicare de masă. București: Editura ASE, 2004, 195p;
7. Drăgan. I., Paradigme ale comunicării de masă: Orizontul societății mediate. Vol.I, București: Editura Șansa, 1996, 290 p. ;
8. Dumitru. Gh., Comunicare și învățare. București: Editura Didactică și Pedagogică, 1998, 253 p.
9. Escarpit. R., De la sociologia literaturii la teoria comunicării. București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1980,

468 p.;

10. Goraș-Postică. V., Obiectivele studierii limbii și literaturii române – accente moderne. În Revista de pedagogie și psihologie, Chișinău, nr. 1-2, 1993;
11. Gumperz J., Hymes D., (ed.) Directions in Sociolinguistics. The Ethnography of Communication. New York, Chicago: Rinchart and Winston Inc., 1972, 612 p.;
12. Haineș I., Introducere în teoria comunicării. București: România Mare, 1998, 272 p.;
13. Hymes D., Ethnographic monitoring. In Trueba H., Guthrie, G., Au, K. Culture and the bilingual classroom: Studies in classroom ethnography. Rowley: Newbury House, 1981;
14. Lohisse J., Systèmes de communication. Approche socio-anthropologique. Paris: Aramnd Colin, Coll. „Cursus”, serie „Sociologie”, 1998, p. 207-210;
15. Moldovanu Gh., Sârghi E., Hanganu A., Dezvoltarea competenței în procesul de predare /învățare a limbilor străine. În Arta comunicării – necesitate stringentă în societatea contemporană. Materialele Conferinței Științifico-Didactice dedicate Anului Eminescu. Chișinău: Editura A.S.E.M., 2000, p. 30-33;
16. Mucchielli A., Arta de a comunica. Metode, forme și psihologia situațiilor de comunicare. Iași: Editura Polirom, 2005, 264 p.;
17. Paliu A., Cultura comunicării. Chișinău: Editura Epigraf, 2002, 256p.;
18. Pamfil A., Limba și literatura română în gimnaziu. Structuri didactice deschise. Pitești: Editura Paralela, 2002, 245 p.;
19. Peretti A., Legrand J.A., Boniface J., Tehnici de comunicare. Iași: Polirom, 2001, 392 p.;
20. Rășcanu R., Elemente de psihologie a comunicării. București: Editura Universității. 1995. 159 p.

ACCESUL LIBER LA JUSTIȚIE ÎN JURISPRUDENȚA CEDO

Dr., conf. univ., Vladlen COJOCARU

*Academia de Studii Economice a Moldovei,
str. Mitropolit G. Bănulescu-Bodoni 61, Chișinău, Republica Moldova,
Tel.: +373 22 22 41 28; web site: www.ase.md*

Abstract

Access to justice means the possibility of any person of law (natural or legal person) who is deemed to be injured in his right to address a competent court and to obtain effective satisfaction of his claim / claim from that court.

There is no strict methodology for assessing the degree of access to justice that would allow to determine the needs of justice and the extent to which the existing system responds to these needs. Analysis of some indicators, such as: the lack of public awareness of legal issues, poor access to legal services, unskilled legal assistance, lengthy examination of cases, high costs of examining the case, etc. denotes that a considerable number of people in the courtroom is giving up legal action.

The issue of ensuring access to justice within the European Union comes in close connection with the evolution of the European Union's judicial system. In this sense, the evolution of the judiciary of the European Union must be seen in relation to the tremendous development the European communities have known since their creation. After an increase in the number of Judges of the Court of Justice and after the creation of a new body with which the powers to be divided, there was a need for un-specialization of the European courts.

Key words: *human rights, acces to justice, individual appeal, procedural warranty, european justice, public process.*

JEL CLASSIFICATION: K 25

Printre drepturile fundamentale ale omului, consacrate de Convențiile internaționale, amintim Declarația universală a drepturilor omului, adoptată la 10 octombrie 1948 de Adunarea Generală a Organizației Națiunilor Unite. În art. 11 aceasta prevede: “Orice persoană acuzată de un delict este prezumată nevinovată până când vinovăția sa va fi dovedită în mod legal, în cursul unui proces public, în cadrul căruia i s-au asigurat *toate garanțiile necesare apărării sale*”. [3, p. 11] Pe lângă aceasta, un alt act juridic internațional care reglementează drepturile fundamentale ale omului, este **Convenția Europeană a Drepturilor Omului**.

Convenția Europeană a Drepturilor Omului nu a apărut dintr-un vid juridic: ea a fost precedată în același timp de Declarația Universală a Drepturilor Omului și de Declarația Americană a Drepturilor și Îndatoririlor Omului. [2] Convenția Europeană a Drepturilor Omului a fost primul instrument internațional important în domeniul drepturilor omului, având ca scop protecția unui larg spectru de drepturi civile și politice, luând forma unui tratat care din punct de vedere juridic este obligatoriu pentru Înaltele Părți și care instaurează un sistem de control al aplicării drepturilor la nivel intern.

Probabil că cea mai revoluționară contribuție a sa se regăsește în includerea unei dispoziții conform căreia o Înaltă Parte Contractantă poate accepta controlul Curții Europene a Drepturilor Omului în cazul când procedura este inițiată de un individ - și nu de către un Stat - care începe procedura. Succesul Convenției rezultă în special din faptul că recunoașterea dreptului la recurs individual nu mai este facultativ: Statele care au ratificat Convenția sunt de acum înainte obligate să accepte această competență a Curții.

Art.6 par.1 prevede nu doar garanții procedurale, ci și un drept autonom, respectiv *dreptul de a avea acces la o instanță judecătorească*, care, deși nu este prevăzut în mod expres în convenție, s-a dovedit a fi unul dintre cele mai importante elemente ale art.6.

Deci, în sensul de mai sus, accesul la justiție are o semnificație polisemantică: posibilitatea de adresare a unei pretenții instanței de judecată, posibilitatea de satisfacție efectivă a pretenției din partea unei instanțe judecătorești, posibilitatea de valorificare a unui remediu efectiv și facultatea de

a cunoaște și de fi implicat în procesul decizional în înfăptuirea justiției. În abordarea accesului la justiție punctul de pornire este nu numai sistemul de justiție, ci în primul rând persoana, justițiabilul.

În ultimii 50-60 de ani, dreptul de adresare în instanța de judecată și dreptul de a fi reprezentat în instanța de judecată, inclusiv gratuit pentru persoanele ca nu sunt în stare să achite serviciile de asistență juridică privată, a devenit în accepțiune internațională unul dintre drepturile fundamentale ale omului. Accesul la justiție nu este un termen totdeauna explicit utilizat în actele internaționale, deși unele elemente constitutive, în special în plan instituțional și procedural, sunt expres menționate. Deseori, în actele internaționale, noțiunea de acces la justiție, în special în cauzele penale, se reduce la accesul la un apărător în vederea formulării apărării. Multe dintre standardele internaționale în domeniul accesului liber la justiție au fost create anume pe calea interpretării normelor juridice cu caracter general din tratate și convenții internaționale.

Aspecte ale accesului la justiție se conțin atât în actele orientate la anumite categorii de subiecte, cât și în cele orientate la reglementarea și stabilirea anumitor standarde minime pe domenii. Convențiile pe anumite domenii specifice recunosc importanța accesului la justiție în vederea realizării obiectivelor convențiilor. Plus la aceasta, dacă convențiile-cadru, generale, nu operează cu termenul de acces la justiție, ci mai mult cu garanții procesuale, atunci în convențiile pe domeniu noțiunea de acces la justiție este stipulată expres. Acesta este un argument în plus că actele normative internaționale operează cu noțiunea de acces la justiție în sens larg.

Astfel, drepturile și libertățile fundamentale ale omului reprezintă, fără îndoială, placa turnantă a democrației autentice. Pentru a se realiza o protecție eficientă a drepturilor omului, este necesară stabilirea unor garanții de procedură de natură a consolida mecanismele de salvagardare a acestora. Tocmai de aceea, art.6 al Convenției europene reglementează dreptul la un proces echitabil. [1, p. 22]

Dispozițiile acestui articol pot fi grupate în două categorii: pct.1 enunță principiile unui proces echitabil, atât în materie penală, cât și în materie civilă, în timp ce pct.2 și 3 consacră diferite garanții persoanelor acuzate de săvârșirea unei infracțiuni, care nu sunt însă limitative, ele completându-se cu cele de la pct.1

O primă observație care se impune este aceea că în mod constant Curtea Europeană a accentuat ideea că dreptul la un proces echitabil semnifică de fapt principiul "preeminenței dreptului" și o interpretare restrictivă a art.6 pct.1 nu corespunde scopului și obiectivului acestei dispoziții (cauza Delcourt contra Belgiei, 1970). În al doilea rând, aplicabilitatea prevederilor art.6 din Convenție este determinată prin două noțiuni: "drepturi și obligații cu caracter civil" și "temeinicia unei acuzații în materia penală".

În ceea ce privește prima noțiune, organele de la Strasbourg au dat o interpretare largă locuțiunii "drepturi și obligații cu caracter civil". Astfel, în cauza Ringeisen contra Austriei (1971) Curtea a arătat că acestor termeni trebuie să li se atribuie un înțeles autonom și de aceea nu este necesar a se face deosebire între aspectele de drept privat și cele de drept public și nici să se limiteze aplicabilitatea acestui text la litigiile dintre particulari.

Curtea a susținut în repetate rânduri că art.6 pct.1 se aplică nu numai procedurilor cu caracter penal sau civil, ci tuturor procedurilor al căror rezultat are o incidență directă asupra determinării și /sau conținutului material al unui drept sau obligații cum ar fi: retragerea dreptului de a conduce o clinică particulară și de a continua exercitarea profesiei de medic (cazul König contra Germaniei, 1978), procedura disciplinară în fața unei asociații profesionale (în cazul Le Compte, Van Leuven și De Meyere contra Belgiei, 1981), procedura angajată în fața unei comisii de recurs pentru a continua încasarea unei indemnizații pentru caz de boală (cazul Feldbrugge contra Olandei, 1986), procedura pentru obținerea unei pensii suplimentare de urmaș (cazul Deumeland contra Germaniei, 1980) etc. [10, p. 172]

"Temeinicia unei acuzații în materia penală" este, de asemenea, o locuțiune susceptibilă de interpretări. Astfel, în cauza Delcourt contra Belgiei (1970) Curtea a statuat că art.6 pct.1 are în vedere mai curînd o concepție materială decât una de ordin formal în ceea ce privește noțiunea de "acuzație în

materie penală, dându-i acesteia o interpretare foarte largă. S-a considerat că poate constitui o acuzație penală în sensul art.6 pct.1 chiar și o simplă notificare izvorită de la o autoritate competentă, cu privire la învinuirea de a fi săvârșit o faptă penală (cauza ECLE contra Germaniei, 1982).

Termenul "*materie penală*" este determinat de legislația fiecărui stat, însă acesta nu este un criteriu decisiv. Pentru a califica o cauză drept penală, în sensul dispozițiilor convenției, elementele hotărâtoare ce trebuie avute în vedere sunt: importanța regulii încălcate, precum și natura și gravitatea sancțiunii aplicabile, cuantumul amenzii, posibilitatea privării de libertate, durata acesteia (cazul Engel și alții contra Olandei, 1976). Aplicarea acestor criterii împiedică statele să limiteze incidența garanțiilor fundamentale prevăzute în art.6 prin calificarea unei fapte ca "*administrativă*" și nu "*penală*", ce ar produce astfel efecte incompatibile cu obiectul și scopul convenției (cauzele Adolf contra Austriei, 1982 și Ozturk contra Germaniei, 1984). În consecință, ori de câte ori este vorba despre "*drepturi și obligații*" cu caracter civil sau despre o "*acuzație penală*", statele-părți la convenție trebuie să asigure respectarea garanțiilor procedurale prevăzute de art.6 pct.1 și care constau în:

1. Dreptul fiecărei persoane de a-i fi examinată cauza "*în mod echitabil*". Noțiunea de "*proces echitabil*" nu este definită în cuprinsul convenției, o astfel de apreciere urmând a se face având în vedere circumstanțele particulare ale fiecărei cauze (cauza X contra Elveției, 1982). [5, p. 85]

Dintre regulile minime ale unui proces echitabil ce rezultă din jurisprudența europeană menționăm: a) recunoașterea și facilitarea dreptului la apărare; b) unele dintre garanțiile prevăzute de art.6 pct.3 pentru "acuzat" se aplică în mod corespunzător și în procesele civile; c) posibilități procesuale, în principiu, egale pentru părțile din proces, indiferent de calitatea lor; d) aplicarea principiului contradictorialității; e) motivarea hotărârii; f) dreptul persoanei de a compărea personal în proces; g) admisibilitatea probelor, forța acestora și sarcina probațiunii să se afle într-o relație de compatibilitate cu exigențele unui proces echitabil.

2. *Publicitatea dezbaterilor* este expres consemnată în art.6 pct.1. Ea nu este o regulă absolută, art.6 pct.1 prevăzând expres și limitativ anumite excepții, însă regula publicității "*pronunțării hotărârii*" are un caracter deosebit.

3. Examinarea cauzei într-un termen rezonabil. În principal, "*termenul rezonabil*" se apreciază de la momentul sesizării instanței.

În materie penală, "termenul rezonabil" se apreciază în raport cu momentul la care persoana a fost acuzată sau la care față de aceasta s-au luat anumite măsuri prin care situația sa a fost substanțial afectată. Cât privește data ultimă a termenului rezonabil, aceasta este, de regulă, cea la care hotărârea instanței a devenit irevocabilă.

4. Soluționarea procesului de către un "*tribunal independent și imparțial, stabilit prin lege*" constituie garanția fundamentală și inerentă unui proces echitabil. Această garanție poate fi descompusă în trei elemente: a) instanța să fie stabilită prin lege; b) judecătorii să fie independenți; c) să judece cauza cu desăvârșită imparțialitate. Instanța trebuie să fie stabilită prin lege, atât sub aspect formal, cât și material, esențial fiind ca acea autoritate să aibă competență legală de a soluționa litigii, prin hotărâri obligatorii pentru părți.

Independența instanței trebuie să fie reală atât în raport cu celelalte puteri, cât și în raport cu părțile din proces, cu grupurile de presiune politice, economice și sociale. Independența judecătorilor derivă din statutul lor constituțional sau legal, iar garanția acesteia o constituie inamovibilitatea acestora pe durata mandatului lor. [8, p. 107]

Imparțialitatea urmează să fie apreciată din punct de vedere obiectiv, avându-se în vedere modul în care instanța este compusă și organizată, iar din punct de vedere subiectiv, în raport cu persoana membrului completului și ea este prezumată, până la proba contrară.

Art.6 par.1 prevede nu doar garanții procedurale, ci și un drept autonom, respectiv *dreptul de a avea acces la o instanță judecătorească*, care, deși nu este prevăzut în mod expres în convenție, s-a dovedit a fi unul dintre cele mai importante elemente ale art.6.

Existența acestui drept, chiar în lipsa unei prevederi exprese, a fost reținută de Curtea europeană pentru prima dată în cauza Golder contra Marii Britanii (1975), conceptul fiind dezvoltat

în jurisprudența ulterioară. Curtea a reținut că art.6 garantează și dreptul de a avea acces la o instanță ori de câte ori este vorba despre dispute privind drepturi și obligații cu caracter civil sau despre acuzații penale. În cauza Kaplan contra Austriei (1980) s-a reținut că din dispozițiile art.6 decurge și cerința existenței unei instanțe abilitate să soluționeze litigiul, dreptul de acces la instanță născându-se odată cu însăși disputa dintre părți.

În fine, pe același plan al drepturilor și obligațiilor cu caracter civil, *"pentru a se putea vorbi de un drept efectiv de acces la justiție, instanța trebuie să aibă și competența de a soluționa cauza în fond sub toate aspectele de fapt și de drept."* (W, B și R contra Marii Britanii, 1987).

Dreptul de acces la o instanță nu are un caracter absolut, părțile putând renunța la acesta, cu condiția ca renunțarea să fie făcută într-o manieră clară, evidentă (cauza Neumeister contra Austriei, 1981). Prin legislația internă, statele-părți pot stabili anumite limitări ale dreptului de acces la o instanță cu condiția ca acestea să nu afecteze dreptul chiar în substanța sa, să urmărească un scop legitim și să existe un raport de proporționalitate între măsurile restrictive și scopul urmărit.

Mai trebuie menționat că dreptului de acces la o instanță îi corespunde și obligarea statelor-părți de a-l facilita. Semnificative din acest punct de vedere sunt cauzele Airay contra Irlandei (1981) și X contra Elveției (1981), în care s-a reținut că, deși art.6 par.1 nu implică dreptul la asistență juridică gratuită, în materia civilă, statele au obligația de a face posibil accesul la justiție, fie prin acordarea unei compensații pentru cheltuielile de procedură persoanelor care nu dispun de mijloace pentru a le plăti, fie prin reducerea taxei de timbru, simplificarea procedurii ori a condițiilor intentării unei acțiuni și acordarea de asistență juridică gratuită.

O altă garanție fundamentală în cadrul dreptului Uniunii Europene, este dreptul la apărare. [11, p. 299] Dreptul la apărare este, fără îndoială, un element esențial al dreptului la un proces echitabil. Cu toate acestea, singurele dispoziții exprese în acest sens sunt cele din par.3, art.6, lit."b" și "c", care prevăd drepturile minime de care trebuie să se bucure orice persoană acuzată de comiterea unei infracțiuni. [9, p. 108] Aici menționăm că chiar dacă aceste dispoziții nu se referă și la disputele privind drepturile și obligațiile cu caracter civil, nerecunoașterea vreunuia dintre aceste drepturi părților într-un proces civil poate constitui o încălcare a art.6 în sensul inexistenței caracterului *"echitabil"* al procesului.

Potrivit art.6, par.3, lit."b", orice acuzat are *dreptul să dispună de timpul și de înlesnirile necesare pregătirii apărării sale*. Aici subliniem că această dispoziție se află în legătură evidentă cu cea din lit."a", care prevede dreptul acuzatului de a fi informat în termenul cel mai scurt și în mod amănunțit asupra naturii și cauzei acuzației împotriva sa, dar și cu cea din lit."c", care prevede dreptul la asistență juridică. În acest context s-a subliniat (cauza Ofner contra Austriei, 1960) că trebuie avute în vedere nu numai drepturile acuzatului, ci și cele ale apărătorului său pentru a se putea face o evaluare corectă a situației. Tot astfel, dacă pentru un motiv sau altul, acuzatul este nevoit să-și schimbe apărătorul, noului avocat trebuie să i se asigure timpul necesar pregătirii cauzei (cauza Šomer contra Germaniei, 1971[6, p. 214]).

În ceea ce privește *"înlesnirile necesare pregătirii apărării"* acestea sunt diverse, însă cea mai importantă este dreptul acuzatului de a comunica și a consulta un avocat. Acest drept prezintă o însemnătate deosebită pentru persoanele arestate preventiv, cărora trebuie să li se asigure posibilitatea de a lua contact cu apărătorii lor. În principiu, discuțiile dintre acuzat și avocatul său trebuie să aibă un caracter privat (cauza Campbell și Fell contra Marii Britanii, 1984).

"Înlesnirile" prevăzute de art.6, par.3, lit."b" cuprind și dreptul acuzatului de a lua cunoștință de rezultatul investigațiilor desfășurate pe întreg parcursul procesului penal, indiferent unde ar avea loc și care ar fi cuprinsul lor (cauza Jaspers contra Belgiei, 1981).

Potrivit art.6, par.3, lit."c", *orice acuzat are dreptul să se apere el însuși sau să fie asistat de un apărător ales de el, și dacă nu dispune de mijloacele necesare pentru a plăti un apărător, să fie asistat în mod gratuit de un avocat din oficiu, atunci când interesele justiției o cer*. Rezultă că dispozițiile art.6 par.3 lit."c" prevăd trei drepturi juxtapuse: a) dreptul de a se apăra singur; b)

dreptul de a beneficia de asistență juridică din partea unui apărător ales și c) dreptul de a beneficia de asistență juridică gratuită, în cazul în care interesele justiției presupun aceasta.

În ceea ce privește dreptul acuzatului de a-și alege un apărător, potrivit jurisprudenței organelor de la Strasbourg, acesta nu este un drept absolut, fiind subordonat prevederilor legale ale fiecărui stat cu privire la asistența juridică (cauza X contra Germaniei, 1962), totuși, un acuzat nu poate fi privat, împotriva voinței sale, de asistența avocatului pe care și l-a ales (cauza Goddi contra Italiei, 1984).

Referitor la dreptul la asistență juridică gratuită, în cazul Pakelli contra Germaniei, 1983, Curtea a reținut că acesta nu este o alternativă la dreptul de a se apăra singur, lăsată la aprecierea autorităților naționale, ci un drept independent, a cărui respectare trebuie analizată separat. Art.6, par.3, lit."c" este respectat, în cazul în care cauza este simplă, iar acuzatului i s-a recunoscut dreptul de a se apăra singur și i s-a dat posibilitatea să-și pregătească în mod corespunzător apărarea (cauza X contra Norvegiei, 1978). Dimpotrivă, dacă o cauză este complexă și organizarea unei apărări adecvate presupune un anumit grad de specializare, acuzatul nu trebuie lăsat să se apere singur (cauza Gloser contra Austriei, 1960).

Curtea europeană a subliniat și deosebirea dintre protecția de fapt și cea de drept, în cauzele Artico contra Italiei (1980) și Goddi contra Italiei (1984), constatându-se încălcarea art.6, par.3, lit."c" prin aceea că, deși acuzaților li s-au desemnat din oficiu apărători, nici unul dintre aceștia nu l-a reprezentat în fapt pe clientul său, întrucât Convenția obligă la furnizarea de "asistență juridică" și nu la simpla "desemnare" a unui avocat. [4, p. 189]

Mai trebuie menționat că, în afară de cazul în care acuzatul se apără el însuși, nu rezultă din art.6, par.3, lit."c" dreptul acestuia de a compărea în fața instanței, un astfel de drept ar putea însă deriva din cerința caracterului "echitabil" al procesului în situația în care prezența acuzatului are o importanță deosebită pentru formarea opiniei instanței.

În fine, celelalte garanții prevăzute de art.6, par.3 referitoare la confruntarea martorilor și dreptul la interpret sunt legate de principiul egalității armelor și respectarea caracterului "echitabil" al procedurii. [7, p. 16]

BIBLIOGRAFIE

1. Buta G., Accesul la justiție și dreptul la apărare în practica Curții Europene a Drepturilor Omului. În: Curier judiciar, 2002, nr.1-2, p. 22
2. Convenția Interamericană a Drepturilor Omului. Semnată San Jose (Costa Rica) la 22 noiembrie 1969, în cadrul Organizației Statelor Americane (O.S.A.) și a intrat în vigoare la 18 iulie 1978. Instrumente internaționale regionale, vol.II, București 1989
3. Drepturile omului. Principalele instrumente cu caracter universal. Chișinău, GARUDA-ART, 1998, p. 11
4. Fuerea A., Drept instituțional comunitar European. București: Editura Actami, 2010, p. 189
5. Manolache O., Tratat de drept comunitar, București, C.H. Beck, 2006, p. 85
6. Moroianu-Zlătescu I., Demetrescu R. Drept instituțional comunitar și drepturile omului. București: Institutul Român pentru Drepturile Omului, 2005, p. 214
7. Nely M. Competența Curții Europene de Justiție. București: Revista Română de Drept Comunitar, nr.1, 2004, p. 16
8. Thatham A., Osmochescu, E., Dreptul Uniunii Europene. – Chișinău: Editura Arc, 2003, p. 407
9. Voicu M. Introducere în dreptul comunitar. București: Ed. Universul Juridic, 2007, p. 108
10. Zaharia V., Rețeaua de parajuriști – o modalitate de apropiere a justiției de comunitate. În: Revista de Științe Penale, anuar, anul 2, Chișinău, 2006, p. 172
11. Ентин Л. Европейское право, Учебник для вузов. Москва: Изд. НОРМА, 2001, p. 299

În redacția autorilor
Machetare: Maria Budan